

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

**ВІТЧИЗНЯНІ РЕСУРСИ
БІОГРАФІЧНОЇ
ТА БІОБІБЛІОГРАФІЧНОЇ
ІНФОРМАЦІЇ:
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ
Й ВИКОРИСТАННЯ**

Київ
2016

ББК Т213(4УКР)+Ч755.28(4УКР)

УДК 929+01]-043.83(09):004.63:001.3(477)

Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання : колективна монографія / [В. І. Попик (кер. проекту), Н. І. Любовець, О. М. Яценко, С. М. Ляшко та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – 272 с.

Колективна монографія, підготовлена науковцями Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, присвячена аналізу історичного досвіду розвитку біографічних досліджень в Україні та формуванню їх сучасної дослідницької парадигми; висвітлює питання функціонування біографічного знання в українському суспільстві; окреслює проблеми та перспективні завдання діяльності бібліотек як провідних центрів інтеграції, опрацювання й поширення друкованих та електронних ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації.

Монографія призначена для широкого кола дослідників-біографістів: професіоналів і аматорів, науковців, викладачів, студентів і аспірантів вищих навчальних закладів, бібліотекознавців, книгознавців, бібліографознавців, бібліотечних та інформаційних спеціалістів, фахівців з інформаційно-комунікаційних технологій.

Авторський колектив

В. І. Попик, доктор іст. наук, проф., член-кореспондент НАН України (керівник); О. Л. Вернік, канд. психол. наук; Ю. В. Вернік; Н. І. Любовець, канд. іст. наук; С. М. Ляшко, канд. іст. наук; Н. П. Марченко, канд. іст. наук; С. М. Міщук, доктор іст. наук, проф.; С. В. Муріна; О. М. Яценко, канд. іст. наук.

Рецензенти:

Ковальчук Галина Іванівна, доктор іст. наук, проф.
Новальська Тетяна Василівна, доктор іст. наук, проф.

Друкується за рішенням Вченої ради Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, протокол № 15 від 24.12.2015 р.
При передруку посилання на авторський текст обов'язкове.

ISBN 978-966-02-8011-0

© Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського, 2016

ЗМІСТ

<i>Передмова</i>	5
Розділ 1	
Історичний досвід, теоретичні й науково-методичні проблеми розвитку сучасної української біографіки і формування ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації	
1.1. Історія формування провідних осередків біографічних досліджень та проблеми консолідації професійного співтовариства (друга половина XIX — XX ст.) (С. М. Ляшко)	11
1.2. Формування сучасної дослідницької парадигми вітчизняної біографіки в роки незалежності України (В. І. Попик)	62
Розділ 2	
Інформаційна діяльність бібліотек України у сфері нагромадження, систематизації і поширення історико-біографічної інформації	
2.1. Традиції і сучасні здобутки бібліотечної біографіки (В. І. Попик)	96
2.2. З досвіду сучасної регіональної біографіки (С. М. Міщук)	119
2.3. Електронні ресурси біографічної інформації на сайтах бібліотек України для дітей (Н. П. Марченко)	131
2.4. Біографічна інформація у просторі публічних бібліотек (С. В. Муріна)	148

Розділ 3

З досвіду роботи Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського над формуванням масштабних ресурсів біографічної інформації

- 3.1. Досвід біобібліографічної діяльності Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (О. М. Яценко) **156**
- 3.2. Системотехнічне забезпечення організації інтегрованої системи ресурсів біографічної інформації «Українського національного біографічного архіву» (О. Л. Вернік) **171**
- 3.3. Методичні та змістові засади формування персоналій в «Українському національному біографічному архіві» (О. М. Яценко) **190**

Розділ 4

Біографічна та біобібліографічна інформація в сучасному суспільстві

- 4.1. Український мемуарій в інформаційному просторі: досвід та перспектива (Н. І. Любовець) **199**
- 4.2. Біографічна інформація в колі дитячого читання (Н. П. Марченко) **221**
- 4.3. Біографічна інформація у соціальних комунікаціях як феномен відкритого суспільства (Ю. В. Вернік) **248**

- Висновки** **260**

ПЕРЕДМОВА

Колективна монографія, підготовлена науковцями Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, узагальнює основні результати досліджень, здійснених Інститутом впродовж 2013–2015 рр. за плановою темою НДР «Бібліотеки як центри формування ресурсів біографічної інформації». Основну увагу в межах цієї теми було приділено вивченню історичного досвіду, сучасних здобутків і проблем та перспективних завдань діяльності бібліотек як провідних центрів інтеграції, опрацювання й поширення біографічної інформації. Одержані в процесі завершеного дослідження результати вже нині широко представлено у кількох розділах індивідуальної монографії [1] та інших працях В. І. Попика [2-5], серії статей вчених Інституту біографічних досліджень — С. М. Ляшко [6,7], Т. І. Ківшар [8-10], Н. І. Любовець [11-15], О. М. Яценка [16,17], Н. П. Марченко [18-20], С. В. Муріної [21,22], Ю. В. Вернік [23,24], опублікованих у «Бібліотечному віснику», в 10–12-му випусках збірника «Українська біографістика», інших фахових виданнях. Зазначені напрацювання, здобуті на основі ретельного аналізу значного кола друкованих та електронних джерел, зокрема контенту інформаційних порталів та сайтів великих і малих бібліотек, у тому числі й тих, що підпорядковані установам науки і культури, закладам освіти (є їх структурними підрозділами), стали певним етапом розвитку теорії і методики вітчизняної біографістики, бібліотекознавства та

науки про соціальні комунікації, важливим для формування засад подальшої практичної діяльності, виходу на більш високий рівень біографічно-інформаційної роботи.

Зважаючи на це, головною метою пропонованої нині увазі читачів — науковців, освітян, працівників установ культури, бібліотечно-інформаційної сфери — колективної монографії, як підсумкової дослідницької праці, є узагальнення широкого кола здійснених напрацювань, окреслення принципів зрушень, які відбулися у самій постановці та вирішенні теоретичних і практичних проблем, визначенні нових підходів до розуміння принципів і завдань біобібліографічної, біографічно-інформаційної, дослідницької роботи бібліотек як провідних закладів гуманітарної культури, центрів соціальних комунікацій.

Автори окремих розділів монографії намагалися, по змозі уникаючи надто глибокого занурення у конкретику здійснених досліджень, на їх основі підбити певні підсумки щодо осмислення досягнень і невирішених проблем вітчизняної бібліотечної біографіки та біобібліографії, визначити нові актуальні напрями роботи, запропонувати інноваційні підходи до вирішення бібліотеками теоретичних, методичних та практично-прикладних завдань збирання біографічної інформації, її систематизації, пропаганди біографічних знань серед різних категорій читачів та користувачів бібліотечних електронних ресурсів.

Монографія складається з чотирьох проблемно-тематичних розділів. У першому з них проаналізовано окремі етапи збагачення історичного досвіду розвитку української біографіки, важливі для розуміння її сучасного стану, ключові теоретичні й науково-методичні проблеми розвитку новітньої української біографіки, невирішені проблеми та перспективні завдання її подальшого поступу, а також питання формування ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації. У другому, найбільшому за обсягом, розділі монографії зроблено спробу проаналізувати й узагальнити доволі різноманітний досвід роботи бібліотек України різного рівня у сфері нагромадження, систематизації і поширення історико-біографічної інфор-

мації. Йдеться, зокрема, й про здобутки бібліотечної біографіки: власні напрацювання бібліотечних дослідницьких, інформаційних та видавничих центрів, розвиток електронних біографічних ресурсів бібліотек — наукових, публічних, дитячих. Третій розділ розкриває важливі аспекти досвіду Інституту біографічних досліджень НБУВ з вирішення методичних та технологічних проблем формування масштабних ресурсів історико-біографічної та біобібліографічної інформації. Четвертий, заключний розділ колективної праці присвячено аналізу побутування й функціонування біографічної та біобібліографічної інформації в сучасному суспільстві.

Наукову апробацію напрацьованих в процесі виконання теми НДР і узагальнених у цій колективній монографії теоретичних, методичних та практичних розробок здійснено впродовж 2013–2015 рр. у доповідях та повідомленнях вчених Інституту біографічних досліджень на численних наукових форумах, зокрема на спеціалізованих біографічних секціях проведених НБУВ міжнародних наукових конференцій «Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів» (2013), «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору» (2014), «Бібліотека. Наука. Комунікація» (2015), на організованих Інститутом біографічних досліджень щорічних Дев'ятих (2013), Десятих (2014) та Одинадцятих (2015) Біографічних читаннях.

Представляючи результати здійснених досліджень науковій громадськості, спеціалістам бібліотечно-інформаційної галузі, Інститут біографічних досліджень висловлює сподівання, що вони сприятимуть збагаченню та урізноманітненню форм і методів інформаційної і науково-консультативної, методичної діяльності бібліотек, спрямованої на поширення і пропаганду знань про визначних співвітчизників, стануть певним кроком у пошуку шляхів формування єдиного науково-інформаційного, дослідницького та освітнього простору в галузі біографіки та суміжних з нею дисциплін.

1. Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації : історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку [Текст] / Володимир Попик. – Київ : НБУВ, 2013. – 520 с. [розділи: 3.3. Місце і роль бібліотек у інтеграції та поширенні ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації. – С. 282–295; 4.2. Здобутки і завдання українських бібліотек в інтеграції та поширенні ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації. – С. 326–341; 5. Концептуальні засади та перспективи подальшого розгортання вітчизняних ресурсів біографічної інформації в умовах динамічного розвитку електронного інформаційного простору. – С. 343–417].
2. Попик В. І. Тенденції розвитку діяльності бібліотек у репрезентації пам'яті про видатних співвітчизників [Текст] / В. І. Попик // Політика пам'яті у культурному просторі : Національна та історична пам'ять : Зб. наук. праць. – Вип. 8. – Київ : Інститут національної пам'яті, 2013. – С. 52–60.
3. Попик В. И. Библиотеки как интеграторы электронных ресурсов историко-биографической информации [Текст] / В. И. Попик // Библиотековедение. – 2014. – № 1. – С. 42–46.
4. Попик В. І. Електронні ресурси, присвячені Тарасові Шевченку, як відображення сучасного стану розвитку вітчизняного віртуального інформаційного простору [Текст] / В. І. Попик // Українська біографістика : зб. наук. праць. – Київ, 2014. – Вип. 11. – С. 257–271.
5. Попик В. І. Здобутки та перспективні завдання бібліотечної біографіки [Текст] / В. І. Попик // Українська біографістика : зб. наук. праць. – Київ, 2015. – Вип. 12. – С. 9–41.
6. Ляшко С. М. Бібліотека як джерело вивчення історичної науки (на прикладі Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України. 1918–1933 [Текст] / С. М. Ляшко // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів: матер. міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.). – Київ : НБУВ, 2013. – С. 209–211.
7. Ляшко С. М. Постійна комісія УАН–ВУАН для складання Біографічного словника діячів України: персонологічний вимір [Текст] / С. М. Ляшко // Українська біографістика : зб. наук. праць. – Київ, 2015. – Вип. 12. – С. 42–81.
8. Ківшар Т. І. Біографічна інформація про бібліотекарів на сайтах національних книгозбірень України [Текст] / Т. І. Ківшар // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів: матер. міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.). – Київ : НБУВ, 2013. – С. 205–209.

9. Ківшар Т. І. Біобібліографія бібліотекознавства у сфері професійної комунікації [Текст] / Т. І. Ківшар // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору : матер. Міжнар. наук. конф. (Київ, 21–23 жовт. 2014 р.). – Київ : НБУВ, 2014. – С. 355–359.
10. Ківшар Т. І. Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка в Канаді: біографічна діяльність [Текст] / Т. І. Ківшар // Українська біографістика : зб. наук. праць. – Київ, 2015. – Вип. 12. – С. 118–147.
11. Любовець Н. І. Мемуари як складова електронних ресурсів бібліотек України [Текст] / Н. І. Любовець // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів: матер. міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.). – Київ : НБУВ, 2013. – С. 211–214.
12. Любовець Н. І. Мемуари як складова електронних ресурсів бібліотек: світовий досвід та перспективи створення вітчизняного електронного ресурсу “Українська мемуаристика” [Текст] / Н. І. Любовець // Українська біографістика : зб. наук. праць. – Київ, 2013. – Вип. 10. – С. 417–430.
13. Любовець Н. І. Українські мемуари в сучасному інформаційному просторі [Текст] / Н. І. Любовець // Наукові праці НБУВ. – Київ, 2013. – Вип. 37. – С. 602–615.
14. Любовець Н. І. Спадщина Тараса Шевченка у вітчизняних бібліографічних джерелах: на матеріалах посібника «Українські персональні бібліографічні покажчики (1856–2013)» [Текст] / Н. І. Любовець, О. М. Яценко // Українська біографістика : зб. наук. праць. – Київ, 2014. – Вип. 11. – С. 272–283.
15. Любовець Н. І. Мемуарний потенціал ресурсів бібліотечного краєзнавства [Текст] / Н. І. Любовець // Українська біографістика : зб. наук. праць. – Київ, 2015. – Вип. 12. – С. 359–376.
16. Яценко О. М. Місце біографічної інформації у діяльності наукової бібліотеки в сучасних умовах [Текст] / О. М. Яценко // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів: матер. міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.). – Київ, 2013. – С. 220–223.
17. Яценко О. М. Персональна бібліографія, біобібліографія: термінологічний аналіз [Текст] / О. М. Яценко // Бібліотечний вісник. – 2014. – № 5. – С. 24–29.
18. Марченко Н. П. Новітня Шевченкіана на сайтах провайдних бібліотек України для дітей [Текст] / Н. П. Марченко // Українська біографістика : зб. наук. праць. – Київ, 2014. – Вип. 11. – С. 336–361.
19. Марченко Н. П. Біобібліографічні ресурси на сайтах бібліотек для дітей і юнацтва України [Текст] / Н. П. Марченко // Місце і роль біб-

ліотек у формуванні національного інформаційного простору : матер. Міжнар. наук. конф. (Київ, 21–23 жовт. 2014 р.). – Київ : НБУВ, 2014. – С. 365–367

20. Марченко Н. П. Продукування та адаптація до потреб користувача та пропагування біографічного знання бібліотеками України для дітей [Текст] / Н. П. Марченко // Українська біографістика : зб. наук. праць. – Київ, 2015. – Вип. 12. – С. 296–311.
21. Муріна С. В. Місце біографіки у житті сучасної бібліотеки (з досвіду роботи районної бібліотеки № 157 м. Києва) [Текст] / С. В. Муріна // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів: матер. міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.). – Київ : НБУВ, 2013. – С. 223–225.
22. Муріна С. В. Енциклопедичні видання як джерело формування Українського національного біографічного архіву [Текст] / С. В. Муріна // Українська біографістика : зб. наук. праць. – Київ, 2015. – Вип. 12. – С. 392–405.
23. Вернік Ю. В. Біографічна інформація як об'єкт соціальних комунікацій сучасного суспільства [Текст] / Ю. В. Вернік // Українська біографістика : зб. наук. праць. – Київ, 2013. – Вип. 10. – С. 48–60.
24. Вернік Ю. В. Деякі аспекти організації віртуальної наукової лабораторії [Текст] / Ю. В. Вернік // Українська біографістика : зб. наук. праць. – Київ, 2015. – Вип. 12. – С. 377–391.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД, ТЕОРЕТИЧНІ Й НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ БІОГРАФІКИ І ФОРМУВАННЯ РЕСУРСІВ БІОГРАФІЧНОЇ ТА БІОБІБЛІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

1.1. Історія формування провідних осередків біографічних досліджень та проблеми консолідації професійного співтовариства (друга половина ХІХ — ХХ ст.)

Проблема створення нових біографічних знань, їх ефективного розповсюдження й використання новітніх інформаційних технологій стає одним із вирішальних чинників суспільного життя. Її розв'язання тісно пов'язане із непростими інституціональними й організаційними питаннями. Один з них — через вивчення історичного досвіду самоорганізації наукового співтовариства навколо суспільно визначеної проблеми. Такою моделлю, на наш погляд, може стати організація колективної діяльності навколо створення Українського біографічного словника.

У цьому контексті ми розглянемо історію та закономірності формування провідних осередків біографічних досліджень в Україні, проблеми консолідації професійного співтовариства у галузі біографічних досліджень, створення традицій та відповідних наукових комунікацій у другій половині ХІХ — ХХ ст. Це дозволить предметніше окреслити науково-методологічні засади та інші складові розвитку цього наукового напрямку в умовах зміни в Україні певних світоглядних та культурологічних орієнтирів, а також бурхливого розвитку сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

На користь такого підходу свідчать ті обставини, що за останні роки в Україні суттєво змінилися об'єктивні умови, культурологічна ситуація, інші чинники, котрі впливають як на розвиток науково-теоретичних засад біографістики, так і на її прикладні аспекти. Зокрема, суттєво розширилися обсяги конкретних біографічних знань, а новітні інформаційні технології забезпечують доступ до них мільйонів користувачів.

Зросла кількість інституцій і установ, які предметно займаються теорією та практикою біографіки (Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, освітні та культурні заклади), а також енциклопедичною й біографічною видавничою діяльністю (Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», Український видавничий консорціум та «Типографія від А до Я» В. В. Болгова та ін.). Усі вони мають статус юридичної особи та власні джерела фінансового забезпечення, свої функції і завдання. В Україні існує також значна кількість науковців, тимчасових наукових колективів, що створюються для виконання конкретних завдань (регіональні біографічні довідкові видання, довідники вищих навчальних закладів, земляцтв тощо). Зазначені процеси актуалізують питання пошуку шляхів складання певних узгоджених «правил гри» у галузі створення, накопичення та реалізації біографічних знань, включно із науково-теоретичною, організаційною, фінансовою та нормативно-правовою складовими.

Інформаційний вибух та поширення інформаційних технологій змінили образ історичної науки, в межах якої розвивається біографіка. В нових умовах стає очевидним, що в теоретичній і практичній площині цей напрям історичної науки набуває інтегрованого характеру, орієнтованого на колективну співпрацю і створення багатовимірного інформаційного простору. Ідея створення Українського біографічного словника на паперових носіях логічно змінилася на принципово інший підхід узагальнення і розповсюдження наукової біографічної інформації. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського та один з її науково-дослідницьких центрів – Інститут біографічних досліджень, ініціювали створення електронного наукоємного структуро-

ваного науково-інформаційного біобібліографічного ресурсу у вигляді «Українського національного біографічного архіву». Біографічна інформація є важливою складовою також в діяльності Інституту енциклопедичних досліджень (видає 16 томів «Енциклопедії сучасної України», 2001–2016) та Державної наукової установи «Енциклопедичне видання» [43; 45]¹. Це актуальне для держави, суспільства перспективне і довготривале завдання, кінцевий термін виконання якого визначити принципово неможливо².

Наведені окремі закономірності розвитку української біографістики потребують наукового осмислення та науково-методологічного обґрунтування, що має спиратися, на наше переконання, на вивчення досвіду минулих років. У загальному сенсі цей досвід свідчить про те, що важливе значення в організації справ такого масштабу і змісту, з якими сьогодні має справу українська біографіка, має опора на існуючі традиції, обрання оптимальних стратегій дій (науково-методичні, інформаційні, технологічні, практичні) та консолідований людський фактор у вигляді відповідної професійної спільноти.

Наприклад, практика України ХХ ст. знає досить успішні проекти створення корпусу біографічних знань та поширення їх у суспільстві (проекти УРЕ, ЕІУ, УСЕ тощо). Невід'ємною їх складовою були заходи із формування відповідних професійних колективів (науковців, видавців, менеджерів). Як приклад успішної реалізації великої за обсягом колективної праці другої половини ХХ ст. наведемо унікальне в колишньому СРСР та на пострадянському просторі 26-томне видання «Історія міст і сіл Української РСР» (Київ, 1969–1973), організація якої відбувалася на державному рівні. Матеріали по об-

¹ В Росії, наприклад, склався унікальний досвід з організації науковців навколо видавництва «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН). За період 1996–2014 видавництвом було видано 250 тематичних енциклопедичних видань, наукових видань з історії науки, збірник документів тощо. У 1993–2000 рр. було видано 21 том, присвячений окремим політичним партіям.

² Згадаємо, що в українській біографічній практиці (1918–1933) комісія зі створення Українського біографічного словника отримала назву «Постійна комісія для складання Біографічного словника діячів України». Слово «постійна» означало довготривалість процесу, неможливість визначення певного терміну завершення праці.

ластях готували офіційно створені робочі групи. У зборі матеріалу до проекту активну участь брали члени регіональних осередків Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, громадськість в особі журналістів, викладачів вузів, музейних працівників, вчителів шкіл тощо. Окрему групу складала професійні науковці, які здійснювали науково-методичну підтримку, працювали в архівах та над текстами статей видання. Керівництво підготовкою томів до видання здійснювали обласні редакційні колегії, Головна редакційна колегія «Історії міст і сіл Української РСР» на чолі з академіком П. Т. Троньком. Видавничу частину очолювала Головна редакція «Української радянської енциклопедії»³ під керівництвом академіка М. П. Бажана.

В Україні сьогодні триває перегляд самої парадигми історичних та історико-біографічних досліджень, накопичення біографічних знань. Нові інформаційно-комунікаційні технології на кілька порядків збільшили обсяги біографічної інформації та надали якісно нові можливості доступу до неї. З метою створення спільного дослідницького простору та використання його можливостей для формування корпусу біографічних знань на якісно нових засадах на порядку денному встає об'єднання зусиль науковців та представників професійної спільноти, які працюють у галузі біографіки.

Структура сучасного простору біографіки, як і раніше, містить у собі низку складових: науково-теоретичну (ідеї, теорії, методи, традиції, інновації), комунікативну (контакти, зв'язки, засоби створення і розповсюдження інформації), організаційно-нормативну (у вигляді унормованих у той чи інший спосіб науково-методологічних засад створення біографічних видань, а також відповідних об'єднань дослідників). У цьому контексті актуальності набуває пошук сучасних науково-теоретичних та формальних і неформальних організаційних підходів до створення інтегрованого інтелектуального середовища, здатного вирішувати різноманітні наукові і культурологічні завдання.

³ Окремо зазначимо, що за радянських часів проект «Історія міст і сіл Української РСР» був успішно реалізований на основі Постанови ЦК КПУ № 16/18-3 «Про видання «Історія міст і сіл Української РСР» і фінансувався державою.

Як ми казали раніше, виконання такого завдання має спиратися на дослідження форм організації колективної біографічної практики у другій половині XIX — XX ст. У загальних рисах ця практика, як і сьогодні, характеризувалася складною взаємодією об'єднань дослідників: формальних та неформальних культурних, громадських, наукових об'єднань, видавців. Результатом стало створення, накопичення, обмін і розповсюдження біографічних знань в соціумі, закладення традицій формування різних видів біографічного ресурсу, спілкування, контактів, міждисциплінарних зв'язків, обміну біографічними знаннями. Розвиток знань про біографію відбувався у тісному взаємозв'язку з іншими гуманітарними науками (краєзнавством, історією, генеалогією, етнографією, археографією тощо).

Водночас суттєвим чинником була та обставина, що формування біографічного ресурсу, ідей та практик було пов'язане зі створенням Українського біографічного словника, універсальних енциклопедичних видань, біографічних довідкових видань і здійснювалося в різних історичних умовах — відсутності державності (друга половина XIX — початок XX ст.), короткого періоду української незалежності (1918–1921), радянських часів (1922–1991), новітньої Української держави. В контексті формування національної ідентичності значне місце в накопиченні і розвитку біографічного знання належить інтелектуальному співтовариству. В українському культурному дискурсі в різні періоди інтелектуальне співтовариство забезпечувало і регулювало наукову діяльність, об'єднуючись у структури різної конфігурації. Їх форми визначалися особливостями суспільно-політичного життя, науковими і культурними процесами певної доби, інформаційними і комунікаційними потоками.

Об'єднуючим світоглядним та методологічним орієнтиром ми обрали ідею створення Українського біографічного словника, яка домінувала в соціокультурному просторі й інтелектуальному житті кількох поколінь у вигляді ідей, концепцій, практик, біографічного ресурсу, різноманітних способів розповсюдження біографічної інформації. У новітній час вона трансформується в ідею створення «Українського

національного біографічного архіву», «Великої української енциклопедії», енциклопедичних видань та інших проектів, в яких біографічна складова є провідною і які базуються на інтегрованому біографічному ресурсі. В сучасній історіографії зазначені тенденції розглянуті і проаналізовані в монографії В. І. Попика «Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку» (2013).

У **вітчизняній історіографії** тема становлення і розвитку біографічних осередків і колективів, спільна діяльність яких була спрямована на створення біографічного ресурсу в різних його видах і формах, останніми роками набуває актуальності. Вона розглядається в різних аспектах: загальноісторичному, національно-культурному і просвітницькому, які пов'язані з розвитком гуманітарних знань і поширенням їх у суспільстві.

Своїх дослідників має біографічний гурток В. Б. Антоновича [30, с. 8–15], Постійна комісія для складання Біографічного словника діячів України [31;32;33], видавництво «Української радянської енциклопедії», «Радянська енциклопедія історії України» [4], видавництво «Українська радянська енциклопедія» імені М. П. Бажана [56] тощо. Не залишились поза увагою науковців знакові в суспільстві загальні енциклопедичні видання, які увійшли в науковий обіг та суспільну свідомість за ім'ям осіб, що їх створювали (словники Половцова, Брокгауза і Ефрона, братів Гранат, Є. Онацького тощо). В своїх працях дослідники зосереджуються переважно на культурно-історичному процесі, історії видання, науково-організаційних аспектах діяльності, характеристиці й аналізі змісту видань, проблемах, здобутках, досвіді створення, інформаційному потенціалі видань, освітньої ролі біографічного продукту в суспільстві та ін.

В 2015 р. з'явилася праця «Постійна комісія УАН–ВУАН для складання Біографічного словника діячів України: персонологічний вимір», у якій автор (С. М. Ляшко) зробила спробу створити колективний портрет трьох поколінь співробітників Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України (1918–1933), зокрема охарактеризувати їх особисті і наукові зв'язки, досвід колективної роботи

зі створення колективного біографічного продукту (гурток В. Б. Антоновича, Київська археографічна комісія, енциклопедичні словники Брокгауза і Ефрона, братів Гранат, РБС), персональний внесок співробітників у створення теоретико-методичних засад Українського біографічного словника і в організацію праці [33].

Окремі праці присвячені постатям, що очолювали біографічні колективи та видавництва (М. М. Могилянський [32], М. П. Бажан [53; 55]). В монографічних працях В. С. Чишка, С. М. Ляшко, В. І. Попика біографічні гуртки, осередки, інституції, видавництва розглядаються в контексті поставлених авторами завдань — дослідження процесів формування та розвитку національної біографічної традиції (В. С. Чишко) [57]; отримання біографічного знання, інституалізації української біографічної довідкової справи, наукової і організаційної діяльності, методологічних здобутків (С. М. Ляшко) [35]; закономірностей складання вітчизняного ресурсу біографічної та біобібліографічної інформації, джерельної бази та концептуальних засад вивчення ресурсів довідкової біографічної інформації (В. І. Попик) [44]. У зазначених працях акцент робиться на інтелектуальному доробку членів віртуальних або унормованих колективів та аналізі різних видів створених ними біографічних продуктів. В цілому тема біографічного співтовариства в Україні і характеристика суб'єктів такого колективного явища, як «спільна біографія», «олюднення історії», за окремими винятками, поки що залишається поза увагою науковців.

В сучасній історіографії подібні дослідницькі завдання плідно розробляються І. І. Колесник, Л. П. Рєпіною на теоретичному і прикладному рівнях, які розглядають таке нове явище, як мережеві практики створення біографічного знання у контексті понять «інтелектуальне співтовариство», «традиція», «інформація», «культура», «комунікація».

І. І. Колесник для розгляду подібних тем вважає доцільним підходити за допомогою концептів «інтелектуальне співтовариство» та «мережевий аналіз» [22]. Якщо в традиційному сприйнятті інтелектуальне співтовариство — це група осіб, що об'єдналися навколо ідеї, ідеології, харизматичної особи, то в системі мережевих технологій інтелектуальне спів-

товариство «виступає як рухома структура комунікаційних і інформаційних практик» [23]. При такому підході концепт «інтелектуальне співтовариство» є інструментом для вивчення культурно-освітніх, науково-корпоративних, політичних практик українських інтелектуалів ХІХ — початку ХХ ст. Він дозволяє усвідомити роль об'єднань інтелектуалів у складних процесах «легітимації культурного та наукового життя в українських землях в умовах державницького ірраціоналізму, культурних впливів, імперських утисків, політики нищення національних традицій і ідеалів» [24, с. 370].

Російська дослідниця Л. П. Рєпіна пропонує вивчати інтелектуальні традиції через поняття «інтелектуальна культура», яке містить у собі інтелектуальну діяльність, формальні і неформальні інститути, що її підтримують, комунікативні практики інтелектуальних співтовариств, форми і засоби інтелектуального спілкування та відносин в інтелектуальних співтовариствах, які є творцями, боронителями, інтерпретаторами і трансляторами інтелектуальних традицій [47].

Тема культурних традицій має безпосереднє відношення до осіб, які діяли в царині біографістики, форм і способів організації біографічної практики в частині створення колективного біографічного продукту — біографічних довідкових видань. В практиці створення колективних біографічних продуктів традиція виступає формою і засобом збереження інтелектуальної спадщини, соціальної комунікації людей. Через традиції передається культурний груповий досвід людства, апробований попередніми поколіннями. Дослідники, які вивчають еволюцію культури, виокремлюють таку специфічну особливість традиції як трансмісія — передача, наслідування культурних і наукових здобутків у соціальному просторі і часі із збереженням базових цінностей та елементів, що включають соціальний досвід, форми свідомості, інститути людського спілкування, засоби організації і передачі інформації з наступною адаптацією до культурно-історичних епох, в яких вони існують, тощо. Механізми культурної трансмісії розглядаються як система акумулювання, кодування, трансляції та репродукування знання, досвіду, цінностей, норм, технологій тощо. Вивчення традицій включає елемент оцінки того, що унаслідкується [50; 59, с. 22].

За нашими спостереженнями, умовно до середини XIX ст. майже всі біографічні довідкові видання мають одного автора. Г. М. Добров, який предметно займався аналізом наукового процесу і вивчав наукову діяльність як самостійний вид професійної діяльності, пояснює ці особливості реальними індивідуальними інформаційними можливостями науковців, різною складністю операцій наукового процесу, певною інформаційною ситуацією [12, с. 156]. Із середини XIX ст. довідкова біографіка набуває ознак колективної творчості. Історія української біографістики свідчить про формування традиції консолідації науковців і аматорів в різні формальні й неформальні угруповання. Результатом їх діяльності стало складання біографічних довідкових видань, створення і накопичення біографічного ресурсу, розповсюдження нових знань і ідей в соціумі.

Початок формування біографічного інтелектуального співтовариства. Друга половина XIX ст. — період становлення вітчизняної історичної науки. Саме тоді були зроблені серйозні спроби осмислення історичного минулого, з'явилися професійні історики, наукові школи. В університетських центрах та губерніях, віддалених від наукових та освітніх центрів, почали формуватися колективи науковців і аматорів — дослідників історії свого краю. Найбільш плідно проводилися етнографічні дослідження, за результатами яких доводилася окремішність українського народу та окреслювалася територія, на якій він мешкав. Щодо олюднення історії, то цей процес розвивався в дусі загального народознавчого спрямування і в позитивістській моделі історіописання, за зростання інтересу дослідників до неординарних постатей і народу (В. Б. Антонович: народ — головний суб'єкт історичного процесу; видатні особи — виразники соціальних доль; «історичними діячами» вважаються лише ті, хто розумів потреби свого народу і тому зумів повести його за собою [2, с. 420–424]. М. С. Грушевський: народ виступає майже у всіх випадках синонімом поняття «українець»; українські народні маси розумілися як власне селянство, свідоме панство, інтелігентні кола [6, с. 163]).

Найбільш поширеним видом біографічної довідкової практики, що розгорнулася в окремих губерніях, стали осередки

українського громадсько-політичного і культурно-освітнього життя. В умовах відсутності державності, національних форм освіти, культури, обмеженості інтелектуальних і громадських рухів одним з напрямів діяльності українських інтелектуалів, які мешкали на віддалі від наукових (університетських) центрів, стали пошуки обґрунтування національної ідентичності в різних формах, в тому числі в біографічній. Умовно ці осередки можливо співвіднести з добровільними неструктурованими об'єднаннями в межах конкретної адміністративної одиниці (губернії), які за сутністю є «інтелектуальними співтовариствами» [24, с. 369–395].

У другій половині ХІХ ст. на українських територіях Російської імперії на центральному (при університетах) і губернському (регіональному) рівнях зароджується комунікативна мережа формальних і неформальних інтелектуальних співтовариств. Вони створювалися як інтелектуальні об'єднання, культурницькі гуртки у структурі культурно-громадських рухів, науково-корпоративні і наукові об'єднання. Однією з форм організації колективної праці істориків і аматорів в губерніях стала спільна праця у формальних науково-громадських структурах, що виконували наукову та просвітницьку функції. Структура й принципи організаційної діяльності були майже однотипними в межах Російської імперії.

Для цього періоду на теренах України можна умовно виокремити наступні культурно-інтелектуальні і наукові осередки: Київський, Харківський, Таврійський, Чернігівський, Полтавський, Катеринославський, Подільський, Волинський, Львівський. Виразну специфіку зберігали Лівобережна Україна (колишня Гетьманщина), Правобережна Україна (за російською термінологією — Південно-Західний край), Слобідська Україна, Південна Україна (Новоросія).

Представники губернської інтелігенції, як науковці, так і аматори, були членами комісій, комітетів, товариств, що офіційно діяли на теренах Російської імперії, як-от: загальноімперських — Російське географічне товариство (РГТ), Московське археологічне товариство (МАТ); науково-корпоративних — Товариство аматорів природознавства, антропології та етнографії при Московському університеті, Історичне товариство Нестора-літописця при Університеті

св. Володимира в Києві, Історико-філологічне товариство при Харківському університеті тощо. Частіше губернська інтелігенція гуртувалася навколо статистичних комітетів (виконувала завдання збирання й обробки різних статистичних відомостей, інформації про історичне минуле, стан дворянських маєтків тощо), вчених архівних комісій (їх функцією було формування зводу архівів, документів місцевих установ, родинних і приватних архівів, як сучасних, так і ліквідованих провінційних канцелярій, монастирських і дворянських архівів XVI–XVII ст. тощо) [34], які виконували роль місцевих історико-краєзнавчих товариств і працювали за різними формами науково-практичної діяльності⁴.

У більшості установчих документів цих товариств до предмету досліджень були віднесені історична, бібліографічна, архівна, генеалогічна, етнографічна, статистична та інші наукові дисципліни, що перебували в стадії формування. Механізми виникнення та функціонування, пріоритети їх діяльності визначали регіональна специфіка, наявність університетських центрів або наближеність до них, ступінь розвитку інфраструктури та засобів комунікації, склад і рівень наукової підготовки осіб, залучених до наукової та науково-громадської діяльності, наявність лідерів, які впливали на обрання напрямів наукової й інформаційно-комунікативної практики.

Для аналізу інтелектуальних співтовариств у царині біографічної діяльності того часу ми обрали наступні моделі.

Чернігівське інтелектуальне співтовариство — умовна назва, за якою ми поєднали науковців і аматорів, котрі гуртувалися навколо губернських наукових комітетів і працювали за чітко означеними напрямами діяльності. Біографічний напрям як такий був відсутній серед пріоритетів. Але за результатами їх діяльності було створено величезний джерельний ресурс для біографічних досліджень. За схожими науково-організаційними принципами складалася робота в інших українських землях Російської імперії.

⁴ На українських землях, що входили до складу Російської імперії, в останній третині XIX — на початку XX ст. діяло 13 історичних наукових товариств, у тому числі 3 університетські.

Науково-корпоративне об'єднання професійних науковців і аматорів, які згрупувалися навколо Тимчасової комісії для розгляду давніх актів. За формою організації і змістом діяльності це об'єднання науковців зі статусом державного наукового історичного закладу при канцелярії київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Результатом їх діяльності став, серед інших надбань, науковий і культурний капітал у вигляді джерелознавчого біографічного ресурсу.

Культурно-громадський осередок — біографічний гурток В. Б. Антоновича — перша в історії української біографічної справи організаційна структура, що засновувалася як громадська ініціатива навколо ідеї створення Українського біографічного словника.

Наукова інституція НТШ, що поєднувала в своїй діяльності різні наукові напрями, мала розвинену інфраструктуру з науковими виданнями, часописами, бібліотекою, розгалуженою системою наукових зв'язків. За результатами її діяльності було створено величезний біографічний ресурс, авторський регіональний біографічний словник.

Чернігівське інтелектуальне співтовариство. У зазначений період в Чернігівській губернії збіглися об'єктивні і суб'єктивні фактори, що сприяли розвитку інтелектуальної діяльності. Значення Чернігівської губернії в історії України чітко визначив М. С. Грушевський: «Я зазначаю се як проблему українських дослідів: дослідження старої Чернігівщини як великого культурного резервуару українського життя на протязі всього тисячоліття та джерела української культури, що посиляли звідти свої проміння в різних напрямках: в українських і неукраїнських землях. Щоб пізнати розвій українського життя, побуту, матеріальної і інтелектуальної культури, соціального укладу, моралі і права в їх зв'язку і суцільності, неодмінно треба йти за сим сюди, до сих північних сховків, комор українського життя. Тут поховані секрет Старої України — і зародки Нової» [10].

В імперському науковому і культурному дискурсі представники Чернігівської губернії в особі українських старшинських родин були носіями культурно-національних цінностей і традицій, громадянської позиції. З них вийшли яскраві діячі національної культури, громадської думки, мистецтва, літера-

тури, науки краю і країни — І. Л. Шраг, О. О. Русов, Б. Д. Грінченко, М. М. Коцюбинський, Г. О. Коваленко, П. Я. Дорошенко, С. П. Шелухін, М. М. Могилянський, Ф. М. Уманець та ін. В губернії сформувався прошарок провінційної інтелігенції в особі чиновників державних органів, місцевої громадськості, науковців, аматорів — дослідників старовини, які прагнули поєднати зусилля у справі дослідження історії, культури, природи свого краю через науково-громадські комісії: Чернігівську статистичну комісію (далі ЧСК, 1861–1868) та Чернігівську губернську вчену архівну комісію (далі ЧГВАК, 1896–1920). Тематика і проблематика дослідницької і публікаторської діяльності в межах ЧСК і ЧГВАК складалася відповідно до положень комісій, особистих інтересів членів співтовариства та, що не менш важливо, їх лідерів.

В останній чверті ХІХ ст. в Чернігові була акумульована величезна джерельна база цінних документальних комплексів з історії «малоросійського» краю⁵ й України. В 1802 р. в результаті чергової адміністративної реформи до складу Чернігівської губернії увійшли міста Новгород-Сіверський, а також Батурин і Глухів — колишні столиці Гетьманської України — зі своїми історичними традиціями українського державотворення (Новгород-Сіверський гурток автономістів О. К. Лобисевича, 1870–1890) та культуротворення. Із Глухова і Батурина було перевезено багато архівів, зокрема матеріали другої Малоросійської колегії, Генеральної військової канцелярії, Чернігівського та Новгород-Сіверського намісництв (останні два, завдяки В. Л. Модзалевському, було передано до архіву ЧГВАК). За сприяння тогочасного предводителя дворянства Г. О. Милорадовича були зібрані матеріали Чернігівської казенної палати та архів дворянського депутатського зібрання⁶. Велику роботу зі збирання, упорядкування, вивчення та публікації джерел і документальних комплексів з історії Лівобережної України другої половини ХVІІ — ХVІІІ ст. проводила ЧСК, пізніше долучилася ЧГВАК.

⁵ Під Малоросією О. М. Лазаревський розумів Полтавщину й Чернігівщину часів Гетьманщини.

⁶ До Чернігова була перевезена друкарня Лазаря Барановича, одна з перших лівобережних друкарень, що була відкрита 1675 р. в Спасо-Преображенському чоловічому монастирі.

Плідна діяльність науково-громадських комісій була пов'язана з іменами уродженців Чернігівської губернії — Олександра Матвійовича Лазаревського (1834–1902) й нащадка старовинного роду козацької старшини Григорія Олександровича Милорадовича (1839–1905). Їм належить ініціатива у визначенні напрямів науково-практичної діяльності комісій з урахуванням місцевих особливостей і можливостей, а також власних інтересів і пріоритетів.

О. М. Лазаревський на той час був членом з'їзду мирових посередників Чернігівської губернії від уряду та обіймав посади секретаря чернігівського «присутствія» в селянських справах і секретаря ЧСК. В Чернігові він запровадив свої студії з бібліографії, археографії, генеалогії та історії. Серед напрямів наукової діяльності О. М. Лазаревського, що стикаються з біографічними дослідженнями, — історія дворянства, з'ясування питань походження родів. Значну увагу він приділяв вивченню і публікації родинних архівів (Сулимів, Скорупів, Войцеховичів та ін.). На сторінках «Записок Черниговской губернской статистической комиссии» О. М. Лазаревський опублікував велику працю — «Очерк старейших дворянских родов в Черниговской губернии» (1868).

Г. О. Милорадович у 1890–1896 рр. очолював чернігівське губернське дворянство. В 1896 р. він ініціював створення ЧГВАК, а в 1896–1901 та 1903–1904 рр. очолював її, зробивши значний внесок в її становлення як архівного та краєзнавчого регіонального центру. Як археограф він запровадив у науковий обіг численні джерела про життя та діяльність представників козацько-старшинських родів так званого «малоросійського дворянства», nobілітованих царським урядом. Значну частину наукового доробку Г. О. Милорадовича складають біографічні студії, генеалогічні розписи, документальні публікації. Серед них — «Малороссийское дворянство» (Чернігів, 1890), що містить родовідні розписи й стислі нариси історії 20 відомих дворянських родин; двотомна «Родословная книга Черниговского дворянства» (1901), до якої увійшли відомості про понад 1,8 тис. дворянських родів, котрі відіграли важливу роль у політичному, соціально-економічному й культурному житті регіону. Він створив груповий портрет кількох поколінь своєї великої родини (Мило-

радовичі, Полуботки, Туманські, Кочубеї) [20; 21]. Оприлюднення результатів біографічних і генеалогічних студій він розпочав у 1856 р., на сторінках «Черниговских губернских ведомостей», опублікувавши праці «Биографические очерки замечательных Милорадовичей» (1856), «О роде дворян и графов Милорадовичей» (1871), «Указание биографических сведений о замечательных людях Малороссии», про родовід Туманських (1858–1860).

Генеалогічні студії були успішно продовжені В. Л. Модзалевським. Шлях від аматора до професійного науковця він долав у Чернігові. «Саме в Чернігові, — писав О. П. Оглоблин, — В. Модзалевський знайшов широке поле для науково-дослідної роботи як у царині генеалогії та археографії, так і в царині історії Гетьманщини, а згодом і геральдики та історії українського мистецтва» [40, с. 13]. У 1903 р. В. Л. Модзалевський став членом ЧГВАК, у 1911–1918 рр. обіймав посаду керуючого справами ЧГВАК та секретаря Чернігівського дворянського зібрання. В Чернігові В. Л. Модзалевський підготував до друку два томи «Малороссийского Родословника», які були видані в Києві у 1912 та 1914 рр.

Поштовхом до друку джерельних матеріалів біографічного і генеалогічного змісту на сторінках «Черниговских губернских ведомостей» стало звернення редакції до передплатників і читачів (№ 25 за 1852 р.) надсилати «фамильные бумаги, завещания, письма, записки и тому подобное» [29, с. 87]. Починаючи з 1856 р. в неофіційній частині газети оприлюднювалися біографічні, генеалогічні розвідки: інформація щодо роду Ханенків, Цурів, опис Конотопської сотні (О. М. Лазаревський), о «лицах, принадлежавших к фамилии Нос» — про полковників Носа, Калагана, Жураківського, рід Харевичів (С. Д. Нос, 1859, 1889, 1890), про князів Барятинських, роди Татищевих, Галаганів (без вказівки на авторів), Милорадовичів (К. Іходипович), родоводи малоросійських дворян під назвою «Черниговское дворянство» (із архіву дворянського депутатського зібрання), відомості з гербовника Бобринського. Упродовж 1891–1892 рр. Г. О. Милорадовичем було надруковано родоводи Полетик, Антоновських, Юскевичів-Красковських, Боричів, Косачів, Головачевських,

Стожків, Демидовських, Порохонських, Кленусів, Покотилів та ін. [29, с. 88].

На сторінках іншого видання, «Трудов Черниговской губернской архивной комиссии»⁷, публікувалися матеріали із сімейних хронік М. М. Киріякова, Іскрицьких (П. Я. Дорошенко), роду Забіл, біографічні матеріали щодо Романа Ракушки, стародубського полковника Тимофія Олексієвича, гетьмана Івана Брюховецького, Семена Палія, (В. Л. Модзалевський), уніатських архімандритів у Чернігові (А. В. Верзилов).

Генеалогічні матеріали у вигляді генеалогічних розписів, родоводів, родинних архівів, щоденників козацько-старшинських родів, що були опубліковані в губернських виданнях, загальноімперських часописах, авторських виданнях, надовго залишалися першоджерелом біографічних матеріалів щодо постатей XVII–XVIII ст., а в сукупності складали важливий ресурс біографічної інформації. Праці О. М. Лазаревського, Г. О. Милорадовича, В. Л. Модзалевського відіграли визначну роль у збиранні генеалогічної інформації, становленні і розвитку в Україні генеалогії як наукової дисципліни. Членами співтовариства було започатковане систематичне вивчення масиву джерел з генеалогії козацько-старшинських і дворянських родів.

Персональна краєзнавча бібліографія розвивалася в межах наукової дисципліни, що на той час формувалася. Праця окремих співробітників комісій провадилася як одна з краєзнавчих бібліографічних практик в різних губерніях (наприклад, Полтавській, Харківській). Створені ними бібліографічні розписи за матеріалами переважно губернських видань допомагали в пошуку творчого доробку авторів матеріалів та містили коротку інформацію про самих авторів. На її основі формувалися інші розподілені біографічні ресурси — персональна бібліографія, біобібліографія, біографічні списки, словники. Їх обсяги в сукупній праці залежали від індивідуальних інтересів співробітників комісій і мали характер авторських.

Ініціатива у збиранні, систематизації і бібліографуванні краєзнавчого матеріалу з місцевої преси належить Г. О. Ми-

⁷ За час свого існування ЧГВАК видала 12 випусків «Трудов...».

лорадовичу. Упорядкуванням матеріалів з неофіційної частини «Черниговских губернских ведомостей», «Записок Черниговского статистического комитета», «Черниговского листка» (Л. І. Глібов, 1861–1863) та інших джерел, присвячених Чернігівщині⁸, відповідно до тематичних напрямів займалися члени ЧСК і ЧГВАК. Бібліографуючи поточну краєзнавчу літературу (1853–1857), О. М. Лазаревський включив біографічні відомості про авторів до покажчика «Опыт указателя источников для изучения Малороссийского края в историческом и географическом отношениях» [28]. Цей досвід був позитивно оцінений російським бібліографом Г. М. Геннаді. Останній на сторінках «Черниговских губернских ведомостей» доповнив біографічну частину покажчика О. М. Лазаревського («Указание биографических сведений о замечательных людях Малороссии», 1855, 1856) [5]. Кілька таких дописів опублікував у Чернігові П. С. Єфименко. Основну увагу науковець приділив працям з української тематики. Г. О. Милорадович вніс свої доповнення до біографічної частини бібліографічної праці О. М. Лазаревського, звернувши увагу на українців, чиї персоналії були включені до «Словаря достопамятных людей Русской земли» Д. М. Бантиша-Каменського, та представників своєї родовитої фамілії.

Значний внесок у розвиток персональної краєзнавчої бібліографії зробив уродженець Конотопа (на той час місто входило до складу Чернігівської губ.) С. І. Пономарьов — бібліограф, книгознавець, літературознавець [26]. Він був автором серії біографічних нарисів про Євгенія Болховітінова, М. О. Максимовича, М. В. Гоголя, І. А. Крилова та ін. На сторінках «Черниговских епархиальных известий» була надрукована коротка праця біографічно-довідкового спрямування «Земляки. Достопамятные уроженцы Черниговской земли» (1898) [42]⁹. Ним був також підготовлений біографічний

⁸ В другій половині XIX ст. краєзнавчі матеріали публікувалися у виданнях: «Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях», «Черниговские епархиальные известия», «Земский сборник Черниговской губернии», «Записки Черниговского губернского статистического комитета», «Труды Черниговской губернской архивной комиссии».

⁹ Праця була оцінена схвально Н. Шагуровим в праці «Рецензия на работу «Земляки. Достопамятные уроженцы Черниговской земли»

словник до майбутнього біобібліографічного довідника українських письменників, які народилися на Чернігівщині, Полтавщині, Київщині, Волині та Поділлі [41]¹⁰.

Пізніше бібліограф і краєзнавець, уродженець Конотопа В. Ф. Різниченко продовжив дослідження про своїх земляків у праці «Земляки, достопам'ятні уродженці землі Конотопської: (спроба критико-біографічного словника письменників, учених, громадських діячів і наших достопам'ятних уродженців Конотопського повіту Чернігівської губернії)» (Вип. 1 : М. Драгомиров; Вип. 2 : П. Прокопович) [48]. Йому належать близько 30 біографічних нарисів про діячів козащини.

Заслуговує на увагу досвід створення біографічних довідкових видань того часу. Разом з дотриманням існуючої традиції укладання біографічних словників практикувалося попереднє бібліографування відомостей про видатних діячів та подання інформації про їхні праці. Наприклад, Г. М. Геннаді в підготовчий період роботи над словником «Справочный словарь о русских писателях и ученых, умерших в XVIII и XIX столетиях, и список русских книг с 1725 по 1825 г.» протягом 1858–1877 на сторінках «Русского архива» 17 разів публікував інформацію про померлих письменників і вчених, отриману з некрологів. Друкування біобібліографічних матеріалів, як правило, уривалося після публікації кількох з них і навіть не доходило до друку як окреме видання.

Системоутворюючим елементом наукового простору, в якому склалося і функціонувало чернігівське інтелектуальне співтовариство протягом другої половини XIX ст. стала українська історія. Співтовариство згуртовувалося навколо спільних краєзнавчих інтересів і мало за мету отримання етнографічної, фольклорної, статистичної та іншої інформації з історії регіону. Воно об'єднувало на добровільній основі науковців, аматорів, представників державних органів та місцевої громадськості, що групувалися, переважно, навколо науково-громадських товариств — ЧСК та ЧГВАК.

С. И. Пономарева» [58].

¹⁰ Праця не була видана в цілісному вигляді. У 1862 р. С. І. Пономарьов здійснив спробу створити загальний краєзнавчий бібліографічний покажчик «Указатель всех статей о Полтаве и Полтавской губернии — великих людях» (не був надрукований).

Членами співтовариства було започатковане систематичне вивчення масиву джерел з генеалогії козацько-старшинських і дворянських родів, прикладних проблем української бібліографії, зокрема персональної і галузево-персональної краєзнавчої бібліографії. Завдяки зусиллям українських і російських істориків, археографів, бібліографів, генеалогів, аматорів-краєзнавців вдалося створити масив джерелознавчої, бібліографічної, біографічної, генеалогічної інформації, що був і є значним науковим ресурсом для історико-біографічних та генеалогічних досліджень регіону і всієї України. Сукупний обсяг цих праць досить великий. Науковий доробок чернігівського інтелектуального співтовариства і донині зберігає суттєве історіографічне і джерелознавче значення і використовується в сучасних історико-біографічних дослідженнях. Набута інформація сьогодні є одним із важливих джерел біографіки, біографічних і генеалогічних зводів як інтегрованих ресурсів.

Серед форм колективної співпраці членів чернігівського інтелектуального співтовариства — пошуки, збирання, збереження, обробка документальних джерел, обговорення на засіданнях комісій поточних проблем та підготовлених до друку публікацій, влаштування урочистих засідань, присвячених пам'яті діячів, пов'язаних із Чернігівщиною. Засобами наукової та суспільної комунікації стали обмін інформацією та науковими здобутками через науково-корпоративні об'єднання, особисте спілкування, а також через видання документальних матеріалів, оприлюднення досліджень і розвідок на сторінках губернських та загальноімперських видань за рахунок земств, пожертв.

Засобами наукової комунікації були також членство в загальноімперських наукових товариствах (Історичне товариство Нестора-літописця, Тимчасова комісія для розгляду давніх актів тощо) та персональні наукові зв'язки, у тому числі й за біографічними, біобібліографічними та генеалогічними інтересами (наприклад, С. І. Пономарьов — Г. М. Геннаді¹¹,

¹¹ Г. М. Геннаді (1826–1880) є автором видання «Справочный словарь о русских писателях и ученых, умерших в XVIII и XIX столетиях, и список русских книг с 1725 по 1825 г.» (Т. 1–3, 1876–1908).

О. М. Лазаревський — В. Б. Антонович, О. М. Лазаревський — В. С. Іконников, В. Л. Модзалевський — Д. І. Багалій¹², Г. О. Милорадович — В. Б. Антонович та ін.).

Окремо зацентруємо на джерелах фінансування ініціатив творчої інтелігенції губернських наукових комітетів. Для сприяння дослідженням під началом ЧГУАК губернське і повітові земства призначали грошові субсидії. На ці кошти обладнувалися приміщення для музеїв, архівів, бібліотек, купувалися книги, документи, оплачувалися відрядження, здійснювалася публікаторська робота. В типографіях губернських земств безкоштовно або на пільгових умовах друкувалися наукові праці й періодичні видання.

Науково-корпоративні об'єднання професійних науковців і аматорів. У контексті вивчення процесу створення біографічного знання, його фіксації та розповсюдження, розвитку наукових контактів і зв'язків науковців викликають інтерес співтовариства, що склалися на науково-корпоративній основі для досягнення конкретної наукової мети. До структур такого типу, що діяли в українському культурному і науковому просторі, можна віднести об'єднання професійних істориків, які свого часу згуртувалися навколо Тимчасової комісії для розгляду давніх актів (Київська археографічна комісія, 1843–1921). Відповідно до ідеологічного і наукового характеру завдань комісія отримала статус державного наукового історичного закладу при канцелярії київського, подільського і волинського генерал-губернатора.

Діяльність Тимчасової комісії як офіційної імперської наукової установи була спрямована на збирання, опрацювання, систематизацію та публікацію історичних джерел з різних питань історії українського, білоруського, литовського, російського народів, що мешкали на українських землях на захід від Дніпра з метою довести «исконную русскость» Правобережної України [7, с. 26]. Масштабність завдання передбачала колективні зусилля науковців. Ядром цієї комісії були професори і викладачі Університету св. Володимира (Київ). Це переважно її дійсні члени, які здійснювали описи

¹² В. С. Іконников брав участь у підготовці і виданні «Биографического словаря профессоров и преподавателей Императорского Университета Святого Владимира» (1884).

архівів, опрацювання принципів едиційної діяльності, публікації джерел, редагування, підготовку матеріалів до видання на основі сумісництва без оплати. Характер діяльності комісії, ідеологічне керівництво, відбір наукових кадрів, визначення тематики та проблематики видань регламентувалися і частково фінансувалися апаратом управління Південно-Західним краєм Російської імперії, а також із земських зборів та коштів від продажу видань.

Результатом роботи комісії стали систематична публікація документальних і нарративних джерел, створення джерельної бази для вивчення історії України XVI–XVII ст., розробка методів їх публікації. Зібрані документи склали фундамент для заснування в Україні державного історичного архіву. Були створені умови для підготовки кадрів українських археографів. На сторінках видань вміщувалися епіграфічні, палеографічні, археологічні, сфрагістичні, біографічні тощо матеріали.

З історії діяльності Тимчасової комісії для розгляду давніх актів виокремимо аспекти, що мають відношення до розвитку історико-біографічних досліджень, біографічної довідкової справи та створення національного біографічного ресурсу.

Тематика досліджень і публікацій комісії виходила далеко за межі суто археографічних праць. В її виданнях публікувалися результати пошуків історичної інформації в науковій обробці, монографічні праці, написані на основі опрацьованих джерел, дослідження, що є близькими до біографічної тематики, зокрема біографічні розвідки, присвячені діяльності відомих і маловідомих предків, історичних діячів XVI–XVIII ст., окремих учених, співробітників комісії (М. Д. Іванишева, О. І. Левицького та ін.), персонологічні праці, листи, спогади постійних і тимчасових співробітників, наприклад щодо діяльності Т. Г. Шевченка у 1846–1847 рр., тощо.

Засобами комунікації інтелектуальних практик стали друковані видання Київської археографічної комісії («Памятники, изданные Временною комиссиею для разбора древних актов, Высочайше учрежденною при киевском военном, подольском и волынском генерал-губернаторе», «Архив Юго-Западной России»), а також публікації в часописах «Журнал Министерства народного просвещения», «Киевская старина», «Чтения в Историческом обществе

Нестора-летописця» та ін., що актуалізували джерельну інформацію задля відтворення «нової схеми» української історії. Про зміст матеріалів, виданих комісією, широкий науковий загаль був ознайомлений через постійні огляди поточної історичної бібліографії у часопису «Русская старина».

Систематична публікація документальних і наративних джерел з історії України привертала увагу вчених і широкої громадськості до історії краю і його минулого. Розповсюдження видань комісії, книгообмін, обмін джерелами, праця в архівах Москви, Петербурга, Львова та ін., участь у проведенні спільних наукових заходів (наприклад, Археологічних з'їздів), взаємне рецензування, членство в інших наукових товариствах, особисті контакти сприяли укріпленню зв'язків з істориками і археографами внутрішніх губерній України, Росії, зарубіжжя. Наукові контакти членів і співробітників сприяли розширенню наукової тематики, джерельної бази видань, спеціалізації науки, зростанню їх наукового рівня і професіоналізації науково-дослідницької діяльності.

У спільному комунікативному полі комісії в різні часи працювали фахові історики — М. І. Костомаров, О. М. Лазаревський, М. О. Максимович, П. О. Куліш, В. С. Іконников, В. І. Щербина, В. Б. Антонович, М. П. Василенко, В. В. Міяковський, М. Д. Іванишев та ін. Як члени інтелектуального співтовариства, вони були пов'язані різними науковими стосунками, як-от: вчені — колеги, викладачі — вчителі — учні.

В. Б. Антонович — представник другого покоління науковців (1860–1880), яке продовжило реалізацію плану видання «Архива Юго-Западной России» (далі — АЮЗР). Разом із В. Б. Антоновичем на посаду діловода комісії прийшов працювати його учень О. І. Левицький (у майбутньому — один із засновників Української академії наук). В. Б. Антоновичем як редактором було опрацьовано і видано дев'ять томів АЮЗР, три томи літописних пам'яток, зібрано кілька тисяч історичних документів тощо. Серед підготовлених В. Б. Антоновичем матеріалів — чотири томи третьої частини АЮЗР, присвячені питанням минулого українського козацтва.

Том «Акты о происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России (1442–1760)», виданий за редакцією

В. Б. Антоновича, містить різноманітну інформацію про склад, соціально-економічні відносини, побут, традиції дрібної української шляхти. Том супроводжує генеалогічне дослідження «Таблица шляхетских родов Юго-Западного края с указанием времени перехода их членов в латинство и в унию или упоминание о них в первый раз как католиков и в последний раз — как православных» [1, с. 15–55], виконане на основі аналізу актових книг, різних археографічних видань. Наведений фактичний матеріал дає можливість простежити хронологію окатоличення української шляхти [13, с. 92–93], довести, що значна частина польської земельної аристократії походила з українських князівських родин. Ця проблематика в частині поліетнічних і полікультурних, поліконфесійних реалій української історії залишається авторитетним сучасним джерелознавчим ресурсом для біографіки. Інтерес до козацької проблематики був реалізований В. Б. Антоновичем в біографічному виданні «Исторические деятели Юго-Западной России» (1883)¹³. Разом зі своїм вчителем О. І. Левицький став автором одного з нарисів — «Богдан Хмельницький» [15, с. 6–25].

Кілька співробітників Тимчасової комісії, які брали безпосередню участь або були знайомі з характером роботи біографічного гуртка В. Б. Антоновича, в майбутньому долучилися до роботи Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України при УАН–ВУАН, зробили практичний внесок у написання біографічних статей до «Энциклопедического словаря» Ф. Брокгауза і І. Ефрона, «Энциклопедического словаря русского библиографического института Гранат», «Русского биографического словаря» та ін. В подальшому співробітниками Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України, що діяла в складі Української академії наук, були використані напрацьовані Київською археографічною комісією матеріали для створення словника та джерельної бази для складання карток Українського біографічного словника і написання біографій.

Культурно-громадський біографічний осередок В. Б. Антоновича. Інший тип інтелектуального співтова-

¹³ Видання вийшло після Емського указу 1876 р. під час глухої реакції, коли Україну називали «Юго-Западной Россией».

риства, що виник в середовищі культурно-громадських рухів, представлено київським культурно-громадським осередком В. Б. Антоновича з укладання Українського біографічного словника [30]. Гурток виник в другій половині 1870-х рр. в межах громадських культурно-просвітницьких програм і практик та об'єднував на добровільній основі завдяки інтелектуальним і корпоративним зв'язкам (викладачі та випускники Імператорського університету св. Володимира в Києві, співробітники редакцій, викладачі київських гімназій, співробітники Тимчасової комісії для розгляду давніх актів та ін.) національно свідому інтелігенцію, переважно членів Старої київської громади, яка згуртувалася навколо В. Б. Антоновича та ідеї національного біографічного словника.

Колективна праця здійснювалася на основі обробки друкованої інформації з доступних біографічних, біобібліографічних видань різних видів, масиву українських генеалогічних джерел, археографічних видань наукових комісій та існуючих на той час методик підготовки біографічних словників. За результатами багаторічної діяльності були відпрацьовані концепція видання, механізм збору і фіксації біографічного матеріалу, складені біографічні довідки на літери «А» – «Д» та передані для перекладу українською мовою до Літературно-наукового товариства імені Шевченка у Львові.

До основних надбань біографічного гуртка В. Б. Антоновича слід віднести закріплення сучасних на той час традицій підготовки біографічних довідкових видань, що включає ідею, колективну працю, методику підготовки біографічних довідок і самого видання, передавання досвіду. Тобто традиція виступає засобом зберігання і передання інтелектуальної спадщини через носіїв ідей (В. Б. Антонович — Д. І. Багалій, В. Б. Антонович — М. С. Грушевський).

Наукова інституція Наукове товариство імені Шевченка. В західному регіоні в умовах національно-культурних утисків український національний рух мав можливість діяти легально. Це створювало передумови для формування зародків громадянського суспільства. Як відповідь на репресії, яких зазнавало українське друковане слово в Російській імперії, науковцями Сходу і Заходу було створене науково-культурне громадське Літературно-наукове товари-

ство імені Шевченка (1873), яке у 1892 р. трансформувалося в багатопрофільну наукову установу всеукраїнського значення — Наукове товариство імені Шевченка (далі — НТШ) з трьома науковими секціями, серед яких — гуманітарний сектор, спрямований на дослідження в різних ділянках українознавства (історії, етнографії, фольклористиці, літературознавстві, археографії, бібліографії тощо), та науковими виданнями, такими як «Записки НТШ», «Літературно-науковий вісник» (з 1897) тощо. Від 1894 р. один з пріоритетів товариства був пов'язаний з розробкою М. С. Грушевським загальної концепції історії українського народу як окремого суб'єкта української історії, публікацією джерел до історії України, етнографії та літератури (серія «Джерела до історії України»), археографічними дослідженнями (серія «Українсько-руський архів»), оглядами часописів, що видавалися в Україні та поза її межами, індексами до змісту видань Наукового товариства (ЗНТШ, т. 2–116, 1893–1913) тощо, багатотомною працею М. С. Грушевського «Історія України-Руси», яка увібрала в себе величезний обсяг біографічних матеріалів щодо всіх соціальних верств населення [9]. У складі НТШ була створена наукова бібліотека, що здійснювала інформаційне забезпечення наукових досліджень, освіти та культури.

Тема підготовки словника українського народу виникла в руслі українознавчих напрямів діяльності товариства ще в середині 1880-х рр. На важливість цієї справи в 1902 р. вказував член товариства І. Я. Франко [51, с. 27]. Справу підготовки регіонального біографічного словника взяв на себе дійсний член НТШ, бібліограф, письменник, журналіст І. О. Левицький. Починаючи із середини 1880-х рр. він підготував і видав власним коштом бібліографічні покажчики: «Галицько-руська бібліографія ХІХ ст.» (т. 1–2, 1888–1895), «Галицько-руська бібліографія за роки 1772–1800» (1903), «Українська бібліографія Австро-Угорщини за роки 1887–1900» (т. 1–3, 1909–1911). Паралельно з цією працею та на її основі автор цілеспрямовано збирав матеріал до біографічного словника. У 1890-х рр. І. О. Левицький підготував проект шеститомного біографічного словника обсягом 420 друкованих аркушів, який мав охопити 2 тис. біографій галицьких, буковинських та закарпатських українських письменників,

вчених й інших діячів культури, а також громадських і політичних постатей XIX ст. [11]. Перші чотири випуски (літери «А» – «Б») першого тому вийшли протягом 1898–1901 рр. у Львові коштом автора [46]¹⁴. Зазначимо, що для наповнення біобібліографічної частини автор словника активно звертався до інформації, що містилася у виданнях НТШ та виданнях науковців Наддніпрянської України, архівах, повідомленнях кореспондентів, автобіографіях та анкетах сучасників. Наукове товариство погоджувалося фінансувати продовження видання. Значною підтримкою для І. О. Левицького став виступ І. Я. Франка з розгорнутою прихильною рецензією на словник в журналі «Житє і слово». Ідею І. О. Левицького популяризував на сторінках львівського журналу «Беседа» журналіст О. А. Мончаловський. Історик П.-Р. Маґочій, оцінюючи задум І. О. Левицького і зміст надрукованих випусків, називає видання першим національним біографічним словником на етнонаціональних територіях (Галичина), який із 49 позицій посідає 13-те місце або 15-те серед бездержавних територій Східної Європи: «...українська Галичина... мала початки свого першого національного біографічного словника перед усіма іншими сусідами за винятком Чехії-Моравії, Лівонії, німецької Трансільванії, Австрії, Польщі, Росії та Угорщини» [38, с. 6].

Підкреслимо наступні моменти, що стосуються нашої теми. Біографічний словник І. О. Левицького, у невеличкій надрукованій частині та зібраних ним величезних за обсягом матеріалів, є індивідуальним авторським проектом, що був підготовлений у контексті українознавчих досліджень НТШ, в колі та за підтримки науковців, однодумців — членів товариства.

Сучасники оцінювали наукове життя НТШ і характеризували його як загальноукраїнську академію наук (І. П. Крип'якевич), галицько-руську академію наук (О. Я. Єфименко), «справжнє огнище української культури для всіх частин України» (Д. І. Дорошенко), визнану й оцінену європейськими інституціями подібного рангу. У своїй діяльності члени товариства керувалися статутом. В науково-

¹⁴ 2012 р. було видано т. 1 (А – Б) «Матеріалів до біографічного словника І. О. Левицького» [38].

му відношенні установа була орієнтована на досягнення європейських учених та учених західноукраїнських та східноукраїнських земель. Наукову і редакційну політику товариства визначав її лідер — М. С. Грушевський. НТШ мало розвинути засоби комунікації. Результати досліджень висвітлювалися у виданнях товариства. До 1919 р. НТШ видало більш ніж 130 томів «Записок...», 38 томів «Етнографічного збірника», 20 томів «Матеріалів до української етнології», багато збірників секцій та комісій. В них друкувалися праці науковців як Заходу, так і Сходу. Наукова діяльність здійснювалася українською мовою.

Як припущення наведемо можливий варіант стосунків між В. Б. Антоновичем як ініціатором підготовки Українського біографічного словника в Наддніпрянській Україні та членами НТШ в особі М. С. Грушевського та І. О. Левицького в частині підготовки біографічних словників та їх долі¹⁵.

Активний період праці І. О. Левицького над бібліографічною і біографічною частинами збігся в часі з не менш активною діяльністю біографічного гуртка В. Б. Антоновича, частинами поїздками останнього до Львова, пов'язаними з його клопотанням про відкриття кафедри історії України Львівського університету та з наміром вченого перейти до цієї кафедри. Маємо припущення, що члени товариства були добре обізнані з напрямками наукової і громадської діяльності наддніпрянських вчених. Але на цьому етапі не йшлося про створення спільного біографічного продукту. Кожен зі словників створювався паралельно. Проекти І. О. Левицького і гуртка В. Б. Антоновича відрізняються за ідеологією, завданням і методами створення, що є предметом окремої праці.

Саме у Львові за програмою одного з натхненників товариства О. Г. Барвінського в редакції видання «Руська історична бібліотека» мали друкуватися переклади наукових праць наддніпрянських вчених українською мовою. На цей проект В. Б. Антонович неодноразово передавав власні і зібрані громадівцями кошти. В «Руській історичній бібліотеці» наприкінці 1890-х рр. було перекладено і видано українською майже всі значні праці В. Б. Антоновича. Саме туди були переда-

¹⁵ За свідченням М. М. Трегуб, в архіві І. О. Левицького зберігаються документи, які засвідчують факт їхнього знайомства.

ні не раніше 1894 р. для перекладу з подальшою публікацією частини Українського біографічного словника, підготовлені членами біографічного гуртка В. Б. Антоновича. Але цей видавничий проект в представленій частині не був реалізований [25, с. 178–180]. Історик І. Б. Гирич висловив думку, що на той час надані матеріали вже не «відповідали рівню подачі матеріалу» і «напрямам інтерпретації осіб, що потрапили до словника» [8, с. 43]¹⁶.

Ідея біографічного словника українського народу не залишилася поза увагою науковців НТШ. Обізнаність із напруженнями щодо підготовки біографічних словників В. Б. Антоновича і І. О. Левицького, знання європейських енциклопедичних традицій, практичний досвід праці в редакційних колегіях енциклопедичних видань та в написанні до них статей, індивідуальні наукові надбання знайшли продовження в наступному столітті в колективній біографічній та довідковій справі. Немає сумніву, що серед прихильників ідеї створення словника галицьких, буковинських та закарпатських українських письменників, вчених, політичних, громадських діячів та діячів культури були тодішні члени НТШ І. Я. Франко, З. Ф. Кузеля, В. В. Дорошенко, І. П. Крип'якевич, І. Раковський — сучасники В. Б. Антоновича та І. О. Левицького.

Саме ідею підготувати і видрукувати українською мовою «книгу знання» про Україну у формі універсального енциклопедичного довідника вдалося втілити в життя через 30 років наступному поколінню науковців — членів НТШ, які долучилися до створення «Української загальної енциклопедії» (1930–1935), очолили її підготовку та стали авторами багатьох статей: І. Раковський (редактор) [54, с. 95–107], М. Рудницький (технічний редактор), З. Ф. Кузеля [54, с. 156–170], В. М. Кубійович, В. В. Дорошенко (літературний редактор), І. П. Крип'якевич. Головним видавничим проектом відновленого в 1948 р. НТШ стало створення «Енциклопедії українознавства» — ґрунтовної наукової праці про Україну,

¹⁶ В. І. Попик висловив припущення щодо «браку фінансів» та про «відсутність широкого загалу читачів-передплатників, які могли б на далі «підштовхнути» реалізацію масштабного науково-видавничого проекту» [44, с. 212–214].

її минуле і сучасне та її достойників, підготовку якої очолив В. М. Кубійович [54, с. 172–182; 3]. Наймолодший член НТШ, учень М. С. Грушевського І. П. Крип'якевич в майбутньому співпрацював у Постійній комісії для складання Біографічного словника діячів України Всеукраїнської академії наук.

Унікальним феноменом інституціонально-корпоративного характеру і колективної праці стала поява в другій половині XIX — на початку XX ст. словників професорів, викладачів, вихованців університетів — св. Володимира в Києві (1855), Новоросійського в Одесі (1890), Харківського (1905–1908), Санкт-Петербурзького (1896–1898), Московського (1855), Казанського (1904), Юр'ївського (колишнього Дерптського, 1902–1903). Усі словники поєднує ідея створення колективного портрета осіб, яких об'єднували *alma mater*, традиції, колективна історична пам'ять, почуття причетності до спільної справи та інституції. Наприкінці 1990 р. ця традиція почала відроджуватися в Україні. Ця тема ще потребує вивчення та осмислення з позицій біографістики.

Всеукраїнська академія наук (1918–1933). Період від 1918 р. до початку 1930-х рр. — час розбудовчих процесів наукового простору, інформаційного оновлення сфер наукового і духовного життя, зміни ціннісних орієнтирів України. В країні виникли сприятливі умови для повернення до суспільно значимої теми — самоідентичності нації в соціально-гуманітарному циклі українознавства, до якого відноситься і біографічний напрям.

У зазначений період можна виокремити два історико-культурні центри біографічного спрямування — київський та харківський, що діяли під егідою Всеукраїнської академії наук, Наркомосу УСРР та радянської державно-партійної структури. Новим явищем стала розгалужена мережа громадських об'єднань та наукових товариств, які активно працювали в галузі біографістики. Їх спільна діяльність у створенні біографічного ресурсу була спрямована на виконання конкретних державних наукових завдань або здійснювалася на основі особистих ініціатив за підтримки наукових установ.

Провідним осередком науково-методологічної організації біографічної діяльності була Постійна комісія для складання

Біографічного словника діячів України (далі — Біографічна комісія), яка діяла в 1918–1933 рр. як наукова установа в складі УАН–ВУАН. Завдяки цьому біографічна довідкова справа отримала організаційно-інституціональний статус складової національної науки — нового за змістом і тематикою напряму науково-теоретичної і практичної діяльності у галузі біографістики.

Серйозність наміру підготовки Українського біографічного словника (УБС) засвідчується попереднім створенням науково-методичних засад (обґрунтування хронологічних меж, джерельної бази, критеріїв відбору персоналій, слівника, формування уявлення про біографічну статтю, її дефініцію та інші складові, українська мова тощо). Одночасно в Україні формувалися колективи науковців, які долучалися до збирання біографічного матеріалу через регіональні осередки. У ВУАН була закладена наукова бібліотека, яка використовувалася як суттєвий ресурс біографічної інформації, були створені можливості для редакційно-видавничої діяльності. Штатні і позаштатні співробітники за свою працю отримували заробітну плату.

До підготовки УБС долучилися науковці, діяльність яких була пов'язана із попередніми інтелектуальними співтовариствами, науковими і суспільними громадами, що раніше працювали над підготовкою біографічного словника (біографічний гурток В. Б. Антоновича — С. О. Єфремов, Г. Л. Берло, К. М. Антонович-Мельник, Є. Й. Сіцинський, Д. І. Багалій; дійсні члени НТШ часів бібліографічної і довідкової біографічної праці в ньому І. О. Левицького — Є. Й. Сіцинський, В. Я. Гнатюк, І. П. Крип'якевич; організатор, редактор, автор статей до словника «Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905)» Д. І. Багалій). У 1924–1927 рр. у роботі Біографічної комісії та одночасно в комісії з підготовки «Биографического словаря выпускников Киевской духовной академии» брав участь П. П. Кудрявцев. До цієї роботи залучалися також фахівці, які раніше зробили внесок у створення біографічного ресурсу (чернігівське інтелектуальне співтовариство — В. Л. Модзалевський, К. О. Лазаревська; Тимчасова комісія для розгляду давніх актів — М. П. Василенко). При

підготовці біографічного словника стали в пригоді досвід і знання перелічених співробітників. Для підготовки словника та біографічних статей було використано джерельний ресурс, створений попереднім поколінням науковців, зокрема спадок гуртка В. Б. Антоновича (передано до комісії К. М. Антонович-Мельник), матеріали серії «Памятники, изданные Временною комиссиею для разбора древних актов, Высочайше учрежденною при киевском военном, подольском и волынском генерал-губернаторе», «Архив Юго-Западной России» (кілька співробітників брали участь у роботі комісії), генеалогічні праці (В. Л. Модзалевський) тощо.

Співпраці науковців академічної комісії із членами регіональних громадських установ і товариств (говорячи сучасною мовою — створенню своєрідної мережевої структури біографічного спрямування, яка об'єднала науковців та аматорів різних спеціальностей) сприяли особисті якості багаторічного керівника Біографічної комісії М. М. Могилянського, його організаторські здібності, авторитет і знайомство з багатьма представниками української та російської культурної і наукової інтелігенції, уміння зав'язувати контакти [30, с. 16–40].

Завдяки М. М. Могилянському в 1922–1929 рр. вперше в практиці довідкової біографіки склалася віртуальна мережева дослідницька структура, яка поєднала зусилля державних установ УАН–ВУАН зі створеними в Україні науковими осередками, громадськими організаціями, бібліотеками, музеями тощо задля завершення праці над створенням біографічного словника¹⁷ [49; 27; 16, с. 382–385; 17, с. 518–519]. Встановився тісний зв'язок між столичними вченими й науковцями й освіченими аматорами, які гуртувались навколо провінційних культурних, освітніх, громадських товариств і центрів. Роботу на місцях очолювали освічені працівники музеїв, викладачі вузів, дійсні члени та активісти наукових і громадських товариств. Велику допомогу надавали добровільні помічники — історики та краєзнавці з різних регіонів України. Біографічні осередки існували у Чернігові (А. В. Верзилов), Одесі (В. Б. та О. В. Варнеке, О. Покровський), Кам'янці-Подільському (Є. Й. Сіцинський), Житомирі (В. Г. Кравченко,

¹⁷ Статут УАН (14.06.1921).

В. Я. Гнатюк) [37], Вінниці (М. І. Білінський) [36] тощо. Так, наприклад, на Поділлі при Вінницькій секції наукових співробітників (1924–1926) діяв біографічний осередок, членами якого був підготовлений і надісланий до Біографічної комісії узагальнений список з іменами 400 діячів Поділля, біографії та матеріали до біографій на 125 осіб.

Одночасно робилися спроби створення не тільки енциклопедичних біографічних видань, а й персональних, тематичних або галузевих («Словник Шевченкових знайомих», «Словник-довідник українських музейників», «Матеріали для обрання нових академіків ВУАН», «Українська енциклопедія» [31]), для чого формувалися авторські колективи, переважно із фахівців з академічного середовища.

Досить плідно за цими напрямками працював харківський осередок, що діяв під егідою Наркомосу УСРР. Він об'єднував наукових працівників різних інституцій, а також співробітників з підрозділів ВУАН. В їхній діяльності переважав біобібліографічний напрям. Серед індивідуальних і колективних ініціатив того часу — підготовка словників: «Словник Шевченкових знайомих» (Інститут ім. Тараса Шевченка, нині — Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України), «Словник українських письменників» (М. А. Плевако, Інститут ім. Тараса Шевченка), «Десять років української літератури» (О. М. Лейтес і М. Ф. Яшек, Інститут ім. Тараса Шевченка, 1928) [30, с. 53–71], «За 400 літ» (М. М. Биковець), «Покажчик фахівців з археології та суміжних галузей знань» (Комітет охорони пам'яток, Харків; Всеукраїнський археологічний комітет ВУАН, Київ) [31].

Ці організаційні і наукові здобутки, як і сам біографічний напрям, було знищено на початку 1930-х рр. Згідно з постановою Президії ВУАН від 13.02.1934 р. була остаточно припинена діяльність Біографічної комісії. Ще раніше, в 1929 р., були ліквідовані всі наукові товариства у системі академії, а постановою ЦК КП(б)У «Про завдання партії в області наукової роботи» (1930) діяльність наукових товариств і осередків іншого підпорядкування потрапили під жорсткий контроль партійних організацій і комісій.

Істпарт. На початку 1920-х рр. загальносоюзними й українськими радянськими і партійними структурами було ініці-

йовано новий напрям біографіки. Всесоюзний проект з підготовки великого біографічного словника діячів революційних рухів у Росії очолив союзний Істпарт та його республіканське відділення в Харкові. В 1925 р. у цій праці брали участь понад 20 окружних (регіональних) осередків¹⁸. Діяльність новоствореної інституції була забезпечена союзною та республіканською державною підтримкою, ідеологічним керівництвом, фінансовим і видавничим супроводом. В планах наукових робіт республіканського Істпарту значне місце відводилося публікаціям біографічного характеру, насамперед у часопису «Літопис революції».¹⁹ Основний масив біографічної інформації щодо пересічних революціонерів передбачалося пропагувати через біографічні довідники. У ВУАН аналогічне завдання виконували Комісія для дослідів над історією громадсько-політичних течій на Україні (1921–1930), Комісія для вивчення революційних рухів на Україні (т. зв. Комісія реврухів) [44, с. 216–218]. Результатом їх роботи стало створення потужного біографічного ресурсу, який концентрував інформацію про сучасників — учасників політичних рухів.

У зв'язку з подальшими реорганізаціями республіканського Істпарту (Інститут історії партії і Жовтневої революції; філіал Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС тощо) величезний архів було розпорошено, частина матеріалу була передана до обласних партійних архівів та інших установ²⁰. В 1960-ті рр. матеріали обласних партійних архівів було використано під час підготовки томів «Історії міст і сіл Української РСР». Наприклад, при створенні тому «История городов и сел Украинской ССР. Запорожская область» (1981) були залучені партійні архіви Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, його української філії та обласних партійних архівів

¹⁸ Істпарт — Комісія для збирання і вивчення матеріалів з історії Жовтневої революції та історії РКП(б), заснована в Москві в 1920 р. За постановою ВУЦВК 6.04.1921 р. у Харкові розпочав роботу Всеукраїнський Істпарт, який з березня 1922 р. було підпорядковано ЦК КП(б)У. 1929 р. реорганізований в Інститут історії партії і Жовтневої революції.

¹⁹ «Літопис революції» — журнал Істпарту ЦК КП(б) України. Видавався в Харкові в 1922–1933 рр. (1922–27 — російською мовою; 1928–1929 — російською та українською; 1930–1933 — українською).

²⁰ Значна кількість документів зберігається в різних фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

(374 справи)²¹. Із цією структурою пов'язане становлення, як науковців і організаторів науки, багатьох українських вчених. Створений нею потужний біографічний ресурс потребує сучасного осмислення, залучення до біографічних досліджень і використання при створенні біографічних продуктів, яким є, наприклад, «Український національний біографічний архів».

«Українська радянська енциклопедія» (1930–1934). В радянські часи концепція Українського біографічного словника часів Української революції (1917–1921) зазнала принципових змін і була переформатована зі словника «українського народу й української землі» в універсальне енциклопедичне видання, до якого, відповідно до жанру, включалися найбільш відомі діячі різних сфер людської діяльності. Ідеологічні обмеження і пропагандистські настанови наклали відбиток на персональний склад і зміст біографічних статей на кілька десятиліть. На базі головної редакції УРЕ та на уніфікованих науково-методичних засадах була створена загальносоюзна система підготовки довідкових видань. До неї входили державні видавництва, професійні наукові, редакційні та інші колективи фахівців з різних сфер діяльності.

В 1930-ті рр. партійним і радянським керівництвом УСРР у Харкові під егідою Народного комісаріату освіти було створене спеціальне «Акціонерне товариство видавництва УРЕ» (1930–1934) [30, с. 41–52]. До складу фундаторів і акціонерів товариства увійшли Рада Народних комісарів УСРР, Держстрах, Наркомфін, Держплан, ДВОУ та інші установи. За таким принципом створювалися й існували відомі енциклопедії та словники: Брокгауза і Ефрона, братів Гранат, в радянські часи — «Большая советская энциклопедия». Такий організаційний підхід дозволяв видавати томи великими на той час накладками, забезпечити їх розповсюдження та певну

²¹ В Росії введення до обігу зібраної інформації через довідкові видання активізувалося з кінця 1980-х рр. Було перевидано з доповненнями т. 40 «Автобиографии революционных деятелей русского социалистического движения 70–80-х годов XIX века» «Энциклопедического словаря» Російського бібліографічного Інституту Гранат. Сучасне видавництво асоціації «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН) готує сорокаторомне видання «Политические партии России. Документальное наследие». В цій серії видано вже більше 20 томів.

самоокупність. Виконувати редакційні функції доручили виконувати науковцям провідних університетів.

Зазначимо, що вперше в Україні була створена структура, що поєднувала організаційні, наукові, видавничі функції при фінансовому забезпеченні акціонерів та за умови повного контролю з боку держави і партійного керівництва.

Структура видавництва УРЕ відповідала організаційним принципам «Большой советской энциклопедии»: редакційна колегія та її робочий орган — редбюро, плановий, контрольний відділи, бібліотека²², машбюро, технічна редакція, коректорський, художній та інші відділи. Для практичної роботи був утворений редакторат (14 редакторів та 6 їх заступників) з профільними відділами: історії і сучасної політики; економіки; філософії і педагогіки; природознавства і точних наук; літератури, мистецтва і мовознавства; права і радянського будівництва; техніки; географії; військової справи та національного питання. Штат авторів статей комплектувався з представників академічної і вузівської науки, фахівців різних галузей діяльності. Керівні органи УРЕ затверджувалися Політбюро ЦК КП(б)У.

При підготовці видання (структура, методика, частково джерельна база, організація роботи) редакція орієнтувалася на досвід і методичні розробки редакції «Большой советской энциклопедии». Такий підхід впливав з уніфікованих в СРСР шляхів розвитку культури відповідно до принципів «соціалістичного будівництва і потреб трудящих мас» та переходу до управління всіма галузями науки і культури адміністративними методами й тоталітарного контролю над усіма сферами життя. Спроба створення «Української радянської енциклопедії» залишилася нереалізованою.

Видавництво УРЕ (друга половина ХХ ст.). У 1960–1990-х рр. в Україні новий розвиток отримав процес підготовки і ви-

²² Для ефективної роботи видавництва було створено бібліотеку, яка комплектувалася зі словників різних країн. Частина книжок була привезена з Москви з редакції «БСЭ». Наприкінці 1930 р. за допомогою ВУАН та Всенародної бібліотеки України «було придбано всіякої закордонної літератури, словників, довідників, енциклопедій майже на 3000 крб. валюти, а також на 3000 крб. літератури радянських видавництв» [39].

дання довідкових видань. Довідкова й енциклопедична справа забезпечувалася підтримкою і гарантією з боку держави. Найбільш значні проекти виконувалися на держзамовлення, фінансово забезпечувалися за рахунок держбюджету. Так, «Українська радянська енциклопедія», «Радянська енциклопедія історії України», «Історія міст і сіл Української РСР» та ін. видавалися за постановами Центрального комітету КП України і Ради міністрів Української РСР²³.

Для виконання поставлених завдань була створена державна установа — Головна редакція і Головна редакційна колегія «Української радянської енциклопедії» на чолі з академіком М. П. Бажаном²⁴. В науковому відношенні структура була підпорядкована Президії Академії наук УРСР. На кілька десятиліть основним завданням Головної редакції визначалася підготовка на високому науковому, теоретичному, художньо-поліграфічному рівнях універсальних і галузевих енциклопедичних довідників та іншої літератури, що за своїм характером наближалася до енциклопедичних видань.

За 30 років була сформована державна система підготовки довідкових видань (методика, структура видання, наукове редагування, культура видання). Для випуску певних видань створювалися тимчасові авторські колективи на базі науково-дослідних інститутів або залучалися конкретні фахівці, у тому числі з інших країн, спроможні акумулювати досягнення вітчизняної науки і культури. Були видані перша українська універсальна енциклопедія рідною мовою — перше і друге видання «Української радянської енциклопедії» (УРЕ, т. 1–17, 1959–1965; т. 1–12, 1974–1985), короткі універсальні енциклопедії: «Український радянський енциклопедичний словник», окремо двома мовами — українською і російською (УРЕС, 1966–1968; 1986–1989), «Радянська енциклопедія історії України» (РЕІУ, т. 1–4, 1969–1972) тощо.

²³ Аналізу соціально-економічних умов, політичної ситуації та їх впливу на ідеологічну і наукову складові присвячені праці В. С. Чишка, С. М. Ляшко, В. І. Попика та ін.

²⁴ У 1989 р. Головну редакцію УРЕ перетворено на видавництво «Українська радянська енциклопедія», згодом — видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, від 2013 р. — Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво».

Біографічній складовій в енциклопедичних виданнях відводилося близько 30 %.

В організаційній частині така політика дала змогу сформувати професійні колективи редакцій найвищого рівня і консолідувати, відповідно до мети і концепції видання, колективи науковців. Наприклад, у створенні персонального «Шевченківського словника» (1976–1977) головними виконавцями стали науковці Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР, музею Т. Г. Шевченка та відомі в країні і світі шевченкознавці. Кілька десятиліть біографічні матеріали енциклопедичних видань відігравали роль головного друкованого ресурсу біографічної інформації і біографічного ресурсу.

З проголошенням незалежності України розпочався якісно новий етап розвитку української біографіки. В українському суспільстві зростає зацікавленість персоніфікацією своєї історії в особі діячів усіх рівнів — від загальнонаціонального до регіонального, які діяли на теренах України та своєю працею, інтелектом і звитягою у різні історичні часи сприяли розвитку України. Дослідники заповнювали «білі плями» історії; краєзнавці відроджували історико-біографічні пошуки; передруковувалися видання української діаспори; бібліотеки активізували бібліографічний і біобібліографічний напрями діяльності; творчі наукові колективи долучилися до видання галузевих біографічних довідкових видань; відродилися і відновили біографічну діяльність наукові товариства тощо. У довідковій і біографічній довідковій справі цей час відзначився появою енциклопедичних видань, присвячених містам і регіонам, етнічним землям, науковим інститутам і навчальним закладам, галузям знань, творчим спілкам, політичним партіям, земляцтвам, історичним подіям, сучасникам тощо [18, 19]. Велика частина довідкових видань є біографічними або містять значну біографічну складову.

В країні сформувалася розгалужена мережа установ, у діяльності яких біографічний напрям отримав новий розвиток. До створення нових біографічних знань, розподіленого інформаційно-біографічного ресурсу, в якому акумулювалися досягнення держави і нації у різних сферах діяльності,

залучилися численні державні установи і громадськість. У спільній праці був використаний кращий досвід попередників і закладені нові традиції. Наведемо короткий перелік таких установ, які вже зробили вагомий внесок у формування інформаційно-біографічного простору.

Серед них *бібліотеки* (Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Державна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН України, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, Одеська державна наукова бібліотека та ін.), *академічні інститути* (Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Інститут історії України НАН України та ін.), *університети* (Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Харківський національний університет імені В. М. Каразіна та ін.). В багатьох вищих навчальних закладах отримала розвиток наукова біографічна дослідницька робота (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Київський університет імені Бориса Грінченка, Бердянський державний педагогічний університет та ін.). Створені *фахові дослідні інститути*, в діяльності яких органічно поєднується науково-методична і практична біографічна праця (Інститут біографічних досліджень НБУВ, Інститут енциклопедичних досліджень НАН України). Відроджуються *наукові товариства*, в роботі яких біографічна складова традиційно була одним з провідних напрямів (Івано-Франківський осередок НТШ, Кам'янець-Подільський осередок НТШ, Товариство дослідників Волині, Харківське історико-філологічне товариство при Харківському національному університеті імені В. М. Каразіна та ін.). Біобібліографічні науково-інформаційні ресурси України систематично поповнюються персональними покажчиками і путівниками державних *архівних установ*.

З громадської ініціативи майже в усіх регіонах України з'явилися обласні енциклопедії («Сумщина в іменах: Енциклопедичний довідник», 2004; «Тернопільський енциклопедичний словник», т. 1–3, 2004–2006 та ін.). В окремих областях України створилися осередки, науково-дослідна діяльність яких спрямована на висвітлення історії регіону, міста через різні види біографічних довідкових видань (се-

рія «Харківський біографічний словник» започаткована і готується на базі історичного факультету Харківського національного університету імені В. М. Каразіна; серія «Історія харківської освіти в особах» започаткована і готується на базі Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія») та ін.

На державному рівні були започатковані важливі для збереження національної пам'яті проекти — «Реабілітовані історією» (1992), «Книга пам'яті України» (1994). До виконання роботи були залучені Служба безпеки України, Державний комітет архівів України, Інститут історії України НАН України, Український інститут національної пам'яті, обласні державні адміністрації, численні науковці, архівісти, краєзнавці.

З початку 1990-х рр. швидкими темпами створюється новий, потужний біографічний ресурс у вигляді банку даних сучасників, майже не актуалізований у ХХ ст., що охоплює різні галузі науки, культури, освіти, виробництва, громадської, політичної діяльності (довідники, словники, покажчики «Хто є хто»). На підготовці і виданні переважно галузевих довідників і довідково-біографічних збірників серії «Хто є хто» та іміджевих книг спеціалізується Український видавничий консорціум та «Типографія від А до Я» В. В. Болгова.

До підготовки енциклопедичних і біографічних довідкових видань долучилися як ініціативні групи, так і наукові колективи академічних інститутів, навчальних закладів, приватні видавництва. При їх створенні були використані як традиційні організаційні (редакційні колективи, авторські колективи, видавництва) і наукові (концепція, словник, обговорення, критерії відбору персоналій, структура) схеми²⁵, так і нові. Особливе місце серед довідкових видань цього десятиліття за

²⁵ Наприклад, 6-томна «Юридична енциклопедія», що підготував Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України (1998–2004) під керівництвом академіка НАН України Ю. С. Шемшученка. Провести організаційні заходи, створити науково-методичне забезпечення, зібрати високопрофесійний колектив і підготувати в короткий термін видання вдалося завдяки тому, що проект в 1996 р. отримав держзамовлення з відповідним фінансуванням. Організаційним осередком роботи став спеціально створений для цього у складі Інституту Центр з підготовки «Юридичної енциклопедії». Видання відзначене Державною премією України в галузі науки і техніки.

такими показниками якості, як науково-методичний рівень підготовки і організація матеріалу, ґрунтовність написання біографічних статей, наявність довідкового апарату, належить академічним і відомчим науково-дослідним установам, провідним університетам. Видання здійснювалися на кошти державних установ (якщо вони готувалися в межах планових тем або проектів), громадських фондів, грантів, благодійників та в інший спосіб.

У підсумку зазначимо, що в другій половині ХІХ — на початку ХХ ст. на українських теренах закладався новий тип взаємодії людей науки та аматорів, що ґрунтувався на конкретній меті — створення національного біографічного ресурсу як складової та джерела вивчення історії України. Цій взаємодії була притаманна певна вертикальна ієрархія, на провідне місце у якій претендували університетські центри та окремі губернські осередки, переважно ті, де зосереджувалися як наукові, так і аматорські сили. На цій базі зароджувалася комунікативна мережа формальних і неформальних інтелектуальних співтовариств, що створювалися як інтелектуальні об'єднання, культурницькі гуртки у структурі культурно-громадських рухів, науково-корпоративних і наукових об'єднань. Наукова комунікація визначалася існуючими на той час технологічними можливостями розповсюдження інформації — переважно у друкованому вигляді.

Напрями наукових досліджень, тематика і проблематика дослідницької і публікаторської діяльності складалися відповідно до статутів і положень комісій та інших державних ініціатив, що погоджувалися, затверджувалися і контролювалися територіальними генерал-губернаторами. В межах нормативних документів усі види діяльності фінансувалися земствами, через членські внески і благодійні пожертвування, а також кошти, отримані від продажу видань.

Розширювалися інформаційні можливості наукового спілкування. Суб'єкти комунікації були поєднані найрізноманітнішими за формою, змістом видами праці. Можливість популяризувати історичні і біографічні знання через мережу центральних та губернських періодичних видань була важливим стимулом в діяльності членів губернських громадських установ. Комісії були також важливим ланцюгом, що

пов'язував університетських вчених (почесні, дійсні члени комісій) із губернською інтелігенцією, сприяли встановленню нових інтелектуальних зв'язків і контактів.

Завдяки діяльності комісій в губерніях здійснювалося систематичне накопичування біографічних ресурсів у вигляді біографій співвітчизників, ювілейних статей, некрологів, біобібліографій, родинних розписів, генеалогічних джерел. Біографічний напрям як такий був відсутній серед пріоритетів їх роботи (за винятком гуртка В. Б. Антоновича), але результатом стало створення величезного джерельного ресурсу з різних напрямів біографіки. За подібними науково-організаційними принципами провадилася діяльність на всіх українських територіях Російської імперії.

Регіональна (за змістом краєзнавча) персональна бібліографія і біобібліографія розвивалися завдяки розширенню мережі губернських періодичних видань. Склалися умови для поширення традиції систематичного біобібліографування і створення на цій основі регіональних біобібліографічних довідкових видань (наприклад, довідників І. Ф. Павловського: «Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века. Первое дополнение к краткому биографическому словарю ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века» (1912–1913); «Полтавцы. Иерархи, государственные и общественные деятели и благотворители. Опыт краткого биографического словаря Полтавской губернии с половины XVIII в.» (1914)).

Професіоналізація та інституалізація біографістики як галузі історичної науки супроводжувалися створенням її інфраструктури, у тому числі архівів, бібліотек, фахових, зокрема періодичних, видань. У сукупності ці заходи розширювали комунікаційне поле істориків.

Діяльність науково-корпоративних об'єднань засвідчила спроможність науковців і аматорів консолідувати зусилля для виконання комплексних наукових завдань, серед яких ми виокремили створення біографічних ресурсів.

В діяльності НТШ особливого значення набула наукова бібліотека як засіб інформаційного забезпечення наукових досліджень, у тому числі для створення регіонального біографічного словника І. О. Левицького. На прикладі цієї уста-

нови можна зафіксувати, як укріплювалися наукові зв'язки, поширювалися ідеї (програма підготовки біографічного словника південноросійських діячів кінця XVIII — XIX ст. П. С. Єфименка й програма підготовки словника галицьких, буковинських, закарпатських діячів І. О. Левицького), традиції, наукові комунікації науковців Сходу (українські землі у складі Російської імперії) і Заходу (підавстрійські землі України).

У науковому середовищі сформувалася ідея створення Українського біографічного словника, про що свідчать програма підготовки біографічного словника південноросійських діячів кінця XVIII — XIX ст. П. С. Єфименка та діяльність гуртка В. Б. Антоновича. Але ця ідея не стала консолідуючою для науковців та української інтелігенції через особливості суспільно-політичного життя, наукових і культурних процесів певної доби в країні.

Безперечним є і те, що у практиці створення колективних біографічних продуктів традиції стають потужним засобом соціальної комунікації науковців. Через них передається культурний груповий досвід людства, апробований попередніми поколіннями. Саме традиція як явище української гуманітаристики сприяла розвитку української школи біографістики навіть в умовах жорсткого ідеологічного диктату 30–90-х рр. XX ст., і ця тема потребує, на наш погляд, окремого дослідження.

Серед найважливіших надбань 1920–1990-х рр. у сфері організації біографічної довідкової справи зазначимо наступне. Ідея Українського біографічного словника розвинулася в новому інституціональному статусі — Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України як підрозділу Української академії наук. Комісія зібрала під своїм началом представників майже трьох поколінь науковців, об'єднаних попереднім досвідом і традицією колективної праці над створенням Українського біографічного словника. Колективна праця супроводжувалася визначенням ідейних засад, обумовлених історичним досвідом, теоретико-методичним забезпеченням, вперше розробленим комплексним списком джерел (біографічні словники, генеалогічні, архівні матеріа-

ли, друковані ресурси тощо). Для виконання завдання були задіяні різні засоби наукової комунікації. Передача інформації здійснювалася через неформальні та формальні канали передання й обміну інформацією (оприлюднення документів і результатів праці в академічній періодиці та інших наукових виданнях, спілкування, листування, обмін науковою інформацією і літературою, обговорення результатів в академічному середовищі тощо).

В практичній площині до спільної праці були запрошені науковці й аматори наукових і краєзнавчих осередків та науковці з етнічних українських земель (НТШ). Була створена горизонтальна мережа регіональних біографічних осередків на кшталт біографічного товариства. Згортання роботи над біографічними проектами у першій половині 1930-х рр. на кілька десятиліть загальмувало розвиток довідкової біографіки, був порушений зв'язок поколінь, причетних до довідкової біографічної справи, наукової комунікації. Водночас у країні не припинялася діяльність із формування ресурсів біографічної інформації, яка накопичувалася переважно у вигляді друкованої продукції в бібліотеках. Але на кілька десятиліть була змінена система ідеологічних чинників, державно-політичних і соціально-культурних орієнтирів.

Із середини 1920-х рр. в УСРР почала закладатися система владного контролю за організацією наукової комунікації, яка за основними принципами функціонування була покликана забезпечувати ідеологічний контроль з боку двох держав за створенням і розповсюдженням біографічної інформації [14, с. 154–156]. Така ситуація зберігалася майже до початку 1990-х рр. Ідея Українського біографічного словника трансформувалася в роботу з концентрації біографічної інформації в республіканських енциклопедичних виданнях.

В комунікаційному процесі можна виділити два аспекти, пов'язані з людським фактором. Умовно їх можна позначити як науковий і науково-організаційний (інформаційний). Наприкінці 1930-х рр. були обмежені або порушені специфічні для наукової комунікації неформальні (особисте спілкування, листування тощо) вертикальні і горизонтальні зв'язки між науковцями і фахівцями, причетними до створення біографічної довідкової продукції та біографічних ресурсів.

В науково-організаційній площині створення систематизованих біографічних знань зосередилося в державних редакційних колективах і видавництвах. На державному рівні приймалися рішення про видання енциклопедичних і біографічних довідкових видань. Під контролем провідних редакцій знаходились визначення методики, структури, змістового наповнення довідкових видань, створення тимчасових авторських колективів, наукове редагування. Як позитивне надбання відзначимо формування системи професійних редакційних колективів, спроможних створювати нові знання, накопичувати досвід підготовки довідкових видань і зберігати традиції. Підготовка і видання довідкової літератури, зокрема друк, забезпечувалися державним фінансуванням, як і її розповсюдження.

До наукової комунікації були залучені науковці й фахівці, які зробили внесок у створення систематизованої наукової біографічної інформації. Участь у цьому процесі фахівців з наукових дослідних інститутів та викладачів вищих навчальних закладів країни підготувало умови для оновлення традиції горизонтальних зв'язків між науковцями різних установ, причетних до створення і накопичення біографічних ресурсів. Одним із формальних каналів накопичення, представлення й обміну науковою інформацією остаточно стають бібліотеки зі спеціалістами науково-інформаційних і бібліографічних напрямів (через систему картотек, каталогів тощо).

Звернемо увагу ще на такий важливий аспект, пов'язаний з отриманням, розповсюдженням і обміном друкованою продукцією через бібліотечну систему як одну з комунікаційних структур. В контексті комунікативних зв'язків суб'єктів — творців біографічної довідкової справи починають грати суттєву роль друковані видання як потужний ресурс інформації, в тому числі і біографічної. Важливого значення в цьому процесі набувають бібліотеки — наукові, галузеві, публічні універсальні тощо. Суттєвою підтримкою стає діюча на державному рівні система обов'язкового примірника творів друку України, інформування про їх наявність в органах поточної національної бібліографії, надання цілому ряду бібліотек України, переважно обласних, платних примірників із 25%-ю знижкою в оплаті, а також безкоштовних обов'язкових при-

мірників бібліотекам, відповідно до їх профілю комплектування (1917–1997) [52].

Ситуацію, що склалася **в останнє десятиріччя ХХ ст.**, можна охарактеризувати з кількох позицій. Історичні зміни умов існування суспільства, прагнення до «олюднення історії» та персоніфікації подій минулого і сучасності, зміни у формах і змісті історико-біографічних знань, принципах та формах організації інтелектуальних практик і наукових комунікацій актуалізувалися у зв'язку із сучасною інформаційною революцією. Надбання друкарської культури в сфері національної біографіки, що, зокрема, втілювалося в національному корпусі друкованих біографічних інформаційних ресурсів, сьогодні у поєднанні з новітніми можливостями електронних інформаційних технологій створюють єдиний інформаційний науково-культурний та комунікаційний комплекс і докорінно змінюють усю біографічну інформаційну справу на організаційному, науковому, технічному рівнях.

Новітні науково-інформаційні реалії, розвиток історико-біографічних знань, швидке кількісне зростання ресурсів біографічної інформації, зміна наукової парадигми в підходах до створення колективного портрета нації передбачають вироблення сучасних стратегій в принципах і формах організації цієї праці. Відповідне місце в цьому процесі займає вивчення практик і досвіду організації колективної біографічної праці.

В цьому сенсі запропонована тема є багатоаспектною за своїм змістом. Вона інтегрує в єдину мережу інтелектуальну культуру, ідеї, теорії, методи, організаційно-практичний досвід, інтелектуальне середовище, наукові інституції та інші складові, що в різні історичні періоди створювали і структурували біографічний інформаційний простір. Усвідомлення цього процесу з метою вироблення сучасних стратегій дій передбачає також вивчення інтелектуальних співтовариств, формальних і неформальних об'єднань науковців, між якими циркулює інформація.

Вирішення цієї непростой проблеми потребує аналізу форм взаємозв'язків на міждисциплінарному рівні, комунікаційних мереж та структур, властивих різним видам дослідницького загалу, видів і засобів наукового спілкування,

розповсюдження й отримання інформації тощо та створення на цій основі наукового співтовариства як рухомої відкритої структури, конфігурація якої визначається потоками інформації і комунікаціями.

Втім, як і раніше, системоутворюючим чинником процесу отримання, представлення і передачі біографічної інформації залишається наявність науковців і фахівців, без участі яких неможлива наукова комунікація у сфері створення якісного біографічного ресурсу в усіх його видах. Система наукових комунікацій заснована на взаємодії людей, функціонуванні соціальних інститутів, які утворюються і діють в біографічному просторі. Можна констатувати, що в нинішніх умовах завдяки використанню сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в Україні сформувалася мережева структура створення, розповсюдження та використання біографічної інформації, яка має досить складну інтегровану ієрархію. Вона складається із різноманітних за статусом інституцій і установ різної форми власності, формальних і неформальних наукових товариств, окремих науковців, які працюють в обраній галузі біографіки (горизонтальна мережа). Певною мірою віртуальний, але надзвичайно важливий компонент зазначеної мережевої ієрархії складають традиції і досвід, організаційні і когнітивні ресурси, створені попередніми поколіннями науковців, які долучилися до видання біографічної довідкової продукції.

В інформаційному полі науки значно поширилася неформальна творча взаємодія вчених та інших агентів наукової діяльності, в тому числі у сфері професійного спілкування з різних питань і напрямів біографічної галузі, методів створення розподіленого біографічного ресурсу, визначення шляхів організації спільних історико-біографічних проектів.

Актуальним завданням XXI ст. стає завдання формування комунікативного простору співробітництва осіб (науковців) і ідей, в якому будуть створюватися нові знання та вирішуватися соціально значущі проблеми. Таке завдання може бути плідно реалізовано за умов структурування дослідницького поля й організації спільних колективних дій з метою об'єднання потоків біографічної інформації і комунікацій.

Віднайдення відповідної моделі професійної корпорації як відкритої системи, на наш погляд, можливе на основі спільних концепцій, ідей, теорій, методів, стратегій тощо, пошуку формальних та неформальних шляхів організації особистих контактів, мультидисциплінарних зв'язків, через які розповсюджується відповідна тематична інформація, синхронізуються дії.

У такій системі головний акцент ми робимо на визначенні «науковий». В межах наукового співтовариства, члени якого об'єднані спільними інтересами, відбувається обмін біографічною інформацією та її накопичення у вигляді наукового дослідження, біографічного, біобібліографічного ресурсу або іншого біографічного продукту, створеного за узгодженою методологією, спільною системою засобів обміну науковою інформацією, форм спілкування та іншими характеристиками. За такого підходу наукове співтовариство та його інституції в ієрархії мережевої структури біографістики виконуватимуть важливу роль у вирішенні завдань удосконалення науково-теоретичної бази біографістики як провідного комунікативного чинника у професійному середовищі. В ситуації, що склалася, українське біографічне співтовариство, створене на засадах мережевої професійної наукової асоціації, може відіграти вагомую роль.

1. *Акты о происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России* [Текст] / под ред. В. Б. Антоновича [Текст] / В. Б. Антонович. – АЮЗР. – Киев, 1867. – Т. 1. – Ч. 4. – 575 с.
2. *Богдашина О. М.* Позитивізм в історичній науці в Україні (60-ті рр. XIX — 20-ті рр. XX ст.) [Текст] / О. М. Богдашина. – 2-е вид., доп. та переробл. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 560 с.
3. *Борис Є. В.* Кубійович — творець «Енциклопедії українознавства» [Текст] / Є. В. Борис // Вісті комбатанта. – 1991. – № 5. – С. 121–135.
4. *Борчук С. М.* «Радянська енциклопедія історії України» — перша історична енциклопедія в УРСР [Текст] / С. М. Борчук // УІЖ. – 2013. – Вип. 4. – С. 170–192.
5. *Геннади Г. Н.* Указание биографических сведений о замечательных людях Малороссии [Текст] / Г. Н. Геннади // ЧГВ : неофициальная часть. – 1855. – № 8 ; 1856. – № 16.
6. *Гирич І.* Знакова стаття Омеляна Пріцака [Текст] / І. Гирич // Україна модерна : Стандарти науки і академічне середовище. – Київ ; Львів : Критика, 2007. – Число 2 (1). – С. 149–169.

7. *Гирич І. Б.* Концептуальні проблеми історії України [Текст] / І. Б. Гирич. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 224 с.
8. *Гирич І.* Між наукою і політикою : історіографічні студії про вчених-концептуалістів [Текст] / І. Б. Гирич. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. – 488 с.
9. *Грушевський М. С.* Історія України-Русі [Текст] в 12 кн./ М. С. Грушевський : – Київ : Наук. думка, 2000. – Т. 11 : Показчик імен / уклад. М. М. Капраль, Я. О. Федорук. – 520 с.
10. *Грушевський М. С.* Чернігів і Сіверщина в українські історії : Кілька спостережень, здогадів і побажань [Текст] / М. С. Грушевський // Чернігів і Північне Лівобережжя : Огляд, розвідки, матеріали. – Київ, 1928. – С. 116–120.
11. *Дашкевич Я. Р.* Матеріали І. О Левицького як джерело для біографічного словника [Текст] / Я. Р. Дашкевич // Історичні джерела та їх використання. – Київ, 1966. – Вип. 2. – С. 35–53.
12. *Добров Г. М.* Наука о науке : Введение в общее наукознание [Текст] / Г. М. Добров. – Київ : Наук. думка, 1966. – 270 с.
13. *Журба О. І.* Київська археографічна комісія. 1843–1921 : Нарис історії і діяльності [Текст] / О. І. Журба. – Київ : Наук. думка, 1993. – 185 с.
14. *Записка отдела пропаганды и агитации ЦК КПСС по союзным республикам. 23 апреля 1959 г.* [Текст] // Идеологические комиссии ЦК КПСС. 1958–1964 : Документы. – М. : РОССПЭН, 1998. – С. 154–156. – (Серия «Культура и власть от Сталина до Горбачева. Документы»).
15. *Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах : Выпуск первый* / Составили профессора Императорского университета св. Владимира В. Б. Антонович и В. А. Бец по лекции В. В. Тарновського [Текст] / В. Б. Антонович, В. А. Бец. – Киев : Типогр. Императорского Ун-та Св. Владимира, 1883. – VI, II, 110 с.
16. *Історія Академії наук України. 1918–1923: Документи і матеріали* [Текст] / Упорядн. В. Г. Шмельов, В. А. Кучмаренко, О. Г. Луговський та ін. – Київ: Наук. думка, 1993. – 569 с.
17. *Історія національної Академії наук України. 1929–1933: Документи і матеріали* [Текст] / Упорядн. Т. В. Вересовська, В. Г. Врублевський, В. А. Кучмаренко та ін. – Київ, 1998. – 542 с.
18. *Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : матеріали до бібліографії (сер. ХІХ – ХХ ст.)* [Текст] / авт.-укл. Т. В. Куриленко, Н. І. Мельник, О. М. Яценко. – Київ, 2004. – 365 с. – (Джерела укр. біографістики ; вип. 1).
19. *Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : матеріали до бібліографії (2001–2003)* [Текст] / авт.-укл. Н. І. Мельник-Любовец, О. М. Яценко. – Київ, 2006. – 204 с. – (Джерела укр. біографістики ; вип. 2).

20. Коваленко О. Григорій Милорадович і Чернігівська губерньська вчена архівна комісія [Текст] / О. Коваленко // Література та культура Полісся. – Ніжин, 2006. – Вип. 32. – С. 194–202.
21. Коваленко О. Історія та генеалогія козацької старшини у науковій спадщині Г. Милорадовича [Текст] / О. Коваленко // Батуринські читання: Збірник наукових праць. – Ніжин, 2007. – С. 137–143.
22. Колесник И. И. Интеллектуальное сообщество: сетевой анализ [Текст] / И. И. Колесник // Диалог со временем : Альманах интеллектуальной истории. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2008. – Вып. 25/1 – С. 55–86.
23. Колесник И. И. Украинско-российские интеллектуальные сообщества первой половины XIX века: сетевой анализ [Электронный ресурс] / И. И. Колесник // Дискуссия: Как поделить Гоголя? Русская, великорусская и украинская культура в XIX–XX вв. : Материалы российско-украинской конференции историков «Украина и Россия : история и образ историка (Москва, 3–5 апреля 2015). – Режим доступа : <http://www.100-edu.ru/literatura/23863/index.html>.
24. Колесник І. Українська історіографія : концептуальна історія [Текст] / І. Колесник. – Київ : Інститут історії України НАН України, 2013. – 566 с.
25. Кордуба М. Зв'язки В. Антоновича з Галичиною [Текст] / М. Кордуба // Син України: Володимир Боніфатійович Антонович : у 3 т. – Київ : Заповіт, 1997. – С. 165–200.
26. Коцирій Л. Ю. Бібліографічні видання С. І. Пономарьова [Текст] / Л. Ю. Коцирій // Наукові праці НБУВ. – Київ, 2000. – Вип. 5. – С. 280–286.
27. Лада О. Основні етапи розвитку наукових товариств України першої половини XIX – початку XX ст. : історіографія [Текст] / О. Лада // Наукові записки з української історії. – 2014. – Вип. 34. – С. 44–50.
28. Лазаревский А. М. Опыт указателя источников для изучения Малороссийского края в историческом и географическом отношениях [Текст] / А. М. Лазаревский // ЧГВ – 1853. – № 45, 46.
29. Лобко Н. «Черниговские губернские ведомости» як джерело генеалогічної інформації [Текст] / Н. Лобко // Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства. – Львів, 2004. – Вип. 4. – С. 87–89.
30. Ляшко С. М. Біографічна довідкова справа в Україні (60-ті рр. XIX – 40-ті рр. XX ст.): Нариси історії [Текст] / С. М. Ляшко. – Запоріжжя : Дике поле, 2006. – 84 с.
31. Ляшко С. М. З історії української біографічної довідкової справи: біографічні довідкові і довідкові видання 1920–1930-х рр., які не побачили світ [Текст] / С. М. Ляшко // Наукові праці НБУВ. – Київ, 2013. – Вип. 37. – С. 568–602.
32. Ляшко С. М. Керівничий Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України М. М. Могилянський: досвід просопографічного дослідження [Текст] / С. М. Ляшко // Українська біографістика : зб. наук. праць. – Київ, 2010. – Вип. 6. – С. 136–179.

33. Ляшко С. М. Постійна комісія УАН–ВУАН для складання Біографічного словника діячів України: персонологічний вимір [Текст] / С. М. Ляшко // Українська біографістика : зб. наук. праць. – Київ, 2015. – Вип. 12. – С. 42–81.
34. Ляшко С. М. Українська наукова провінція другої половини ХІХ – 20-х років ХХ ст.: досвід колективної біографії [Текст] / С. М. Ляшко // Наукові праці НБУВ. – Київ, 2005. – Вип. 14. – С. 728–744.
35. Ляшко С. М. Українські біографічні довідкові видання ХІХ–ХХ століття: історичні та теоретико-методичні засади [Текст] / С. М. Ляшко. – Запоріжжя : Дике поле, 2010. – 287 с.
36. Ляшко С. М. Щодо участі краєзнавців Вінниччини у роботі Постійної комісії УАН–ВУАН для складання Біографічного словника діячів України [Текст] / С. М. Ляшко // Матеріали ХІ Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 2004. – С. 533–536.
37. Ляшко С. М. Щодо участі краєзнавців Житомира у роботі Постійної комісії УАН–ВУАН для складання Біографічного словника діячів України [Текст] / С. М. Ляшко // Житомиру – 1120 (884–2004). Науковий збірник «Велика Волинь». – Житомир : М. Косенко, 2004. – Т. 31. – С. 352–355.
38. Матеріали до біографічного словника І. О. Левицького : Анотований покажчик архівних документів [Текст] / упорядкув., передмова та науково-довідковий апарат М. М. Трегуб; вступ. стаття М. М. Романюка. – Львів, 2012. – Т. 1 : А – Б. – 355 с.
39. НБУВ, ІР, Ф. Х, спр. 6262, арк. 28–30.
40. Оглоблин О. Микола Василенко й Вадим Модзалевський [Текст] / О. Оглоблин // Український історик. – 1966. – Ч. 3–4 (11–12). – С. 5–25.
41. Пономарев С. И. Земляки (Достопамятные уроженцы Черниговской земли) [Текст] / С. И. Пономарев. – Чернигов, 1898. – 6 с.
42. Пономарев С. И. Земляки. Достопамятные уроженцы Черниговской земли [Текст] / С. И. Пономарев // Черниговские епархиальные известия. – 1898. – № 14. – С. 571–576.
43. Попик В. І. Проблеми розвитку біографічних досліджень та формування вітчизняних біобібліографічних інформаційних ресурсів [Текст] / В. І. Попик // Українська біографістика : зб. наук. праць. – Київ, 2005. – Вип. 3. – С. 15–27.
44. Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку [Текст] / В. І. Попик. – Київ, 2013. – 520 с.
45. Попик В. І. Світоглядні засади розвитку української біографістики та формування національних ресурсів біографічної інформації ХХІ ст. [Текст] / В. І. Попик // Українська біографістика : зб. наук. праць. – Київ, 2008. – Вип. 4. – С. 8–40.
46. Прикарпатска Русь в ХІХ-м вѣцѣ вѣ біографіяхъ и портретахъ єи дѣятелей съ увзглядненъемъ замѣчательныхъ людей, котрыхъ 1772 р. заставъ при жизни, написавъ на пѣдставѣ автобіографичныхъ записокъ и архивально-библіотечныхъ матеріалѣвъ Иванъ Ем. Ле-

- вицкій. – Львѡвъ: Коштомъ автора. Типографія Ставропигійского Института, 1898. – Томъ I, вып. I. – 56 с.; 1899. – Вып. 2. – С. 57–112; 1901. – Вып. 3. – С. 113–168; Львѡвъ: Коштомъ А. Хойнацкого..., 1901. – Вып. 4. – С. 169–224.
47. *Репина Л.* Интеллектуальная культура и научные коммуникации [Текст] / Л. Репина, Г. Мягков // Вестник Удмурдского ун-та ; сер. 5 «История и филология». – 2014. – Вып. 3. – С. 137–142.
48. *Різниченко В.* Земляки, достопам'ятні уродженці землі Конотопської : (спроба критич.-біогр. словаря письменників, учених, громад. діячів і наших достопам'ятних уродженців Конотоп. повіту Чернігів. губ.) [Текст] / В. Різниченко. – Київ, 1916. – Вип. 1 : М. Дрогомиров. – 16 с. ; Вип. 2 : П. Прокопович. – 16 с.
49. *Савчук В. С.* Научные общества и культурная революция на Украине (1917–1931) [Текст] / В. С. Савчук // ВИЕТ. – 1995. – № 1. – С. 81–91.
50. *Токовенко О. С.* Політико-культурна еволюція: трансформаційний та трансмісійний виміри [Текст] / О. С. Токовенко // Вісник Дніпропетровського університету. – Дніпропетровськ, 2012. – Вип. 22 (Політологія). – С. 141–145.
51. *Франко І.* [Рецензія] [Текст] / І. Франко // Записки НТШ. – Львів, 1902. – Т. 46. – Кн. 2. – с.25–28 [Бібліографія].
52. *Чепуренко Я.* Державне забезпечення системи обов'язкового примірника творів друку України: етапи розвитку [Текст] / Я. Чепуренко. – Київ, 1998. – 69 с.
53. *Черниш Н. І.* Академік Микола Платонович Бажан. Редактор. Видавець. Енциклопедист [Текст] / Н. І. Черниш. – Київ : Всеукр. держ. спеціаліз. вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2012. – 317 с.
54. *Черниш Н. І.* Бібліографічна комісія НТШ як центр дослідження української книги (1909–1939) : навч. посібник [Текст] / Н. І. Черниш. – Київ : Наша культура, 2006. – 216 с.
55. *Черниш Н. І.* Видавничий доробок Миколи Бажана [Текст] / Н. І. Черниш. – Львів : Піраміда, 2012. – 275 с.
56. *Черныш Н. И.* Уроки издательского опыта Н. П. Бажана (Работа в Главной редакции Украинской советской энциклопедии) [Текст] / Н. И. Черныш // Книга : исследования и материалы. – М. : Книга, 1987. – Т. 54. – С. 106–124.
57. *Чишко В. С.* Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України [Текст] / В. С. Чишко. – Київ : БМТ, 1996. – 239 с.
58. *Шагуров Н.* Рецензия на работу «Земляки. Достопамятные уроженцы Черниговской земли» С. И. Пономарева [Текст] / Н. Шагуров // КС. – 1901. – № 10. – С. 29–39.
59. *Яковлева Л. Е.* Испанская и русская философские традиции: общее и особенное [Текст] / Л. Е. Яковлева // Рабочие тетради по компаративистике. Гуманитарные науки, философия и компаративистика. – СПб. : Дрофа, 2003. – С. 22–25.

1.2. Формування сучасної дослідницької парадигми вітчизняної біографіки в роки незалежності України

Процес становлення сучасної вітчизняної біографіки, яка по праву може вважатися яскравим явищем інтелектуального, духовного і суспільно-політичного життя незалежної України, бере свій початок у тривожних і сповнених надій 80-х рр. ХХ ст. Саме тоді, на тлі розпаду радянської економічної й ідеологічної системи, непевних і непослідовних спроб її «перебудови», в житті українського суспільства відбувалися глибокі зрушення, пов'язані з кардинальним переосмисленням минулого, сучасного і майбутнього Батьківщини, поверненням до гуманістичних, демократичних, національних цінностей. Одним із закономірних проявів цього стало прагнення до пошуку опори у досвіді попередніх поколінь, звернення до постатей просвітителів народу, провідників української національної ідеї, борців за свободу і незалежність Вітчизни, розбудову її державності, утвердження ідеалів добра і справедливості. То був шлях до відновлення національного самосвідомлення народу, від безпам'ятства до відродження історичної пам'яті українства, повернення з небуття незаслужено замовчуваних імен співвітчизників.

Власне, усвідомлюючи це як духовне відродження України, науковці, літератори, журналісти, громадські діячі, дослідники-аматори сприяли поверненню Батьківщини до гуманістичних засад і демократичних традицій європейської цивілізації, позначених повагою до людини, незалежності її внутрішнього світу, визнанням цінності досвіду кожного людського життя.

З висоти сьогодення добре видно, наскільки цей шлях для суспільної думки, гуманітарної культури і науки був складним і суперечливим. Впродовж 70-х рр. ХХ ст., принаймні від самого часу ідеологічних утисків проти шістдесятників, розправи з Гельсінською групою, «чисток» у Академії наук, видавництвах, газетних та журнальних редакціях, історико-біографічні дослідження та літературно-біографічні публікації в Україні було згорнуто до цілковитого мінімуму, за винятком лише ортодоксальної історико-партійної тематики. На

той час нерідко не пропускалися до друку навіть підготовлені російськими авторами історико-біографічні публікації, присвячені діячам української культури, у Москві і Ленінграді, де науковці працювали у незрівнянно більш вільних умовах.

Перший поштовх відродженню біографічних досліджень та публікацій в Україні в середині 80-х рр. було дано, яким не дивним це може видатися нині тим, хто глибоко не обізнаний з реаліями «перебудовної» доби, хвилиною реабілітації партійних і радянських діячів, репресованих у 20–50-х рр. ХХ ст. Затверджена «зверху» пріоритетність «партійно-біографічного» жанру на кілька років визначила тоді головне спрямування, можливо, не стільки дослідницьких пошуків, скільки самих публікацій. То була, значною мірою, все ще апологетична компартійна біографіка, спрямована на відродження у суспільстві позитивного міфу про «ленінську гвардію». «Міняли Сталіна на Бухаріна», — саркастично зауважила з цього приводу відома дослідниця творчості Михайла Булгакова Марієтта Чудакова. Проте кампанія «ліквідації білих плям в історії», «повернення забутих імен», незалежно від первісних намірів її організаторів, стала важливим знаком для суспільства, яке вже пробуджувалося до нового життя. Зусиллями істориків і журналістів їй до неї вдалося привнести буремний дух часу — відчутні елементи гуманістичного, демократичного мислення. Вона закономірно поставила питання про відродження пам'яті про видатних діячів усіх народів колишнього Радянського Союзу.

З часом, під потужним напором зростаючого національно-демократичного руху, десь під самий кінець 80-х рр. відкрився певний простір і для відновлення історичної пам'яті про діячів некомуністичного спектру. Це визначило цілком нові пріоритети української демократичної, національно-патріотичної біографіки. Щоправда, спочатку свобода публікацій в Україні була досить відносною — старий компартійний режим вів боротьбу проти «українського буржуазного націоналізму» до самого скону. Наприклад, у виданому в 1988 р. біобібліографічному довіднику «Письменники Радянської України» багатьох репресованих літераторів через цензурні перепони взагалі ще не згадували (або замовчувався факт розправи над ними) [25].

Громадськість намагалася крок за кроком розширювати простір національної пам'яті. Тому на шпальтах української преси, навіть на телебаченні, розгорнулася гостра боротьба навколо того, про кого з видатних діячів минулих поколінь можна вільно говорити. Адже деякі з них не були навіть формально реабілітовані радянською владою, як, наприклад, відомий український вчений-правник і громадсько-політичний діяч академік УАН М. П. Василенко. Документи про нього було вилучено і направлено до Генеральної прокуратури СРСР «для додаткового вивчення». Ця полеміка точилася до самого часу розвалу СРСР і проголошення незалежності України й була позначена жорсткими й часто непристойними контрвипадами компартійних публіцистів проти пам'яті визначних провідників українського руху. Так було, зокрема, під час перепоховання у Києві в листопаді 1989 р. в'язнів сумління Василя Стуса, Юрія Литвина та Олекси Тихого.

Варто з прикрістю згадати, що й біографічні публікації 1992–1993 рр., особливо книжкові, які готувалися впродовж тривалого часу, ще до проголошення незалежності України, нерідко позначені духом «перехідної» доби від несвободи до свободи. Тавро «буржуазних націоналістів» продовжувало, за інерцією, тяжіти над іменами багатьох провідних діячів українського національного руху навіть у перші роки незалежності, коли в суспільстві продовжувалася гостра ідейна боротьба навколо української національної спадщини, вибору шляхів подальшого розвитку.

А втім, важливим підсумком «перебудовного» часу стало те, що загальна кількість введених у науковий, зокрема словниковий, обіг імен наших співвітчизників зросла наприкінці 80-х рр. ХХ ст. приблизно на три-чотири тисячі. Це ще більше привідкрило шляхи становленню нового, «людського бачення» вітчизняного минулого, переоцінки усталених цінностей. Зрозуміло, цей етап розвитку вітчизняної біографіки, пов'язаний із дозованим, вибіркоким підходом до «білих плям» в історії, назавжди відійшов у минуле з утвердженням України як суверенної демократичної держави. Після 1991 р. інтерес до «партійно-біографічного жанру» відчутно швидко згас. Окремі публікації апологетичного характеру, що з'являлися пізніше, сприймалися у новій суспільно-політичній атмосфері вже як анахронізм.

Гаслом вітчизняної біографіки на зорі незалежності України стало повернення до історичної пам'яті народу тривалий час замовчуваних і незаслужено забутих імен співвітчизників. Зі здобуттям Україною незалежності для цього поступово відкрився справді необмежений простір. В країні з «невідомим» на той час минулим це зумовило дуже стрімкий, але й, за нашою оцінкою, досить суперечливий розвиток біографічних досліджень і публікацій. Бурхливість і розмаїтість процесів національного піднесення 90-х рр. ХХ ст., загальна політизованість суспільства, продовження у ньому гострого ідейного протистояння між прибічниками демократичного і консервативного вибору суттєво позначилися на хаотичності і недостатньому методичному рівні історико-біографічних публікацій. Постаті відомих діячів минулого, жертв масових репресій доби тоталітаризму нерідко перетворювалися тоді на політичні символи.

За історико-біографічними публікаціями кінця 80-х — початку 90-х рр. справді можна простежити етапи формування нового національного самоусвідомлення. Показово, що в умовах здобуття Україною незалежності виявилася очевидна неготовність до нових завдань значної частини українських професійних істориків (бо вони були за фахом і стереотипами мислення переважно «істориками партії»). Значно активнішими тоді виявилися літературознавці й журналісти. Вони, по суті, продовжили традиції попередніх десятиліть, коли саме історія літератури й літературна критика, есеїстика були більш-менш легальним пристанищем нових прогресивних ідей. Це обумовило початкове становлення новітньої української біографіки переважно поза межами офіційної історичної науки. І, відповідно, надало їй відчутно публіцистичного, романтичного забарвлення. Біографічні публікації здебільшого розглядалися як засіб утвердження у суспільстві національної ідеї — через постаті вітчизняних «апостолів правди і науки».

Значною мірою то була така сама політизована, апологетична література, тільки з іншим знаком. Якоїсь системності в публікаціях, особливо у першій половині 90-х рр., годі шукати. У ті нелегкі для інтелігенції в матеріальному відношенні роки часто писали на злобу дня, задля заробітку, не

зрідка — шукаючи для цього сенсаційності. Друкувалися випадкові автори, траплялися й суто аматорські, без справжнього розуміння складності історико-культурних процесів, «чудацькі» публікації [36]. Тому далеко не все з тих літ витримало перевірку часом.

Зазначені обставини виявили чимало болючих кризових явищ, крізь які, очевидно, треба було неодмінно пройти, щоб їх усвідомити і потім поступово позбутися. У багатьох тодішніх публікаціях відчувався брак чітких сучасних світоглядних орієнтирів, що загрожувало вітчизняній біографіці «ходінням по зачарованому колу» давно віджилих стереотипів: ідеологізованих оцінок і одномірного, схематичного зображення особистості; доволі примітивної романтичної героїзації козацької старшини; надмірної етнізації національної історії; зображення долі українських діячів як безупинного страждання від «метафізичного», містичного зла, привнесеного сусідніми державами; акцентування на «нереалізованості» потенціалу особистості; різкого протиставлення «національно свідомого» Заходу України її «несвідомому», «зрусифікованому» Сходу тощо.

Однією з причин цього було й те, що за радянських часів фактично не було простору для нових теоретичних і методичних напрацювань у галузі біографічних студій і біографічно-видавничої роботи. Не маючи за собою розвинутої традиції попередніх десятиліть, українські науковці, насамперед історики й літературознавці, мали можливість ґрунтуватися переважно на досвіді біографічних досліджень кінця XIX — перших десятиліть XX ст., особливо 20-х рр. — доби «Розстріляного відродження». Світовий же досвід розвитку історичної і літературної біографіки, формування ресурсів біографічної інформації у всій його багатоманітності, у постійних пошуках відповідності сучасній інформаційній парадигмі був в Україні в усіх своїх суттєвих подробицях майже невідомим.

Наслідком цього стала консервація на певний час, особливо у регіональних виданнях, архаїчних для нашого часу форм біографічного письма: поверхових описових розвідок, літературно-біографічних есе, белетристичного «лінійного»

й компілятивного по суті своїй біографічного нарису тощо. З'явившись у другій половині XIX ст., коли тільки-но починалося збирання точних, науково вивірених біографічних відомостей про більшість героїв нашої національної історії, часто як перша біографічна розвідка, популярний нарис був тоді органічною частиною здобутку біографічної науки. За сучасної ж доби, будучи переважно продуктом більш або менш майстерної компіляції, не вносячи нічого нового у розвиток джерельної і фактологічної бази, навіть позбавлений бібліографічних посилань, він все більше ставав повторенням одного й того самого, добре відомого раніше, тобто виявом тупцювання на місці. На наше переконання, короткий біографічний нарис нині має право на існування або як суто популярний, освітній, розрахований на певну аудиторію і, відповідно, опрацьований з урахуванням вимог сучасної педагогіки і вікової психології (до чого здебільшого і зараз дуже далеко), або ж як біографічне філософське есе, що окреслює нові грані розуміння певної особи, результатів її діяльності, місця в історичному та культурному процесі з висоти сучасного досвіду. Однак право на творення подібних есе, на нашу думку, мають лише глибокі дослідники.

Отже, від справжньої науковості (маємо на увазі культуру джерелознавчу — критику, інтерпретацію документів) публікації кінця 80-х рр. й першого десятиліття незалежності України нерідко були дуже далекими. Загалом більшість біографічних публікацій «перебудовної» доби і перших років незалежності України, значною мірою знаходячись поза межами історичної науки, не привносили нового, дійсно науково обґрунтованого знання.

Однак їх величезне суспільно-політичне і культурне значення важко переоцінити. Адже то були часто перші біографічні розвідки про забутих або замовчуваних діячів: саме через них розпочалося систематичне введення до наукового обігу величезної маси імен. Попри всі недоліки, тим публікаціям ціни немає: вони є важливими документами своєї доби вже тому, що розкривають шлях розвитку суспільної думки у перші роки незалежності. То був час, коли чи не кожна цікава біографічна розвідка, стаття — газетна чи журнальна —

ставала справжньою подією у громадському і культурному житті, здобувала значний резонанс серед широкого громадського загалу.

Проте поступово, ближче до середини 90-х рр., біографічна публіцистика (і це цілком закономірно) почала відходити на другий план. Пріоритети змінювалися. Глибокі якісні зрушення, що відбувалися у вітчизняній суспільній думці і гуманітарній культурі зі здобуттям Україною незалежності, обумовили явище, яке влучно називають «поверненням історії її людського обличчя». Відхід вітчизняної соціогуманітаристики від застарілих «класових» стереотипів і догматичних схем історичного процесу обумовив прагнення до «залюднення» минулого, яке значною мірою почало розглядатися крізь діяльність, біографії співвітчизників.

Лавиноподібне зростання обсягу повернутих до наукового й суспільно-політичного інформаційного обігу імен співвітчизників закономірно обумовило необхідність певної систематизації біографічних матеріалів. Не лише науковці почали гостро відчувати, наскільки розпорошеними, уривчастими, важко доступними є біографічні матеріали, особливо про діячів, доля яких пов'язана з різними регіонами України, із зарубіжжям. Тоді ж і серед широкої громадськості почав зростати інтерес до систематизованих біографічних видань словниково-довідникового типу — то було соціально-психологічно обумовлене явище, яке вимагає ще особливого вивчення.

Такі тенденції й визначили постановку, починаючи від самого початку 90-х рр., у якості нових пріоритетів, завдань принципово більш високого на той час рівня складності — створення великих масивів *загальнодоступної* біографічної інформації. Усвідомлення цих завдань і шляхів їх розв'язання впродовж наступних років не було, зрозуміло, незмінним. Реалізація їх теж відбувалася кількома паралельними напрямками, на різних рівнях, що якраз і свідчить про об'єктивний характер завдань.

За тодішніх умов гострої економічної кризи найшвидше змогли реалізуватися науково-популярні проекти, які мали надійну кон'юнктуру, піарівську й фінансову основу, комерційну вигоду. Так з'явилися перші словники, довідники,

альманахи типу «100 видатних діячів» та, вже на самому початку XXI ст., серії книг «Золоті імена», деякі регіональні видання презентаційного характеру. З погляду сьогодення, це був, очевидно, об'єктивно необхідний етап розвитку сучасної української біографіки, принаймні — науково-популярної. Крім того, він справив певний позитивний вплив на розвиток теорії і методики історико-біографічної справи.

В рамках подібних проектів професійним історикам-біографістам, які долучалися до їх реалізації, вдалося написати чимало цікавих, якісних з методичного погляду науково-популярних біографічних нарисів про достойників минулого. Насамперед це стосується першого видання, випущеного видавництвом «Євроімідж» до 10-ї річниці незалежності України в рамках Національного проекту «Золота книга української еліти» у серії «Золоті імена України», – меморіального альманаху «Видатні діячі України минулих століть» [4]. Біографічні нариси до цієї книги, підготовлені, головним чином, зусиллями науковців Інституту історії України НАН України та Інституту біографічних досліджень НБУВ у подальшому стали основою і для наступних, більш розширених публікацій [11, т. 1–2; 23]. Позитивну роль відіграла, зокрема, постановка, в процесі роботи над ними, низки мало опрацьованих на той час у теоретичному та методичному плані питань щодо відбору імен до першої сотні, трьохсот, п'ятисот, тисячі найважливіших діячів, котрі можуть репрезентувати минуле України, пошуку оптимального балансу в подібних виданнях між представниками різних сфер людської діяльності, способів стислого розкриття життєписів засобами емоційної історичної есеїстики, шляхів органічного включення в український контекст діячів неукраїнського походження, добору іконографічного та допоміжного ілюстративного матеріалу.

Водночас не можна не помічати, що від середини 90-х рр. XX ст. та в перші роки XXI ст. в українській біографіці, і, можливо, насамперед у її словниково-довідковому напрямі, наочно виявилися деякі негативні тенденції, пов'язані з випуском «парадної» презентаційної літератури. Їх джерело слід шукати у тій площині, де історична біографіка перетинається з проблемами сучасного суспільно-політичного вибору

України між елітарно-олігархічною і демократичною моделями розвитку, пошуками громадянського ідеалу. З останніх років ХХ ст., саме тоді, коли суспільній думці України почали настійливо нав'язувати ідеї виключної ролі національної еліти в розбудові державності, на видавничій практиці відчутно позначилися офіційно-«державницькі» ідеологічні впливи і вимоги олігархічно-кланового режиму. Насамперед йшлося про прагнення новоявлених економічних і політичних «еліт» до легітимізації шляхом механічного «прилучення» імен своїх представників до скрижалей багатовікової історії та культури України. Саме ця ситуація породила численні, видані з великою претензією, парадно-офіційні «золоті книги» обласного, міського та районного масштабу, де поряд з біографіями дійсних героїв нашої історії і світочів культури, а також персоналіями поважних вчених і митців сучасності постали «життя» нових господарів України. Такі речі, безумовно, були відвертою профанацією національних цінностей.

Крім того, бізнесово-комерційний стиль підготовки більшості презентаційних видань диктував свої вимоги, які нерідко набували більшої ваги, ніж пропозиції фахівців. Звідси — суб'єктивізм і заперечення необхідності концептуальної визначеності і цілісності книг, знеособлення автури, відверто проголошуваний видавцями курс на компіляторське ремісництво. Показово, що наукова громадськість і в Україні, і, особливо, в українській діаспорі від початку зустріла подібні видання значною мірою негативно, як «типово совєцькі».

Яскравим унаочненням «холостого ходу» офіційної біографічно-видавничої справи ставали все нові й нові перевидання нашвидкуруч скомпільованих біографічних збірників типу «100 імен», «300 імен» і т. п., що створювалися на комерційних або спонсорських засадах, як правило, з метою реклами меценатів або громадсько-політичних організацій. Актуальної, науково опрацьованої інформації вони, за рідкісними винятками, не містять, в своїй основі являючи собою кальку з російських комерційних загальноосвітніх серій не дуже високого злету, і повинні розглядатися практично повністю за межами власне наукової біографічної довідникової літератури. Слід особливо зауважити, що видання подібних «сотенників» надто вразливе через те, що завжди вимагає

певної надлишкової уніфікації подання матеріалів, а досягти його при висвітленні біографій осіб, які працювали в різних царинах людської діяльності, дуже важко: кожна з них потребує своїх особливих підходів, стилю, структури й обсягу біографічних нарисів. До того ж напрацювання, здійснені в Інституті біографічних досліджень НБУВ у середині першого десятиліття ХХІ ст., зокрема у зв'язку з тодішнім урядовим проектом створення у Києві біля Маріїнського палацу Алеї видатних діячів України, засвідчили, що «сакральну» кількість — 100 імен — взято за основу абсолютно штучно. Вона насправді зовсім не є репрезентативною для розкриття пантеону видатних національних діячів або представників якоїсь певної сфери людської діяльності. Неупереджений аналіз виявив, що для кожної нації більш відповідним реаліям її історії та культури є добір, скажімо, 10–20 або, у більш широкому плані, 30–50 найвизначніших представників. Поза цими числами крайній, не підкріплений жодними ґрунтовними аргументами суб'єктивізм у відборі (включати до переліків ту чи іншу більш-менш «рівноцінну» за значенням особу) зникає лише після вибірки 300–350 імен. Із цього необхідно зробити висновок, що і популярні, і наукові збірники будуть корисними, лише маючи певне конкретно визначене вузьке проблемно-тематичне або ж регіональне спрямування, пізнавальну і наукову новизну. Кількість представлених у них персоналій не повинна обумовлюватися будь-якими наперед визначеними «круглими» числами. Вона має бути обґрунтована, з одного боку, самим матеріалом, а з іншого — звичайно, організаційними можливостями упорядників і видавців.

На сьогодні згадані вище біографічні видання презентаційного типу, «сотенники» і «трьохсотенники», своє історичне завдання виконали і, з погляду науковців, повністю вичерпали себе, хоча періодично й продовжують друкуватися. Справа в тому, що вони, по суті, за своєю концепцією, були поверненням до того, що вітчизняна, а тим більше світова біографіка давно пройшли. Причому поверненням у формі явного епігонства. Якщо говорити про українську біографіку, то пригадуються ще публікації О. М. Лазаревського (кінець ХІХ ст.), а про російську (яка «стартувала» значно раніше) — взагалі — альманахи і збірники першої половини

XIX ст. і навіть XVIII ст. Але ж на той час подібні видання дійсно прокладали шляхи розвитку історико-біографічної літератури. Нині ж вони мають переважно презентаційне значення, нічого суттєвого не додаючи до наукового досягнення українського минулого в образах його достойників. У них не містяться імена і факти, до яких може звернутися дослідник як до авторитетних джерел. До того ж і читачеві ці видання, розраховані на нову суспільну «еліту», практично не доступні, та, великою мірою, і не потрібні.

Безумовно, інформаційно-іміджева книжкова продукція, присвячена діячам сучасності, не лише має право на існування, а навіть конче необхідна, але без подібної хворобливо-штучної прив'язки до історико-меморіальної літератури. Єдиним винятком тут можуть бути книги, присвячені сучасникам — діячам науки, літератури, мистецтва, культури, тобто галузей, де суттєво важливим є виявлення традицій, творчої наступності й органічного зв'язку поколінь, але сама їх проблематика й без того повністю знаходиться поза сферою «парадної» іміджево-рекламної літератури.

З висоти досвіду сьогодення можна констатувати, що провідні шляхи розвитку української наукової біографіки впродовж останнього двадцятиріччя впевнено пролягли поза згаданими вище малоперспективними напрямками. Незважаючи на «хвороби зростання», поступово формувалися умови для справді масштабного піднесення біографічних досліджень високого наукового рівня, а також для випуску ґрунтовної науково-популярної продукції, призначеної для вирішення освітньо-виховних завдань. Першим етапом цієї роботи стало написання науковцями численних наукових біографічних нарисів різного формату, статей, що друкувалися в історичних та літературознавчих журналах, біографічних збірниках та історико-культурних альманахах. З 90-х рр. XX ст. розгорнулася підготовка численних біографічних та генеалогічних збірників, словників і довідників — регіональних, галузевих, тематичних, іноді присвячених окремим установам, організаціям, навчальним закладам. Це була література, на яку дійсно чекав вдумливий читач.

Серед найкращих видань такого роду на рубежі XX–XXI ст. побачили світ: збірники, присвячені діячам літератури й

культури Полісся [17]; історико-біографічні видання, що в іменах розкривають внесок міста Ніжина у розвиток вітчизняної освіти, науки і культури [16; 5]; біографічні словники-довідники членів Київської старої громади [26], галицьких правників — учасників українського національного руху від середини ХІХ ст. до 30-х рр. ХХ ст. [1], діячів Української Центральної Ради [3], українських публіцистів, редакторів, видавців [34], священників — мучеників за віру [2], вчених-лікарів [6].

Звичайно, значна частина таких видань були за своїм характером і рівнем науково-популярними. Проте їх безумовна наукова цінність полягає у введенні (або поверненні) до наукового обігу численних імен співвітчизників та їх біографічних матеріалів.

Головне, що до біографічної справи почали долучатися відомі професійні вчені. Вони привнесли справді глибоке розуміння минулого, методологію, високу культуру наукового пошуку, — зрозуміло, і в тих випадках, коли писали для популярних видань теж. Водночас стали з'являтися ґрунтовні біографічні праці різного формату: наукові статті, нариси, біографічні збірники, довідники, присвячені діячам певної доби, регіону, професії.

Особливу роль у піднесенні теоретичного й науково-методичного рівня історико-біографічних досліджень відіграли видання Інституту історії України НАН України як провідної установи історичної науки, яка торувала її шляхи у молодій незалежній державі. Слідом за створеними відомими вченими монографічними працями, присвяченими визначним діячам вітчизняної історії, освіти, науки, культури (В. Г. Сарбей, Л. Г. Москвич [35], О. І. Гуржій [7], Ю. І. Терещенко, Т. С. Осташко [38], С. Д. Павличко [24], О. М. Апанович [41], Л. В. Матвєєва [20], І. Б. Матяш [21], академік НАН України В. А. Смолій, В. С. Степанков [37]), почали з'являтися перші біографічні дисертаційні дослідження, написані із сучасних світоглядних і теоретико-методологічних позицій. На рубежі століть у радах при установах Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України було захищено кандидатські дисертації, зокрема: в Інституті історії України НАН України — Т. М. Лободою про життя і діяльність В. Г. Кравчен-

ка (1862–1945) (1999), В. П. Швидким про О. Г. Лотоцького (1890–1930-ті рр.) (2001), Т. В. Ткаченком про Г. П. Галагана (2003); в Інституті української археографії і джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України — А. Є. Отаманенком про Д. М. Бантиша-Каменського (1999), О. Д. Василюком про В. Б. Антоновича (1999), О. І. Тарасенко про архієпископа Філарета (Гумілевського) (2002); в Інституті українознавства імені І. П. Крип'якевича НАН України — В. М. Зарубою про А. С. Синівського (1999), О. М. Шереметою про Володимира Гнатюка (2003); в Інституті філософії імені Г. С. Сковороди НАН України — Я. І. Білас про митрополита Андрея Шептицького (2003); в Інституті літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України — М. Р. Богач про Юрія Клена (1998), Н. Г. Баштовою про Григорія Костюка (2002). Перелічені дисертації поклали початок широкому потокові ґрунтовних біографічних досліджень українських вчених-біографістів нового покоління, сформованого вже у роки незалежності України.

Сам по собі відхід історичної науки від застарілих стереотипів обумовив те, що наша історія почала «залюднюватися», розглядатися крізь її суб'єктивний чинник, крізь діяльність, біографії співвітчизників. Як результат — побачили світ перші ґрунтовні монографічні дослідження, наприклад, серія колективних праць з історії українського національного руху за редакцією В. Г. Сарбея [22; 40], книга Р. Т. Ковалюка про студентський рух на Галичині кінця ХІХ — перших десятиліть ХХ ст. [15], праця С. З. Заремби з історії українського пам'яткознавства [10], а за ними — чимало інших, у яких історичні події органічно розкрито через біографічні факти, здебільшого вперше введені до наукового обігу.

Як підсумок теоретичних і практичних напрацювань вітчизняної науки на рубежі ХХ і ХХІ ст. в Україні відбулося статусне утвердження, серед інших напрямів соціогуманітарних студій, біографістики — спеціальної історичної дисципліни, що вивчає теоретичні і методичні проблеми біографічних досліджень, формування друкованих, а нині вже й електронних ресурсів біографічної інформації. Цей здобуток безпосередньо пов'язаний із заснуванням у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського спеціалізованого наукового підрозділу — Інституту біографічних досліджень, з

науковою діяльністю його засновника і першого директора — доктора історичних наук, професора Віталія Сергійовича Чишка (1951–2003), з підготовкою ним ґрунтовної монографії «Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України» (1996) та захистом на її основі докторської дисертації.

Утвердження сучасних теоретичних і методичних засад української біографістики не меншою мірою стало результатом організованих В. С. Чишком гострих професійних дискусій, розгорнутих навколо проблеми створення фундаментального національного біографічного зводу. Саме за їх підсумками в основи розвитку сучасної української біографіки було покладено засадничі принципи та традиції української соціогуманітаристики як науки демократичного й народознавчого спрямування. Важливим здобутком стало визнання вітчизняними дослідниками-біографістами принципу цілісності українського світу в усіх його трагічних протиріччях і суперечностях, протистоянні політичних сил, різноманітних і різновекторних соціальних і регіональних вимірах, в усьому поліетнічному, багатомовному і культурному розмаїтті [43]. В умовах, коли в атмосфері національного піднесення значна частина творчої і наукової інтелігенції, особливо — молодих науковців, піддалася певній кон'юнктурній зосередженості виключно на постатях визначних діячів національно-культурного і національно-визвольного рухів, істотно зменшивши увагу до критичного аналізу діяльності представників інших суспільних таборів, то було принциповим і рішучим кроком. Звичайно, у розбурханій політичними пристрастями країні це не могло зупинити й досі не зупинило «війну імен» поміж протилежними політичними таборами, але чітко визначило межі наукового і політичного дискурсів. Інститут біографічних досліджень НБУВ обстоював при цьому не лише широкий дослідницький діапазон української біографіки — від князівських і аристократичних родів, ієрархів церкви до діячів революційного руху, від борців за національну незалежність до функціонерів радянсько-партійного апарату; від провідних промисловців і підприємців до найбільш демократичних прошарків суспільства: селянства, рядового козацтва, купецтва, міщанства, робітників, народної інтелігенції, — а й

принцип непротиставлення їх одне одному, оскільки лише взяті в сукупності представники різних суспільних верств вистворюють цілісний колективний образ народу України.

Важливим досягненням стало й те, що вітчизняна біографіка поступово позбувається успадкованих від радянських часів та від літератури української діаспори традицій оцінювати постаті минулого крізь призму певних наперед визначених ідеологічних стереотипів, різко поділяючи їх на позитивні і негативні персонажі — вірних синів України і її «ворогів», героїв і «зрадників». До того ж сучасна біографіка сама чимало сприяє вивільненню гуманітарного знання від схематизму старих уможлядних підходів. Змінився й стиль викладу матеріалів, що теж є свідченням повернення української біографіки до закладених попередніми поколіннями дослідників гуманістичних принципів. Вітчизняній історії по-справжньому повертається її «людське обличчя». На наш погляд, дуже важливим є те, що все більше місце у біографічних виданнях посідають елементи просопографії, які дозволяють розкривати персоналії у всій «стереоскопічності» їх людських вимірів, непростій динаміці власного особистісного розвитку. У найбільш радикальній формі прагнення до реконструкції реальних, позбавлених ідеологічних нашарувань і «забронзованості» історичних постатей, а разом з тим і до осягнення вітчизняного минулого в усій його складності і суперечливості виявилось у працях, позначених впливом ідей європейського постмодернізму, спрямованих на «деконструкцію» усталених міфів і стереотипів (С. Д. Павличко, Н. М. Яковенко, О. П. Толочко та ін.).

Особливе місце у визначенні світоглядних засад української біографіки належить виробленню принципів висвітлення у біографічних виданнях і довідковій літературі персоналій діячів неукраїнського походження шляхом органічного включення їх в контекст життя українського поліетнічного соціуму або життєдіяльності громад етнічних меншин України. Зазначені питання, глибоко опрацьовані В. І. Попиком [29; 28] та Н. П. Романовою [33], знайшли відображення і у працях В. С. Чишка. Ці принципи утверджувалися наприкінці 90-х рр. під час палких дискусій з прихильниками «етнічної чистоти» українських біографічних словників. Зрозуміло, то

були рудименти старої національно-романтичної свідомості, яка намагалася перенести уявлення доби «Галицького П'ємонту», з його жорстким українсько-польським протистоянням, у наш час, породжуючи тим самим ілюзорне, а головне — недержавницьке і тому неприйнятне в умовах здобуття Україною державної незалежності світосприйняття. На ділі України без поляків, євреїв, росіян, татар, греків ніколи не було. І саме українство в своїх найважливіших питомих рисах сформувалося завдяки міжетнічним взаємодіям.

Серйозним здобутком вітчизняної біографіки у роки незалежності стало й те, що зусиллями фахівців їй вдалося в цілому позбутися синдрому меншовартості, пригніченості українства, який тяжів над нами тривалий час і знаходив відображення у біографічних творах. У багатьох біографічних працях 60-х — середини 90-х рр. акцентувалося на стражданнях українських діячів під ударами російського царату, демонізувався образ Росії і СРСР там, де у цьому не було жодної потреби. (Так в Росії нині демонізується образ України і Польщі.) Нині ці ламентатії змінилися впевненим позитивним викладом діянь українських достойників, що й повинно було статися із здобуттям Україною незалежності.

Важливим позитивним надбанням української біографіки слід вважати також поступовий відхід від національно-політичної заангажованості, а також прямолінійних уявлень про те, що біографія «має виховувати». Твір біографіста радше має допомогти читачеві навчитися розуміти іншу людину, іншу епоху, шукати спільне й відмінне і тим самим вчитися розуміти себе і свій час. Тобто дійсно йдеться про виховання, але не через дидактику і моралізаторство, а насамперед через піднесення гуманітарної культури особи. Проте ці завдання української біографічної науки все ще вимагають додаткової розбудови належного теоретичного і методичного підґрунтя, зокрема в напрямі поєднання зусиль біографіки і педагогіки, вікової психології, культурології та інших наук.

Нарешті, провідною ідеєю новітньої вітчизняної біографіки, що відображає світоглядні парадигми сучасного українського суспільства, стало визнання необхідності формування зусиллями багатьох дослідницьких колективів, окремих вчених і аматорів-біографістів та краєзнавців якомога більш

повних національних ресурсів довідкової біографічної та біобібліографічної інформації, покликаних у сукупності створити широкий і розмаїтий колективний портрет нації «крізь віки». Вони мають охопити разом дані про діячів, яким належить внесок у розвиток різних сфер життя України на загальнонаціональному і регіональному, локальному, місцевому рівнях; про вихідців з України, які долучилися до історичного, культурного й економічного поступу інших народів; про іноземців, які вивчали українську культуру та пропагували її у зарубіжному світі.

Зазначені засадничі підходи, що є виявом гуманістичних традицій українського суспільства, європейського розуміння цінності людського життя, неповторності кожної окремої людини, в найбільш концентрованому вигляді знайшли втілення у теоретичних і методичних напрацюваннях Інституту біографічних досліджень НБУВ. Ідея створення цього спеціалізованого академічного дослідницького підрозділу зародилася серед академічної наукової громадськості ще на самому початку 90-х рр. ХХ ст. Його головною метою на той час мислилося відновлення роботи над фундаментальним «Українським біографічним словником», започаткованої у 1918–1932 рр. академічною Біографічною комісією. Такі підходи цілком відповідали тодішнім уявленням про шляхи відродження національної науки та культури на основі освоєння та продовження здійсненого попередніми поколіннями української наукової і творчої інтелігенції. Певною мірою створенню Інституту сприяла й та обставина, що залишки архіву Біографічної комісії зберігаються у фондах Інституту рукопису НБУВ, а отже, її методичний досвід був доступним для освоєння та застосування.

Нині, з певної часової відстані, цілком зрозуміло, що на зріла в суспільному розумінні високо патріотична ідея підготовки та видання багатотомного національного біографічного зводу помітно випереджала на той час внутрішню логіку розвитку української гуманітаристики. Розгортання підготовки фундаментального національного біографічного словника вимагало попереднього формування широкої джерельної та історіографічної бази. Однак тоді розуміння всієї

складності завдань, що висувалися на порядок денний, ще не було і не могло бути. Національний біографічний словник вбачався неодмінним атрибутом утвердження молодої незалежної держави, і завдання його підготовки впродовж відносно стислого часу вважалося цілком реалістичним [12].

У 90-х рр. науковцями Інституту біографічних досліджень було напрацьовано теоретичні, методичні та організаційні засади формування національного біографічного зводу у вигляді багатотомного друкованого словника із застосуванням при цьому нових на той час комп'ютерних засобів збору, систематизації та редакційного опрацювання його матеріалів (безумовно, на тому рівні, який відповідав тодішньому, вже архаїчному з погляду наших днів, станові програмного забезпечення та загальних уявлень про шляхи використання інформаційних технологій). На цій основі було розроблено Редакційну інструкцію «Українського біографічного словника» (УБС), концептуальні засади програмно-комп'ютерного забезпечення підготовки та видання УБС [13; 42, с. 149–159; 44], низку інших методичних матеріалів для авторів окремих статей та упорядників томів словника. Як виявилось згодом, їх положення мали більш широке методичне значення — для розвитку науково-довідкової біографічної дослідницької та видавничої справи в Україні загалом. Вони використовувалися згодом іншими науковими колективами при підготовці біографічних словників і довідників галузевого та регіонального характеру.

З ряду вузлових питань, що на той час уже виразно визначилися як такі, що мають принципове значення для подальшого поступу української довідкової біографістики, Інститутом біографічних досліджень у 90-х рр. ХХ ст. було організовано наукові дискусії, до участі в яких залучено провідних науковців низки установ НАН України та університетів. Підсумки цих обговорень дали змогу українським науковцям-біографістам визначити справді виважені наукові підходи, позбавлені політизації, догматизму, національного романтизму та радикалізму у формуванні «колективного портрета» України. Зазначені напрацювання значною мірою стали основою розділу 4 — «Український біографічний слов-

ник (УБС): сучасний стан та перспективи створення» — монографії В. С. Чишка «Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України» [42, с. 129–158].

За зразок у підготовці «Українського біографічного словника» Інститутом біографічних досліджень було обрано класичну модель багатотомних національних біографічних словників ХІХ — початку ХХ ст., побудованих за абетковим принципом, як більш усталену в історії словникової справи та престижну з огляду на необхідність національного самоствердження України як молодої незалежної держави. Однак при цьому, як бачиться з висоти сьогодення, не було належною мірою враховано нелегкий зарубіжний досвід, який свідчить про надзвичайну трудомісткість і тривалість роботи над черговими томами абеткових словників. Не було вповні враховано також уроки діяльності Біографічної комісії УАН–ВУАН, яка у 20-х рр. ХХ ст. теж розгортала роботу над національним біографічним словником за умов відсутності належної бази у вигляді попередніх енциклопедичних і словникових видань галузевого та регіонального характеру. Ці питання у 90-х рр. не були ще достатньою мірою вивчені. С. М. Ляшко тільки почала їх докладне опрацювання за документами Біографічної комісії, що зберігаються у фондах Інституту рукопису НБУВ. Її ґрунтовне дослідження «Постійна комісія УАН–ВУАН для складання Біографічного словника діячів України. 1918–1933» вийшло друком лише у 2003 р. [31].

Із сучасного погляду зрозуміло, що підготовка окремих томів словника як серії, що могла б мати назву, скажімо, «Матеріали до Українського біографічного словника», за «голландською системою» (коли кожен том містить статті на літери «А» — «Я») була б в умовах 90-х рр. ХХ ст. в організаційно-технічному відношенні значно більш реалістичною та могла принести реальні результати. Цей урок «втрачених можливостей» виявився дуже корисним досвідом для майбутнього. Значною мірою саме він стимулював трансформацію книжкового словникового проекту у роботу над електронним ресурсом, котрий може без перешкод одночасно наповнюватися у всіх своїх абеткових частинах. Дискусії з методичних проблем підготовки «Українського

біографічного словника» висвітлили на рубежі ХХ і ХХІ ст. проблему, яка у середині 90-х рр. ще не могла бути осмисленою, навіть не була явно артикульованою: наскільки ідея створення багатотомного біографічного зводу за зразками національних біографічних словників ХІХ — середини ХХ ст. відповідає новітній науковій парадигмі. Адже класичні багатотомні біографічні словники створювалися у часи панування у науці позитивізму, що спонукав до розлогої описовості, в умовах значно повільнішого, ніж тепер, приросту знань. Та й самі стосунки читача з довідковою літературою мали інший характер. Освічені люди систематично читали енциклопедії та словники. Ці фундаментальні зводи знань в умовах відносно незначної кількості спеціальних публікацій та утрудненості доступу до них нерідко відігравали роль головного джерела ґрунтовної наукової інформації. А для сучасного читача, який володіє доступом до значних масивів диверсифікованої та динамічно змінюваної інформації, першорядне значення має вже не вичерпність біографічних матеріалів, не докладність їх викладу, а оперативність, своєчасність оприлюднення нової інформації. У сучасних умовах наявний ресурс біографічної інформації повинен не затверджувати авторитетом фундаментальних видань застарілі, нерідко неточні чи перекручені дані, а гостро реагувати на появу нових відомостей і трактувань.

Особливої гостроти та вагомості у дискусіях 90-х рр., організованих Інститутом біографічних досліджень, набуло також питання вибору між суто україноцентричним, етнокультурним підходом до сутності національного біографічного зводу, з одного боку, та державницьким, територіальним принципом, доповненим відображенням персоналій визначних представників української діаспори за межами України — з іншого. Воно широко обговорювалося на ряді конференцій у Києві та Львові, хоча й не знайшло виразного відображення в опублікованих згодом працях. На необхідності формування національного біографічного словника виключно за рахунок персоналій етнічно українських діячів на той час особливо рішуче наполягав авторитетний український історик і громадський діяч Галичини Я. Р. Дашкевич. Водночас серед київських учених, так само як і серед науковців майже всіх регіо-

нів України, визнання необхідності застосування державно-територіального принципу у словниково-видавничій роботі практично не викликало ніяких заперечень. Такий досвід відповідав і усталеній світовій практиці спрямування підготовки багатьох наукових і науково-популярних довідкових біографічних видань.

У наступні роки напрацювання вчених-істориків, етнополітологів, культурологів утвердили у суспільній свідомості засади розгляду України як держави з поліетнічним і полікультурним населенням, і це стало відчутною підтримкою принципової позиції Інституту. Відображення у біографічних портретах співвітчизників цілісності історії та культури України у всіх виявах її поліетнічної розмаїтості стало аксіомою.

Інститутом біографічних досліджень на рубежі століть було напрацьовано також цілу низку методичних проблем підготовки біографічних статей, важливих не лише для роботи над «Українським біографічним словником», а й для підготовки різноманітних за тематикою науково-довідкових біографічних видань. Значну увагу, зокрема, було приділено методичним питанням оптимізації побудови біографічних статей і їх структурних частин: заголовної, дефініції, життєпису, бібліографії [18; 19]. Спеціально обговорювалися також питання про написання імен і прізвищ, особливо коли йдеться про подання російських, польських та інших неукраїнського походження; принципи зазначення найважливіших дат життя та діяльності осіб, що пов'язано з існуючою у довідковій літературі значною плутаниною з датами за різними стилями, а також випадками, коли різні історичні джерела дають відмінні дати. Щоправда, в опублікованих Інститутом біографічних досліджень працях знайшли відображення далеко не всі матеріали з дискусій, проведених у межах конференцій, круглих столів і методичних семінарів.

Методичні напрацювання у галузі підготовки словникових біографічних статей частково було реалізовано у створених науковцями Інституту біографічних досліджень численних «типових статтях» (переважно «малого» обсягу) по недостатньо висвітлених на той час у довідковій літературі персоналіях, що були опубліковані у спеціальній рубриці у перших

чотирьох випусках продовжуваного збірника наукових праць «Українська біографістика», а також у єдиній виданій до цього часу книжці започаткованої Інститутом серії «Матеріали до Українського біографічного словника» (Київ, 2003).

Неможливість залучення до роботи Інституту біографічних досліджень більш широкого кола спеціалістів, переходу до реальної підготовки томів фундаментального «Українського біографічного словника» у жорстких умовах гострої економічної кризи 90-х рр. ХХ ст. — початку ХХІ ст., зокрема у зв'язку із зосередженням усіх досить скромних фінансових можливостей Академії у науково-видавничій справі на кількох великих енциклопедичних проектах як найбільш пріоритетних, звичайно, пригальмували діяльність творчого колективу. Проте об'єктивно непроста ситуація стала серйозним чинником, що спонукав до переосмислення проблеми, пошуку на найближчу та більш віддалену перспективу ефективних альтернативних шляхів реалізації нагромадженого науковцями Інституту потенціалу, значних теоретичних, методичних і практичних (у вигляді розгорнутих електронних баз біографічної та бібліографічної інформації та накопичених у них матеріалів) напрацювань. Відповідно до загальносвітових тенденцій розвитку науково-довідкової біографічної справи, що визначилися на самому рубежі ХХ і ХХІ ст. у зв'язку з бурхливим розвитком новітніх інформаційних технологій і комунікативних мереж, цією альтернативою могло стати лише створення потужних національних електронних науково-довідкових ресурсів історико-біографічної інформації.

Поява перших вітчизняних електронних ресурсів біографічної інформації відноситься до перших років ХХІ ст. Початок цьому процесові поклали невеличкі й розрізнені, часом – напіваматорські за рівнем виконання проекти, які могли задовольнити лише першочерговий інформаційний попит. Такою була, наприклад, на рубежі ХХ–ХХІ ст. рубрика «Видатні діячі» на Урядовому порталі (www.ku.gov.ua), який розумівся на той час як «візитна картка» держави. Одночасно в Інтернеті були представлені біографічні матеріали популярних видань: довідника «Сто видатних імен України», «Малого словника історії України», «Універсального

словника-енциклопедії» (УСЕ). Невдовзі справа розгортання в Інтернеті електронних версій друкованих наукових історико-біографічних видань була підхоплена низкою вищих навчальних закладів України: Запорізьким державним університетом («Енциклопедії українського козацтва», 2001) [9], Львівським національним університетом імені Івана Франка («Довідник з історії України», 2001) [8]. Однак для репрезентації історичного минулого України в постатях її відомих діячів цього, зрозуміло, було відчутно замало.

Важливим внеском у подолання зазначеного недоліку стала реалізація академічними установами великих універсальних і галузевих енциклопедичних проєктів. За їх результатами у мережі Інтернет найпершою було опубліковано електронну версію підготовленої в Інституті держави і права НАН України шеститомної «Юридичної енциклопедії» [45]. Проте особливо значимим науково-інформаційним досягненням стало оприлюднення на веб-сайті Інституту історії України НАН України томів «Енциклопедії історії України» (ЕІУ) (<http://history.org.ua/ENU>), причому й у вигляді повного відтворення книжкового видання у форматі PDF, і в режимі подання окремих статей. Останнє відкрило шлях до перетворення у подальшому електронного варіанта на самостійний динамічно змінюваний інформаційний продукт. Інститутом енциклопедичних досліджень НАН України розгорнуто публікацію в мережі Інтернет статей з «Енциклопедії сучасної України» (<http://encyclopedia.kiev.ua/vydaniya/esu.php>), яка стала справжнім кількісним і якісним проривом на шляху представлення людського потенціалу України ХХ — початку ХХІ ст. Однак і нині представлений у згаданих ресурсах академічного рівня діапазон імен і досі залишається відчутно недостатнім для забезпечення зростаючих інформаційних запитів.

Певну роль у заповненні «нашвидкуруч» існуючих лакун відіграє прискорений розвиток біографічного сегмента україномовної «Вікіпедії», хоча якість її матеріалів поки що змушує бажати кращого. Проте «Вікіпедія» важлива іншим — насамперед тим, що знаменувала рішучий відхід від практики «статичної» побудови біографічних ресурсів на основі лінійного відтворення текстів друкованих видань.

В Україні впродовж останніх років з'являється вже чимало ресурсів історичної та культурологічної інформації, зокрема й довідково-інформаційних біографічних проєктів, що розбудовуються на основі укладання власних інформаційних баз того чи іншого рівня складності, а отже, є «рухомими», здатними до динамічних змін контенту за рахунок його безперервного поповнення. Інша справа, що за своїм науково-методичним рівнем, та й за обсягами, вони поки що не завжди можуть вповні конкурувати з друкованими енциклопедіями та словниками.

Принципово новим для українського гуманітарного інформаційного простору явищем, як за своїм суспільним значенням, так і за інформаційною насиченістю та принципами побудови, став створений під керівництвом академіка НАН України П. Т. Тронька (1915–2011) спільними зусиллями Головної редакційної колегії науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією», що діє на базі Інституту історії України НАН України, та Українського інституту національної пам'яті відкритий електронний ресурс «Національний банк даних жертв політичних репресій радянської доби в Україні», або, скорочено, «Національний банк репресованих» (<http://www.reabit.org.ua/nbr>). Він нараховує вже близько 100 тис. імен жертв тоталітарної системи. В основу його покладено базу даних, що систематизує відомості про осіб, та обставини, пов'язані з репресивними заходами проти них, більш як за двадцятьма ретельно продуманими інформаційними полями.

Українська електронна біографіка від самого початку активно розвивалася також у «малих формах», які найбільше відповідали наявним ресурсам і можливостям її творців. У першому десятилітті XXI ст. досить поширеними у вітчизняному електронному просторі явищами стали: публікація популярних біографічних статей та актуальної біобібліографії, організація віртуальних біобібліографічних виставок на вебсайтах бібліотек, музеїв, архівів, освітніх закладів, інформаційних агенцій, здебільшого — до ювілеїв визначних діячів вітчизняної культури та пам'ятних дат. Відсутність усталених канонів, різноманітність матеріалу і відчутно різний рівень науково-методичних підходів обумовлюють дуже значний

діапазон застосованих ними системотехнічних та композиційних рішень. Так, великий обсяг біографічної інформації зосереджено на освітньому веб-сайті «Бібліотека української літератури» (<http://www.ukrlib.km.ru>), розрахованому насамперед на учнівську аудиторію. З'явилася й низка змістовних ресурсів, створених громадськими організаціями та окремими ентузіастами. Одним з найбільш цікавих прикладів цього став упорядкований краєзнавцем Валерієм Лисенком багатопрофільний за змістом веб-сайт «1000 років української культури» [39]. Значний інтерес становить також інтенсивно наповнюваний біографічною інформацією авторський веб-сайт краєзнавця Бориса Тристанова «Історія Полтави» (<http://histpol.pl.ua/>).

Водночас найбільш продуктивним видається досвід публікації оригінальних дослідницьких матеріалів, присвячених маловідомим сторінкам життя визначних діячів вітчизняної культури, пов'язаним з їх перебуванням в тих чи інших регіонах України, їхньому оточенню, ролі місцевого матеріалу у творчості. У таких ресурсах іноді представлені імена, які чи не вперше вводяться до широкого науково-інформаційного обігу. В цьому плані цікавою була, зокрема, спроба упорядників веб-сайта Музею Лесі Українки у Ялті (<http://lesiaukrainka.crimea.ua>) розкрити сторінки українського життя і коло спілкування поетеси на кримській землі. Цей сайт зберігся і функціонує і у наш нелегкий час.

У середині першого десятиліття ХХІ ст. до роботи з розгортання електронних біографічних ресурсів закономірно звернувся й Інститут біографічних досліджень НБУВ, який вже мав необхідні для подібної непростої трансформації своєї роботи певні базові методичні і технічні напрацювання. Його важливим досягненням, поряд із розробкою теоретичних і методичних проблем, стало формування електронних баз біографічної та бібліографічної інформації, які вже на рубежі століть містили понад 17 тис. імен співвітчизників, а також зарубіжних дослідників України та пропагандистів української історії та культури і продовжували безперервно поповнюватися (нині, на 2015 р., вони нараховують більше 55 тис. імен). Підготовлений на цій основі Реєстр імен до УБС на літери «А» і «Б» містить понад 3 тис. імен [32]. Значними були

і досягнення у формуванні баз даних із бібліографії джерел української біографістики [14]. Хоча електронні бази даних на середину першого десятиліття ХХІ ст. усе ще розглядалися як суто робочий інструмент накопичення матеріалів і забезпечення редакційної підготовки традиційних книжкових словникових і бібліографічних видань, об'єктивно вони могли бути трансформовані у відкритий для користувачів науково-інформаційний ресурс.

Зрозуміло, все це означало для Інституту біографічних досліджень необхідність переосмислення пріоритетів, суттєвої трансформації основних напрямів дослідницької та інформаційної роботи. Ці зміни випали на час, коли, поволі звільняючись від безпосередньої залежності від певних друкованих джерел (енциклопедій, словників), світові електронні довідково-біографічні ресурси все більше починали формуватися й функціонувати відповідно до нових можливостей, що їх відкрила доба інформаційного суспільства. Їх перспективним завданням ставало накопичення й подання широкому колу користувачів електронних мереж великих комплексів біографічної інформації, включаючи не лише елементарні довідкові дані по персоналіях, а й тексти дослідницьких статей і монографій, електронні версії історико-меморіальних документів, іконографію, різноманітні аудіо-та відеоматеріали. Відтоді йшлося про створення розгалужених багатопрофільних інформаційних продуктів.

За умов, коли у світі широко розгорнулося формування масштабних баз біобібліографічної інформації — електронних біографічних архівів, біографічних словників, баз даних з історичної й сучасної біографіки та генеалогії, так званих «відкритих архівів», в Інституті біографічних досліджень закономірно відбулася трансформація ідеї створення багатотомного книжкового «Українського біографічного словника» у концепцію формування фундаментального електронного біографічного зводу — «Українського національного біографічного архіву» (УНБА) як інформаційного комплексу, що має поєднувати словниковий довідковий ресурс із біобібліографією, повнотекстовою електронною бібліотекою біографічних текстів і праць із теорії та методики біографістики, базою даних з української іконографії. Такий ресурс, на від-

міну від виданого друкарським способом, а отже, назавжди завершеного книжкового словника, має стати безперервно доповнюваним і оновлюваним у будь-якій окремій своїй частині, залежно від появи нових даних і напрацювань про ту чи іншу історичну особу. Вироблені Інститутом біографічних досліджень конструктивні засади УНБА обумовлюють можливість постійного доповнення його новими персоналіями, а також присвяченими їм текстами публікацій, електронними версіями документів, фото-, аудіо- та відеоматеріалами. Обсяги електронного біографічного науково-інформаційного ресурсу, на відміну від книжкових видань, є практично необмеженими, а наявність електронних систем навігації створює можливість швидкого та зручного пошуку необхідної інформації, її оперативного копіювання та використання у наукових, освітніх і пізнавальних цілях.

У початковий період пошуку науково-методичних і організаційних підходів до створення УНБА, у середині першого десятиліття ХХІ ст., він розумівся чи не як єдиний «централізований» загальнонаціональний інформаційний ресурс, покликаний інтегрувати всі напрацювання вітчизняної довідкової біографіки, зібрати воєдино імена відомих і маловідомих співвітчизників, які заслуговують на пам'ять нащадків. Як уявляється нині, подібні погляди були мимовільною даниною часам, коли у суспільстві панували ідеї централізації і уніфікації, зокрема щодо подання біографічної інформації. У подальшому притаманний демократичному, відкритому суспільству швидкий розвиток тенденцій до диверсифікації подібних проєктів, формування численних доповнюючих один одного і конкуруючих між собою веб-сайтів, а також поява досконалих методів навігації, можливостей розвинутих інтерактивних зв'язків між окремими ресурсами обумовили утвердження більш реалістичних і конструктивних підходів. У їх основі лежить визнання необхідності необмеженого розвитку в Україні всієї багатоманітності ресурсів біографічної інформації — загальнонаціональних, регіональних, місцевих, локальних; галузевих, проблемно-тематичних, різних за науково-методичними засадами, принципами побудови, призначенням — академічних, суспільно-політичного й освітнього характеру, культурно-освітніх.

За таких умов УНБА мислиться вже не як «головний» електронний ресурс-монополіст, а насамперед як такий, що покликаний взяти на себе місію інтеграції нагромадженого теоретичного та практичного досвіду довідкової біографічної справи в Україні й світі, стати неформальним науково-методичним, науково-організаційним і координаційним центром згуртування співтовариства спеціалістів високої кваліфікації, які працюють в установах і організаціях різного відомчого підпорядкування, у навчальних закладах всіх регіонів України і зарубіжжя [30; 27]. В практичному плані це завдання може бути реалізовано за допомогою використання закладених на порталі УНБА можливостей, котрі дозволяють підтримувати віртуальну мережеву інфраструктуру методичної та координаційної роботи. Цьому повинна сприяти й організація на основі УНБА «Віртуальної біографічної лабораторії» (ВБЛ), що дозволить залучити до спільної роботи на засадах рівного партнерства фахівців наукових установ і навчальних закладів, бібліотек, архівів, а також наукові і громадські організації, недержавні дослідницькі осередки. Це сприятиме прискоренню наповнення УНБА, формуванню пов'язаних з ним інтерактивними посиланнями різноманітних галузевих, регіональних, місцевих, локальних архівів біографічної інформації, побудованих на сумісних, у науково-методичному плані, засадах.

У формуванні електронних ресурсів біографічної інформації найбільш повною мірою знайшла своє втілення відповідність розробок вчених-біографістів новітній інформаційній парадигмі, яка у сфері біографічних досліджень та біографічної інформації настійно висуває — на противагу принципу знання фундаментального й «монументально-застиглого» у друкованих багатотомних словниках і енциклопедіях — принцип репрезентації знання найновішого, постійно й оперативно, причому «асиметрично», в окремих своїх частинах, оновлюваного, розосередженого у безлічі доповнюючих одні одних наукових праць і документальних джерел. Сучасна інформаційна парадигма розглядає «рухливість», систематичність і швидкість оновлення даних, можливість зіставлення користувачами різноманітних підходів і оцінок, оперативно-го звернення до інших джерел як найважливіші засадничі

принципи. Замість «лінійного», одновимірного способу подання інформації, притаманного добі друкарської, книжкової культури, все більше утверджується її «стереоскопічність», багатовимірність.

Технічні можливості формування великих масивів історико-біографічної інформації, які можуть поєднувати довідкову частину, бібліографію та повнотекстові електронні бібліотеки наукових і літературних публікацій, документів та матеріалів, іконографію з гіперпосиланнями на інші самостійні ресурси, створюють принципово нове середовище для інтеграції, опрацювання і поширення біографічних знань. Це змінює саму філософію збирання і використання біографічних матеріалів, зумовлює перехід до принципово нових масштабів їх нагромадження. Нині йдеться вже про тисячі відомих і мало відомих діячів минулого у ресурсах наукового і культурно-освітнього призначення, а також про потенційні можливості розбудови в Україні велетенських архівів родинної та генеалогічної інформації, подібних до тих, що існують у зарубіжних країнах. Зазначене є вкрай важливим для реалізації притаманного демократичному суспільству права кожної людини на власну родинну пам'ять, пошук свого місця і самоідентифікації у віковому плині національного буття.

Формування масштабних ресурсів історико-біографічної інформації сприяє утвердженню сучасного людиноцентричного розуміння історії, а тому має неабияке значення для загального розвитку соціогуманітарних наук. Оперування значними масивами біографічної інформації із застосуванням сучасних інструментів пошуку і систематизації відкриває принципово нові дослідницькі можливості для розуміння глибинних процесів, що відбувалися на різних історичних етапах в українському суспільстві. Йдеться, зокрема, про дослідження на досить масовому матеріалі, заснованому на аналізі життєвого шляху представників численних груп, поколінь, розвитку соціальних процесів, зміни ідейних імперативів і політичних настроїв, суспільної активності, культурних орієнтацій, етнокультурних процесів і міжкультурних взаємодій, а також про вивчення способу життя, особливостей міжпоколінної передачі світоглядних цінностей і традицій, феномену «конфлікту поколінь». Зазначене є, наприклад,

дуже важливим для формування сучасного неупередженого розуміння міжетнічних і етнокультурних процесів в українському суспільстві, подолання політизованих історичних міфів і стереотипів. Зрозуміло, це вимагає застосування тонкого методичного інструментарію. Обговорюються, наприклад, проблеми широкого залучення до такого роду досліджень етноісторичних, етносоціологічних, етнопсихологічних, культурологічних методів, інструментарію генеалогічних і просопографічних досліджень. У низці опублікованих в різні роки праць ми обстоювали думку, що оперування «масовим» біографічним матеріалом здатне вивести на широкі статистичні, соціологічні, культурологічні узагальнення.

Отже, історико-біографічні дослідження можуть бути помітним внеском у розв'язання проблем, від яких багато в чому залежать як успішне формування єдиного полікультурного гуманітарного простору України, консолідація її внутрішньо солідарного поліетнічного громадянського суспільства, гармонізація міжкультурних та міжконфесійних стосунків всередині нашої держави, так і загальна тональність у відносинах між Україною та її близькими і більш віддаленими сусідами — на всіх рівнях: особистісного спілкування людей, суспільному, міждержавному.

Сучасна доба з її епохальними політичними, соціокультурними і світоглядними зрушеннями відкрила небачений раніше простір для інтеграції, осмислення і використання історико-біографічної інформації в інтересах інтелектуального і культурного піднесення суспільства, його політичної консолідації, для духовного розвитку людини. Зазначені зміни стимулювали швидке розгортання масштабних історико-біографічних досліджень, підвищення їх методологічного і методичного рівня, розвиток нових напрямів дослідницької роботи. Це сприяло консолідації дослідницького співтовариства, збереженню ним високих гуманістичних, патріотичних і демократичних світоглядних засад вітчизняної дослідницької, видавничої та інформаційної біографічної справи, розвитку і трансформації її традицій, піднесенню наукової культури. Нині дослідники-біографісти, спеціалісти видавничої, бібліотечно-інформаційної сфер успішно працюють над інтегруванням процесу нагромадження і поширення

історико-біографічних матеріалів у принципово нову інформаційну парадигму комп'ютеризованого суспільства з її не знаними раніше вимогами до комплексності, «стереоскопічної» багатовимірності і багатоваріантності знання, яке перманентно формується і змінюється.

1. *Андрухів І. О.* Українські правники у національному відродженні Галичини 1848–1939 рр. [Текст] / І. О. Андрухів, П. І. Арсенич. – Івано-Франківськ, 1996. – 15 с.
2. *Бендас С. М.* Священники — мученики, сповідники вірності [Текст] / С. М. Бендас, Д. С. Бендас. – Ужгород : Закарпаття, 1999. – 412 с.
3. *Верстюк В. Ф.* Діячі Української Центральної Ради [Текст] : біограф. довідн. / В. Ф. Верстюк, Т. С. Осташко ; НАН України, Укр. міжнар. комітет з питань науки і культури, Ініціативний комітет «Універсал». – Київ, 1998. – 254 с.
4. *Видатні діячі України минулих століть* [Текст] = Outstanding Ukrainian Personalities of the Past : мемор. альманах / редкол. : В. Смолій, І. Драч, О. Шокало (голов. ред.) та ін. ; Компанія «Євроімідж», Ін-т історії України НАН України, Т-во «Україна–Світ», Ін-т біограф. досліджень НБУВ. – Київ : Компанія «Євроімідж», 2001. – 623 с. : іл. – («Золоті імена України»). – Укр. та англ. мовами.
5. *Викладачі Ніжинської вищої школи* [Текст] = Преподаватели Нежинской высшей школы : біобібліогр. покажч. : у 3 ч., 5 кн. / уклад. : Л. В. Гранатович, Т. П. Скатерина ; Ніжин. держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя, Фундаментальна б-ка. – Ніжин, 1998–2002. – Кн. 1–5.
6. *Ганіткевич Я.* Українські лікарі-вчені першої половини ХХ століття та їхні наукові школи [Текст] : біографічні нариси та бібліографія / Я. Ганіткевич. – Львів, 2002. – 542 с.
7. *Гуржій О. І.* Гетьман Іван Скоропадський [Текст] / О. І. Гуржій. – Київ, Ін-т історії України НАН України, 1998. – 207 с.
8. *Довідник з історії України (А – Я)* [Текст] : посібник для середніх загальноосвітніх навчальних закладів / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка, Інститут історичних досліджень ; за заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-е вид., доопр. і доповн. – Київ : Генеза, 2001. – 1136 с.
9. *Енциклопедії українського козацтва* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zsu.zp.ua/euk/main1024.htm>. – Назва з екрану.
10. *Заремба С. З.* Нариси з історії українського пам'яткознавства [Текст] / Сергій Заремба ; Центр пам'яткознавства НАН України, УТОПК. – Київ : Аратта, 2002. – 204 с.
11. *Золота книга української еліти* [Текст] = Golden Book of Ukrainian Elite : інформ.-іміджевий альманах : у 6 т. / голов. ред. О. Онопрієнко. – Київ : Компанія «Євроімідж», 2001. – Т. 1–6. – Укр. та англ. мовами.

12. *Ісаєвич Я. Д.* Біографічний словник — національний пріоритет [Текст] / Я. Д. Ісаєвич // Укр. біографістика : зб. наук. праць. — Київ, 1996. — Вип. 1. — С. 7–9.
13. *Кислов В. В.* Нові парадигми інформатики та основи комп'ютерного забезпечення біографічних досліджень [Текст] / В. В. Кислов, О. М. Яценко // Укр. біографістика : зб. наук. праць. — Київ, 1996. — Вип. 1. — С. 130–133.
14. *Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* [Текст] : матеріали до бібліографії (середина XIX–XX ст.) / НАН України, НБУВ, Ін-т біографічних досліджень ; авт.-уклад. Т. В. Куриленко, Н. І. Любо-вель, О. М. Яценко ; голова редкол. О. С. Онищенко. — Київ, 2004. — 367 с. — (Джерела укр. біографістики ; вип. 1).
15. *Ковалюк Р. Т.* Український студентський рух на західних землях XIX–XX ст. [Текст] / Р. Т. Ковалюк. — Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. — 424 с.
16. *Кулібаба Д. П.* Відомі діячі культури, науки, політики Чернігівщини [Текст] / Д. П. Кулібаба. — 2-е вид., переробл. і доповн. — Чернігів : Редакційно-видавничий відділ інформації, 1998.
17. *Література та культура Полісся* [Текст] / Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. — Ніжин, 1990–2014. — Вип. 1–76. — (Сер. : Історичні науки).
18. *Ляшко С. М.* Біографічна стаття: до постановки проблеми [Текст] / С. М. Ляшко // Наук. праці НБУВ. — Київ, 2001. — Вип. 7. — С. 311–315.
19. *Ляшко С. М.* Українські біографічні довідкові видання XIX–XX століття: історичні та теоретико-методичні засади [Текст] / С. М. Ляшко. — Запоріжжя, 2010. — 288 с.
20. *Матвеева Л. В.* Юліан Кулаковський. [Текст] / Л. В. Матвеева ; Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. — Київ : Стилос, 2002. — 484 с.
21. *Матяш І. Б.* Зірка першої величини. Життєпис К. М. Грушевської [Текст] / І. Б. Матяш ; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. — Київ, 2002. — 231 с.
22. *Нариси з історії національного руху* [Текст] : колективна монографія / відп. ред. В. Г. Сарбей ; Ін-т історії України НАН України. — Київ, 1994. — 190 с.
23. *Народжені Україною* [Текст] : меморіальний альманах : у 2 т. — Київ : Євроімідж, 2002. — Т. 1–2. — (Золоті імена України).
24. *Павличко С.* Націоналізм, сексуальність, орієнталізм [Текст] : складний світ Агатангела Кримського / С. Д. Павличко. — Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. — 328 с.
25. *Письменники Радянської України. 1917–1987* [Текст] : біобібліографічний довідник. — Київ : Рад. письменник, 1988. — 719 с.
26. *Побірченко Н. С.* Короткий біографічний словник членів Київської старої громади (друга половина XIX – початок XX ст.) [Текст] / Н. С. Побірченко. — Київ : Освітнянська компанія «Інтелект», 1999. — 72 с.

27. Попик В. И. Украинский Национальный биографический архив — неотъемлемая часть электронных научно-информационных ресурсов славянского мира [Текст] / В. И. Попик // Укр.-македон. наук. зб. — Киев, 2006. — Вип. 2. — С. 272–281.
28. Попик В. І. Критерії добору імен діячів неукраїнського походження до Українського біографічного словника [Текст] / В. І. Попик, Н. П. Романова // Укр. біографістика : зб. наук. праць. — Київ, 1999. — Вип. 2. — С. 18–34.
29. Попик В. І. Проблеми відображення в Українському біографічному словнику історичних і культурних зв'язків України з народами Європи та персоналій діячів неукраїнського походження [Текст] / В. І. Попик // Укр. біографістика : зб. наук. пр. — Київ, 1996. — Вип. 1. — С. 18–29.
30. Попик В. І. Проблеми формування електронного Українського біографічного архіву [Текст] / В. І. Попик // Студії з архівної справи та документознавства. — 2004. — Т. 12. — С. 103–107.
31. Постійна комісія УАН–ВУАН для складання Біографічного словника діячів України. 1918–1933 [Текст] : Документи. Матеріали. Дослідження / авт.-упоряд. С. М. Ляшко ; НАН України, НБУВ, Ін-т біографічних досліджень, Ін-т рукопису. — Київ : НБУВ, 2003. — 688 с.
32. Реєстр імен українського біографічного словника [Текст] : літери А – Б / О. В. Бугаєва [та ін.] ; відп. ред. В. І. Попик ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біографічних досліджень, Укр. біографічне т-во. — Київ, 2008. — 158 с. — (Серія «Реєстр Укр. біографічного словника. Робочі зошити» ; вип. 1).
33. Романова Н. До проблеми двокультурних явищ в українській біографістиці [Текст] : З досвіду опрацювання реєстру Українського біографічного словника за матеріалами Польського біографічного словника / Н. П. Романова // Укр. біогр. словник : історія і проблематика створення : матер. наук.-практ. конф. (Львів, 8–9 жовтня 1996 р.) / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника. — Львів, 1997. — С. 94–95.
34. Романюк М. М. Оратаї журналістської ниви: українські редактори, видавці, публіцисти [Текст] / М. М. Романюк. — Львів, 2002–2004. — Кн. 1–2.
35. Сарбей В. Г. Академік УАН Орест Іванович Левицький (1848 –1922 рр.) [Текст] : життєпис, бібліографія його праць і праць про нього / В. Г. Сарбей, Л. Г. Москвич. — Київ : Ін-т історії України НАН України, 1998. — 150 с.
36. Ситник А. А чи не «Чайківський» наш Петро Іллєвич? / А. Ситник // Старожитності. — 1993. — № 15–16. — С. 26–27.
37. Смолій В. Богдан Хмельницький [Текст] / В. Смолій, В. Степанков. — Київ : Альтернативи, 2003. — 400 с. — (Особистість і доба).
38. Терещенко Ю. І. Український патріот з династії Габсбургів [Текст] / Ю. І. Терещенко, Т. С. Осташко. — Київ : Ін-т історії України НАН України, 1999. — 165 с.

39. 1000 років української культури [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://1000years.uazone.net> – Назва з екрану.
40. «Українське питання» в Російській імперії (кінець XIX – початок XX ст.) [Текст] : колективна наук. монографія : в 3 ч. / Ін-т історії України НАН України ; відп. ред. В. Г. Сарбей. – Київ, 1999. – Ч. 1–3.
41. Федір Павлович Шевченко: історик, архівіст, історіограф, джерелознавець, археограф, організатор науки, Людина : Спогади та історіографічний аналіз [Текст] / О. М. Апанович ; НАН України, Ін-т історії України, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Київ, 2000. – 180 с.
42. Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України [Текст] / Віталій Чишко. – Київ : БМТ, 1996. – 239 с.
43. Чишко В. С. Основні принципи створення Українського біографічного словника [Текст] / В. С. Чишко // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – Київ, 1999. – Вип. 2. – С. 6–18.
44. Шостак В. О. Деякі питання програмно-комп'ютерного забезпечення Українського біографічного словника [Текст] / В. О. Шостак, В. С. Чишко // Укр. біографістика : зб. наук. праць. – Київ, 1996. – Вип. 1. – С. 115–126.
45. Юридична енциклопедія [Текст] : у 6 т. / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; гол. ред. – акад. НАН України Ю. С. Шемшученко. – Київ : Українська енциклопедія, 1998–2004.

РОЗДІЛ 2

ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ У СФЕРІ НАГРОМАДЖЕННЯ, СИСТЕМАТИЗАЦІЇ І ПОШИРЕННЯ ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

2.1. Традиції і сучасні здобутки бібліотечної біографіки

У наш час, позначений стрімким зростанням суспільного інтересу до біографічної інформації, як історико-меморіальної, так і поточної, присвяченої сучасникам, бібліотеки — провідні центри соціальних комунікацій — виступають ключовими осередками її інтеграції, систематизації й поширення біографічних знань. Здійснені в Інституті біографічних досліджень НБУВ узагальнення світового й вітчизняного досвіду діяльності бібліотек у цій сфері переконливо довели, що справа біографічної та біобібліографічної інформації завжди була, є і буде одним з найважливіших напрямів бібліотечно-інформаційної роботи (В. І. Попик [30–35], О. М. Яценко [40], Т. І. Ківшар [11; 13–15], Н. І. Любовець [19; 20], С. М. Ляшко [21], Н. П. Марченко [23–25], О. В. Бугаєва [3; 4], О. В. Воскобойнікова-Гузєва [8; 9], С. В. Муріна [28]).

Сучасні бібліотеки поєднують у своїй діяльності збереження і поповнення інформаційної бази біографіки (рукописні, книжкові та газетні фонди, інші документи на традиційних та сучасних електронних носіях, цілеспрямоване збирання універсальних та тематичних колекцій біографічних видань), її обробку і розкриття змістового наповнення (формування каталогів, картотек, колекцій, баз даних), здійснюють опрацювання особових рукописних фондів діячів науки і культури, біобібліографічне забезпечення біографічних досліджень

та підготовки й видання біобібліографічних довідників і персональних бібліографій, створюють високоінтелектуальні інформаційні продукти — каталоги і путівники по книжкових та рукописних фондах і колекціях, тематичні картотеки, бібліографії та біобібліографії, бази даних, науково-методичних та рекомендаційних матеріалів, які уклалися спочатку в рукописній та друкованій формі, а нині успішно входять у електронний інформаційний простір, результативно працюють над вивченням й публікацією документів особових архівних фондів та бібліотек діячів науки, освіти і культури, формують електронні ресурси біографічної та спорідненої з нею генеалогічної, краєзнавчої інформації, які нерозривно пов'язують біобібліографію з повнотекстовим представленням документів і літератури за персоналіями. Можливості бібліотек пов'язані також з традиціями організації тематичних виставок (нині, зокрема, й віртуальних), особливо — ювілейних та персональних, презентацій новинок історико-біографічної літератури, проведенням наукових семінарів, читань, конференцій.

Загальною характерною тенденцією, що виявляється в діяльності передусім великих книгозбірень, справляє вплив на їх інформаційну, консультаційну та методичну роботу, формування електронних колекцій, є посилення зв'язків між сучасною біографікою, генеалогією, родинною історією та краєзнавством. Вони все більше розглядаються у наш час як єдиний комплекс знань зі складними внутрішніми взаємозв'язками.

Нарешті, саме бібліотеки завдяки своїй науковій та краєзнавчій роботі є дієвими центрами об'єднання зусиль установ і організацій, громадських осередків, окремих фахівців і аматорів біографічної дослідницької роботи, пропаганди спадщини й досягнень видатних співвітчизників, використання біографічних знань у культурно-освітній діяльності, реалізації суспільно значущих історико-меморіальних проектів.

Українськими бібліотеками впродовж багатьох десятиліть нагромаджено значний і дуже різноманітний за своїм характером досвід збирання, систематизації, опрацювання та представлення читачам історико-біографічної та краєзнавчої біографічної інформації, персоналій визначних діячів минулого і сучасності, підготовки біобібліографічних праць,

дослідження особових фондів та книжкових зібрань діячів науки і культури.

Здійснені Інститутом біографічних досліджень НБУВ розробки повною мірою виявили, що на відміну від наукових установ академічного профілю, навчальних закладів, архівів, музеїв, наукових товариств та громадських організацій, які провадять свої історико-біографічні, літературно-біографічні та краєзнавчі біографічні дослідження за пріоритетною для них тематикою, зосереджуючись у її контексті переважно на постатях відомих діячів історії та культури, представників суспільно-політичних рухів, певних професій, регіонів, біографічно-інформаційна й наукова дослідницька діяльність бібліотек позначена значною широтою, у багатьох випадках — універсальністю проблемно-тематичного діапазону. Аналіз інформаційно-комунікативних процесів засвідчує, що насамперед бібліотеки є тими установами науки і культури, які в змозі дати суспільству найбільш повні й науково вивірені уявлення про людські обриси світової й національної історії та культури, науки, освіти, зрештою — усіх сфер життєдіяльності суспільства, ґрунтуючись при цьому на охопленні дуже великих, за чисельністю представлених персоналій, матеріалах. На відміну від фондів архівних установ, які містять первинну, доступну для опрацювання лише фахівцям-дослідникам інформацію, фонди бібліотек поєднують інформацію усіх рівнів і доступні широкому загалу читачів, а нині все більше й віддалених користувачів їх електронних ресурсів. Жодні інші наукові, освітні, культурні, інформаційні інституції за профілем своєї роботи не виконують і не можуть виконувати подібних широких науково-інформаційних, комунікативних функцій, та й не ставлять перед собою подібних завдань.

Зазначене є для дослідників-біографістів та фахівців бібліотечно-інформаційної сфери вагомим аргументом проти побутування в суспільстві рецидивів вже відкинутих у зарубіжному світі уявлень, ніби за доби інформаційної революції, в час швидкого розвитку електронного інформаційного середовища, інтеграція й поширення знань, у тому числі гуманітарних, біографічних, може успішно здійснюватися й цілком поза системою традиційних бібліотечних установ,

на організаційно-технічній основі інформаційних корпорацій, окремих видавничих центрів, електронних книготорговельних мереж та мережевих інформаційних проєктів, що здійснюються різними науковими, освітніми, культурними установами, громадськими осередками та організаціями, недержавними комерційними й приватними ініціативами.

На наше глибоке переконання, навпаки, робота вітчизняних бібліотек у напрямі інтеграції, опрацювання й поширення біографічної інформації у загальнонаціональному, галузевому та регіональному планах заслуговує на всебічну підтримку з боку держави та інституцій громадянського суспільства, оскільки відповідає важливим завданням розвитку гуманітарної культури, піднесення інтелектуального й духовного потенціалу України, консолідації суспільства навколо патріотичних цінностей і гуманістичних традицій. Головна перевага бібліотек полягає у їх здатності систематизувати масиви інформації, виділяти у них нове, принципово важливе, зорієнтовувати різні категорії читачів у пошуку необхідних їм даних.

Інститутом біографічних досліджень НБУВ виявлено, що центром тяжіння, навколо якого обертається вся дослідницька і видавнича робота у галузі історичної та літературної біографіки, є бібліографічна діяльність бібліотек, яка становить серцевину їх інформаційних функцій. При цьому важливо пам'ятати, що, власне, *бібліографія* і, власне, наукова *біографіка* мають спільне коріння — вони історично виростили з *персональної бібліографії*, або *біобібліографії діячів науки і освіти*, що зародилася ще за Середньовіччя й набула розвитку за Нової і Новітньої доби. Цей органічний зв'язок зберігався впродовж століть, оскільки за доби друкарської культури лише розвинута система бібліографії могла зв'язати воедино численні напрацювання біографічного жанру: наукові праці, літературні біографічні твори, публікації документів і матеріалів.

Робота з інтеграції та просування до читача ресурсів біографічної інформації є давнім напрямом діяльності бібліотек України практично всіх рівнів. Зрозуміло, за радянських часів, з ідеологічних міркувань, її не відносили до числа головних пріоритетів. Результатом цього стала відсутність у вітчизняних бібліотеках, до самого часу здобуття Україною не-

залежності, спеціалізованих підрозділів, фондів та колекцій літератури з біографіки, читальних залів, ґрунтовних картотек біографічної літератури — всього того, що притаманно організації бібліотечної роботи багатьох розвинених країн світу.

Значною мірою українська бібліотечна спільнота намагалася компенсувати зазначені обмеження, зрозуміло виходячи з реально можливого, розвитком бібліографічної та біобібліографічної справи. У багатьох розділах систематичних і абеткових каталогів бібліотек формувалися тематичні рубрики персоналій, виокремлювалися праці, присвячені деяким діячам-ювілярам. Створювалися різного роду спеціальні картотеки, каталоги документів архівних і рукописних фондів, призначені головним чином для кваліфікованих спеціалістів. Упродовж багатьох десятиліть підготовка рекомендаційних бібліографій, особливо до ювілеїв видатних діячів науки і культури минулого, які відзначалися в СРСР, була основним спрямуванням інтеграції й пропаганди біографічної інформації. Провідними центрами цієї роботи були нинішні Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, яка до 1964 р. здійснювала її відповідно до свого статусу Державної публічної бібліотеки УРСР, Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника, Державна історична бібліотека, великі регіональні публічні бібліотеки — Харкова, Одеси. Зокрема, унікальні картотеки персоналій діячів науки, культури, мистецтва, вітчизняних і зарубіжних письменників, державних і громадських діячів сформовані впродовж більш ніж 60 років відділом довідково-бібліографічного обслуговування НБУВ.

Тривалий час друкована та каталожна бібліографія в цілому задовільно виконувала функції дороговказу в просторі опублікованої у найрізноманітніших виданнях як історико-меморіальної, так і присвяченої сучасникам біографічної інформації. Проте зростання її обсягів і посилення суспільного інтересу до постатей минулого з початком демократичних перетворень, хоча це і стимулювало з останніх десятиліть ХХ ст. значну активізацію бібліографічної та біобібліографічної роботи, зробило цілком очевидним, що традиційними засобами надалі забезпечувати ефективну навігацію по нагромаджених ресурсах стає все менш досяжним.

Нині, за доби інформаційної революції, саме на основі досвіду й практики довідково-бібліографічної та біобібліографічної роботи постало формування універсальних, національних, галузевих та тематичних, регіональних електронних ресурсів біографічної інформації. Сучасні бібліотечно-інформаційні технології дозволили поєднати у них біобібліографічну матрицю зі створенням персональних біографічних колекцій та представленням повнотекстових бібліотек документів і матеріалів. Так інформаційна революція знову поєднала два напрями біографічної дослідницької й видавничої роботи — створення довідкових біографічних та біобібліографічних праць та підготовку наукових і літературних біографічних публікацій.

Саме завдяки цьому нині на інформаційних порталах і сайтах бібліотек зосереджено чи не найбільш цінну за рівнем вивірності й достовірності, добре опрацьовану у науковому і методичному плані частину електронних історико-біографічних ресурсів. Яскравими зарубіжними прикладами цього можуть бути всевітньо відомі колекції «Пам'ять Америки» — матеріалів з родинної історії та генеалогії, меморіальні зібрання президентів США на інформаційному порталі Бібліотеки Конгресу США. З вітчизняної бібліотечної практики — електронні колекції, присвячені Тарасові Шевченку та Володимиру Вернадському, бази даних за персоналіями відомих українських вчених, а також науково-інформаційний проект «Український національний біографічний архів», що розбудовуються нині на порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Подібні за принципами побудови ресурси створюються нині й спеціалізованими науковими бібліотеками галузевих академій наук України, провідних університетів, у регіональному аспекті — численними великими й малими бібліотеками в усіх куточках України.

Незважаючи на те, що значна частина електронних ресурсів біографічної інформації формується нині поза межами бібліотечних установ — інформаційними компаніями, державними, громадськими, науковими діловими організаціями та об'єднаннями, дійсно вдалими з погляду інформаційного наповнення та структурної організації вони стають лише за умови якомога ґрунтовнішого використання теоретичних

і методичних напрацювань фахівців бібліотечної справи — іноді навіть незалежно від того, чи усвідомлюють це повною мірою їх упорядники, які часто не задумуються над джерелом походження тих чи інших практичних підходів та методичних приписів. І навпаки, ігнорування нагромадженого бібліотеками досвіду науково-інформаційної роботи призводить до прикрих помилок і недоробок, які суттєво знижують пізнавальне значення створюваних, по суті, упорядниками-аматорами електронних ресурсів біографічної інформації. Зазначене особливо відчувається у біографічних розділах численних комерційних електронних бібліотек, позначених відсутністю наукової систематизації та надійних пошукових систем, випадковістю або й певною тенденційністю добору контенту. Бібліотекарі-професіонали називають подібні речі «звалищами книжок». Подолання таких явищ вимагає поширення методичного впливу бібліотек на всю інформаційну сферу, а точніше, з погляду на сучасні реалії інформаційного простору — спільного просування вперед скоординованими зусиллями.

В цілому вивчення проблеми співвідношення між сучасною бібліотечною і «позабібліотечною» біографікою дозволило дійти низки висновків, які мають загальне методологічне значення для справи інтеграції й поширення соціогуманітарного знання за доби електронних комунікацій. Йдеться про необхідність переходу бібліотечних фахівців від парадигми «бібліотекоцентризму», уявлень про самодостатність бібліотечної системи як провідного центру соціальних комунікацій до нового осмислення й реалізації ролі бібліотечних установ у значно більш широкому колі освітніх, наукових, інформаційних, управлінських інституцій, недержавних інформаційних центрів і громадських ініціатив.

Зокрема, здійснені Інститутом біографічних досліджень НБУВ розробки дозволили по-новому осмислити проблеми співпраці бібліотек в інтеграції й поширенні біографічної інформації з інформаційно-видавничим сектором. На значному фактичному матеріалі розкрито, що саме бібліотеки своєю потужною науково-інформаційною підтримкою (фонди, каталоги, бази даних, друкована і електронна біобібліографія, електронні колекції) забезпечують реалізацію численних, ве-

ликих і малих, проектів видавництвами, а також корпораціями й осередками, що формують електронні біографічні ресурси. Класичним прикладом цього у світі стало тісне переплетіння роботи Видавничого дому «К. Г. Заур» (Мюнхен, Німеччина) — творця унікального багатотомного друкованого «Всесвітнього біографічного архіву» — з провідними німецькими бібліотеками та світовими інформаційними корпораціями, що дозволило на базі книжкових видань створити електронну «Всесвітню біографічну інформаційну систему», яка використовується нині читачами майже виключно в стінах провідних наукових бібліотек. Подібна тенденція до поширення власних напрацювань через мережу бібліотек давно стала визначальною в роботі багатьох видавничо-інформаційних корпорацій. Так само, на інформаційній підтримці бібліотек, тісній кооперації зусиль з ними, значною мірою ґрунтуються найрізноманітніші пізнавальні, культурно-освітні біографічні проекти друкованих і електронних ЗМІ, медіа-корпорацій, які набувають останнім часом все більшого поширення й популярності серед широкого загалу.

Аналіз здобутків і новітніх тенденцій у розвитку інформаційної сфери переконливо свідчить на користь того, що й українським бібліотекам в їх біографічно-інформаційній та біобібліографічній діяльності необхідно рухатись у бік всесторонньої розбудови партнерської співпраці з науково-дослідними установами, закладами освіти, музеями, архівами, видавничими та інформаційними центрами, редакціями наукових періодичних видань, засобами масової інформації, державними установами й громадськими організаціями, приватними ініціативами, до кола інтересів яких входить збирання та поширення історико-біографічної та актуальної сучасної біографічної інформації, використання її у суспільно-політичному житті, культурно-освітній, навчальній та виховній роботі.

Важлива роль у розвиткові бібліотечної біографіки належить власній науково-дослідній та видавничій роботі бібліотек. Вона розгортається за кількома взаємопов'язаними напрямками: на ниві біобібліографії, розкриття змісту власних фондів і колекцій, публікації документів і матеріалів, присвячених визначним діячам науки, освіти і культури, окремих галузей господарської і суспільної діяльності (педагогіка, ме-

дицина, сільське господарство), а також формування на цій основі електронних ресурсів наукової біографічної інформації. Значними є здобутки за цими напрямками Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, Національної наукової медичної бібліотеки України, Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки України імені В. Г. Заболотного, провідних регіональних бібліотек України.

На сьогодні комплекс перспективних напрямів бібліотечної біографіки, що охоплює весь її видовий і проблемно-тематичний діапазон, найбільш повною мірою представлений в Україні насамперед розробками і публікаціями Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Це цілком відповідає універсальному спрямуванню її діяльності, багатству й цінності фондів та колекцій, зокрема архівних та рукописних, наявності розвинутих наукових шкіл у галузі національної бібліографії, архівознавства, дослідження рукописної спадщини, а також історичної біографістики. Багато у чому напрацювання НБУВ виступають нині як орієнтир для широкого кола бібліотек-партнерів і як поле експерименту щодо можливих спрямувань розвитку вітчизняної бібліотечної біографіки.

Впродовж десятиліть НБУВ зібрано унікальні картотеки персоналій державних і громадських діячів, провідників науки, культури, літератури і мистецтва, підготовлено й опубліковано фундаментальні путівники по особових архівних і рукописних фондах Інституту архівознавства [7] та Інституту рукопису [29], каталоги документів і матеріалів М. С. Грушевського [10], Б. Д. Грінченка [1], численні монографічні праці (О. П. Бодак, С. В. Булатової, Н. М. Зубкової, Л. В. Івченко, Т. І. Ківшар, І. А. Сергєєвої, О. П. Степченко, Г. М. Юхимця), присвячені дослідженню родових книжкових колекцій та архівної спадщини видатних діячів вітчизняної науки і культури у фондах НБУВ, інших бібліотек та архівів. Новим напрямом досліджень стала реконструкція «групової біографії» представників наукових осередків українських біографістів (С. М. Ляшко) [22], членів Музичного товари-

ства імені М. Д. Леонтовича (О. В. Бугаєва) [5]. Практично всі праці науковців НБУВ останніх років доступні у повнотекстовому форматі на інформаційному порталі НБУВ, нині розпочато ретроспективне оприлюднення публікацій минулих десятиліть. З відкриттям у 2013 р. оновленого порталу НБУВ, розробленого К. В. Лобузіною, на ньому розміщено також каталоги кількох сотень особових архівних фондів, що зберігаються в Інституті рукопису та Інституті архівознавства НБУВ.

Окремий інтерес становить досвід НБУВ з підготовки документальних та археографічних публікацій спільно з провідними академічними інститутами історико-культурного профілю. Серед подібних видань особливе місце належить п'яти випускам незавершеного свого часу В. Л. Модзалевським (1882–1920) п'ятого тому «Малоросійського родословника», опрацьованим зусиллями вчених Інституту рукопису НБУВ, інститутів української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського й історії України НАН України під керівництвом члена-кореспондента НАН України Г. В. Боряка на основі рукопису, який зберігся у фондах НБУВ [27]. Впродовж останніх років традицію спільної реалізації великих науково-видавничих проектів було продовжено підготовкою й випуском НБУВ до 150-річчя від дня народження В. І. Вернадського семи томів з багатотомної академічної серії його вибраних праць, у яких біографія вченого розкривається через зв'язки з Україною, листування із земляками. У 2014–2015 рр. науковцями Інституту біографічних досліджень напрацьовано біобібліографічний розділ «Дослідники Сходу і Півдня України» до спільної з Інститутом історії України НАН України двотомної праці, що розкриває український погляд на проблему східних і південних регіонів України.

НБУВ нині продовжує давню традицію персональної бібліографії, започатковану більш ніж півстоліття тому участю бібліотеки у підготовці рекомендаційних бібліографій та серії «Бібліографія вчених Української РСР», що випускається дотепер (під назвою «Бібліографія вчених України»). Впродовж останніх десятиліть, позначених бурхливим піднесенням в Україні біографічного книговидання, Інститутом біографічних досліджень розгорнуто програму систематичного виявлення всього репертуару українських книжкових біогра-

фічних публікацій. Зусиллями провідних вчених Інституту О. М. Яценка та Н. І. Любовець до цього часу опрацьовано й опубліковано три бібліографічні покажчики серії «Джерела української біографістики». Перші два хронологічно охоплюють довідкову біографічну літературу за період від середини ХІХ ст. до 2003 р. [17; 18], третій випуск серії — покажчик вітчизняної персональної бібліографії діячів науки, освіти і культури від її започаткування у 50-х рр. ХІХ ст. до сьогодення [41].

Не менш успішно персональна бібліографія розвивається зусиллями відділу національної бібліографії НБУВ, яким до 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка було започатковано тритомну біобібліографічну шевченкіану. Результатом цієї роботи вже стало видання унікального за охопленням матеріалу покажчика літературних творів Кобзаря, виданих 66 мовами світу [38]. Продовженням серії має бути видання бібліографії досліджень про Тараса Шевченка.

Важливим для сучасної вітчизняної бібліотечної біографіки досвідом стало розгортання на інформаційному порталі НБУВ баз біографічної та бібліографічної інформації, присвячених постатям діячів науки — наших сучасників. Першою з них став розбудований ще наприкінці 90-х рр. минулого століття під керівництвом Л. Й. Костенка ресурс «Наукові біографії вчених України». З часом через технічну застарілість платформи цей ресурс почав втрачати свою пріоритетність на тлі більш досконалих зарубіжних зразків (наприклад, електронної системи «Наука Білорусі»), проте було очевидним, що у переформатованому вигляді він може і повинен стати відповідною точкою для подальшого вдосконалення справи формування інтегрованої розподіленої загальнонаціональної інформаційної системи, покликаної широко й всебічно розкрити науковий потенціал України. Закономірно, що нині цей проект знайшов сучасне, досить яскраве продовження у формуванні на принципово новому системотехнічному рівні персональних бібліометричних профілей вітчизняних вчених в інформаційній базі «Бібліометрика української науки». Визначальною особливістю такого ресурсу на порталі НБУВ є поєднання автоматизованого збору і представлення постійно поповнюваної бібліографії публікацій вчених, да-

них про їх цитування, рейтинги науковців, склад дослідницьких колективів за окремими напрямками з поданням повнотекстових електронних версій публікацій праць вчених, а в перспективі також аналітичних і реферативних матеріалів. Зазначені можливості, з погляду дослідників-біографістів, є надзвичайно важливими для збору матеріалів і розкриття наукових біографій вчених — наших сучасників, з погляду наукознавців — для детального аналізу стану науки в Україні за багатьма прийнятими у світовому наукознавстві параметрами, вивчення внутрішніх взаємозв'язків у науковому середовищі, становлення, розвитку й результативності діяльності окремих наукових шкіл, у кінцевому підсумку — для обґрунтування науково-технічної політики держави з визначення і підтримки пріоритетних наукових напрямів.

Велике значення має розкриття змісту архівних фондів та колекцій НБУВ на її інформаційному порталі. На веб-сторінці Інституту рукопису НБУВ у відкритому доступі знаходиться ресурс, що продовжує нині систематично поповнюватися, — електронна база даних (<http://irbis-nbuv.gov.ua/fond/ir/catalogi/index.html>), у якій представлено сканований картковий каталог особових архівних фондів. Ним охоплено вже 125 персоналій відомих вчених і діячів культури. Слід зазначити, що подібний за характером ресурс, але створений на основі фондів Інституту архівознавства НБУВ, знаходиться на веб-сторінці цього Інституту (<http://irbis-nbuv.gov.ua/fond/ia/ires/fondia.html>). Він подає інформацію про особові фонди майже 200 вчених, переважно академіків і членів-кореспондентів НАН України, а також колекцію документів учених України, репресованих в 30–50-х рр. ХХ ст. (фонд 257). Окремі з цих фондів вже мають описи, електронні версії яких виставлено у відкритому доступі. Зазначене є наочним свідченням нагальної необхідності створення єдиної пошукової «надбудови», яка б виконувала функції інтегратора біографічної інформації з окремих різноманітних ресурсів.

Окремі повнотекстові публікації та анотації ґрунтовних праць історико-біографічного спрямування, підготовлених науковцями НБУВ Є. В. Рукавіциною-Гордзієвською, Л. М. Дениско, І. О. Ціборовською-Римарович, оприлюднено також відділами стародруків та рідкісних видань, образотворчих

мистецтв, відділом формування музичного фонду. Електронний ресурс НБУВ містить також численні створені впродовж останніх років інститутами рукопису, архівознавства та іншими підрозділами електронні виставки, присвячені визначним діячам освіти, науки і культури минулого і сучасності.

Вагоме значення для перспектив розвитку бібліотечної біографіки має відкриття на порталі НБУВ спеціалізованого сайту, в перспективі — самостійного порталу «Український національний біографічний архів» (УНБА), над наповненням якого нині працює Інститут біографічних досліджень. У нинішньому вигляді ресурс пристосований для доступу не лише зі стаціонарних комп'ютерів, а й із різноманітних мобільних пристроїв, що сприятиме розширенню кола його користувачів і збільшенню інтенсивності використання матеріалів. При цьому пропрацьовуються питання забезпечення оперативного зв'язку УНБА із загальним універсальним електронним бібліотечним ресурсом НБУВ. Це дозволить читачам зручно переходити від біографічних довідок до каталогів і, у перспективі, до повнотекстових версій публікацій з консолідованого ресурсу НБУВ. Передбачається, що УНБА зможе стати органічною частиною електронної бібліотеки «Україніка», над формуванням якої НБУВ нині розгортає роботу. Йдеться як про загальний зв'язок, так і про те, що, наприклад, в «Україніці» за ініціативою Н. І. Любовець буде сформовано розділ «Український мемуарій».

Проект подальшого розгортання порталу УНБА передбачає створення на його основі розподіленої бібліотеки біографічної літератури (з доступом до фондів сторонніх електронних бібліотек) та відкритого архіву біографічних матеріалів, розбудову на базі УНБА віртуальної творчої лабораторії дослідників-біографістів з усіх регіонів України і зарубіжжя зі створенням персональних сторінок кожного автора та можливостей для розвитку горизонтальної координації досліджень між ними. При цьому в концептуальному розумінні формування УНБА як фундаментального наукового ресурсу біографічної інформації не передбачає перетворення його на єдиний, «головний» осередок концентрування історико-біографічної інформації. Це суперечило б інформаційній парадигмі нашої доби, яка заснована на різноманітності інформації і розпо-

діленості та асиметричності поповнення її ресурсів. Призначення УНБА — виступати інтегратором усього розмаїття інформаційних ресурсів, путівником-навігатором по них.

Зазначені принципи цілком реалізуються у самій НБУВ, де поряд з УНБА існують згадані раніше ресурси-путівники по архівних і рукописних фондах. У 2013 р. К. В. Лобузіною до 150-річчя від дня народження В. І. Вернадського створено принципово нову, порівняно з тою, що існувала раніше, модель електронного архіву великого вченого. Зазначена розробка може слугувати системотехнічною основою для розгортання електронних архівів і колекцій інших видатних діячів України. У 2014 р. на її базі було створено меморіальну колекцію Тараса Шевченка на основі матеріалів з фондів НБУВ. Подібні приклади є підтвердженням того, що саме великим бібліотекам з їх значними можливостями і багатими методичними й практичними традиціями інтеграції, систематизації і представлення документів та матеріалів на різних видах носіїв по праву може належати провідне місце у формуванні електронних історико-меморіальних, біографічних інформаційних ресурсів.

Значними є напрацювання у галузі довідкової біографіки та біобібліографії Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника. Йдеться насамперед про створену Центром дослідження періодики (нині — Науководослідний інститут пресознавства ЛННБУ) під керівництвом члена-кореспондента НАН України М. М. Романюка багатотомну біобібліографічну серію «Українська журналістика в іменах» [39], яка фактично являє собою багатотомний словник діячів вітчизняного суспільно-політичного та культурного руху. Не менше значення мають підготовлені ЛННБУ численні персональні біобібліографічні покажчики, присвячені видатним діячам освіти, науки і культури, суспільно-політичного життя західноукраїнських земель. Проблема, однак, полягає у тому, що, на відміну від більшості провідних бібліотек України, ЛННБУ не приділяє достатньої уваги публікації електронних версій своїх видань на власному інформаційному порталі, що робить їх мало доступними читачеві.

Дослідницькі напрацювання, друкована й електронна біографіка інших провідних наукових бібліотек України посту-

паються зробленому у НБУВ та ЛННБУ за масштабами і видовим різноманіттям, однак вони позначені високим науковим рівнем та цільовим спрямуванням, що є дуже важливим для забезпечення інформаційних потреб окремих газузей знань і суспільної практики. Так, Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБУ) видаються бібліографічні серії «Видатні педагоги світу», «Академіки НАПН України» та «Ювіляри НАПН України». Разом з ними на сайті ДНПБУ розміщено структурований ресурс «Педагоги-новатори України», а також переліки всіх біобібліографічних покажчиків, підготовлених установами мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України. Національною науковою медичною бібліотекою України опубліковано серію біобібліографічних словників «Медицина в Україні. Видатні лікарі» [26], на її веб-сайті розгорнуто електронні біобібліографії вчених у галузі медицини. Значна робота з підготовки біографічних нарисів та біобібліографій відомих вчених-аграріїв здійснюється Національною науковою сільськогосподарською бібліотекою НААН України та іншими бібліотеками установ сільськогосподарської науки і освіти (серії «Біобібліографія вчених-аграріїв України» (ННСГБ), «Біобібліографія діячів сільськогосподарської науки України» (Херсонський державний аграрний університет)).

Окремим важливим напрямом наукових досліджень провідних бібліотек України дедалі більше стає бібліотекознавча біографіка, тобто вивчення історичної спадщини й досвіду визначних вітчизняних діячів бібліотечної справи — бібліотекознавців, бібліографів. У цьому напрямі плідно працює у НБУВ Т. І. Ківшар [12; 13; 16]. Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського кілька років тому під керівництвом П. І. Рогової було розгорнуто формування електронного інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні бібліотекознавці, бібліографознавці, книгознавці та документознавці України та світу». Національною парламентською бібліотекою України (НПБУ) в минулі роки підготовлено і видано три випуски біографічного довідника «Українські бібліографи: Біографічні відомості. Професійна діяльність. Бібліографія» (Київ, 2008–2011). Бібліотекознавчій біографії належить помітне місце й у створюваній НПБУ спіль-

но зі спеціалістами інших бібліотек України електронній «Бібліотечній енциклопедії». Науковцями Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка опубліковані збірники документів і матеріалів та біобібліографічні покажчики, присвячені відомим діячам бібліотечної справи Л. Б. Хавкіній [2], Б. О. Боровичу [6], С. Б. Шоломовій [37].

Важливими центрами бібліотечної біографіки є університетські бібліотеки. Вони зосередили свої зусилля передусім на розкритті спадщини засновників вищих навчальних закладів, їх відомих вихованців, а також досягнень провідних вчених-сучасників. При цьому в багатьох випадках підготовка біографічних та біобібліографічних праць супроводжується публікацією їх повних електронних версій в Інтернеті.

Науковою бібліотекою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова підготовлено два видання біографічного словника «Професори Одеського (Новоросійського) університету» [36]. Наукова бібліотека імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка сформувала на своєму веб-сайті електронні зібрання творів першого ректора М. О. Максимовича, а також М. П. Драгоманова, що є основою для подальшого розгортання в електронному форматі спадщини видатних вчених університету.

На веб-сайті Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка представлено повнотекстові версії випусків довідника «Українська біобібліографія. Нова серія», а також багатьох інших видань, присвячених знаним діячам науки, освіти, культури, суспільно-політичного руху України й української діаспори.

Серед наукових здобутків інших університетських бібліотек слід особливо відзначити напрацювання Наукової бібліотеки Ніжинського державного університету імені М. В. Гоголя, якою підготовлено бібліографії праць вчених ніжинської вищої школи та розгорнуто на своєму веб-сайті ресурси їх оригінальних документів і матеріалів. В цілому університетські бібліотеки ще не вийшли на той рівень реалізації власних науково-дослідницьких можливостей у сфері біографіки і біобібліографії, який об'єктивно обумовлений необхідністю висвітлення й пропаганди історії та сучасних досягнень вищих навчальних закладів. Однак певною мірою це пов'язано,

зокрема, з тим, що університети чимдалі більше створюють з цією метою спеціалізовані дослідницькі центри, як, наприклад, у Національному університеті «Києво-Могилянська академія». У цьому плані привертає увагу недостатність координації роботи бібліотек з подібними осередками. Щоправда, бібліотеки досить широко представляють на своїх веб-сайтах електронні версії біографічних досліджень університетських вчених.

Біобібліографічній діяльності публічних бібліотек України притаманне переважно інше спрямування: її метою є створення, головним чином, рекомендаційних довідників, присвячених видатним діячам культури і мистецтва України, нерідко — у регіональному розрізі, розрахованих на освітянську сферу і широкий читацький загал. Особливо широким є репертуар бібліографічних довідників творів українських письменників та літератури про них, опублікованих Національною парламентською бібліотекою України. Серед цього доробку є чимало оригінальних, ґрунтовних видань. Одеською національною науковою бібліотекою опубліковано книжкові й електронні версії видань серії персональних біобібліографічних покажчиків «Вчені Одеси», «Письменники Одеси», «Літературна Одеса», а також тематичні серії «Вчені вузів Одеси» (наприклад, «Геологи. Географи», «Математики. Механіки», «Фізики — астрономи» тощо). Науковцями Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, крім згадуваних вже біобібліографій відомих українських бібліотекознавців, підготовлені видання серії «Повернені імена», присвячені письменникам Розстріляного відродження Валер'яну Підмогильному, Володимирі Свідзінському, Миколі Хвильовому, Олексі Слісаренку, Юрію Вухналю. Подібна робота, хоча й у менших масштабах, здійснюється й багатьма обласними публічними бібліотеками.

Загалом у регіонах України значними можливостями надання біографічної інформації читачам і користувачам мережевих ресурсів володіють нині бібліотеки усіх рівнів. Впродовж останніх років поширилося формування на їх веб-сайтах порівняно невеличких за обсягами тематичних історико-біографічних та біобібліографічних ресурсів освітнього, пізнавального, культурно-інформаційного характеру.

Вони розбудовуються переважно у розрізі історичного краєзнавства, висвітлення місцевої історії, представлення персоналій відомих і незаслужено забутих земляків. Форми організації їх досить різні: добірки матеріалів про визначних діячів культури, тематична біобібліографія, календарі пам'ятних дат, віртуальні книжкові виставки, читацькі форуми. На жаль, на бібліотечних веб-сайтах здебільшого використовуються загальновідомі матеріали, але й у такому вигляді це є корисним для інформаційного забезпечення потреб таких масових категорій читачів, як учні, студенти, шкільні педагоги. У той самий час на веб-сайтах обласних універсальних наукових бібліотек, зокрема Вінницької, Волинської, Закарпатської, Миколаївської, Херсонської та й багатьох інших, постійно оновлюються оригінальні, підготовлені в результаті копіткої дослідницької праці матеріали біографічного характеру та біобібліографія, присвячена відомим землякам. Особливо важливим є те, що вона поповнюється зі скрупульозним урахуванням рідкісних і малодоступних поза межами регіонів видань, публікацій у місцевій пресі. Як приклади можна навести, зокрема, змістовну бібліографію публікацій про діячів краю на веб-сайтах Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки імені О. Гмирьова (<http://www.reglibrary.mk.ua>) та Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олеся Гончара (<http://www.lib.kherson.ua/ukr-map.htm>).

Значний внесок у формування ресурсів пізнавальної інформації про співвітчизників належить в Україні також Національній бібліотеці України для дітей (<http://www.chl.kiev.ua>) та Державній бібліотеці України для юнацтва (<http://www.4uth.gov.ua>). Їх роботі притаманні сміливі новаторські підходи, які становлять інтерес для розвитку вітчизняних бібліотечних ресурсів біографічної інформації в цілому.

Бурхливий розвиток біографічно-інформаційної справи взагалі й у бібліотечних установах зокрема, піднесення біографічно-дослідницької творчості впродовж останніх років особливо гостро поставили питання про її належне теоретичне та науково-методичне забезпечення, а також прогнозування оптимальних шляхів подальшого розвитку. Значну роль у цій справі покликані відігравати провідні наукові бібліотеки, їх вчені і спеціалісти інформаційно-комунікативної

сфери. Реалії є такими, що поза стінами бібліотек в Україні напрацьовуються лише загальні філософсько-антропологічні та культурологічні, а також, певною мірою, прикладні політологічні аспекти біографічної дослідницької та інформаційної справи. Теорія й методика історико-біографічних та літературно-біографічних студій розробляються зовсім недостатньо. А втім, стихійність і кустарництво, переважання застарілих стереотипів в історико-культурологічному сегменті дослідницького та інформаційного простору України й досі відчутно дають про себе знати. Зазначене обумовлено цілим комплексом проблем, серед яких власне біографічно-інформаційної справи стосуються помітний консерватизм наукового середовища дослідників-біографістів, значна частина яких тяжіє до старих, «класичних» форм роботи, їхня недостатня обізнаність із сучасними провідними тенденціями розвитку біографічних досліджень та ресурсів у світі, новітніми методичними та технологічними підходами, тобто тими реальними можливостями, які вже запропоновані інформаційними технологіями, а також, зрозуміло, брак коштів, організаційних та технічних можливостей. Однак час настійно диктує нові вимоги. Зокрема, для тих, хто працює у сфері біографічних досліджень, біобібліографії, вже неприпустимим є проходити повз ті зрушення, які відбулися в системах автоматизованого формування контенту та інтелектуального пошуку (у тому числі й на інформаційному порталі НБУВ), що дозволяє оперативно формувати й аналізувати біографічні та біобібліографічні матеріали, випукло розкривати персоналії вчених, їхній доробок, наукові зв'язки. Вагомість цих інтелектуальних та технологічних зрушень для вивчення людського потенціалу України, наукових біографій вчених ще тільки належить усвідомити.

Зважаючи на викладене, значення розробок теоретичних проблем історичного досвіду і сучасного розвитку біографіки, біографістики як спеціальної історичної дисципліни, біобібліографії, а також методичних та практичних організаційно-технічних питань формування друкованих та електронних ресурсів біографічної інформації, здійснюваних Інститутом біографічних досліджень НБУВ та окремими фахівцями інших наукових бібліотек та вищих навчальних закладів, які

тісно співробітничать із цим Інститутом, виходить далеко за межі бібліотечної сфери і слугує загальному розвитку методології, теорії, конкретних методик гуманітарних наук.

1. Б. Д. Грінченко. Документи і матеріали з фондів Інституту рукопису ЦНБ ім. В. І. Вернадського НАН України [Текст] : Показчик. Вып. 1 : Віршовані твори / НАН України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського, Інститут української археографії ; упор. Н. М. Зубкова. – Київ, 1994. – 240 с. – (Науково-довідкові видання з історії України ; вип. 38).
2. Бібліотекознавець Любов Борисівна Хавкіна: Харківський період діяльності (1888–1918) [Текст] : зб. матеріалів / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; уклад.: А. М. Перепеча, Н. І. Капустіна. – Харків, 2004. – 128 с.
3. *Бугаєва Е. В.* Личные архивы музыкальных деятелей в фондах Института рукописей НБУВ как информационный ресурс украинской национальной биографики [Текст] / Е. В. Бугаева // Библиотеки национальных академий наук : проблемы функционирования, тенденции развития. – 2012. – № 10. – С. 313–326.
4. *Бугаєва О. В.* Архівна біографіка діячів музичної культури в особових архівних фондах Інституту рукопису НБУВ [Текст] / О. В. Бугаєва // Українська біографістика : зб. наук. праць. – Київ : НБУВ, 2012. – Вип. 9. – С. 239–274.
5. *Бугаєва О. В.* Архівна спадщина Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича [Текст] : [монографія] / Олена Бугаєва. – Київ : НБУВ, 2011. – 387 с.
6. Видатний український бібліотекознавець Б. О. Борович (1883–1938) [Текст] : зб. матеріалів / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; уклад.: А. О. Черевко, Т. Л. Кульшицька. – Харків, 2005. – 90 с.
7. Видатні вчені Національної академії наук України: особові арх. та рукоп. фонди академіків і членів-кореспондентів у Національній б-ці України ім. В. І. Вернадського (1918–1988) [Текст] : путівник / НБУВ ; уклад.: О. С. Боляк та ін., відп. ред. — акад. НАН України О. С. Онищенко. – Київ, 1998. – 307 с.
8. *Воскобойнікова-Гузєва О. В.* Бібліотекознавчі дослідження в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського [Текст] / О. В. Воскобойнікова-Гузєва // Українське бібліотекознавство в історичному вимірі : до 140-річчя від дня народження Л. Б. Хавкіної : (за матеріалами Міжнар. наук. читань з нагоди 105-ї річниці від. бібліотекознавства). – Харків : Фоліо, 2012. – С. 30–35.
9. *Воскобойнікова-Гузєва О. В.* Біобібліографічна діяльність у стратегії розвитку провідних бібліотек України: аналіз ресурсів відкритого доступу [Текст] / О. В. Воскобойнікова-Гузєва // Українська біографістика : зб. наук. праць. – К. : НБУВ, 2012. – Вип. 9. – С. 197–214.
10. Документальні матеріали М. С. Грушевського у фондах відділу рукописів ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН УРСР [Текст] : каталог /

- С. М. Кіржаєв. – Київ : [б. в.], 1991. – 119 с. – (Науково-довідкові видання з історії України ; вип. 16).
11. *Кившарь Т. И.* Библиотечная биографика как раздел специальной биографики [Текст] / Т. В. Ківшарь // Книжная культура: опыт прошлого и проблемы современности : к 285-летию основания Академической типографии в России : матер. V Междунар. науч. конф. (Москва, 24–26 окт. 2012 г.) : в 2 т. – М. : Наука, 2012. – Т. 1. – Ч. 1. Культурно-историческое пространство и книжная культура. – С. 176–179.
 12. *Ківшар Т. І.* Бібліотекознавча біографістика як розділ галузевої біографістики [Текст] / Т. І. Ківшар // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного ун-ту імені Івана Огієнка. Сер. «Бібліотекознавство. Книгознавство». – 2010. – Вип. 2. – С. 10–20.
 13. *Ківшар Т. І.* Бібліотечна біографіка в контексті становлення радянського бібліотекознавства в Україні: діяльність Іллі Вугмана (1890–1929 рр.) [Текст] / Т. І. Ківшар // Українська біографістика : зб. наук. праць. – К : НБУВ, 2012. – Вип. 9. – С. 25–64.
 14. *Ківшар Т. І.* Біобібліографія бібліотекознавства у сфері професійної комунікації [Текст] / Т. І. Ківшар // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору : матер. Міжнар. наук. конф. (Київ, 21–23 жовт. 2014 р.). – Київ : НБУВ, 2014 – С. 355–359.
 15. *Ківшар Т. І.* Біографічна інформація про бібліотекарів на сайтах національних книгозбірень України [Текст] / Т. І. Ківшар // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів: матер. Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.). – Київ : НБУВ, 2013. – С. 205–209.
 16. *Ківшар Т. І.* Українська бібліотечна біографіка ХХ – поч. ХХІ ст.: етапи й тенденції розвитку [Текст] / Т. І. Ківшар // Українська біографістика : зб. наук. праць. – Київ : НБУВ, 2011. – Вип. 8. – С. 98–148.
 17. Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського : матеріали до бібліографії (середина ХІХ–ХХ ст.) [Текст] / НАН України, НБУВ, Ін-т біографічних досліджень ; авт.-уклад. Т. В. Куриленко, Н. І. Любовець, О. М. Яценко. – Київ, 2004. – 365 с. – (Джерела укр. біографістики ; вип. 1).
 18. Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : матеріали до бібліографії (2001–2003 рр.) [Текст] / НАН України, НБУВ, Ін-т біографічних досліджень ; авт.-уклад. Н. І. Мельник-Любовець, О. М. Яценко. – Київ, 2006. – 204 с. – (Джерела укр. біографістики ; вип. 2).
 19. *Любовець Н. І.* Мемуари як складова електронних ресурсів бібліотек України [Текст] / Н. І. Любовець // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів: матер. Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.). – Київ : НБУВ, 2013. – С. 211–214.

20. Любовець Н. І. Українські мемуари в сучасному інформаційному просторі [Текст] / Н. І. Любовець // Наукові праці НБУВ. – 2013. – Вип. 37. – С. 602–615.
21. Ляшко С. М. Бібліотека як джерело вивчення історичної науки (на прикладі Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України. 1918–1933 [Текст] / С. М. Ляшко // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів: матер. Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.). – Київ : НБУВ, 2013. – С. 209–211.
22. Ляшко С. М. Біографічна довідкова справа в Україні (60-ті рр. ХІХ – 40-і рр. ХХ ст.) [Текст] : нариси історії / С. М. Ляшко. – Запоріжжя : Дике поле, 2006. – 88 с.
23. Марченко Н. П. Біобібліографічні ресурси на сайтах бібліотек для дітей і юнацтва України [Текст] / Н. П. Марченко // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору : матер. Міжнар. наук. конф. (Київ, 21–23 жовт. 2014 р.). – Київ : НБУВ, 2014. – С. 365–367.
24. Марченко Н. П. Новітня шевченкіана на сайтах провідних бібліотек України для дітей [Текст] / Н. П. Марченко // Українська біографістика : зб. наук. праць. – Київ : НБУВ, 2014. – Вип. 11. – С. 336–361.
25. Марченко Н. П. Ресурси біографічної інформації, орієнтовані на користувача-дитину: суть і тенденції [Текст] / Н. П. Марченко // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів: матер. Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.). – Київ : НБУВ, 2013. – С. 214–217.
26. Медицина в Україні. Видатні лікарі [Текст] : біобібліографічний словник. Вип. 1–2 у 4 кн. / Державна наукова медична бібліотека. – Київ, 1997–2007. – (Медична біографістика).
27. Модзалевський В. Л. Малоросійський родословник [Текст] / Українське генеалогічне т-во, НАН України, Ін-т рукопису НБУВ, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Інститут історії України ; Г. В. Боряк, В. В. Томазов (ред. кол.), В. В. Томазов, С. В. Шурляков (упоряд.). – Київ ; СПб. : Изд. ВИРД, 1996–2004. – Т. 5, вип. 1–5.
28. Муріна С. В. Місце біографіки у житті сучасної бібліотеки (з досвіду роботи районної бібліотеки № 157 м. Києва) [Текст] / С. В. Муріна // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів: матер. міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.). – Київ : НБУВ, 2013. – С. 223–225.
29. Особові архівні фонди Інституту рукопису [Текст] : путівник / НБУВ. Ін-т рукопису ; уклад.: О. С. Боляк та ін.; відп. ред. — акад. НАН України О. С. Онищенко. – Київ, 2002. – 768 с.
30. Попик В. И. Библиотеки как интеграторы электронных ресурсов историко-биографической информации [Текст] / В. И. Попик // Библиотековедение. – 2014. – № 1. – С. 42–46.
31. Попик В. І. Здобутки й завдання українських бібліотек в інтеграції та поширенні ресурсів біографічної інформації [Текст] / В. І. Попик

- // Наукові праці НБУВ. – Київ, 2013. – Вип. 37. – С. 547–567.
32. Попик В. І. Місце і роль бібліотек у формуванні та інтеграції ресурсів біографічної інформації [Текст] / В. І. Попик // Наукові праці НБУВ. – Київ, 2012. – Вип. 34. – С. 477–491.
33. Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації : історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку [Текст] / В. І. Попик. – Київ : НБУВ, 2013. – 520 с. – [Розділ 3.3. Місце і роль бібліотечних установ у інтеграції та поширенні ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації; Розділ 4.2. Здобутки і завдання українських бібліотек в інтеграції та поширенні ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації].
34. Попик В. І. Тенденції розвитку діяльності бібліотек у репрезентації пам'яті про видатних співвітчизників [Текст] / В. І. Попик // Політика пам'яті у культурному просторі : Національна та історична пам'ять : зб. наук. праць. – Вип. 8. – Київ : Інститут національної пам'яті, 2013. – С. 52–60.
35. Попик В. І. Формування динамічних ресурсів біографічної інформації : можливості бібліотек [Текст] / В. І. Попик // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів: матер. Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.). – Київ : НБУВ, 2013. – С. 201–205.
36. Професори Одеського (Новоросійського) університету [Текст] : біографічний словник : у 4 т. / кол. автор ; відп. ред.: Сминтина В. А. ; ОНУ імені І. І. Мечникова. Наукова б-ка. – Одеса : Астропринт, 2005.
37. Софія Богданівна Шоломова : до 70-річчя від дня народж. [Текст]: біобібліогр. покажч. / Держ. закл. «Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка» ; уклад. В. О. Ярошик ; наук. ред. І. Я. Лосієвський. – Харків, 2010. – 66 с. – (Сер. «Краєзнавці Слобожанщини»).
38. Тарас Григорович Шевченко: бібліографія видань творів, 1840–2014 [Текст] / НАН України, НБУВ ; голов. ред. О. С. Онищенко ; ред.: В. І. Попик, Л. В. Беляєва, В. М. Горовий. – Київ, 2014. – 548 с. – До 200-річчя від дня народження Тараса Григоровича Шевченко (1814–2014).
39. Українська журналістика в іменах [Текст]: матеріали до енциклопедичного словника. / М. М. Романюк, відп. ред. – Вип. 1–20. – Львів : ЛНБ ім. В. Стефаника, 1994–2013.
40. Яценко О. М. Місце біографічної інформації у діяльності наукової бібліотеки в сучасних умовах [Текст] / О. М. Яценко // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів: матер. Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.). – Київ : НБУВ, 2013. – С. 220–223.
41. Яценко О. М. Українські персональні бібліографічні покажчики (1856–2013) [Текст] / О. М. Яценко, Н. І. Любовець. – Київ, 2015. – 469 с. – (Джерела укр. біографістики ; вип. 3).

2.2. З досвіду сучасної регіональної біографіки

Проблема вивчення регіональних ідентичностей в Україні на сьогодні доволі популярна, все частіше національне минуле пропонують розглядати крізь призму історії регіонів. У XXI ст. на порядку денному постало завдання: «...аналіз національної історії крізь призму особливостей історичної долі її регіонів. Це не має бути просто задокументований літопис життя кожного окремого регіону. Значно складніше (і продуктивніше) створити цілісну, але достатньою мірою прив'язану до території, локалізовану історію України — в усій багатогранності її центр-периферійних і горизонтальних зв'язків, з урахуванням «поділів» і «переділів», заплутаних самоідентифікацій, регіональних дискурсів. Лише тоді в один ряд із переважно політичними синтезами історії України стануть ті, які можна буде (звісно, дуже умовно) назвати регіональними» [4].

Швидке зростання сучасних потреб науки, освіти, культури, виховання, державного управління в Україні потребує науково достовірної біографічної інформації.

Для науковців є цілком зрозумілим, що спадщина біографіки XVII–XX ст. у теоретичному, методичному і практично-організаційному відношенні є тією основою, на якій значною мірою ґрунтується подальший розвиток вітчизняної біографічно-інформаційної справи. Нагромадження у наукових працях різного формату, довідкових виданнях, історико-літературних та історико-публіцистичних творах, а нині — й на електронних носіях, біографічних матеріалів про діячів минулого і наших відомих сучасників постійно зростає. Наприкінці XX — на початку XXI ст. «українська біографістика істотно збагатилася знаннями, у науковий обіг уведено нову інформацію історико-біографічного характеру, що сприяло виявленню нових імен та більш повних і достовірних відомостей про діячів української історії, науки та культури, які своїм життям та діяльністю сприяли примноженню досягнень України» [13, с. 19]. У цьому процесі важливе місце і роль належать регіональному сегменту — бібліотечним установам, музеям, архівам, вищим навчальним закладам, творчим і громадським організаціям тощо.

В регіонах України формуються історико-біографічні та біобібліографічні ресурси наукового, освітнього, культурно-інформаційного і пізнавального характеру. Вони розбудовуються переважно в розрізі краєзнавства, висвітлення місцевої історії, представлення персоналій відомих і незаслужено забутих земляків. Форми організації їх досить різні: читацькі форуми, тематична біобібліографія, добірки матеріалів про визначних діячів науки, освіти та культури, книжкові виставки, календарі пам'ятних дат тощо.

Різні прикладні та джерелознавчі аспекти нагромадження біографічних матеріалів про діячів минулого і відомих сучасників в різних регіонах України стали об'єктом вивчення у працях науковців Інституту біографічних досліджень НБУВ, а також інших учених та спеціалістів. Автор перших вітчизняних ґрунтовних досліджень історії та теоретичних проблем біографіки В. С. Чишко лише намітив актуальність проблеми вивчення сучасної регіональної біографіки [29]. Науковці Інституту біографічних досліджень НБУВ у зачаткованій серії бібліографічних покажчиків «Джерела української біографістики» систематизували широке коло джерел, що містять біографічну інформацію про діячів історії та культури як України в цілому, так і її регіонів [13; 14]. Монографія В. І. Попика є певним підсумком теоретичних досліджень, методичних і практичних розробок у галузі формування ресурсів біографічної інформації. Увага автора зосереджена на досвіді формування друкованих і електронних ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації в Україні та значенні розгортання регіональних ресурсів [23]. У праці С. М. Ляшко на прикладі біографічних довідкових видань ХІХ–ХХ ст. висвітлено історичні аспекти та теоретико-методичні засади розвитку української біографічної довідкової справи, а також регіональні дослідження [17]. Н. П. Марченко аналізує біографічну інформацію на сайтах дитячих бібліотек України [18]. Проте наукових досліджень у галузі регіональної біографіки помітно бракує.

Провідну роль у галузі формування біографічних ресурсів відіграють бібліотеки України. Вони накопичили певний практичний досвід та теоретичні напрацювання у цій галузі. На сьогодні важливо визначити місце та роль бібліотечних

установ у справі збирання, опрацювання, систематизації та поширення біографічної інформації. В. І. Попиком здійснена плідна спроба об'єктивно визначити роль та місце бібліотек України у цьому процесі. Автор концептуально окреслив завдання та можливості бібліотечних установ у подальшому розвитку ресурсів біографічної інформації [23]. Однак дослідження регіонального аспекту потребує окремого вивчення. Нашою метою нині є доповнення існуючих напрацювань аналізом напрямів діяльності регіональних бібліотек України у галузі біографістики.

Бібліотеки України мають досвід створення високоінтелектуальних інформаційних продуктів у галузі біографістики — баз даних, бібліографій та біобібліографій, каталогів і путівників по книжкових та рукописних фондах і колекціях, тематичних картотек тощо. Вони спочатку укладалися в рукописній і друкованій формі, а сьогодні виходять в електронний інформаційний простір. Регіональні бібліотеки України мають певний досвід в організації персональних та ювілейних тематичних виставок (нині, зокрема, віртуальних), проведенні наукових круглих столів, літературних читань, конференцій, семінарів, що є основою у подальшому розвитку інформаційно-біографічної справи.

Сьогодні в Україні функціонує 23 обласні універсальні наукові бібліотеки (крім Київської області) та Кримська республіканська універсальна наукова бібліотека імені І. Я. Франка. Всі вони мають веб-сайти.

Наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. біографічна інформація регіональними бібліотеками України, в основному, видавалася у друкованій формі.

Рівненські бібліографи на початку ХХІ ст. видали декілька бібліографічних покажчиків. Так, у 2000 р. вийшов у світ біобібліографічний покажчик, виданий Рівненською обласною універсальною науковою бібліотекою, що подає розгорнуті біографічні відомості про рівненських бібліографів. Подано також літературу про них, бібліографію праць, іменний та предметний покажчики [1]. У 2003 р. ними ж видана перша книга серії «Славетні земляки», приурочена до 150-річчя В. Г. Короленка, у якій висвітлено його зв'язок з Рівненщиною. У бібліографічному покажчику вперше зібра-

ні матеріали дослідників рівненського періоду життя родини Короленків [6]. Рівненськими дослідниками у 2007 р. видано персональний бібліографічний список літератури до 100-річчя від дня народження Олега Ольжича. У виданні представлені відомості про наявні у фондах Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки книги, статті зі збірників, газет, журналів від 1993 до 2007 р., що висвітлюють життя, діяльність та творчу спадщину поета [8].

І. В. Хланта в 1995 р. видав біобібліографічний покажчик, у якому вміщено 235 біографій літераторів Закарпаття ХХ ст., що пишуть українською, російською, угорською, німецькою мовами, народилися й живуть на Закарпатті, а також про тих, хто своїм життям і творчістю пов'язаний із цим краєм. Відображено їхні власні переклади та переклади їхніх творів іноземними мовами. Більшість біографічних статей ілюстровано світлинами [28]. У 2000 р. видано довідник «Бібліотечне Закарпаття: Сторінки історії та сучасності» (укладач Н. М. Панчук), що містить історичні та довідкові матеріали про діяльність бібліотек, а також 103 персоналії тих, хто розбудовував бібліотечну справу в області, і видатних діячів минулого [2].

Видані у 1994 р. матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Духовні витoki Поділля: творці історії краю» містять біографії більш як 50 відомих представників Поділля ХVІІ–ХХ ст. — діячів історії, культури, освіти, краєзнавців, подвижників бібліотечної справи [10].

В Тернополі у 2000 р. видано бібліографічний покажчик, що містить імена 25 репресованих письменників-тернопільчан. В межах персоналій подано біографічну довідку, літературу даного автора та літературу про його життя і творчість, іменний покажчик авторів та назв [25].

У 2001 р. видано бібліографічний покажчик про історію і розвиток театрального життя Тернопільщини у ХХ ст. Подано біографічні відомості про акторів, режисерів, диригентів, художників, композиторів і театрознавців — усього понад 100 персоналій [27].

На початку 90-х рр. ХХ ст. житомирськими дослідниками видано два бібліографічні покажчики. Так, у 1990 р. підготовлено, а у 1991 р. видано у серії «Ними пишається наш край

поліський» персональний бібліографічний покажчик, присвячений В. Г. Короленку. Видання містить списки книг, статей за 1907–1989 рр., що розкривають зв'язки В. Г. Короленка з Житомирщиною. Матеріал розміщено в хронологічній послідовності за розділами: 1. Тема рідного міста в творчості В. Г. Короленка; 2. Житомирський період життя письменника; 3. Вшанування пам'яті В. Г. Короленка на Житомирщині; 4. Довідкові бібліографічні видання; 5. Алфавітний покажчик авторів і творів, описаних під назвою [15].

У цій самій серії в 1991 р. з нагоди 120-річчя від дня народження Лесі Українки в Житомирі видано персональний бібліографічний покажчик літератури. Тут представлено книги, статті за 1928–1990 рр., що стосуються зв'язків Лесі Українки з Житомирщиною. Матеріал розміщено в хронологічній послідовності за розділами: 1. Волинь в творах Лесі Українки; 2. Життя і творчість поетеси на Житомирщині; 3. Леся Українка в творах письменників Житомирщини; 4. Леся Українка в творах митців Житомирщини; 5. Вшанування пам'яті Лесі Українки [16].

У 2006 р. видано покажчик літератури до 70-річчя Олексія Опанасюка — житомирського прозаїка, публіциста, громадського діяча. До нього увійшли відомості про книги, матеріали періодичних видань за 1955–2006 рр. [11].

До 90-річчя від дня народження житомирського прозаїка М. П. Колесника у 2012 р. видано бібліографічний список літератури. Родом з Луганщини, М. П. Колесник 33 роки жив і працював у Житомирі, його твори перекладено російською, молдавською і чеською мовами [19].

У 2012 р. видано бібліографічний покажчик до 60-річчя від дня народження Г. П. Мокрицького — житомирського дослідника-краєзнавця, видавця, журналіста, редактора, автора численних наукових та науково-популярних публікацій, зnanого не лише на Житомирщині та в Україні, а також у Польщі, Німеччині, Ізраїлі, США та Росії [20].

У Криму в 1999 р. видано підготовлений Республіканською кримськотатарською бібліотекою ім. І. Гаспринського біо-бібліографічний словник про 188 діячів кримськотатарської культури. У більшості статей міститься бібліографія, деякі статті ілюстровані світлинами [9].

Незважаючи на сучасну складну соціально-політичну ситуацію у Криму, на відірваність його від материкової України, колектив Кримської республіканської універсальної наукової бібліотеки імені І. Я. Франка та українська громада Криму в 2015 р. організували та провели вечір п'ятих роковин пам'яті української вишивальниці, Героя України Віри Роїк. У ньому взяли участь кримські письменники, журналісти, активісти української громади, члени колишнього товариства «Просвіта». Учасники вечора оглянули виставку творчості Віри Роїк, на якій представлено більш як 40 її робіт, а також іменний календар «Музика на полотні». Експозицію доповнили друковані видання з особистого архіву вишивальниці та фондів бібліотеки імені І. Я. Франка — альбоми робіт, монографії, каталоги виставок, нариси та статті мистецтвознавців, присвячені життю і творчості вишивальниці. Гості вечора прочитали вірші та виконали музичні твори, переглянули фрагменти документального фільму про майстриню. А напередодні в Мелітопольському краєзнавчому музеї в рамках пересувної виставки «Віра Роїк та її учні» відкрилась виставка її творчих робіт. Вона створила в Криму, де жила від 1952 р., велику школу української народної вишивки і підготувала 800 майстринь прикладного мистецтва.

В Україні з 90-х рр. ХХ ст. традиційний друкований історичний біобібліографічний ресурс органічно доповнюється електронним.

Висвітлення у науковій літературі становлення й розвитку електронних ресурсів регіональної біографічної інформації, їх місця і ролі в сучасному інформаційному просторі, в інтелектуальному та духовному розвитку українського суспільства є недостатнім. Водночас засадничі теоретичні та методичні підходи містяться в працях вчених української школи бібліотекознавців та інформатиків, створеної академіком НАН України О. С. Онищенком [12; 26].

Значний внесок у розвиток теоретичного, методичного й практично-організаційного забезпечення формування вітчизняних електронних ресурсів регіональної біографічної інформації в Україні належить Інституту біографічних досліджень НБУВ. Директором Інституту В. І. Попиком у низці наукових публікацій обґрунтовано шляхи досягнення най-

більшої відповідності створюваних електронних біографічних ресурсів сучасній інформаційній парадигмі. На основі систематичного вивчення веб-сайтів бібліотек, наукових установ, навчальних закладів, музеїв, архівів, творчих і громадських організацій розкрито здобутки і недоліки інформаційно-біографічної справи в Україні та визначено завдання, що вимагають подальшої теоретичної та методичної розробки [24]. Окремі прикладні, джерелознавчі та теоретичні аспекти зазначеної проблематики знайшли висвітлення у працях науковців Інституту біографічних досліджень НБУВ О. М. Яценка [30], О. В. Бугаєвої [3], Ю. В. та О. Л. Вернік [5], О. В. Воскобойнікової-Гузевої [7] та інших учених і спеціалістів.

Однак, незважаючи на значні здобутки вітчизняних учених у розробці проблем і завдань розвитку електронних ресурсів регіональної біографічної інформації, необхідно визнати, що вони ще не здобули всебічного і комплексного осмислення у науковій і громадській думці.

Як ми зазначали вище, бібліотеки України різних рівнів мають значний досвід створення високоінтелектуальних інформаційних продуктів у галузі біографістики, у тому числі електронних ресурсів регіональної біографічної інформації. У монографії В. І. Попика, присвяченій аналізу ресурсів довідкової біографічної інформації, вказується, що на початковому етапі в бібліотеках України ресурси регіональної біографічної інформації формувалися насамперед з нагоди ювілеїв та пам'ятних дат, а нині вони мають все більш системний характер, що «сприяє концентрації на бібліотечних веб-сайтах цінної для фахівців і доступної за своїм змістом широкому колу читачів історико-біографічної інформації, а також відомостей про знаних сучасників» [23, с. 341]. У цьому контексті в монографії В. І. Попика засвідчується, що впродовж останніх років на веб-сайтах бібліотек в регіонах України поширилися порівняно невеличкі за обсягом тематичні історико-біографічні та біобіліографічні ресурси освітнього, пізнавального, культурно-інформаційного змісту. Вони мають краєзнавчий характер, висвітлюють місцеву історію та представляють відомих і незаслужено забутих земляків. На жаль, на бібліотечних веб-сайтах використовуються також загальновідомі матеріали, що, однак, є корисним для їх користувачів.

Форми організації їх різноманітні: віртуальні книжкові виставки, добірки матеріалів про визначних земляків, календарі пам'ятних дат, читацькі форуми. Варто відзначити, що віртуальні книжкові виставки є найбільш поширеною формою організації роботи практично всіх обласних універсальних наукових бібліотек України. На веб-сайтах обласних універсальних наукових бібліотек, зокрема Вінницької, Волинської, Донецької, Закарпатської, Миколаївської, Херсонської та ін., регулярно оновлюються оригінальні дослідницькі біографічні матеріали та біобібліографія. Особливо вдала та змістовна бібліографія публікацій, присвячена відомим землякам, знаходиться на веб-сайтах Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гмирьова та Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олеса Гончара [23, с. 340].

Кіровоградська Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського (www.library.kr.ua) на власному сайті презентує ресурси довідкової біографічної інформації. Так, розділ сайту «Наші проекти» вміщує підрозділи: «Видатні особистості Кіровоградщини», «Архів Д. І. Чижевського», «Єлісаветградськими шляхами Кобзаря», «Персони українського театру», «Єлісаветградський абрис Якова Паученка». Електронна база даних «Видатні особистості Кіровоградщини» містить біобібліографічну інформацію про 145 видатних кіровоградців: діяча культури Анатолія Авдієвського, футболіста Володимира Веремєєва, письменника Володимира Винниченка, вченого-історика Євгена Немировського, театральних діячів Миколу та Панаса Тобілевичів та ін. Кожна персоналія складається з короткої біографії, світлин, бібліографії та посилань на веб-ресурси. Ресурс «Архів Д. І. Чижевського», присвячений видатному вченому, складається з рубрик «Життєпис», «Науково-літературна спадщина», «Галерея», «Бібліографія», «На пошану». Медіа-проект до 200-річчя Т. Г. Шевченка «Єлісаветградськими шляхами Кобзаря» вміщує сторінки «Передмова», «Вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка на Кіровоградщині», «На тхненні Кобзарем» і «Книжкова скарбниця». Електронний проект «Персони українського театру» створений спільними зусиллями колективів ОУНБ ім. Д. І. Чижевського, Кірово-

градського обласного краєзнавчого музею та Меморіального музею М. Л. Кропивницького. Він присвячений видатним діячам українського театру М. Л. Кропивницькому та Тобілевичам — І. К. Карпенку-Карому, М. К. Садовському, П. К. Саксаганському, М. К. Садовській-Барілотті. Персоналії складаються зі сторінок: «Живий голос», «Біографія», «Біобібліографія», «Музейна експозиція» (зі світлинами) та «Повнотекстові твори, оцифровані бібліотекою». Також ресурс подає перелік антрепренерів театральних труп півдня України кінця XIX — початку XX ст. Проект «Єлісаветградський абрис Якова Паученка» присвячений відомому єлісаветградському архітектору Якову Васильовичу Паученку. Він містить світлини та має рубрики: «Сторінки життя», «Архітектурний модерн», «Церкви», «Лікувальні заклади», «Будинки», «Майстерня», «Недосліджені проекти», «Премія». «Календар пам'ятних та знаменних дат Кіровоградщини» за період 2004–2015 рр. містить інформацію про відомих людей краю (ПП, дати народження та смерті, рід діяльності, зв'язок із Кіровоградщиною). Сайт бібліотеки інформує про численні заходи: наприклад, «Краєзнавчі студії, присвячені 90-річчю від дня народження українського режисера-земляка Миколи Літуса», фотовиставка Анастасії Голубенко «Торкнутися поглядом», виставка «Писанка» Ірини Михалевич та круглий стіл, присвячений колекції писанок краєзнавця і науковця Володимира Ястребова та ін. Ресурс «Краєзнавство» на сайті кіровоградської ОУНБ ім. Д. І. Чижевського містить досить змістовну історичну та біобібліографічну інформацію [22].

Значний внесок у формування біографічних ресурсів про співвітчизників належить дитячим та юнацьким бібліотекам України. Огляд цих ресурсів на веб-сайтах регіональних дитячих та юнацьких бібліотек у 2009 р. здійснено Н. П. Марченко [18]. Слід зазначити, що робота з наповнення біографічних ресурсів бібліотеками для дітей продовжується і нині. Так, Черкаська обласна бібліотека для юнацтва імені Василя Симоненка до 80-річчя від дня народження поета у вересні 2015 р. відкрила сайт «Василь Симоненко» (<http://symonenko.16mb.com>), який подає змістовну інформацію про митця. Складається сайт з восьми розділів, серед яких — «Слово про В. Симоненка», «Життя і творчість»,

Видання творів», «Літературознавчі розвідки», «Спогади», «Увічнення пам'яті», «Голос В. Симоненка», «Бібліографічна Симоненкіана». У підрозділі «Симоненко у мистецтві» висвітлено творчість відомих українських митців, яких надихнула поезія В. Симоненка [21]. Важко не погодитися з думкою В. І. Попика стосовно того, що «біографічні ресурси на сайтах регіональних, зокрема дитячих та юнацьких, бібліотек наукового, джерельного значення, як правило, не мають, хоча є тут і певні винятки — матеріали, присвячені забутим постатям окремих регіонів. Однак і саме їх призначення — не наукове, а насамперед культурно-освітнє, навчальне, і переважно вони йому відповідають» [23, с. 341].

Отже, засвідчимо: наповнення історико-біографічної інформації про діячів минулих поколінь і наших сучасників відчутно зростає не тільки в центрі, а й, особливо, в регіонах України. Вченим усіх регіонів України необхідно докласти чималих зусиль для формування сукупного національного біобібліографічного ресурсу, укладання в країні великих, складно структурованих історико-біографічних ресурсів, у тому числі із залученням регіональної біографіки. Сучасні ресурси біографічної інформації — друковані та електронні — за своїм змістом повинні примножувати здобутки української науки і культури.

1. *Бібліографи Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки* [Текст] : бібліогр. покажчик / упоряд.: В. Р. Варинюк, А. О. Кузнецова ; наук. ред.: Г. М. Швецова-Водка, В. П. Ярошук ; Рівненська обл. універсальна наук. б-ка, Рівненський держ. гуманітарний ун-т. – Рівне : Волинські обереги, 2000. – 40 с.
2. *Бібліотечне Закарпаття* [Текст] : сторінки історії та сучасності / уклад. Н. М. Панчук; Закарпатська обл. універсальна наук. б-ка. – Ужгород : Патент ; Падяка, 2000. – 206 с. : фото.
3. *Бугаєва О. В.* Інформаційні ресурси музеїв Києва: проблема джерел Української іконографії [Текст] / О. В. Бугаєва // Бібліотечний вісник. – 2008. – № 3. – С. 8–36.
4. *Верменич Я. В.* Локально-регіональні рівні вітчизняного наративу [Текст] / Я. В.Верменич // Український історичний журнал. – 2013. – № 5. – С. 14–15.
5. *Вернік Ю. В.* Соціально-психологічні особливості проектування інтерфейсу користувача біобібліографічних веб-систем [Текст] / Ю. В. Вернік, О. Л. Вернік // Наукові праці НБУВ. – Київ : НБУВ, 2009. – Вип. 24. – С. 299–306.
6. *Володимир Галактіонович Короленко і Рівненщина : до 150-річчя від дня народження* [Текст] : бібліогр. покажчик / уклад.: Н. М. Кожан,

- Т. О. Пономарьова ; наук. ред. В. П. Ярошук ; ред. З. М. Тирак. – Рівне : Волинські обереги, 2003. – 56 с. – (Сер. «Славетні земляки»).
7. *Воскобойнікова-Гузєва О. В.* Біобібліографічна діяльність у стратегії розвитку провідних бібліотек України: аналіз ресурсів відкритого доступу [Текст] / О. В. Воскобойнікова-Гузєва // Українська біографістика : зб. наук. праць. – Київ : НБУВ, 2012. – Вип. 9. – С. 197–214.
 8. *Глашатай* нескореного покоління : (до 100-річчя від дня народж. О. Ольжича) [Текст] : персон. бібліогр. список л-ри / Рівнен. держ. обл. б-ка ; уклад. Л. М. Стадницька; ред.: Л. А. Костильва, Л. Г. Сахнюк. – Рівне: Волинські обереги, 2007. – 20 с.
 9. *Деятели* кримскотатарской культуры (1921–1944 гг.) [Текст] : биобиблиогр. словарь / гл. ред. и сост. Д. П. Урсу ; Республ. кримскотатарская б-ка им. И. Гаспринского. – Симферополь : Доля, 1999. – 240 с. – (Источник знаний ; № 2).
 10. *Духовні* витоки Поділля: творці історії краю [Текст] : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (9–11 вересня 1994 р., м. Кам'янець-Подільський) / редкол.: П. Я. Слободянюк та ін. ; Хмельницька держ. обл. універсальна б-ка ім. М. М. Островського. – Хмельницький : Поділля, 1994.
 11. *З роду* житичів: Олексію Опанасюку — 70 [Текст] : рекомендований покажчик л-ри / вст. сл.: А. Погрібний, А. Бондарчук, Ю. Мушкетик ; упоряд.: С. Верховська, В. Козлова. – Житомир : Волинь, 2006. – 20 с. +4 с. вклейка : 13 іл.
 12. *Інформаційна* складова соціокультурної трансформації українського суспільства [Текст] / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – 254 с.
 13. *Книжкові* джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського : матеріали до бібліографії (середина XIX–XX ст.) [Текст] / НАН України, НБУВ, Ін-т біографічних досліджень ; авт.-уклад.: Т. В. Куриленко, Н. І. Мельник, О. М. Яценко ; редкол.: О. С. Онищенко (голова) та ін. – Київ, 2004. – 365 с. – (Джерела укр. біографістики ; вип. 1).
 14. *Книжкові* джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : матеріали до бібліографії (2001–2003 рр.) [Текст] / НАН України, НБУВ, Ін-т біографічних досліджень ; авт.-уклад.: Н. І. Мельник-Любовець, О. М. Яценко ; редкол.: О. С. Онищенко (голова) та ін. – Київ, 2006. – 204 с. – (Джерела укр. біографістики ; вип. 2).
 15. *Короленко і Житомир* [Текст] : персональний бібліогр. покажчик / уклад.: В. Н. Козлова, Р. М. Сундальзон ; ред. Л. В. Малиновська ; консультант Ю. П. Меламед. – Житомир, 1991. – 16 с. – (Серія «Ними пишається наш край поліський»).
 16. *Леся Українка і наш край* [Текст] : персональний бібліогр. покажчик літератури. – Житомир, 1991. – 24 с. – (Серія «Ними пишається наш край поліський»).
 17. *Ляшко С. М.* Українські біографічні довідкові видання XIX–XX століття: історичні та теоретико-методичні засади [Текст] / С. М. Ляшко. – Запоріжжя : Дике поле, 2010. – 287 с.

18. *Марченко Н. П.* Персоналогічна інформація на сайтах дитячих бібліотек [Текст] / Н. П. Марченко // Наукові праці НБУВ. – Київ, 2009. – Вип. 24. – С. 307–334.
19. *Микола Петрович Колесник* : до 90-річчя від дня народження [Текст] : бібліогр. список літератури / підгот. С. Верховська ; бібл. ред. В. Козлова ; літ. ред. Г. Врублевська. – Житомир, 2012. – 8 с. : фот.
20. *Мокрицький Георгій Павлович*: видавець, краєзнавець, журналіст [Текст] : бібліогр. покажчик / Упр. культури і туризму Житомир. облдержадмін. [та ін.] ; [уклад. В. Н. Козлова ; передм. В. С. Киричанського ; підгот.: В. Н. Козлова та ін.]. – Житомир : Волинь, 2012. – 95 с.
21. *Молчанова І.* Василь Симоненко отримав... сайт : (його представила у Черкасах обласна бібліотека для юнацтва) [Текст] / І. Молчанова // День. – 2015. – № 177 (30 вересня).
22. *Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського* [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://library.kr.ua>. – Назва з екрана.
23. *Попик В. І.* Ресурси довідкової біографічної інформації : історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку [Текст] / В. І. Попик. – Київ : НБУВ, 2013. – 520 с.
24. *Попик В. І.* Вітчизняні електронні біографічні інформаційні ресурси: сучасний стан , проблеми і перспективи розвитку [Текст] / В.І. Попик // Наукові праці НБУВ. – Київ : НБУВ, 2007. – Вип. 19. – С. 501–513.
25. *Репресовані письменники Тернопільщини* [Текст] : бібліогр. покажчик / упоряд. М. В. Друневич ; ред. Г. С. Моліцька ; вступ. ст. П. М. Бубній ; Тернопільська обл. універсальна наук. б-ка, відділ краєзнавчої л-ри і бібліогр. – Тернопіль, 2000. – 54 с.
26. *Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища* [Текст] / О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – 246 с.
27. *Театральна Тернопільщина* [Текст] : біобібліогр. покажчик / упр. культури Тернопільської облдержадміністрації, Тернопільська обл. універсальна наук. б-ка, Тернопільський обл. драм. театр ім. Т. Г. Шевченка ; уклад.: П. К. Медведик, В. Я. Миськів, Н. К. Іванко. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2001. – 264 с. – (Мистецька Тернопільщина).
28. *Хланта І. В.* Літературне Закарпаття у ХХ столітті [Текст] : біобібліогр. покажчик / І. В. Хланта. – Ужгород : Закарпаття, 1995. – 962, [4] с.
29. *Чишко В. С.* Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України [Текст] / В. С. Чишко. – Київ : БМТ, 1996. – 239 с.
30. *Яценко О. М.* Інформаційні технології в діяльності Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського із формування електронних біобібліографічних ресурсів [Текст] / О. М. Яценко // Наукові праці НБУВ. – Київ : НБУВ, 2006. – Вип. 16. – С. 437–448.

2.3. Електронні ресурси біографічної інформації на сайтах бібліотек України для дітей

Біографічне знання як складова культури та як конкретна біографічна інформація розглядається нами як одна з найдавніших і найпродуктивніших форм трансмісії індивідуального суспільно значимого досвіду між поколіннями. Широке використання біографічних знань дає змогу активно впливати на формування світогляду, патріотичне, моральне та духовне становлення населення, насамперед підростаючих поколінь. Тому ресурси біографічної інформації є стратегічно важливою категорією, що впливає на трансформацію суспільства. Під електронними ресурсами біографічної інформації ми розуміємо (за В. І. Попиком) «сукупність даних, організованих для ефективного одержання достовірної інформації» [9, с. 39] (йдеться про інформаційний зміст, основний і довідковий, та про весь комплекс відповідного інструментарію). Зважаючи на те, що: а) сучасна людина формується як особа в медіанасиченому середовищі (що провокує інтенсивні зміни у способах і мотивах комунікативної взаємодії), б) в Україні існує відчутна цифрова нерівність, в) юні більшою мірою включені до інформаційних взаємодій, ніж будь-яка інша вікова група, маємо визнати, що в межах країни мають бути передбачені різні форми та рівні складності представлення біографічної інформації при повному повсякчасному забезпеченні її всезагальної достовірності, відкритості та цілісності. Вповні забезпечити ці вимоги можуть лише спільні, системні та цілеспрямовані зусилля бібліотек України як провідних центрів соціальних комунікацій, які зберігають, поповнюють, систематизують і розкривають зміст сукупної інформаційної бази біографіки, а також об'єднують довкола себе краєзнавців, біографів, митців і всіх небайдужих, чиї зусилля скеровані на примноження та поширення біографічних знань, зокрема і в культурно-освітній діяльності [8].

Українське національне шкільництво та бібліотечна справа, орієнтована на користувача-дитину, формувалися та існували в межах ворожих їм тоталітарних режимів, тому лише в умовах державної незалежності України з'явилися реальні передумови відкритого доступу до вивчення, адаптації та

поширення у суспільстві неупередженого, науково достовірного, акцентованого на державотворчих і вітаїстичних інтенціях біографічного знання, орієнтованого на користувача-дитину. Водночас, з огляду на специфіку користувача, який моментально реагує на зміни ціннісних орієнтирів сучасного суспільства, бібліотеки України для дітей були і є однією з найбільш схильних до оновлення та трансформації складових бібліотечної системи країни.

Інтенсивні темпи поширення мультимедійного простору, заснованого на конвергенції текстової, аудіальної, візуальної, графічної та анімаційної інформації, а також наданні користувачам можливості як сприймати її в режимі реального часу та діалогу, так і вносити у контент власні корективи (феномен віртуальної реальності), призвели до кардинальних організаційно-функціональних і технологічних трансформацій комунікаційного середовища дитячого читання, суттєво змінивши моделі читацької поведінки дітей та, як наслідок, сформувавши нові специфічні виклики перед організаторами дитячого читання, насамперед у мережі спеціалізованих бібліотек для дітей і юнацтва. Саме тут кращий світовий і вітчизняний досвід бібліотечної практики набуває нових рис, що безперечно актуалізує проблему вивчення й узагальнення їхніх напрацювань. Потребу в спеціальних дослідженнях ролі та місця дитячих бібліотек у новій соціокультурній ситуації відчули як самі ці бібліотеки [2], так і фахова та наукова спільнота на загал. У межах теми науково-дослідної роботи «Бібліотеки як центри формування ресурсів біографічної інформації», над якою упродовж 2013–2015 рр. працював Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, нами була зроблена спроба з'ясувати сучасний стан і перспективні завдання діяльності бібліотек України для дітей як центрів інтеграції, опрацювання та поширення біографічної інформації, державного гаранта забезпечення права дітей на вільний доступ до неї. Актуальність дослідження була обумовлена місцем і роллю орієнтованого на користувача-дитину біографічного знання у системі духовно-морального виховання юні та необхідністю його оптимізувати, зважаючи на драматичні події останніх років і соціокультурні виклики майбутнього. У своїх пошуках

і висновках ми засновувалися на аналізі звітної документації та контенту інформаційних порталів і сайтів провідних бібліотек України для дітей¹, а також теоретико-методологічному доробкові науковців ІБД НБУВ, зокрема монографії [9] та низці праць В. І. Попика [8; 10], дослідженні С. М. Ляшко [5], статтях Н. І. Любовець [4], Н. П. Марченко [6; 7], О. М. Яценка [11] та ін.

Оскільки діти природно зорієнтовані на прийдешнє, вони легко та з інтересом опановують новітні ресурси і технології. Це спонукає провідні дитячі бібліотеки України, котрі в межах вітчизняної бібліотечної системи є науково-дослідними, інформаційними, консультативними, координаційними, організаційно-методичними центрами з питань бібліотечно-інформаційного обслуговування та культурного розвитку дітей, організації та вивчення дитячого читання, значно інтенсивніше, ніж інші, вести роботу над запровадженням новітніх технологічних інновацій, запозичувати у зарубіжних колег і напрацьовувати власний досвід модернізації зокрема й біографічного знання. Так, у 2013 р. в Україні доступ до мережі Інтернет мали 675 бібліотек для дітей, електронну адресу — 626 бібліотек. Натомість станом на 1 січня 2015 р., коли в Україні функціонує лише 936 бібліотек для дітей², сучасними комп'ютерами укомплектовано 685 бібліотек, доступ до мережі Інтернет мають 568 бібліотек, електронну адресу — 550 бібліотек. На 1 листопада 2015 р. існує 313 самостійних сайтів і блогів бібліотек для дітей, а також окремих сторінок дитячих бібліотек на сайтах централізованих бібліотечних систем (центральні бібліотеки та філії). Для порівняння: наприкінці 2010 р. було 38 сайтів і 15 блогів.

Специфіка збереження та поповнення інформаційної бази біографіки (фонди книжкових і періодичних видань, інші документи на традиційних і електронних носіях) та її систематизації й розкриття змістового наповнення (каталоги, картотеки, колекції, бази даних) у мережі дитячих бібліотек

¹ Найцікавіші видання доступні в «Електронній бібліотеці методико-бібліографічних матеріалів» на сайті НБУ для дітей (<http://www.chl.kiev.ua/mbm/Book/Index>).

² Зважаючи на окупацію Криму та часткове припинення діяльності державних закладів на Луганщині та Донеччині.

України полягає в тому, що, надаючи доступ до фахово дібраної різнопланової, але безпечної та корисної юним біографічної інформації, вони формують саме безпечний для дитини інформаційний простір. А залучаючи до співпраці фахівців різних галузей, задіюючи інформаційні технології та інтернет-простір, консолідують спільноти навколо завдання створення максимально повного та відкритого середовища для розвитку дітей.

Традиційно особлива увага в діяльності бібліотек України для дітей приділяється організації та веденню довідково-бібліографічного апарату (ДБА), що поступово трансформується у формування електронних каталогів, електронних тематичних, фактографічних, краєзнавчих баз даних, зокрема повнотекстових. Із погляду біографістики найбільший інтерес становлять розмаїті електронні краєзнавчі ресурси, що містять значні масиви біографічної інформації (світлини, біографічні довідки, бібліографію творів і біобібліографію, повнотекстові документи, віртуальні виставки творів), а нині, з розвитком соціальних мереж і блогосфери, перетворюються на своєрідні центри гуртування краєзнавців чи митців різних поколінь (скажімо, «Моя Миколаївщина» Миколаївської ОБД (<http://labinlib.org.ua/mykolaiv/>), «Письменники Хмельниччини — дітям» Хмельницької ОБД (http://odb.km.ua/index.php?dep=1&dep_up=926&dep_cur=976), «Львівські письменники — дітям» Львівської ОБД (<http://lodb.org.ua/use-pro-lviv/lvivski-pysmennuku-dityam>), серії пам'яток «Імена в історії», «У нас в гостях» Дніпропетровської ОБД, «Ріднокрай: історія і сьогодення» Хмельницької ОБД³ та ін.).

Водночас діти-користувачі потребують не просто біографічної інформації, а інформації цілеспрямованої, адресної, диференційованої, системної, актуальної, такої, що постійно оновлюється. Це засвідчує стрімке зростання у загальній структурі біографічних довідок відсотка інтернет-довідки. НБУ для дітей першою з дитячих навесні 2003 р. почала відповідати на запити користувачів у електронному середовищі.

³ Див.: Наші видання // Сайт Хмельницької ОДБ. – Режим доступу : http://biblio-child.dp.ua/index.php?option=com_content&view=section&layout=blog&id=6&Itemid=2

2005 р. віртуальна довідка бібліотеки стає корпоративним проектом «Віртуальна бібліографічна довідка: об'єднана довідкова служба бібліотек України» (на кінець 2014 р. входили 20 бібліотек, з яких 10 — дитячі) [3, с. 30]. Яскравим зразком довідкового сервера для користувачів-дітей, який забезпечує отримання оперативної (зокрема й біографічної) інформації, є база даних статей «КОРДБА» (<http://www.chl.kiev.ua/Default.aspx?id=5501>), що із 2010 р. створюється у межах корпорації 15 дитячих бібліотек України, охоплює статті з 87 джерел розпису дитячих та педагогічних видань і доступна для всіх користувачів на сайті НБУ для дітей. Пошукова система бази дає змогу користувачам різного віку та рівня пошукових навичок легко знайти потрібну інформацію по персоналії (вона містить відомості, що не фіксуються іншими бібліотечними базами даних). Також зразком корпоративної діяльності бібліотек став спільний проект «Кращі Інтернет-ресурси від Української асоціації працівників бібліотек для дітей» (<http://www.chl.kiev.ua/Default.aspx?id=5646>), в якому задіяні 17 бібліотек та який містить чимало біографічної інформації (наприклад: «Видатні постаті» (<http://ridna.ua/cat/kulturna/vydatni-postati/>) та «Сильні українки» (<http://ukrainki.kanalukraina.tv>) у розділі «Історія України», «Всемирная история в лицах» (<http://www.vivl.ru/>) у розділі «Всесвітня історія»).

За умов глобальної інформатизації, стрімкого розвитку інформаційно-комунікативних технологій в електронному середовищі вагомою складовою документно-інформаційного ресурсу сучасної бібліотеки для дітей стають електронні інформаційні продукти, адресовані дитячій аудиторії. Їх завдання — у доступній формі навчити дитину працювати з інформацією в електронному форматі, спонукати до роздумів, пошуку, творчості, взаємодії. Важливо й те, що домінантними для подібних ресурсів є не «ідейність» чи «відповідність» інформації певним усталеним «офіційним вимогам», а її відкритість, оперативна доступність, множинність, багатоваріантність і креативний потенціал [6]. Серед новітніх форм роботи, зокрема і з біографічною інформацією, які активно запроваджуються у бібліотеках для дітей: флешбук (сплановане поширення інформації щодо постаті/книги/

події у соціальних мережах за попередньою домовленістю), веб-квест (гра чи завдання, що передбачають задіяння ресурсів Інтернету), віртуальна гра-мандрівка (містить кросворди, ілюстрації, аудіокниги, вікторини тощо, зазвичай на краєзнавчому матеріалі), електронний дайджест, скрайбінг (візуалізація за допомогою графічних символів, нова техніка презентації), буктрейлер, електронний інформаційний ресурс, бібліотрансформер (максимально повна фактографічна та бібліографічна інформація про об'єкт бібліографування, розміщена з використанням різних форм і засобів, скажімо: книжкова закладка, інформаційна листівка, інформаційно-бібліографічний словничок, мультимедійний урок-презентація, відеовікторина, відеоурок), тематична база даних і веб-урок. Та попри появу новітніх форм і методів роботи найпоширенішою формою популяризації біографіки серед дітей на сайтах бібліотек залишаються слайд-, відео- та мультимедійні презентації, засновані здебільшого на матеріалах, представлених на масштабних історико-документальних порталах і в електронних збірках музеїв і наукових бібліотек. Популярними є і віртуальні книжкові виставки, присвячені окремій персоні, що зазвичай містять добірки фотографій обкладинок книжок, разом із бібліографічним описом та анотацією, або фото реальних книжкових виставок, які відбулися в бібліотеці. Також поширені електронні видання (книги), які, з одного боку, уможливають вільний доступ до рідкісних видань максимально значній кількості користувачів, а з іншого — забезпечують діалог із читачем (змога широко публікувати свої твори приваблює дітей та залучає їх до співпраці з бібліотекою, вчить творити власне духовне середовище та матеріалізувати його).

Серед найцікавіших знахідок бібліотек для дітей щодо адаптації біографічного знання до потреб користувача-дитини — низка тематичних веб-квестів на орієнтованому на розвиток пізнавального інтересу до вивчення рідного краю сайті «Бібліоігротека» Рівненської ОБД (<http://bibliograph.jimdo.com>). Перший з них — «Письменники Рівненщини» — має в основі завдання-загадку та потребує синтезу інформації зі списку інтернет-джерел. Наступні — «Стежками його дивосвіту» (за творчістю Євгена Шморгуна) та «Секрет

успіху Олександра Ірванця» — розраховані на роботу учасників у групах (виконуючи завдання, користувачі вчать аналізувати та систематизувати отриману інформацію, знайомляться з біографією, творчістю, видавничою та громадською діяльністю земляка, а також створюють власні презентації). Зацікавлення користувачів-дітей викликають і розмаїті біографічні міні-проекти, які щоденно/щотижнево поповнюються впродовж року незначними за обсягом цікавими інформаційними блоками (скажімо, «Шевченко. День за днем» (<http://lodb.org.ua/nashi-proekty/shevchenko-den-za-dnem>) і «Нобеліада» (<http://lodb.org.ua/nashi-proekty/nobeliada>) Львівської ОБД).

Як відзначають фахівці, за роки незалежності змінилися насамперед «...масштаби, зміст, характер бібліографічної інформації, відбулося поступове переосмислення завдань інформаційно-бібліографічного обслуговування з позицій підготовки юних читачів до життя в нових умовах гуманізації та демократизації суспільства» [3, с. 30]. Водночас поширення набули інтерактивні електронні інформаційні продукти, які «...значно впливають на мотивацію вибору літератури, розвиток читання, самоосвіти, творчої та соціальної активності дітей в умовах сучасного бібліотечного простору» [3, с. 30]. Одним із перших інтерактивних⁴ електронних біобібліографічних видань стала серія, присвячена ювілейним датам відомих дитячих письменників світу, на сайті НБУ для дітей (біобібліографічна мандрівка «Подорож країною казок Редьярда Кіплінга», бібліовояж «Пригоди дерев'яного хлопчиська» до 75-річчя першої публікації книжки російського письменника О. М. Толстого «Золотий ключик, або Пригоди Буратіно», пізнавально-ігрове досє «Літературними стежками Самуїла Маршака»⁵). Кожний ресурс містить розповідь про життя та творчість письменника і бібліографію, супроводжується ілюстративними аудіо-відео-музичними матеріалами і має розважально-дозвілєві сторінки, що містять логічні та ігрові завдання для пробудження зацікавленості дітей в уваж-

⁴ Кращі ресурси доступні на сторінці «Інтерактивні ресурси» на сайті НБУ для дітей (<http://chl.kiev.ua/Default.aspx?id=6145>).

⁵ Там само.

ному прочитанні творів. Зразком подібного інформаційного продукту може бути музично-бібліографічне ревію для дітей середнього та старшого шкільного віку «Серце, віддане музиці: Платон Майборода» (до 95-річчя від дня народження)⁶, котре дає змогу ознайомитися з творчою спадщиною композитора, присвяченими йому поезіями та крилатими висловами про нього, переглянути фотоархів митця та уривки з художніх фільмів, музику до яких написав П. Майборода, прослухати найпопулярніші пісні композитора у виконанні відомих українських і російських співаків. Окремий розділ ресурсу розповідає про співпрацю з Андрієм Малишком та історію створення пісні «Рідна мати моя» («Пісня про рушник»). Наявні також ігрові елементи та бібліографічний список видань і посилань на сайти в мережі Інтернет, присвячені видатному композитору. Подібним чином — яскраво, багатоаспектно, у різних формах та з дотриманням вимог достовірності й науковості — біографічна інформація представлена також на сайтах інших провідних бібліотек України для дітей (наприклад, Черкаської ОБД: літературна розвідка із серії «Їх імена — окраса краю» для учнів 7–9 класів «Нехай Україна у щасті буя — у тім нагорода і втіха моя» до 175-річчя від дня народження М. П. Старицького)⁷. Та попри інноваційні напрацювання значну частку біобібліографічних посібників для дитячої аудиторії, виставлених у вільному доступі на сайтах бібліотек, і досі складають традиційні списки, пам'ятки, інформаційні досьє, присвячені видатним особистостям краю, творчості місцевих письменників, відомих представників української культури, що готуються дитячими бібліотеками, в основному, до їхніх ювілейних дат [1].

Окремо слід спинитися на біографічній та біобібліографічній діяльності Національної бібліотеки України для дітей, яка була і є науково-методичним, бібліографічним та інформаційним центром дослідження книговидання для дітей в Україні. Так, значний інтерес для дослідників становить «Електронна бібліотека НБУ для дітей» (<http://www.>

⁶ Кращі ресурси доступні на сторінці «Інтерактивні ресурси» на сайті НБУ для дітей (<http://chl.kiev.ua/Default.aspx?id=6145>).

⁷ Там само.

chl.kiev.ua/elibrary/Book/Index), де у вільному доступі викладена низка унікальних видань (скажімо, 25 дитячих книжок української шевченкіани). Понад чотири десятки постатей провідних вітчизняних дитячих письменників розкриває один із розділів електронного рекомендаційного покажчика «Природа і людина» — «Золота колекція дитячої літератури» (<http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=1866>). Кожна персоналія представлена світлиною, розлогою біографічною довідкою, бібліографією творів та літературою про письменника, а також низкою додаткових покажчиків і списків (художників-ілюстраторів творів, вебліографією тощо). Значні обсяги унікальної біографічної інформації щодо дитячих письменників України накопичуються також на ресурсі КЛЮЧ (Краща Література Юним Читачам) (<http://www.chl.kiev.ua/key>). На 1 листопада 2015 р. це близько сотні біографічних довідок про письменників-сучасників; значні за обсягом ювілейні сторінки, де акумулюються відомості про творчість ювіляра та відгуки щодо нього сучасників і нащадків (скажімо, «Анатолієві Григоруку — 80!» (<http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/101>), Юрієві Збанацькому — 100 років! (<http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/204>) тощо); «Аудіобібліотечка» (<http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowCategory/8>), в якій зберігається більше сімдесяти записів творів дитячої літератури в авторському виконанні; рубрика «Слово письменникові» (<http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowCategory/4>), де зібрані оповіді та інтерв'ю письменників про історії написання творів, цікаві випадки з життя тощо. Беззаперечним здобутком бібліотеки є серія біобібліографічних нарисів «Дитячі письменники України» (див.: «Електронна бібліотека методико-бібліографічних матеріалів» (<http://www.chl.kiev.ua/mbm/Book/Genre/52>)), при укладанні яких широко використовуються такі унікальні джерела, як домашній архів автора. Уже підготовлено п'ять випусків, присвячених знаковим постатям української дитячої літератури — Володимирові Рутківському (2009), Всеволодові Нестайку (2011), Анатолієві Качану (2012), Борисові Комару (2013), Наталі Забілі (2015). Кожний випуск містить широку розвідку про життя і творчість письменника, його автобіографію (зазвичай ексклюзивну — написану для

видання чи віднайдену в архіві), список основних дат життя і творчості, вичерпну бібліографічну частину («Видання творів», «Публікації у збірниках», «Публікації у читанках, хрестоматіях, навчальних посібниках», «Публікації у періодичній пресі», «Іншомовні видання», «Письменник про літературу та мистецтво для дітей», «Бесіди, інтерв'ю з письменником», «Література про письменника», «Web-бібліографія», а також, при потребі, «Драматичні твори», «Публіцистика», «Викладання творів у школі» та ін.), значний масив допоміжних покажчиків («Іменний покажчик», «Іменний покажчик художників-ілюстраторів», «Покажчик місць видань творів письменника», «Покажчик видавництв» та ін.). Матеріали у розділах подані за хронологією публікацій, у межах розділу — за абеткою прізвищ авторів та назв творів. Рецензії на твори розміщено за бібліографічним описом кожного документа.

Інтерес також становить Ретро-проект «Книжковий експрес з минулого» (<http://www.chl.kiev.ua/Default.aspx?id=6550>), покликаний у новітній динамічній формі розкрити фонди бібліотеки перед юним читачем. Усі його серії містять значні обсяги біографічної інформації, зокрема іконографічної. Цікавою формою подачі матеріалу та унікальним змістовим наповненням приваблюють віртуальні виставки на сторінці «Музею книги» (скажімо, про Дору Добру, Олександра Копиленка (<http://chl.kiev.ua/default.aspx?id=7026>)). «Сторінка методиста» (<http://www.chl.kiev.ua/Default.aspx?id=3833>) містить, серед іншого, серію методичних порад і матеріалів «Великі українці», покликану допомагати організаторам дитячого читання у пропагуванні біографічного знання серед юні. З більш раніших напрацювань на увагу заслуговує серія рекомендаційних бібліографічних покажчиків-дайджестів для читачів старшого шкільного віку «Українська наука у світовій науці», що містить розлогі біографічні розділи щодо українських вчених («Творці хімії з України»⁸, «Творці фізики з України»⁹, «Учені-біологи

⁸ Містить відомості про: В. І. Вернадського, І. Я. Горбачевського, М. Д. Зелінського, К. Б. Яцимирського, А. Т. Пилипенка.

⁹ Містить відомості про: С. Корольова, І. Пулюя, О. Смакулу, Ю. Кондратюка, Б. Грабовського.

України»¹⁰, «Творці математики з України»¹¹). Кожна персоналія вміщує: фото, біографічну довідку, зорієнтовану на читача-дитину, бібліографію та посилання на видання, де можна прочитати про інших вітчизняних учених даної галузі знання. Цікавим є також посібник для учнів 7–9 класів «Українські письменники — герої художніх творів», що складається з окремих бесід¹². За основу групування джерел у ньому було взято біографічну канву життя або хронологічні межі творчості літературного діяча. Бесіди розміщуються за часом вступу письменника у літературний процес. Розповідь оперта на художні тексти, йому присвячені. Посібник містить вичерпну бібліографію художніх прозових творів по кожній персоналії.

На жаль, нині фактично зникли як ресурси вільного доступу сайти дитячих бібліотек, які опинилися на тимчасово окупованих територіях України. Натомість більшість із них містили значні обсяги біографічної інформації. Так, сайт Кримської РДБ поза іншим містив бібліоогляд книжок місцевої письменниці та перекладача Ольги Тимохіної¹³ з вичерпною бібліографією творів авторки за 1997–2002 рр., повністю засновану на регіональних виданнях і періодиці. Цікавими для біографіста є також біобібліографічні покажчики, присвячені життю та творчості Володимира Орлова, долю якого на достатньому науковому рівні досліджує бібліотека. На жаль, видання «И это всё о Крыме: Путеводитель по журн. „Крымуша”», «Мій Крим і я: дайджест із літературного краєзнавства», серія «Крымские писатели-юбиляры —

¹⁰ Містить відомості про: М. Ф. Кащенко, В. І. Липського, А. М. Окснера, М. Г. Холодного, І. І. Шмальгаузена.

¹¹ Містить відомості про: Г. Ф. Вороного, В. М. Глушкова, М. О. Зарицького, М. П. Кравчука, В. Й. Левицького, М. В. Остроградського.

¹² Бесіди присвячені: Г. С. Сковороді, І. П. Котляревському, Г. Ф. Квітці-Основ'яненку, В. М. Забілі, Є. П. Гребінці, Т. Г. Шевченку, Л. І. Глібову, С. В. Руданському, Марку Вовчку, М. П. Старицькому, І. К. Карпенку-Карому, Панасу Мирному, П. А. Грабовському, І. Я. Франку, М. М. Коцюбинському, Лесі Українці, Лесю Мартовичу, В. С. Стефанику, Марку Черемшині.

¹³ Добрые кижки Ольги Тимохиной. Библиообзор для юных читателей / Крымская республиканская дет. б-ка им. В. Н. Орлова ; сост. А. И. Олейникова, О. В. Чернецкая. – Симферополь, 2005. – 29 с.

детям и подросткам»¹⁴ містять вибірку та не завжди вичерпну інформацію. Досить розмаїтий за наповненням був сайт Централізованої бібліотечної системи для дітей м. Севастополя, що об'єднував сайти Севастопольської центральної міської бібліотеки для дітей ім. А. П. Гайдара, бібліотеки Дружби народів¹⁵ і бібліотеки ім. Г. О. Черкашина, та домени «Севастопольські художники»¹⁶, «Про крейсер «Михайло Кутузов», віртуального музею дитячої книжки письменника Євгенія Білоусова¹⁷, музею письменника Г. О. Черкашина¹⁸. Цікавим є насамперед Відділ рідкісної книги та Музей дитячої книги, де зібрано не лише доступні в інших книгозбірнях дореволюційні видання, а й друковані твори для дітей (книги, журнали, листівки, плакати), зокрема довоєнні краєзнавчі видання, унікальні колекції книг¹⁹. Сайт Луганської обласної дитячої бібліотеки містив сторінку «Гордість землі Луганської» (не дуже вдалі розповіді про Бориса Грінченка, Володимира Даля, молодогвардійців і краєзнавчий хронограф низької якості), а також електронну базу даних «Кращі люди Луганщини», серію «Наші люди»²⁰,

¹⁴ Як-от: Нузет Умеров : биобиблиографический минисправочник / КРДБ им. В. Н. Орлова ; сост. О. В. Чернецкая, А. И. Олейникова. – Симферополь, 2006. – 53 с. – (Крымские писатели-юбиляры – детям и подросткам).

¹⁵ Бібліотека Дружби народів — філіал № 14 ЦБС для дітей м. Севастополя, що містить літературу про всі нації та народності, які населяють Крим.

¹⁶ Це віртуальний аналог виставки-продажу картин місцевих авторів, що понад 15 років діє в ЦДБ ім. А. П. Гайдара.

¹⁷ Музей діє з 2005 р. у м. Севастополі у дитячій бібліотеці № 16. Євгеній Білоусов — педагог, вожатий «Артека», автор 33 дитячих книжок, лауреат Державної Премії Автономної Республіки Крим, відзначений також Міжнародним Дипломом ІВВУ (ЮНЕСКО) імені Г.-Х. Андерсена.

¹⁸ У Севастополі є Фонд історії та культури імені Геннадія Черкашина, його ім'я носить дитяча бібліотека-філіал № 7, яка й створила Музей письменника Геннадія Черкашина у 2002 р. (9 розділів, більше 2 тис. оригінальних експонатів (твори, публіцистика, документи, нагороди, автографи тощо).

¹⁹ Зокрема, 557 книг з автографами із зібрання Бориса Каміра, заступника головного редактора видавництва «Дитяча література», повне зібрання книжок і матеріалів про життя і творчість А. Гайдара, зібрання творів для дітей письменників Криму та Севастополя тощо.

²⁰ Пам'ятки, присвячені творчості місцевих письменників (Андрія

біобібліографічні показники «Письменники Луганщини — дітям» і «Гордість землі Луганської»²¹.

Фактором, який визначає формування біографічних інформаційних ресурсів для дітей, є їхні потреби в різному віці, зумовлені навчальною та пізнавальною діяльністю. Тому запорукою того, що ця продукція буде запитувана дітьми, стає її створення з урахуванням вікових і психологічних особливостей дітей-користувачів. Відтак визначальною умовою побудови ефективної системи біографічних ресурсів для юні є моніторинг потреб цієї категорії користувачів, бо лише об'єктивне уявлення про потенційного читача дає змогу створити ресурс, здатний як задовольнити реальні потреби, так і сприяти подальшому духовному та інтелектуальному розвитку особистості. Поступово ефективність донесення біографічної інформації до користувача-дитини стає предметом дослідження соціологічних бібліотечних служб. Так, під час моніторингу ефективності заходів із популяризації шевченкіани в бібліотеках України для дітей серед учнів 5–8 класів опитали 1400 респондентів з усіх областей України, з'ясувавши результативність проведених бібліотеками країни 7528 заходів. Один з важливих висновків дослідження полягає в тому, що діти, попри активну в них задіяність, віддали перевагу над традиційними формами роботи (тижні читання, голосні читання, краєзнавчі мандрівки, експрес-інформації тощо) їх модернізованим версіям (шевченківські читання мовами народів світу, вуличні акції, читацький марафон на встановлення рекорду безперервного читання «Кобзаря», літературні діалоги, засновані на родинних традиціях читання «Кобзаря», оформлення книги дитячих творів, присвячених Шевченкові) та новітнім, заснованим на інформаційних технологіях формам роботи (Всеукраїнська акція «Читай «Кобзар»! Формат не має значення», флешмоби, презентації). Відтак бібліотеки доклали багато зусиль до створення віртуальних ресурсів шевченкіани для дітей, які розміщуються на сайтах. Зокрема, набули поширення віртуальні книж-

Медведенка, Тетяни Дейнегіної та ін.).

²¹ Містять відомості про: Володимира Даля, Всеволода Гаршина, Володимира Сосюру, Михайла Матусовського, Миколу Руденка, Владислава Титова, Павла Аєдоніцького, Белу Руденко, Павла Луспекаєва.

кові виставки, екскурсії, презентації, квести, що передбачають пошук, інтелектуально-екстремальну підоснову, а також розвиток навичок інформаційної грамотності та культури. Серед найцікавіших проєктів — Всеукраїнський віртуальний фотоконкурс «Map-Ukraine Шевченкіана» (започаткований НБУ для дітей), Міжнародний інтернет-конкурс Львівської ОБД «Що ви знаєте про Кобзаря?» (популяризував постать Шевченка серед читачів бібліотек Польщі, Росії, Білорусі, Казахстану та ін.), відеоперегляд «Т. Г. Шевченко — художник» (Дніпропетровська ОБД), відеорепортаж «Вінок пам'яті Кобзарю» (Полтавська ОБД), мультимедійна гра-вікторина «Що ми знаємо про Кобзаря» (Сумська ОБД), відеогодина «Пам'ятники Шевченку в Україні» (Черкаська ОБД), віртуальні мандрівки «Шевченко на Волині» (Рівненська державна ОБД), «Земля, яку сховає Тарас» (Тернопільська ОБД), «Світоч української культури» (Запорізька ОБД), слайд-подорож «Кобзар у бронзі і граніті» (Чернігівська ОБД), веб-подорож «Шевченківськими місцями» (Сумська ОБД) та ін. [7].

Окремо слід відзначити діяльність дитячих бібліотек України, спрямовану на зацікавлення дітей власним родоводом, біографічним пошуком як таким (Всеукраїнський родинний конкурс «Книга пам'яті мого роду» НБУ для дітей (<http://www.chl.kiev.ua/Default.aspx?id=7223>); відеопроєкт «Шевченкіана нашої родини» Херсонської ОБД (<http://www.library.kherson.ua>)). На жаль, досі ця робота проводиться здебільшого під гаслами значних ювілейних дат (завершення Другої світової війни, 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка), а не є щоденною системною діяльністю, спрямованою на виховання самоповаги та патріотизму як високої самооцінки в кожному з громадян країни. Водночас ці проєкти не припиняють розвиватися з підбиттям підсумків конкурсу, що їх започаткував, а продовжують наповнюватися, розгортаючись у окремі повноцінні проєкти на сайтах бібліотек, перетворюючись по суті в тематичні зібрання «родинних історій» у формі відеокниг і слайд-презентацій.

Різномплановим тематичним призначенням вирізняється блогосфера дитячих бібліотек, де, поряд з іншим, існують значні біографічні ресурси (скажімо, «Бібліотека-музей „Літературне Тернопілля”» бібліотеки № 2 для дітей

Тернопільської міської ЦБС (<http://librarymuseum.blogspot.com/>). Водночас саме у блогах з метою заохочення дітей до відвідання книгозбірні розміщують слайд-шоу біографічних ресурсів, повні версії яких доступні локально у бібліотеках. Наприклад, на блозі «НБУшка» НБУ для дітей (<https://nbukids.wordpress.com/>) розміщені слайд-шоу літературного екскурсу у життя та творчість українського письменника для дітей середнього та старшого шкільного віку «Зачинатель національної соціально-побутової прози: Григорій Федорович Квітка-Основ'яненко» (до 235-річчя від дня народження), театральньо-бібліографічної розвідки для дітей старшого шкільного віку «Гордість української драматургії: Іван Карпович Карпенко-Карий» (до 170-річчя від дня народження), віртуальної музично-бібліографічної розвідки для дітей старшого шкільного віку «Голос і душа пісенної України: Маруся Чурай» (до 390-річчя від дня народження) та ін.

Зважаючи на нерівномірне і часткове оновлення фондів, все ще недостатню інформатизацію та відсутність технічного оснащення (насамперед у сільських і районних закладах), у пропаганді біографічного знання в бібліотеках для дітей України домінують традиційні форми роботи, тією чи іншою мірою модернізовані до запитів сучасного користувача, але й досі засновані на застарілій базі. Серед найпоширеніших заходів, відображених на сайтах (блогах, сторінках у соціальних мережах) бібліотек, — бесіди, бібліографічні огляди, виставки творчих робіт учнів, години цікавих повідомлень, голосне читання творів, ігри-дослідження, декади поезії, дні інформації, книжкові виставки, конкурси читців, літературні марафони (вікторини, ранки), літературно-музичні та літературно-художні композиції, поетичні сторінки, творчі галереї, театралізовані вистави, цикли зустрічей, тематичні свята і читання. Водночас значного поширення набули такі модернові форми роботи, як відеопроєкти, віртуальні та інтерактивні віртуальні виставки, а також цикли віртуальних книжкових виставок. Завдяки використанню відеоматеріалів (кліпи, рекламні ролики, майстер-класи), аудіозаписів, мультфільмів, фотоматеріалів тощо, використання яких уможливила саме поява у бібліотеках інтернет-центрів, значно поліпшилася візуальна та інформаційна якість масових заходів із популяри-

заці біографічного знання, посилюється їх вплив на дітей.

Підсумовуючи, маємо визнати, що увага вітчизняних дослідників до проблем формування електронних ресурсів, присвячених розкриттю біографічної інформації для дітей, не відповідає значимості цього феномену для формування вітчизняного гуманітарного інформаційного простору, відтак жива практика створення подібних інформаційних продуктів стрімко випереджає теоретичне осмислення і методичне опрацювання цього процесу. Зокрема бібліотеки України для дітей, виконуючи інформаційну, когнітивну (пізнавальну), освітню, культурно-виховну, ціннісно-орієнтаційну, просвітницьку, креативнорозвиваючу та бібліопсихотерапевтичну функції, стали активними творцями ефективного, змістовно привабливого мультимедійного середовища, найважливішим комунікаційним каналом доступу користувачів-дітей до якісних, сформованих на основі кваліфікованого відбору електронних і нонелектронних фондів біографічної інформації.

Важливо й те, що одним із ключових зрушень у поступі вітчизняної бібліотечної системи як провідного центру соціальних комунікацій є усвідомлення незворотності переходу від «бібліотекоцентризму» до осмислення ролі бібліотечних установ у якнайширшому колі різноманітних інституцій і громадських ініціатив. Бібліотеки для дітей України відіграють у цих процесах одну з провідних ролей. Залучаючи до співпраці фахівців різних галузей, завдяки використанню інформаційних технологій, опануванню інтернет-середовища, створенню власних електронних ресурсів, вони консолідують спільноти навколо завдання створення максимально повного й відкритого середовища для розвитку дітей, а надаючи доступ до фахово дібраної різнопланової, але безпечної та корисної юним біографічної інформації, формують безпечний для дитини інформаційний простір. Електронне середовище бібліотек поступово стає для дітей ефективною сходиною до опанування навичок ведення дискусії, обговорень, інформаційно-пошукової та ігрової діяльності, тобто повноцінного комунікативного простору.

1. *Гажаман Н.* Науково-бібліографічні (краєзнавчо-бібліографічні) посібники бібліотек — ресурсна база майбутнього [Текст] / Н. Гажа-ман // Всеукраїнська науково-практична конф. «Бібліотеки для дітей в контексті культурно-історичного розвитку України», 20 лист. 2015 р. : зб. мат. / Нац. б-ка України для дітей ; уклад. Є. Ю. Подокопна. — Київ, 2015. — С. 63–66.
2. Історія розвитку бібліотек України для дітей (кінець XIX — XX ст.) [Текст] : монографія / Нац. б-ка України для дітей ; А. І. Гордієнко, А. С. Кобзаренко (керівники авт. кол.) ; наук. ред. Л. П. Каліберда, Н. О. Новікова. — Київ : Ліра-К, 2015. — 592 с.
3. *Красножон В., Кисельова С.* Тенденції розвитку інформаційно-бібліографічних послуг бібліотек для дітей України за роки незалежності [Текст] / В. Красножон, С. Кисельова // Історія розвитку бібліотек України для дітей (кінець XIX–XX ст.) : монографія / Нац. б-ка України для дітей ; А. І. Гордієнко, А. С. Кобзаренко (керівники авт. кол.); наук. ред. Л. П. Каліберда, Н. О. Новікова. — Київ : Ліра-К, 2015. — С. 28–31.
4. *Любовець Н. І.* Українські мемуари в сучасному інформаційному просторі [Текст] / Н. І. Любовець // Наук. праці НБУВ. — К. : НБУВ, 2013. — Вип. 37. — С. 602–615.
5. *Ляшко С. М.* Біографічна довідкова справа в Україні (60-ті рр. XIX — 40-і рр. XX ст.) [Текст] : нариси історії / С. М. Ляшко. — Запоріжжя : Дике поле, 2006. — 88 с.
6. *Марченко Н. П.* Засадничі принципи та тенденції формування вітчизняних електронних ресурсів, присвячених книзі для дітей і дитячому читанню [Текст] / Н. П. Марченко // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. — Вінниця : Нілан-ЛТД, 2014. — Вип. 4. : Інтегрований галузевий інформаційний ресурс: стан, проблеми, перспективи створення та забезпечення доступу. — С. 367–375.
7. *Марченко Н. П.* Новітня Шевченкіана на сайтах провідних бібліотек України для дітей [Текст] / Н. П. Марченко // Укр. біографістика : зб. наук. праць. — К. : НБУВ, 2014. — Вип. 11. — С. 336–361.
8. *Попик В. И.* Библиотеки как интеграторы электронных ресурсов историко-биографической информации [Текст] / В. И. Попик // Библиотековедение. — 2014. — № 1. — С. 42–46.
9. *Попик В. І.* Ресурси довідкової біографічної інформації : історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку [Текст] / В. І. Попик. — К. : НБУВ, 2013. — С. 39.
10. *Попик В. І.* Biography — Біографіка — Біографістика — Біобібліографія: понятійний арсенал історико-біографічних досліджень [Текст] / В. І. Попик // Укр. іст. журнал. — 2015. — № 3. — С. 124–138.
11. *Яценко О. М.* Персональна бібліографія, біобібліографія: термінологічний аналіз [Текст] / О. М. Яценко // Бібліотеч. вісник. — 2014. — № 5. — С. 24–29.

2.4. Біографічна інформація у просторі публічних бібліотек

Основним призначенням публічної бібліотеки є забезпечення користувачів вільним доступом до інформаційних ресурсів культурного і освітнього простору на локальному і глобальному рівнях. При цьому бібліотека стає необхідною складовою у реалізації двох фундаментальних соціальних функцій суспільства — сприяння особистісному розвитку людини і забезпечення міжпоколінної трансляції культури — через акумуляцію і збереження інформаційних ресурсів щодо досягнень людського духу в різних сферах життя, етнокультурної та історичної спадщини.

Бібліотеки відігравали величезну роль в житті людей у попередні історичні епохи. Так само й сьогодні, в умовах стрімкого збільшення потоків інформації та знань, роль бібліотек не втрачається. Проте суттєво змінюються форми взаємодії з читачем. Серед головних завдань сучасної публічної бібліотеки слід відзначити поєднання традиційних і новітніх інформаційних технологій в обслуговуванні читачів, що передбачає використання накопичених інформаційно-документних ресурсів на паперових та електронних носіях, забезпечення доступу до мережевої інформації. Все частіше бібліотекар з пропагандиста та зберігача книг перетворюється на певний «інформаційний навігатор», який допомагає зорієнтуватися читачеві у величезному інформаційному потоці.

Особливої популярності серед нинішніх читачів набула біографічна інформація, що обумовлено кількома причинами. По-перше, це загострення уваги до мікроісторії (розгляд минулого малих територій і популяцій з метою вивчення повсякденного життя та ментальності «маленької людини»). По-друге, впровадження комп'ютерних технологій у діяльність бібліотек. Електронні джерела біографічної інформації, так само як і друкованої, виступають джерелом відображення творчої, наукової та громадської діяльності особистості. Нині немає змоги видавати великими тиражами друковані джерела, а їх електронні версії, розміщені на сайтах бібліотек, дають можливість розширити коло потенційних користувачів.

Інтернет сприяє вільному доступу до значних масивів біографічної інформації.

Значна кількість публічних бібліотек має досвід розробки випусків серій біобібліографічних посібників. Для прикладу можна навести видання «Відомі діячі української книги», «Повернуті імена» Національної парламентської бібліотеки України. Останніми роками традиційний друкований бібліографічний ресурс органічно доповнюється електронним. Значного поширення в українському електронному просторі набуло формування порівняно невеликих за обсягом культурно-інформаційних ресурсів — на сайтах бібліотек, музеїв, архівів, громадських організацій і окремих краєзнавців-дослідників. Якщо на початковому етапі вони здебільшого формувалися й оновлювалися переважно до ювілеїв визначних діячів вітчизняної культури та пам'ятних дат, то нині ситуація відчутно змінюється: ця робота набуває все більше системного характеру, сприяє нагромадженню інформації, призначеній широкому колу читачів, особливо студентській та учнівській молоді.

Нині переважна більшість сайтів публічних бібліотек розміщують біографічні матеріали про вітчизняних діячів на своїх сторінках. Аналізуючи місце біографічних матеріалів у роботі сучасної публічної бібліотеки, варто розглянути окремо представлення біографічної інформації у кожному виді бібліотек. У дослідженні виділимо три групи — національні і державні наукові бібліотеки, обласні універсальні наукові бібліотеки та міські і районні бібліотеки. Потрібно розуміти, що вище згадані заклади мають зовсім різну організаційну та матеріальну базу і тому можливості їх розвитку і функціонування суттєво відрізняються.

На сайті Національної парламентської бібліотеки України (www.nplu.org/) виставлено проект «Культура України», до якого залучені фахівці регіональних бібліотек та наукових установ. Результатом їх роботи на листопад 2015 р. є електронна бібліотека «Культура України», що містить понад 6200 оцифрованих документів (монографій, нарисів, періодичних видань), а її фонд складається з чотирьох колекцій — «Теорія культури. Культурологія. Історія культури», «Мистецтво», «Етнографія» та «Заклади культури». Перша колек-

ція містить підрозділ «Персоналії», де розміщені видання, присвячені відомим українцям (Тарасу Шевченку, Михайлу Грушевському тощо). Новинкою сайту є рубрика «Українська бібліотечна енциклопедія». Вона, зокрема, містить статті про науковців, організаторів бібліотечної справи, бібліотечних фахівців-практиків минулого, діяльність яких вплинула на становлення та розвиток бібліотечної справи на територіях, що нині входять до складу України, а також про фахівців бібліотечної справи — наших сучасників. Пошук здійснюється за алфавітом, кожна персоналія містить досить розлогу біографічну довідку про особу, бібліографію її творів та літературу про неї. На листопад 2015 р. на сайті було розміщено 409 біографічних статей, і цей перелік постійно доповнюється.

На сайті Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського (www.dnprb.gov.ua) опубліковано електронні версії видань біобібліографічних серій «Видатні педагоги України та світу», «Академіки АПН України» та «Ювіляри АПН України», започатковано окремий структурований ресурс «Педагоги-новатори України». Вміщені в них біографічні статті здебільшого запозичені з відомих довідкових видань, проте трапляються й оригінальні матеріали, що є результатом плідної дослідницької роботи.

Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека України ім. В. Г. Заболотного (<http://www.dnabb.org/>) на власному сайті розміщує два типи біобібліографічних ресурсів: електронні версії бібліографічних покажчиків у розділі сайту «Ресурси бібліотеки» та окремий розділ «Видатні особистості». У розділі «Ресурси бібліотеки» є рубрика «Видання бібліотеки», де представлена серія бібліографічних покажчиків «Видатні зодчі України». Вона незначна за обсягом, але містить рідкісні оцифровані матеріали. У розділі сайту «Видатні особистості» подано невеличкі за обсягом біографічні довідки, які містять дати народження і смерті особи, її нагороди та внесок у будівництво та архітектуру.

Цікавим, інформативним та змістовним є сайт Державної бібліотеки України для юнацтва (<http://www.4uth.gov.ua/>). В окремому розділі електронного каталогу в рубриці «Персоналії» за прізвищем можна знайти біографічну інформацію про особу та перелік літератури, яку бібліотека може надати

читачу на замовлення. Розділ містить майже 14 тис. документів, які легко знайти та якими зручно користуватися.

Важливу роль у створенні і розповсюдженні біографічної інформації відіграють сайти обласних публічних бібліотек. Результати аналізу 23 сайтів обласних універсальних наукових бібліотек України станом на березень 2013 р. показали, що біобібліографічну інформацію в різних формах містять 20 з них (87 %). На сайтах деяких бібліотек є тільки перелік бібліографічних посібників, серед яких є й персональні, без доступу до їх текстів. Як приклад можна навести розміщення змістовних матеріалів біографічного характеру про діячів культури, присвячених відомим землякам, які поступово з'являються на сайтах Волинської державної обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олени Пчілки (www.ounb.lutsk.ua), Закарпатської обласної універсальної наукової бібліотеки (www.biblioteka.uz.ua), Донецької обласної універсальної наукової бібліотеки імені Н. К. Крупської (www.library.donetsk.ua), Чернівецької обласної наукової бібліотеки імені Миколи Івасюка (блог відділу краєзнавства: www.magiabukoviny.blogspot.ua).

Як правило, біобібліографічні ресурси можна знайти у рубриках «Наші видання», «Видання», «Бібліографія», «Видавнича діяльність» тощо. Біографічна довідка на даних сайтах є досить типовою: дати народження та смерті діяча, основні дати його життя і діяльності або стисла біографія, перелік праць. Як приклад можна навести біобібліографічний словник Черкаської обласної універсальної наукової бібліотеки «Видатні країни», де за початковою літерою прізвища можна знайти біографічні відомості про особу та список літератури. За таким самим принципом побудований біобібліографічний словник «Выдающиеся деятели Луганщины» на сайті Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Горького. Окремим розділом на сайті можна знайти персональні рубрики, присвячені діячам краю, з вказуванням галузі, до якої вони відносяться. Пошук здійснюється за алфавітом. У біографічній статті досить стисло подано біографічні дані, нагороди, список літератури.

Переважає більшість біографічних довідок, які з'являються на сайтах бібліотек, приурочені до ювілею особи. Деякі бібліо-

теки видають цілі серії про ювіляра з прив'язкою його біографії до конкретного краю («Імена в історії Придніпров'я», «Література рідного краю», «Літературна Дніпропетровщина» Дніпропетровської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Кирила і Мефодія (www.libr.dp.ua/); «Краєзнавці Донеччини», «Письменники-земляки» Донецької обласної універсальної наукової бібліотеки; «Визначні вчені Івано-Франківщини» Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. Франка (www.lib.if.ua/); «Історики і краєзнавці Чернігівщини» Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (www.libkor.com.ua/). Варто зазначити, що персональні покажчики різняться між собою структурою, розміщенням, поданням інформації, тобто відсутня єдина методика підготовки матеріалу.

Розмірковуючи над місцем біографічної інформації у роботі районних та міських бібліотек, потрібно зауважити, що можливості їх дуже обмежені і проблема недофінансування є найактуальнішою. У публічних міських та районних бібліотеках України відбувається стабільний процес старіння фондів. Бібліотеки мають цілий пласт літератури 60–80 рр. ХХ ст., яка не користується попитом серед читачів, але залишається на полицях. Деякі з бібліотек і досі не мають власних сторінок в Інтернеті.

Проаналізуємо сайти публічних міських та районних бібліотек, які мають власні сторінки в мережі Інтернет. Більшість біографічних матеріалів можна знайти у краєзнавчих рубриках сайтів бібліотек. Так, на сайті Косівської центральної районної бібліотеки Івано-Франківської обл. (www.kosivlibrary.if.ua/) у літературно-мистецькій «Світлиці» працює краєзнавчий сектор. Тут влаштовуються книжкові виставки про край — його минуле та сьогодення, а також представлено експонати краєзнавчого характеру. Відкрито картотеки «Воїни УПА — косівчани», «Митці Косівщини», де можна ознайомитися з біографічними даними про певну особу. На сайті Центральної публічної бібліотеки м. Комсомольська Полтавської обл. (www.library-public.narod.ru/) у рубриці «Краєзнавство» наведені біографічні дані про видатні постаті краю. На сайті Долинської центральної районної

бібліотеки Івано-Франківської обл. (www.dcrb.net/) у рубриці «Видатні особистості Долинщини» розміщені біографічні довідки про видатних людей краю. Як правило, інформація розміщена за алфавітом і містить відомості про основні етапи життя особи, нагороди, відзнаки та діяльність особи, яка пов'язана з краєм.

Якщо проаналізувати частку біографічної літератури від загальної кількості книжок з книговидачі, які беруть читачі районних та міських публічних бібліотек, то вона складає приблизно 3 %. Причин такої ситуації кілька. По-перше, значна частина застарілої літератури у фондах сучасних бібліотек, що були надруковані в період панування радянського тоталітарного режиму і містять викривлену ідеологічну спрямованість. По-друге, недостатня кількість вузькопрофільних біографічних видань. По-третє, слабка інформованість читачів щодо незаслужено забутих, з певних причин, імен видатних діячів національної культури, а також виникнення значного спектру електронних ресурсів, доступних широкому загалу користувачів поза межами бібліотек.

Досить поширеним явищем для багатьох бібліотек є розміщення на своїх ресурсах віртуальних виставок, куди включені фрагменти статей, рецензій, есе, нарисів, листів: «22 березня — 55 років з дня смерті оперної співачки Лідії Липковської» Чернівецької обласної універсальної наукової бібліотеки (www.library.cv.ua/), «Кислюк Віталій Степанович (1940–2014)» Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка» (www.library.lp.edu.ua/), «Володимир Гжицький: прозаїк, дарамтург, перекладач» Бережанської центральної районної бібліотеки ім. Т. Шевченка Тернопільської обл. (www.lib.ber.te.ua/).

Підводячи підсумки, відзначимо, що бібліотеки пропонують своїм користувачам досить широкі можливості доступу до різноманітних джерел біографічної інформації, серед яких переважають біографічні матеріали, створені до ювілеїв видатних осіб, а також присвячені діячам літератури та мистецтва. Незважаючи на певну топологічну ентропію біографічної інформації, тобто розміщеність невеликими випадковими частинами у різних відділках, бібліотекарі намагають-

ся її упорядковувати та структурувати. Проте такі спроби є досить розрізненими і недостатньо обґрунтованими. Таким чином, бібліотека потребує більш чіткого регламентування своєї діяльності. На організаційно-управлінському рівні варіантом вирішення завдання упорядкування біографічних даних може стати створення відповідних функціональних структур бібліотеки. Також важливим кроком є створення веб-путівника на основі аналізу сучасних Інтернет-ресурсів сайтів публічних бібліотек.

1. *Бережанська* центральна районна бібліотека ім. Т. Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.lib.ber.te.ua/. – Назва з екрана.
2. *Блог* відділу краєзнавства Чернівецької обласної наукової бібліотеки імені Миколи Івасюка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.magiabukoviny.blogspot.ua. – Назва з екрана.
3. *Волинська* державна обласна універсальна наукова бібліотека імені Олени Пчілки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ounb.lutsk.ua. – Назва з екрана.
4. *Воскобойнікова-Гузева О. В.* Біобібліографічна діяльність у стратегії розвитку провідних бібліотек України: аналіз ресурсів відкритого доступу [Текст] / О. В. Воскобойнікова-Гузева // Укр. біографістика : зб. наук. праць. – Київ : НБУВ, 2012. – Вип. 9. – С. 197–214.
5. *Державна* наукова архітектурно-будівельна бібліотека України ім. В. Г. Заболотного [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dnabb.org/>. – Назва з екрана.
6. *Державна* бібліотека України для юнацтва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.4uth.gov.ua/>. – Назва з екрана.
7. *Державна* науково-педагогічна бібліотека імені В. О. Сухомлинського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dnpb.gov.ua. – Назва з екрана.
8. *Дніпропетровська* обласна універсальна наукова бібліотека ім. Кирила і Мефодія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.lib.dp.ua/. – Назва з екрана.
9. *Долинська* центральна районна бібліотека [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dcrb.net/. – Назва з екрана.
10. *Донецька* обласна універсальна наукова бібліотека імені Н. К. Крупської [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.library.donetsk.ua. – Назва з екрана.
11. *Закарпатська* обласна універсальна наукова бібліотека [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.biblioteka.uz.ua. – Назва з екрана.
12. *Івано-Франківська* обласна універсальна наукова бібліотека імені І. Франка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.lib.if.ua/. – Назва з екрана.

13. *Косівська* центральна районна бібліотека [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kosivlibrary.if.ua/. – Назва з екрана.
14. *Краєзнавча* робота в бібліотеках України [Текст]: інформ. бюл. Вип. 22 / підгот.: В. П. Кисельова, О. В. Михайлова, І. В. Чеховська. – Київ : Вініченко, 2011. – 150 с.
15. *Науково-технічна* бібліотека Національного університету «Львівська політехніка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.library.lp.edu.ua/. – Назва з екрана.
16. *Національна* парламентська бібліотека [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nplu.org/. – Назва з екрана.
17. *Трачук Л.* Сайти обласних універсальних наукових бібліотек [Текст] / Л.Трачук // Вісник Книжкової палати. – 2013. – № 9. – С. 1–3.
18. *Центральна* публічна бібліотека м. Комсомольська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.library-public.narod.ru/. – Назва з екрана.
19. *Чернівецька* обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. Івасюка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.library.cv.ua/. – Назва з екрана.
20. *Чернігівська* обласна універсальна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.libkor.com.ua/. – Назва з екрана.

РОЗДІЛ 3

З ДОСВІДУ РОБОТИ ІНСТИТУТУ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО НАД ФОРМУВАННЯМ МАСШТАБНИХ РЕСУРСІВ БІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

3.1. Досвід біобібліографічної діяльності Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

За обсягом матеріалів та за характером наукової розробки окремих проблем методика й організація бібліографічної діяльності — найбільший розділ бібліографознавства. З моменту заснування біобібліографічна діяльність в Україні була складовою бібліографічної та розвивалася в її межах і лише в останні десятиліття почала виділятися в окрему ділянку.

Біобібліографічна діяльність бібліотеки зводиться до двох основних процесів, які на практиці часто переплітаються й поєднуються між собою. Перший пов'язаний з підготовкою біобібліографічної інформації для її розповсюдження та використання, другий — з бібліографічним обслуговуванням, або доведенням біобібліографічної інформації до споживачів. Таким чином, біобібліографічна діяльність — галузь інформаційної діяльності із задоволення потреб користувачів у біобібліографічній інформації.

Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського протягом усього періоду її існування належало провідне місце в Україні в укладанні біобібліографічної продукції. За майже сторічний період її працівниками підготовлено та видано понад 200 біобібліографічних праць. Різноманітні структура й

тематика цих документів, не обійшли їх стороною обмеження і заборони, ідеологічні стереотипи, що тяжіли над українською наукою в радянський період.

В різні часи в бібліотеці працювали видатні українські бібліографи Дмитро Балика, Федір Максименко, Іван Бойко, Федір Сарана та ін., які зробили вагомий внесок у розвиток української біобібліографії.

Роки праці у Всенародній бібліотеці України (1923–1933 рр.) займають помітне місце у біобібліографічній діяльності Федора Пилиповича Максименка (1896–1983). Разом з іншими співробітниками виставочно-консультативного відділу бібліотеки (Д. А. Баликою, Б. І. Зданевичем, О. Є. Карпінською) він укладав для київських періодичних видань бібліографічні списки літератури про життя та діяльність видатних діячів української культури. Здебільшого вони виходили у журналі «Життя й революція». Так, під рубрикою «Що читати» було вміщено бібліографічний покажчик «М. Драгоманов: до 30-річчя з дня смерті» [17], куди ввійшли 33 назви, розташовані за розділами: література про М. Драгоманова, твори М. Драгоманова, етнографічні твори М. Драгоманова. Бібліографічний покажчик «Нова література про Т. Шевченка» [20] мав на меті подати тільки нові видання про Кобзаря, тому містить 43 назви. До покажчика «Іван Франко: до десятиріччя смерті» [22] включено переважно нову літературу, що вийшла після 1917 р. на території України, — 131 назва.

У 1932 р. побачила світ колективна бібліографічна праця «Матеріали до бібліографії М. О. Скрипника» [18], співавтором якої був Ф. П. Максименко. Це остання його робота, пов'язана із Всенародною бібліотекою України. У ВБУ була організована велика виставка, присвячена 60-річчю від дня народження М. О. Скрипника — громадського і політичного діяча, від 1927 р. до 1933 р. — наркома освіти України. На підставі матеріалів цієї виставки і зібраної бібліографічної картотеки було укладено покажчик у двох частинах, де зареєстровано 811 творів М. О. Скрипника і 240 публікацій про нього. Допоміжний апарат складають алфавітні покажчики назв, осіб і предметів як до першої, так і до другої частин покажчика.

Значний внесок у розвиток української біобібліографії 40–60-х років ХХ ст. зробив Іван Захарович Бойко (1908–1970). Він прокладав нові шляхи, розробляв нові нетрадиційні методи бібліографування літератури. Це насамперед стосувалося персональних бібліографічних покажчиків, присвячених українським письменникам як ХІХ, так і ХХ ст., де найяскравіше виявилася індивідуальність бібліографа. У повоєнний час виходять його основні бібліографічні праці про Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, П. Г. Тичину, О. Т. Гончара та ін.

У 1954 р. виходить анотований покажчик І. З. Бойка «Іван Франко. 1856–1916» [11], присвячений 100-річчю письменника. Мета видання — допомогти широкому колу читачів у вивченні творчої спадщини митця, його життєпису, громадської діяльності, зв'язків з літературами інших народів світу. Він складався з 9 розділів. 1-й розділ — «Галичина під гнітом Австро-Угорської імперії в др. пол. 19 ст. — на початку 20 ст.». У 2-му розділі — «Хронологічна канва життя і діяльності І. Я. Франка» — І. З. Бойко розкриває основні події творчої, суспільно-політичної діяльності письменника, його особистого життя. У 3-му розділі подаються видання творів І. Я. Франка за період 1941–1953 рр. Найбільший розділ покажчика 4-й — «Література про життя і діяльність І. Я. Франка» — має кілька підрозділів, в яких зібрані за той самий період біографічні матеріали та література про його творчість. У подальших розділах митця зображено у світовому контексті. Важливою частиною покажчика є допоміжний апарат: «Покажчик художніх творів І. Я. Франка», «Покажчик імен». Через два роки вийшло друге, доповнене і перероблене, видання цього покажчика [10], де були враховані критичні зауваження і побажання, висловлені в рецензіях на перше видання.

Високий професіоналізм і неабиякі організаторські здібності І. З. Бойка розкрилися при укладанні капітального 2-томного бібліографічного покажчика, присвяченого Т. Г. Шевченку [30]. Укладачі провели велетенську роботу з виявлення необхідних матеріалів про життя і творчість поета (від 1839 до 1959 рр.). Були вивчені покажчики українських і російських бібліографів (М. В. Гербеля, Г. М. Геннаді, В. І. Межова, М. Ф. Комарова, І. О. Левицького,

І. Я. Айзенштока, М. А. Плевака, М. Ф. Яшека та ін.), різні списки та огляди; опрацьовані бібліографічні посилання у всіх шевченкознавчих публікаціях. При укладанні покажчика були переглянуті каталоги багатьох великих бібліотек України та СРСР, фонди архівів, музеїв тощо. Це дозволило значно повніше подати літературу про Т. Г. Шевченка порівняно з відомими покажчиками М. Ф. Комарова, М. Ф. Яшека. У покажчик вміщено історико-літературні документи, монографії, статті зі збірників, періодичних видань, численні хронікальні матеріали. Укладачі склали велику картотеку з 30 тис. анованих карток. Автори не прагнули помістити до покажчика всі виявлені матеріали, а в процесі вивчення їх відібрати ті, що відбивали головні тенденції в шевченкознавстві, виключивши другорядні, компілятивні, випадкові. У покажчик не були включені публікації так званих «буржуазних націоналістів», які нібито всіляко «перекручували» роль і значення поета. У 2-томний покажчик всього було вміщено 12 тис. бібліографічних записів шевченкознавчої літератури. Для порівняння: покажчик М. Ф. Комарова «Т. Шевченко в литературе и искусстве» (Одеса, 1903) мав 1200 записів [15].

Серед праць І. З. Бойка, присвячених українським письменникам, варто відзначити персональний бібліографічний покажчик «Павло Тичина» [21]. Це перша ґрунтовна праця, де охоплено твори видатного українського поета та їх переклади від 1918 до 1950 р., а література про нього представлена за 40–50-ті роки ХХ ст. Успішному бібліографічному пошуку сприяє детально розроблений науково-допоміжний апарат: алфавітний покажчик поезій; покажчик творів, перекладених поетом з мов народів СРСР та іноземних мов; покажчик публіцистичних та критичних праць П. Тичини; покажчик окремих видань творів; іменний покажчик.

Необхідно відзначити діяльність у галузі створення персональних покажчиків Федора Сарани (1921–1995). Крім творчості Т. Г. Шевченка, велику увагу вченого привертала діяльність таких українських письменників, як А. Ю. Тесленко, Ю. І. Яновський. У 1956 р. Ф. Сарана опублікував найповніший узагальнюючий бібліографічний покажчик про Архипа Тесленка [5]. У ньому в хронологічній послідовності подані всі твори письменника від 1906 до 1955 р. Покажчик має 4

розділи: «Твори А. Тесленка», «Переклади творів А. Тесленка на інші мови», «Література про А. Тесленка», «А. Тесленко в художній літературі». Незважаючи на те, що робота Сарани була надрукована майже 60 років тому, більш повної і ґрунтовної бібліографії А. Ю. Тесленка після нього ще не створено.

Особливе місце в біобібліографічній діяльності дослідника займає посібник про життя і творчість Юрія Яновського. У 1959 р. бібліограф склав покажчик, який було надруковано у п'ятитомнику творів Ю. І. Яновського [6]. Покажчик складається з 4 розділів. У першому подано список творів письменника в хронологічній послідовності з 1924 по 1957 р. (велику кількість перекладів творів Ю. І. Яновського, крім російських, сюди не включено). У другому розділі виокремлено «Публіцистику» Ю. І. Яновського за 1929–1955 рр. У третьому розділі представлено «Літературу про Яновського». Четвертий знайомить із виданнями його п'єс та постановками їх на театральній сцені. Покажчик не претендує на вичерпну повноту.

Цікава і ґрунтовна бібліографічна праця Ф. К. Сарани присвячена Леоніду Первомайському [4]. Матеріал розташований за схемою: «Твори Л. Первомайського» (за хронологією, з поданням інформації про наклад), «Твори Л. Первомайського російською мовою», «Твори Л. Первомайського в перекладах на інші мови», «Л. Первомайський-перекладач», «Література про Л. Первомайського».

Крім персональних покажчиків українських письменників і поетів, Ф. К. Сарана склав бібліографічний покажчик про М. І. Ясинського [27] — відомого українського бібліографа, одного із зачинателів бібліографічної справи і науки в УРСР. У покажчику в хронологічній послідовності подані праці М. І. Ясинського.

Провідне місце в системі бібліографічних посібників, опублікованих Центральною науковою бібліотекою (ЦНБ) АН УРСР, належить біобібліографічним покажчикам, присвяченим діячам української радянської науки. Ще у 1956 р. Президія АН УРСР прийняла постанову про видання бібліографічної серії «Вчені Української РСР». У 60–70-х рр. було видано більше двох десятків біобібліографічних покажчиків цієї серії. Майже всі вони були підготовлені за безпосеред-

ньої участі чи під редакцією наукових працівників відповідних інститутів АН УРСР [9].

Серія «Біобібліографія учених Української РСР», заснована у 1968 р., являє собою біобібліографічні покажчики, присвячені ученим, дійсним членам (академікам) АН УРСР. Матеріали видавалися, як правило, до їхніх ювілейних дат, починаючи із шістдесятиріччя від дня народження, а також з метою увіковічення пам'яті учених. Коло осіб, до ювілеїв яких випускалися покажчики, визначалося Президією АН УРСР [23].

У цій серії віддзеркалено весь комплекс наукових праць вчених, представлено біографічні відомості, літературу про життя та діяльність. В цілому серія є джерелом інформації для науковців і фахівців у відповідних галузях науки та виробництва. Вона висвітлює внесок учених АН УРСР у розвиток вітчизняної та світової науки.

Окрім укладання та публікації біобібліографічних праць, ЦНБ АН УРСР також була науково-методичним центром з організації цього типу видань для бібліотек та установ системи АН УРСР. У методичних рекомендаціях, підготовлених бібліотекою [2; 3], регламентувалися структура, редакційно-технічне оформлення та поліграфічне виконання випусків серії, розглядалися особливості бібліографічних описів, наводилися різноманітні приклади бібліографування різних видів документів.

В рекомендаціях враховувалися вимоги державних стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи до структури даного виду видань та термінології, яка в них використовувалася, до складання та оформлення бібліографічного опису залежно від виду документів — об'єктів опису тощо.

Серія «Біобібліографія учених Української РСР» доволі популярна в Україні. Про це свідчить те, що і досі, вже майже п'ятдесят років від започаткування, виходять випуски, присвячені видатним ученим України, у серії «Біобібліографія учених України».

Якісно новим періодом в біобібліографічній діяльності НБУВ стало прийняття 17 лютого 1993 р. Президією АН України рішення про відновлення досліджень біографій визначних діячів науки, культури, суспільного життя України на базі ЦНБ імені В. І. Вернадського АН України як науко-

вої установи, в якій зосереджено найбільші в Україні масиви біографічної інформації. Рішенням Вченої ради в структурі ЦНБ АН України було створено спочатку відділ біографічних досліджень, а з квітня 1994 р. — Інститут біографічних досліджень (ІБД) [16].

ІБД є науково-дослідною інституцією, національним центром біобібліографічних досліджень. Від заснування Інституту його основним завданням була підготовка матеріалів до Українського біографічного словника (УБС), який за своєю формою є універсальним біобібліографічним словником. З багатьох причин сьогодні Україна не має загальних біографічних та біобібліографічних словників. Питання укладання загальнонаціонального біобібліографічного видання є давно назрілою проблемою, пов'язаною з процесом державницького відродження української нації та утвердження українства на світових теренах.

Враховуючи накопичений бібліотекою досвід з укладання біобібліографічної продукції та величезні масиви біографічної інформації у її фондах, для їх опрацювання від самого початку формування концептуальних основ створення УБС передбачалось широке використання сучасних інформаційних технологій. Відповідно до цього була створена «Концепція програмно-комп'ютерного забезпечення підготовки та видання УБС» [14], у якій викладено мету, завдання та методологічні засади планованих розробок, а також наведено перелік основних етапів виконання проекту та потрібних для цього технічних засобів.

В Інституті була розроблена структура та утворена робоча БД «Алфавітний словник УБС» [1]. До цієї БД вносилися інформація про осіб, статті про яких повинні були увійти до УБС, подавався бібліографічний матеріал, плани ілюстрування біографічних статей та визначення їх обсягів. Підготовка словникової частини на основі БД була першим етапом створення УБС.

Розроблені Інститутом принципи добору осіб до БД УБС, зважаючи на її універсальне значення, зорієнтовані на забезпечення введення до неї відомостей про якомога більшу кількість імен, пов'язаних з подіями багатовікової історії України, розвитком української науки і культури, суспільно-

політичними, релігійними і національними рухами в Україні, з українською діаспорою у світі, а також із дослідженням та пропагандою вітчизняної історії та культури у зарубіжних країнах. При цьому кількість осіб в БД УБС не обмежується. Теоретично будь-яка з персоналій цієї БД може увійти до певного довідника чи покажчика, побудованого за хронологічним, тематичним чи територіальним принципом, або стати об'єктом дослідницької уваги.

Робота із наповнення БД проводилася співробітниками Інституту протягом трьох років паралельно у друкованому й електронному варіантах. Це було пов'язано з недостатньою кількістю комп'ютерної техніки в Інституті й проблемами опрацювання деяких джерел. Загальнодоступні джерела (енциклопедії та довідники) вивчалися з метою пошуку, виявлення біографічних даних про осіб та занесення цієї інформації безпосередньо в Інституті до БД. Біографічні відомості із джерел, які оброблялися поза межами Інституту, надавалися на паперових картках встановленого зразка, які з часом також заносилися до БД.

На жаль, запропонована структура не була позбавлена недоліків і прорахунків, була досить обмеженою, не враховувала вимоги стандартів до інформації цього типу. Методичні матеріали не надавали пояснень, як поступати кореспонденту у складних випадках, коли наявні дані не відповідали структурі БД. Найхарактерніші помилки були в рубриках «Прізвище», «Друге прізвище», «Ім'я, по батькові» та «Псевдонім» (наприклад, у випадках, коли особа відома за псевдонімом або особистим ім'ям). У запропонованій структурі не була відпрацьована технологія представлення цих осіб у сортованих списках. Багато помилок було при поданні дат життя, особливо при переході зі старого на новий стиль. Також були незручно працювати з бібліографією: в кожному картку необхідно було вносити бібліографічний опис джерел біографічної інформації. Ці дані подавалися з помилками й не забезпечували точності. Через обмеження довжини полів вводилися незрозумілі аббревіатури та скорочення слів.

Всі ці недоліки вплинули на якість зібраного матеріалу. Представлені співробітниками дані, з різних причин, мали багато помилок, не проводилася уніфікація певної ін-

формації, програмне забезпечення було не досконале. Все це призвело до накопичення масиву записів, які потребували поєднання, уточнення, редагування, усунення дублів тощо. Продовжувати роботу в такому форматі не було сенсу. Було прийнято рішення про тимчасове припинення введення інформації до БД, проведено дослідження з організації комп'ютерних БД, розроблено нову структуру та програмне забезпечення. Паралельно проводилася практична робота з об'єднання записів, усунення дублів, підготовці методичних матеріалів для опрацювання джерел та введення біографічної інформації у відповідні поля БД.

На кінець ХХ ст. в Інституті була побудована модель системи пошуку, опрацювання та збереження біографічного матеріалу, створені нові комп'ютерні БД [33], переконвертовано масив біографічної інформації зі старої системи в нову, відредаговано та уніфіковано матеріал на літери А і Б, налагоджено введення нової біографічної інформації з друкованих джерел.

Запропонована структура являла собою дві інтегровані БД: біографічну «Персоналії» та бібліографічну «Джерела української біографістики». Перша мала вдосконалену будову з урахуванням всіх помилок, які зустрічалися в попередній. При формуванні структури обох БД були використані вимоги міжнародних стандартів обміну бібліографічними даними на машиночитаних носіях (міжнародні комунікативні формати UNIMARC та UNIMARC/Authorities).

Особливу роль у дослідженнях ІБД відіграє проблема джерел. Орієнтація на включення до БД «Персоналії» великої кількості маловідомих імен вимагала використання величезної джерельної бази. Приступаючи до роботи над БД «Персоналії», вкрай необхідно було виявити черговість освоєння комплексу джерел та скласти переліки найбільш важливих з них. Для цих потреб в Інституті була започаткована бібліографічна комп'ютерна БД «Джерела біографічної інформації». Мета її створення — збір, обробка, систематизація бібліографічної інформації про джерела (бібліографічний опис, анотація, шифр зберігання, допоміжні пошукові терміни), де подаються біографічні та інші відомості про діячів, які увійдуть до БД «Персоналії». Співробітниками Інституту виконується

робота з пошуку, збирання та упорядкування бібліографічної інформації про словники, енциклопедії, персональні бібліографічні покажчики, іконографічні видання, фахові джерела із загальної історії, історії науки і техніки та інших джерел.

У БД «Персоналії» налагоджено зв'язок з БД «Джерела», що дозволяє оперативно отримувати інформацію про місцезнаходження даних (в якому джерелі, томі/номері/випуску, на якій сторінці розміщено ті чи інші відомості). Це дає можливість уточнювати біографічні дані (прізвища, імена, псевдоніми; роки життя; інші фактографічні дані), з'ясувати, звідки вони отримані.

Запропонована модель дає можливість поєднувати біографічну і бібліографічну інформацію про особу, постійно поповнювати її, накопичувати, уточнювати, зберігати, що, в свою чергу, дозволяє систематизувати зібраний матеріал та на його основі проводити біографічні дослідження й укладати різні види бібліографічних та біобібліографічних публікацій.

Проведені заходи одразу дали результати: на матеріалах бібліографічної БД «Джерела української біографістики» підготовлено й опубліковано анотовані бібліографічні покажчики, що мають однойменну назву серії (вип. 1, 2, 3) [12; 13; 34]. Ці видання мають на меті поінформувати дослідників, науковців, аматорів та широкий загал про існуючі у фондах НБУВ публікації, що містять біобібліографічні матеріали про діячів із різних сфер життя та діяльності (науки, літератури, культури, освіти, суспільно-політичного та національно-визвольного руху), пов'язаних з Україною.

БД «Персоналії» стала підґрунтям для укладання двох видань — «Реєстр імен на літери А, Б» [26] та «Матеріали до УБС: короткі біографічні довідки» [19]. Але головним досягненням стало утворення потужного електронного біобібліографічного ресурсу.

В Інституті біографічних досліджень від самого початку, попри досить традиційну постановку основного завдання (створення біографічного багатотомника), були зроблені принципово важливі кроки, які відкрили перед ним довготривалі перспективи розвитку електронної бази даних УБС, яка за первісним задумом мала слугувати підготовці книжкового словника на всіх етапах роботи над ним. Із розвитком

програмних можливостей ідея електронного словника вийшла за ці вузькі рамки. Нині ІБД володіє електронною базою імен визначних співвітчизників та бібліографії праць про них, придатною для розгортання і перетворення на сучасний масштабний електронний інтегрований біографічний інформаційний ресурс — біографічний архів [24].

«Український національний біографічний архів» (УНБА) — це поєднання довідкового ресурсу історико-біографічної інформації, спеціалізованої електронної бібліотеки наукових праць, біографічних публікацій та документів, іконографічної бази [25].

Підготовка УНБА вимагає консолідації зусиль представників різних установ — бібліотек, науково-дослідних установ, краєзнавчих товариств та інших громадських організацій, навчальних закладів, створення великого авторського колективу. Завданнями Інституту з підготовки УНБА є організація та координація роботи із цими установами; забезпечення системних дослідів зі встановлення імен діячів України для включення їх до БД «Персоналії», виявлення, систематизації та фіксування джерел біографічної інформації у БД «Джерела української біографістики»; пошук та наповнення БД «Персоналії» допоміжною (фактографічною) інформацією — повнотекстовою, іконографічною, мультимедійною та ін.; проведення біографічних досліджень та розробка окремих біографій.

Постійне наповнення БД «Персоналії» інформацією про нових осіб є одним із основних напрямів роботи ІБД. До БД включаються персони кількох принципово різних рівнів: від загальновідомих постатей до порівняно маловідомих і невідомих діячів освіти, науки, культури, суспільного, релігійного, економічного життя, які репрезентують різні регіони України та діаспору.

В ІБД НБУВ паралельно зі створенням електронного національного біобібліографічного ресурсу, його співробітниками укладено низку традиційних персональних бібліографічних покажчиків, а саме: «Віталій Сергійович Чишко» [7], присвячений першому директору ІБД, доктору історичних наук (1997), професору; «Світлана Миколаївна Ляшко» [28] — провідний науковий співробітник ІБД, кандидат історичних

наук; «Таїсія Іванівна Ківшар» [31] — доктор історичних наук, професор. Українську біобібліографію збагатили персональні посібники: «Степан Онисимович Сірополко (1872–1959)» [29], у якому наведено дані про життєвий і творчий шлях громадського та політичного діяча, педагога, книгознавця, бібліотекознавця, бібліографа, журналіста та редактора С. О. Сірополка; «Український історик Сергій Заремба» [32], де висвітлено життєвий і творчий шлях історика, краєзнавця, пам'яткознавця, доктора історичних наук Сергія Захаровича Заремби; «Володимир Григорович Рутківський: „Яке то неймовірне щастя — бути просто людиною!“», присвячений дитячому письменнику В. Г. Рутківському [8].

Отже, НБУВ протягом свого існування завжди була на передових позиціях в Україні з підготовки та поширення біобібліографічної інформації. Окрім укладання персональних покажчиків, вона була науково-методичним центром з організації цього типу бібліографічних посібників для установ системи Академії наук України. Підготовлені бібліотекою методичні рекомендації регламентували структуру, редакційно-технічне оформлення та поліграфічне виконання випусків серії «Біобібліографія учених Української РСР». Співробітники НБУВ Федір Максименко, Іван Бойко, Федір Сарана торували нові шляхи в біобібліографії, розробляли нетрадиційні методи бібліографування літератури, складання допоміжного довідкового апарату тощо. Це насамперед стосувалося персональних бібліографічних покажчиків.

Нові суспільно-історичні реалії, у яких опинилася в останні роки українська держава, з особливою гостротою показали необхідність достовірного, глибокого вивчення й усвідомлення національної історії і культури. На створення правдивої і різнобічної картини життя і творчості вітчизняних діячів спрямована біобібліографічна діяльність ІБД НБУВ. При формуванні електронного біобібліографічного ресурсу «Український національний біографічний архів» фахівці Інституту спираються на світовий і вітчизняний досвід, удосконалюють процеси біобібліографічної діяльності, запроваджують нові технологічні рішення та новітні засоби їх реалізації. Все це ґрунтується на здобутих бібліотекою досвіді, практичних і теоретичних результатах.

Сучасний процес інформаційно-технологічного забезпечення біобібліографічної діяльності поєднує у собі чотири складові, які характеризують її у різних аспектах і потребують відповідного кадрового забезпечення:

- історико-біографічні дослідження — як галузь історичної науки, оскільки охоплюють не лише власне біографію особистості, як окремий вид наукової та художньої творчості, а й усю сукупність біографічних джерел, біографічних досліджень;
- бібліографічна складова — методика бібліографування, технологія складання біобібліографічної продукції та довідкового апарату до неї;
- комп'ютерна складова — програмно-технологічне та технічне забезпечення, створення біобібліографічного інформаційного ресурсу (бібліографічних та фактографічних БД), автоматизована підготовка біобібліографічної продукції;
- науково-організаційна складова — управління загальним процесом з урахуванням здобутків бібліотекознавчого й інформаційно-технологічного розв'язання проблем, прийняття фінансово-економічних і організаційних рішень.

Українська біобібліографічна діяльність дедалі більше перетворюється зі справи окремих аматорів на загальнонаціональний напрям наукових досліджень, а постановка питання про створення УНБА і перші реальні кроки до досягнення цієї мети свідчать, що такі дослідження стають загальнонаціональними за своїм масштабом і значенням.

1. *Алфавітний словник Українського біографічного словника* [Текст] // Укр. біографістика. — Київ : БМТ, 1996. — С. 45–49.
2. *Биобиблиографические указатели* [Текст] / сост.: Ю. В. Альберт, Н. Н. Деркач, Н. Г. Дмитренко ; отв. ред. Л. В. Беляева. — Київ : ЦНБ АН УРСР, 1981. — 49 с.
3. *Биобиблиографические указатели* [Текст] : рекомендации по сост. и оформлению / сост. Ю. В. Альберт, В. С. Кабкова ; отв. ред. И. Г. Шовкопляс. — 2-е изд., перераб. и доп. — Киев : Наук. думка, 1988. — 60 с.
4. *Бібліографія* [Текст] / уклад. Ф. Сарана // Первомайський Л. Твори : в 3 т. — Київ, 1959. — Т. 3. — С. 489–502.
5. *Бібліографія* [Текст] / уклад. Ф. Сарана // Тесленко А. Твори. — Київ, 1956. — С. 525–539.

6. *Бібліографія* [Текст] / уклад. Ф. Сарана // Яновський Ю. Твори : в 5 т. – Київ, 1959. – Т. 5. – С. 357–417.
7. *Віталій Сергійович Чишко* [Текст] : біобібліогр. до 50-річчя / упоряд.: М. І. Гончаренко, О. М. Яценко ; авт. вступ. ст. В. М. Даниленко ; відп. ред. В. О. Горбик ; НАН України, НБУВ, Ін-т біогр. досліджень. – Київ : Наук. думка, 2001. – 68 с. : портр. – (Біобліогр. вчених України / НАН України).
8. *Володимир Григорович Рутківський* : «Яке то неймовірне щастя — бути просто людиною!» [Текст] : біобібліогр. нарис / авт. вступ. ст. Н. П. Марченко ; бібліогр.-уклад. Н. О. Гажаман ; Держ. заклад «Нац. б-ка України для дітей». – Київ : [б. в.], 2009. – 78 с. : 1 портр. – (Дитячі письменники України). – Назва обкл. : Рутківський Володимир Григорович.
9. *История Центральной научной библиотеки им. В. И. Вернадского Академии наук Украинской ССР* [Текст]. – Киев : Наук. думка, 1979. – 226 с.
10. *Іван Франко* [Текст] : бібліогр. покажч. / АН УРСР, Держ. публ. б-ка ; уклад. І. З. Бойко. – 2-е вид., перероб. і доп. – Київ, 1956. – 288 с.
11. *Іван Франко. 1856–1916* [Текст] : бібліогр. покажч. / АН УРСР, Держ. публ. б-ка ; уклад. І. З. Бойко. – Київ, 1954. – 202 с.
12. *Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* [Текст] : матеріали до бібліографії (середина ХІХ – ХХ ст.). – Київ, 2004. – Вип. 1. – 364 с.
13. *Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* [Текст] : матеріали до бібліографії (2001–2003 рр.). – Київ, 2006. – Вип. 2. – 202 с.
14. *Концепція програмно-комп'ютерного забезпечення підготовки та видання Українського біографічного словника* [Текст] / С. М. Брайтчевський, В. В. Кислов, В. С. Чишко, В. О. Шостак, О. М. Яценко ; ЦНБ ім. В. І. Вернадського НАН України, Ін-т біографічних досліджень. – Київ, 1994. – Машинопис.
15. *Королевич Н. Ф. Українські бібліографи ХХ століття* [Текст] : навч. посібн. для ін-тів культури України / Н. Ф. Королевич. – Київ : Кн. палата України, 1998. – С. 201–204.
16. *Куриленко Т. Інститут біографічних досліджень: напрями діяльності* [Текст] / Т. Куриленко, С. Ляшко // Бібл. вісник. – 1998. – № 5. – С. 53–58.
17. *Максименко Ф. М. Драгоманов: до 30-річчя з дня смерті* [Текст] / Ф. Максименко // Життя й революція. – 1925. – № 6–7. – С. 135–136.
18. *Матеріали до бібліографії М. О. Скрипника* [Текст] / уклад.: Н. Козель, Ф. Максименко [та ін.]. – Харків ; Київ : Рух, 1932. – 104 с.
19. *Матеріали до Українського біографічного словника* [Текст] : короткі біогр. довідки. Вип. 1 : А / НАН України, НБУВ. – Київ, 2006. – 259 с.
20. *Нова література про Т. Г. Шевченка* [Текст] / уклад.: Д. А. Балика, Б. І. Зданевич, Ф. Максименко [та ін.] ; Всенар. б-ка України при ВУАН // Життя й революція. – 1926. – № 1. – С. 115–117.
21. *Павло Тичина* [Текст] : бібліогр. покажч. / АН УРСР, Держ. публ. б-ка ; уклад. І. З. Бойко. – Київ, 1951. – 139 с.

22. *Показчик літератури про І. Франка [Текст] : бібліографія / уклад.: Д. А. Балака, Б. І. Зданевич, Ф. Максименко [та ін.] ; Всенар. б-ка України при ВУАН // Життя й революція. – 1926. – № 5. – С. 124–127.*
23. *Положение Президии АН УССР «Об издании работ в серии „Биобиблиография ученых Украинской ССР”» от 09.07.1986 № 276 // Арх. Президії НАН України. – Ф. 251-р, оп. 7, од. зб. 4 (діловодна).*
24. *Попик В. І. Пріоритети розвитку сучасної української біографістики: вчора, сьогодні, завтра [Текст] // Наук. пр. НБУВ. – Київ, 2005. – Вип. 14. – С. 724.*
25. *Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації [Текст] : історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія / Володимир Попик ; НАН України, НБУВ. – Київ, 2013. – С. 385–386.*
26. *Реєстр імен Українського біографічного словника: літери А – Б [Текст] / авт. кол. : В. І. Попик (керівник) [та ін.] ; редкол. : В. І. Попик (відп. ред.) [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біогр. досліджень. – Київ, 2008. – V, 158 с. – (Серія «Реєстр Укр. біогр. словника. Робочі зошити» ; вип. 1).*
27. *Сарана Ф. К. Список праць М. Ясинського: додаток до статті І. І. Корнейчика [Текст] / Ф. К. Сарана // Бібліотекознавство та бібліогр. – 1971. – № 11. – С. 155–157.*
28. *Світлана Миколаївна Ляшко [Текст] : біобібліогр.: до 60-річчя з дня народж. / упоряд. О. М. Яценко ; авт. вступ. ст. Т. І. Ківшар ; Запоріж. упр. культури і туризму обл. держ. адмін., Запоріж. ОУНБ ім. О. М. Горького, Запоріж. обл. краєзнавчий музей. – Запоріжжя : Дике поле, 2007. – 53 с.*
29. *Степан Онисимович Сірополко (1872–1959) [Текст] : біобібліогр. показч. / уклад. Т. І. Ківшар ; бібліогр. ред. : М. О. Кривенко, О. М. Яценко ; наук. ред. В. І. Попик ; НАН України, НБУВ, Ін-т біогр. досліджень. – Київ : [б. в.], 2012. – 197 с. : портр.*
30. *Т. Г. Шевченко [Текст] : бібліогр. літ. про життя і творчість (1839–1959) : у 2 т. / уклад.: І. З. Бойко, М. В. Булавицька [та ін.]. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1963. – Т. 1–2.*
31. *Таїсія Іванівна Ківшар (до 40-річчя науково-педагогічної діяльності) [Текст] : біобібліогр. показч. / [упоряд.: Л. І. Самчук, А. В. Січкарь, Н. І. Моїсеєнко ; редкол.: В. І. Попик (голова) та ін. ; вступ. ст.: Т. В. Новальська, С. М. Ляшко]. – Київ : [б. в.], 2013. – 100, [3] с. – (Майстри бібліотечної справи України ; вип. 2).*
32. *Український історик Сергій Заремба [Текст] : док. та матеріали до бібліогр. / упоряд., авт. життєопису та уклад. бібліогр. Т. І. Ківшар. – Київ : Жнець, 2007. – 204 с. : фотогр.*
33. *Яценко О. М. Система інформаційного забезпечення біобібліографічної діяльності в НБУВ [Текст] / О. М. Яценко // Вісник Кн. палати. – 1999. – № 10. – С. 23–27.*
34. *Яценко О. М. Українські персональні бібліографічні показчики (1856–2013) [Текст] / О. М. Яценко, Н. І. Любовець ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – 470 с.*

3.2. Системотехнічне забезпечення організації інтегрованої системи ресурсів біографічної інформації «Українського національного біографічного архіву»

Поняття про ІСРБІ

Ресурси біографічної інформації (РБІ) — сукупність усіх існуючих в Інтернеті інформаційно-біографічних ресурсів. До них відносяться наукові публікації, дані про діячів тієї чи іншої сфер культури, наукові, популярні й художні твори про цих діячів, продукти їхньої діяльності у вигляді аудіо-, відео-, графічної, текстової і гіпермедіа інформації. Культурний діяч може мати як загальнокультурне, так і локальне культурне значення. Тож РБІ можуть бути глобальними і локальними за етнокультурною ознакою. В такому аспекті можемо розглядати українські РБІ. Вони розміщуються і на загальнодоступних популярних сервісах та сайтах, і на спеціалізованих, зокрема на сайтах структурних підрозділів АН, галузевих АН, районних і міських рад тощо.

Особливість цих ресурсів, як вказує В. І. Попик [9, с. 298], пов'язується з появою на початку 90-х рр. ХХ ст. у науковому, суспільно-політичному і культурному просторі значної кількості «забутих» імен, що не були зі зрозумілих причин згадані у біографічних виданнях попередніх років, а сторінки життя декого з них ще й досі не відкриті достатньою мірою.

Протягом 20 років, починаючи з набуття Україною незалежності, ситуація зі становленням електронної системи українських біографічних ресурсів була вельми складною. Чи не основним чинником гальмування відповідних процесів був стан матеріально-технічного забезпечення науково-дослідних установ і організацій, що займалися цією проблемою. Брак фінансування, з одного боку, і рівень технічної оснащеності, зокрема слабка поширеність мережі Інтернет, — з іншого, не дозволяли розгорнути ефективну діяльність у даному напрямі. Із середини 2000-х рр., насамперед у зв'язку зі здешевленням інформаційних технологій і апаратно-програмного забезпечення, ситуація почала змінюватися на краще.

Українські РБІ складають інформаційно-біографічну інфраструктуру нашої країни. Проте її ефективність на сьогодні

залишається вкрай низькою, що пов'язано зі слабкою систематизацією, розрізненістю, суттєвою неоднорідністю, недостатньою повнотою, певною довільністю у виборі діячів, дублюванням інформації, залученням інформації з іншомовних та іншокультурних ресурсів, у тому числі й таких, в яких спостерігається агресивне ставлення до української культури.

Було б доцільним, якби становлення інформаційно-біографічної інфраструктури українського суспільства відбувалося з урахуванням наповнення її вже існуючими інформаційними ресурсами і забезпечення ефективного доступу до них як наукової, так і інших спільнот. Таким чином, актуальною науково-технічною проблемою, що визначає подальший розвиток українського інформаційно-культурного простору, є не тільки його наповнення новими біографічними ресурсами й доповнення вже існуючих, а й їх інтеграція в єдину **інформаційну систему ресурсів біографічної інформації (ІСРБІ)** України.

Наявні інформаційно-пошукові системи загального призначення, такі як Google, Yandex, Meta, Yahoo, Bing та ін., відіграють центральну роль в пошуку інформації на теренах Інтернету. Водночас їх універсальність майже унеможливорює ефективний пошук необхідного біографічного ресурсу чи інформації, насамперед через т. зв. «шум», тобто через наявність значної кількості посилань на ресурси, не пов'язані з метою пошуку. Навіть якщо користувач має достатній рівень інформаційної грамотності й уміє правильно укласти складні пошукові запити, що в наших умовах скоріше виняток, ніж правило, дістатися заданої мети іноді досить важко. Це обумовлено насамперед специфічністю предметної області біографічних дисциплін. Вказані вище «пошуковики» здійснюють автоматичну індексацію ресурсів на основі лише деяких конкретних слів неструктурованого документу, тоді як спеціалізовані інформаційно-пошукові системи, зокрема біографічні, каталогізують, індексують інформацію за спеціально підготованими структурованими даними. Тому й результати пошуку в таких системах більш релевантні запиту.

Враховуючи вказане, **метою** проекту було створення, на основі розробленої В. І. Попиком концепції організації ресурсів довідкової біографічної інформації [8; 9], інформацій-

ної системи інтегрованих ресурсів біографічної інформації «Український національний біографічний архів» (УНБА). Така система має забезпечити можливість об'єднання в спільний інформаційний простір як науково-біографічної інформації, зокрема у формі «Українського національного біографічного архіву», так і статичної та динамічної інформації про науковців, наукові установи, заходи і т. ін. Її впровадження забезпечить якісно новий рівень наукової комунікації в національному науково-гуманітарному просторі, передусім у створенні віртуальних наукових об'єднань для реалізації конкретних наукових і культурних проектів.

Ключовими особливостями інформаційної системи є її гнучка архітектура, юзабіліті як для спеціалістів-професіоналів, так і для широкого загалу.

Характеристики ІСРБІ «Український національний біографічний архів»

Насамперед відзначимо, що ІСРБІ «Український національний біографічний архів» складається з двох автономних підсистем: 1) для внутрішнього користування¹ і 2) для публічного доступу через Інтернет. Перша підсистема призначена для введення даних у БД «Український національний біографічний архів». Вона повністю відділена від другої підсистеми не тільки на рівні логіки і даних, а й фізично. Така архітектура склалася через «історичні» причини: первинні програмні засоби, призначені для наповнення БД «Українського національного біографічного архіву», розроблялися ще із середини 90-х рр. XX ст. спочатку у DOS-середовищі (FoxPro, dbf-структури), а з кінця 90-х — у Windows (98, Me, XP) засобами Delphi з SQL СКБД Interbase. Нинішнє програмне забезпечення системи внутрішнього користування розроблене і створене засобами С# з використанням СКБД MSSQL Server у програмному середовищі .Net, що за параметрами швидкодії суттєво переважають наявні крос-платформенні web-технології.

¹ Дана система реалізована Н. М. Сидорчук. Використані технології і алгоритми знайшли відображення у її дисертаційному дослідженні [10].

Фізична відокремленість і автономність підсистем дозволяє забезпечити більш високий рівень безпеки від несанкціонованого доступу/втручання, зокрема від умисного пошкодження даних. На даний момент функціонування внутрішньої частини системи ІСРБІ здійснюється у закритій локальній мережі. Проте можливість віддаленої роботи в ній реалізовано й, незважаючи на використання загальних каналів зв'язку, доступ до неї відбувається тільки через ідентифіковану клієнтську частину спеціального програмного забезпечення, що однозначно ідентифікує як клієнта системи, так і технічний засіб, з якого відбувався доступ. Використання нестандартного номера порту також підвищує безпеку щодо несанкціонованого звернення.

Запропонована будова ІСРБІ зумовила вимоги до інтерфейсу між двома підсистемами. На рис. 1 представлено схему організації такого зв'язку. Основне призначення внутрішньої частини — введення повної інформації про особу, оперативне отримання довідкової інформації за усіма можливими запитамі, створення різноманітних звітів, підготовка даних до публікації в Інтернет. Публічна підсистема є значно більш функціональною, тому в подальшому будемо розглядати саме її організацію.

На основі праць Ю. В. Вернік [3] в системі було виділено такі групи потенційних користувачів:

1) *непрофесійні користувачі, які зацікавлені історією України в особах, різними напрямками біографічних досліджень;*

2) *науковці й організації, що користуються системою як інструментом в процесі здійснення професійної наукової діяльності — дослідної, комунікативної, педагогічної, організаційної;*

3) *науковці, які беруть участь у розробці і наповненні даними ІСРБІ, у тому числі члени віртуальної наукової біографічної лабораторії (насамперед йдеться про науковців Інституту біографічних досліджень НБУВ);*

4) *редактори-оператори, чий основним функціональним обов'язком є введення коректних даних до різних розділів ІСРБІ, підтримка її актуального стану;*

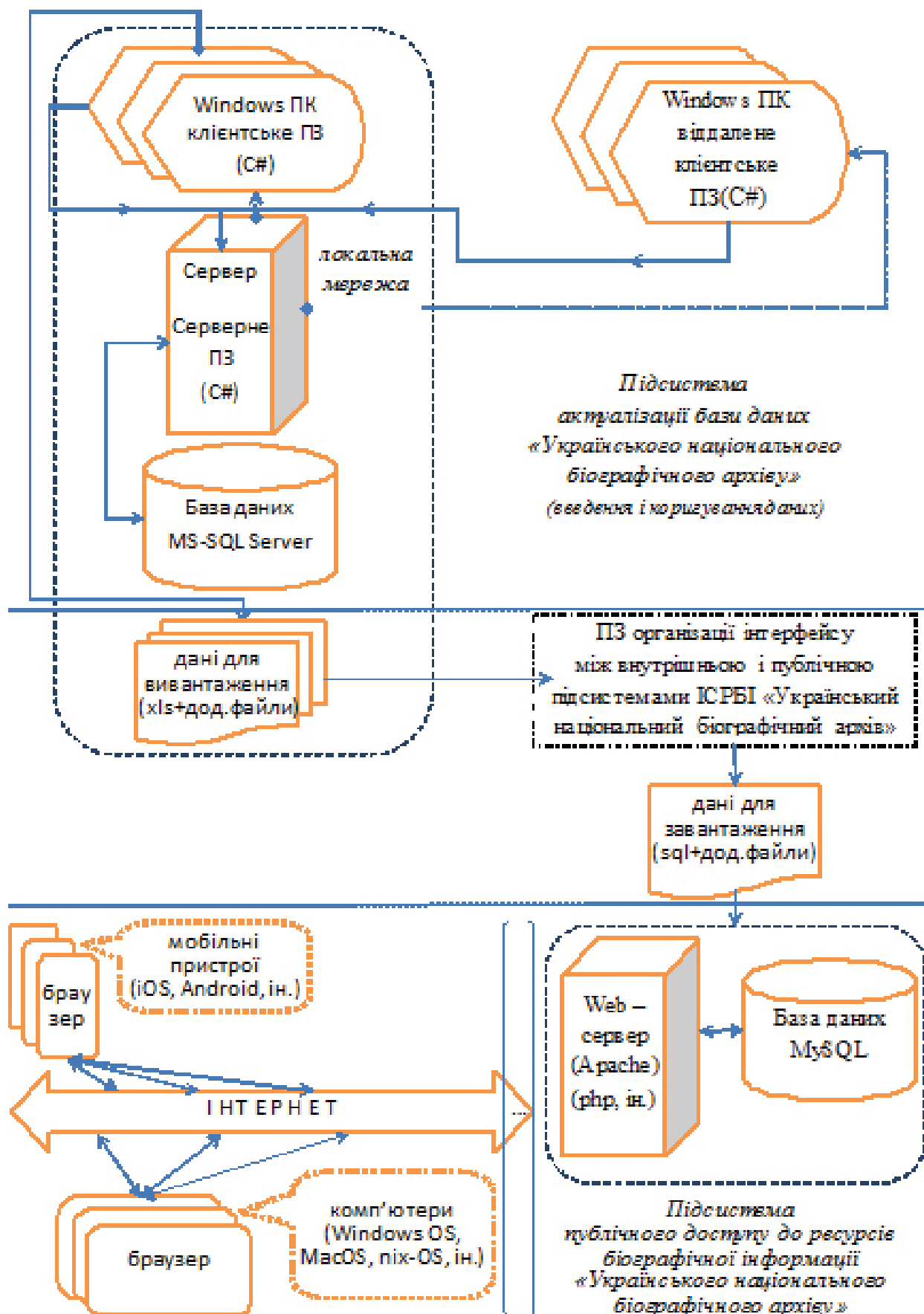

Рис.1. Загальна схема організації функціонування ІСРБІ «Український національний біографічний архів»

5) адміністративно-обслуговуючий персонал, який налагоджує різномісний доступ до системи, проводить моніторинг її поточного стану, здійснює оперативне втручання у разі виникнення нештатних ситуацій, зокрема можливих фізичних і логічних збоїв, захист від несанкціонованого доступу і відновлення після нього, оновлення програмного забезпечення тощо.

Представлені групи за можливостями доступу складають ієрархічну систему від першої групи з найбільш обмеженими можливостями до останньої — з повним доступом до усіх складових ІСРБІ.

Загальна схема використання системи користувачами відповідно до їхніх потреб представлена на рис. 2.

Так, основними потребами користувачів-непрофесіоналів є максимально зручне отримання довідкової біографічної інформації в цілому, насамперед про історичних осіб, наукові напрями, до яких має відношення УНБА, біографічні ресурси. До цієї групи належать і ті, хто навчається. У них є потреби, крім вказаних, у навчально-методичній інформації — навчальних посібниках, методичках тощо — і в тлумаченні спеціальної термінології. Друга група користувачів у процесі здійснення власної наукової діяльності на науково-комунікативному рівні зацікавлена у відстеженні поточних подій наукового життя, налагодженні контактів із центрами і дослідниками, обговоренні різного роду наукових проблем. На педагогічному і дослідницькому рівнях її потреби полягають у можливості доступу до електронних наукових публікацій, монографій, посібників і підручників, тлумачного словника спеціальної термінології, орієнтуванні у поточних біографічних дослідженнях — на регіональному рівні, у діаспорі тощо. Також вони мають змогу зареєструватися, тобто увійти до складу віртуальної лабораторії. Науковці — члени віртуальної біографічної лабораторії додатково до вказаного вище повинні мати можливість публікувати інформацію у конкретних розділах системи (зокрема, у розділі «Новини»), популяризувати власну професійну діяльність та діяльність відповідної наукової установи, створювати в рамках основного проекту — локальні, залучати до них інших членів віртуальної лабораторії, включатися або виключатися до/з цих

локальних проєктів. Також, у зв'язку з діяльністю локальних проєктів, вони можуть організовувати добір науковців-біографістів — потенційних учасників. До обов'язків адміністраторів відносяться такі функції: робота з користувачами — реєстрація, зміна прав доступу, блокування; додавання нових розділів до сайту; встановлення правил публікацій матеріалів у кожний конкретний розділ; додавання нових модулів для розширення можливостей системи.

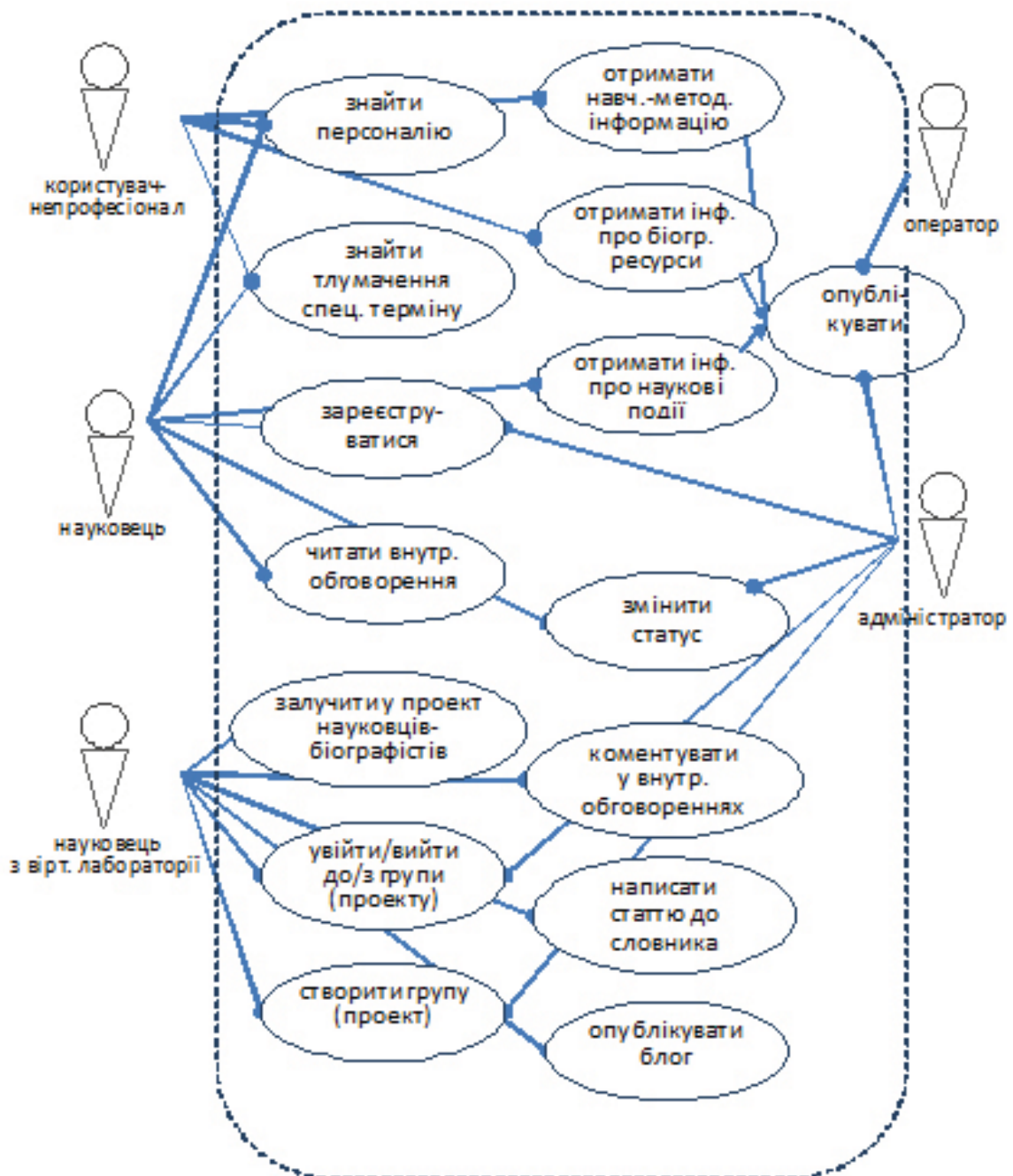

Рис. 2. Загальна схема прецедентів і акторів ІСРБІ «Український національний біографічний архів»

Серед особливостей розробки слід відзначити:

1. Оскільки значна частина дій користувачів системи є відповідними (аналогічними) діям користувачів при здійсненні звичайного інтернет-сёрфінгу, в основі нашої системи використана одна зі стандартних де-факто систем керування вмістом, або СКВ (Content Management System, CMS). Це обумовлювалося передусім *оптимізацією процесу розробки*. На сьогодні більшість інтернет-систем використовують функції роботи з користувачами та їх групами, стрічками новин, безпеки, багатомовності, виведення контенту, адміністративної частини керування системою та ін., тому кожного разу розробляти «з нуля» відповідні функції не є раціональним з огляду на те, що системне програмне забезпечення має тенденцію до швидких змін і розроблена для поточної системи функція має перспективу через два-три роки припинити коректно працювати, якщо її не змінювати/оновлювати відповідно. Усі ж сучасні СКВ, як комерційні, так і некомерційні, постійно оновлюються й підтримують можливості автоматичного оновлення.

2. Поділ функцій системи на стандартні і специфічні. Дана умова необхідна для підтримання гнучкості системи. Специфічні функції написані окремими, незалежними модулями, не пов'язаними з СКВ. Такий підхід передбачає майже безболісну зміну базової системи у разі припинення з тих чи інших причин її підтримки. Також це дозволяє залучати різнопрофільних спеціалістів до розробки конкретних модулів розширення системи.

3. Розподіленість бази даних системи відповідно до поділу на функції у попередньому пункті.

Вказане на ідейному рівні притаманне мікросервісній архітектурі [14]. М. Фаулер і Дж. Льюїс зазначають, що це спосіб розробки інформаційних систем у вигляді набору незалежно розгорнутих сервісів, кожен з яких працює у власному процесі й взаємодіє з іншими сервісами через «легкі» інтерфейси, як правило HTTP. Самі по собі ці сервіси можуть існувати на різних мовах програмування й використовувати різні технології зберігання даних. Серед особливостей розробки у мікросервісній архітектурі називають *децентралізацію*, або мінімум найзагальніших функцій керування усією системою,

і *глокалізацію*, тобто інтеграцію у розробці і підтримці кожного локального модуля розробників рівнів користувача, сервера і бази даних, менеджера з підтримки. Таким чином, кожний сервіс системи локально не лише розробляється, а й реалізується, підтримується.

У створенні інформаційної системи інтегрованих ресурсів біографічної інформації України ми поєднали можливості стандартних СКВ і спеціалізовані незалежні модулі та структури, розроблені у зв'язці HTML, CSS, PHP, JavaScript, Ajax, MySQL. Середовище виконання модулів — web-сервер Apache.

Як базову СКВ в нашій системі ми використали Joomla (на сьогодні це версія 3.4). Серед основних передумов вибору на користь саме цієї СКВ відзначимо, що, по-перше, Joomla є досить популярною і розповсюдженою системою². Це означає надійну підтримку й оновлення. По-друге, подібна система не вимагає, на відміну від комерційних систем чи індивідуальних розробок, витрат значних ресурсів на ті ж підтримку й оновлення. По-третє, з огляду на широку розповсюдженість Joomla можна говорити про її досить надійний рівень захищеності³. Основна увага тут зосереджується на створенні і підтримці власного шаблону, який не важко буде перенести на інші популярні СКВ⁴.

² Згідно з даними, що наводяться на ресурсах <http://joomfans.com/>, <http://joomla.ru>, з офіційного сайту розробників вже завантажено більше 30 мільйонів копій, а близько 3 % усіх сайтів, що індексуються основними пошуковими системами, створено на Joomla, зокрема сайти компаній General Electric, Ikea, McDonalds, Sony. За рейтингом використання СКВ в зоні Рунет на червень 2015 р. (див. <http://track.ruward.ru/cms>), майже 32 % використовують WordPress, 23 % — Joomla, 8 % — 1С-Бітрікс, 5 % — MODx, 4 % — Drupal, 4 % — DataLifeEngine.

³ Звісно, про захищеність ми говоримо певною мірою умовно. Для будь-якої системи, особливо популярної opensource, достатньо легко розробити засоби долання захисту, знаючи її зсередини. Проте рівень безпеки системи визначається різницею між комерційною цінністю інформації і витратами ресурсів на її «злом». Враховуючи залучення великої кількості інтелектуальних ресурсів по всьому світу на її постійну підтримку, вважаємо Joomla достатньо захищеною. Історія ж «хакерології» свідчить, що зламати можна будь-яку систему, якщо маєш відповідний інтелектуальний, матеріальний і часовий ресурс.

⁴ Ще раз відзначимо, що вибір Joomla в якості основи системи є хоча й обґрунтованим, але випадковим. Тим самим критеріям відпо-

Опис основних можливостей системи «Український національний біографічний архів»

На головну сторінку системи винесена основна інформація для користувачів першої і другої груп, яку умовно можна поділити на три частини (див. рис. 3). По-перше, це новини про поточні наукові події; по-друге, це «вікно» у пошукову систему історичних осіб України; по-третє, це службові функції — вибору мови інтерфейсу, блоку входу в систему зареєстрованих користувачів.

Динамічність сайту реалізується за допомогою модулів «Галерея випадкових персон», «В цей день народилися», «Публікації з інших ресурсів».

Рис. 3. Головна сторінка ІСРБІ «Український національний біографічний архів»

В меню системи представлені розділи:

- «Події», де подається інформація про поточні науково-громадські та культурні події у сфері біографістики. Усі такі події поділені на групи: конференції і семінари, виставки, біографічні видання, пам'ятні і ювілейні дати;

відають й інші популярні opensource СКВ — Drupal, WordPress, MODx.

- «Наукове життя», в якому викладено більш статичну інформацію щодо сучасного стану біографічних досліджень, які зосереджені у центральних і регіональних дослідницьких центрах, конкретними науковцями-біографістами, у діаспорі, в біографічному товаристві;
- «Наукові напрями», де відображено статичну енциклопедичну і словникову інформацію про основні напрями, пов'язані з біографістикою: біографіку, біобібліографію, іконографію, мемуаристику, просопографію;
- «Ресурси», в якому представлено структуровані за концепцією В. І. Попика електронні ресурси інформації, що має відношення до біографістики. Так, вітчизняні ресурси згруповано за типом представленої інформації («енциклопедії, словники, довідники», «матеріали освітнього спрямування»), за спрямованістю діяльності установ, які ці ресурси представляють (бібліотечні установи, органи влади, заклади освіти та науки, навчальні заклади, ЗМІ, громадські і творчі об'єднання тощо). Зарубіжні ресурси структуровані за країнами. Також виділено ресурси різних напрямів, пов'язаних з біографістикою (генеалогія, геральдика, іконографія та ін.);
- «Інститут». Тут представлено інформацію про укладачів і розробників ІСРБІ УНБА — Інститут біографічних досліджень НБУВ, його засновника, керівника і співробітників, викладено їх основні досягнення у процесі створення «Українського національного біографічного архіву». В даному розділі подано модуль «Видання Інституту», спеціально розроблений на основі стандарту підготовки електронного періодичного видання для публікації на сайті НБУВ. Це дозволяє уникнути дублювання у процесі його підготовки до публікації. Також тут пропонується вхід на сторінку презентації Інституту біографічних досліджень, розробленої до двадцятиріччя від дня його заснування. У вигляді «книжкових полиць» тут викладено найвагоміші досягнення Інституту та його співробітників і фотогалерею;
- «e-Бібліотека», яка являє собою електронну бібліотеку Інституту біографічних досліджень. Доступ до окремих її публікацій і розділів мають лише зареєстровані користувачі груп «науковці» і «віртуальна лабораторія», причому в

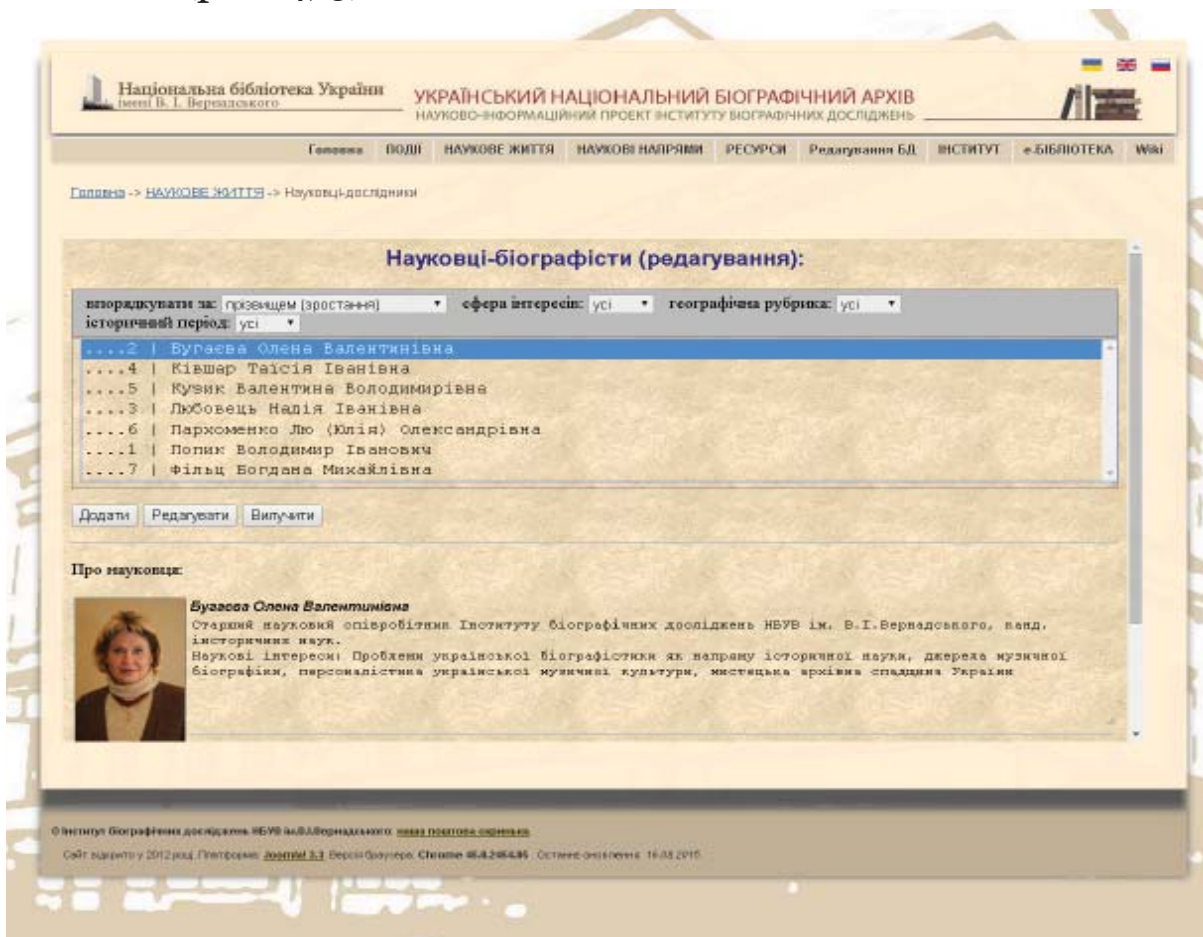
останніх доступ ширший. Основними розділами електронної бібліотеки є: «Праці Інституту біографічних досліджень», «Праці науковців Інституту біографічних досліджень», «Бібліографічні покажчики», «Біографічні словники», «Енциклопедії», «Довідники установ», «Іконографія», «Геральдика і генеалогія»;

- «Спілкування» — сервіс для ведення форуму, тобто комунікаційна платформа, призначена для обговорення актуальних проблем науково-дослідної, науково-організаційної і науково-педагогічної спрямованості у сфері біографістики. Двигунцем для цього сервісу ми обрали Kunena⁵. Він відкривається тільки зареєстрованим користувачам груп «науковці» і «віртуальна лабораторія»;
- «Wiki» — сервіс для створення і користування базою знань з біографістики та суміжних дисциплін. Мета даного розділу — сумісне створення науковою спільнотою тезаурусу відповідного наукового напрямку. До основних можливостей даної технології слід віднести: колективність — коли кожен статтю розробляють кілька авторів; гіпертекстовість — коли статті за різними термінами можуть групуватися і зв'язуватися між собою; редагування «тут і зараз»; «відкочування» до попередніх версій статей. На сьогодні існує більше 50 як комерційних, так і opensource-двигунців. Для використання у системі УНБА ми обирали двигунець за трьома основними критеріями: 1) «легкість» коду, тобто мінімум навантажень на мережеві і системні ресурси; 2) наявність різних локалізацій для забезпечення багатомовності; 3) можливість експорту/імпорту wiki-бази знань. Одним з таких, що повною мірою відповідає цим умовам, є модуль «DokuWiki»⁶. Саме на невеликі групи і проекти розрахований даний двигунець;
- «Редагування БД» — модуль редагування медіа-даних персо-

⁵ Серед поширених некомерційних двигунців виділяють, насамперед, phpBB, punBB, SMF, YaBB, IB. Вибір Kunena обумовлений повною інтеграцією в систему Joomla, зокрема використанням спільної бази даних користувачів. Інші з вищевказаних або являють собою повну незалежну систему, тобто перевантажені щодо нашого випадку, або прості й не використовують СКБД, зберігаючи інформацію в текстових файлах, що для активного використання форуму є неефективним.

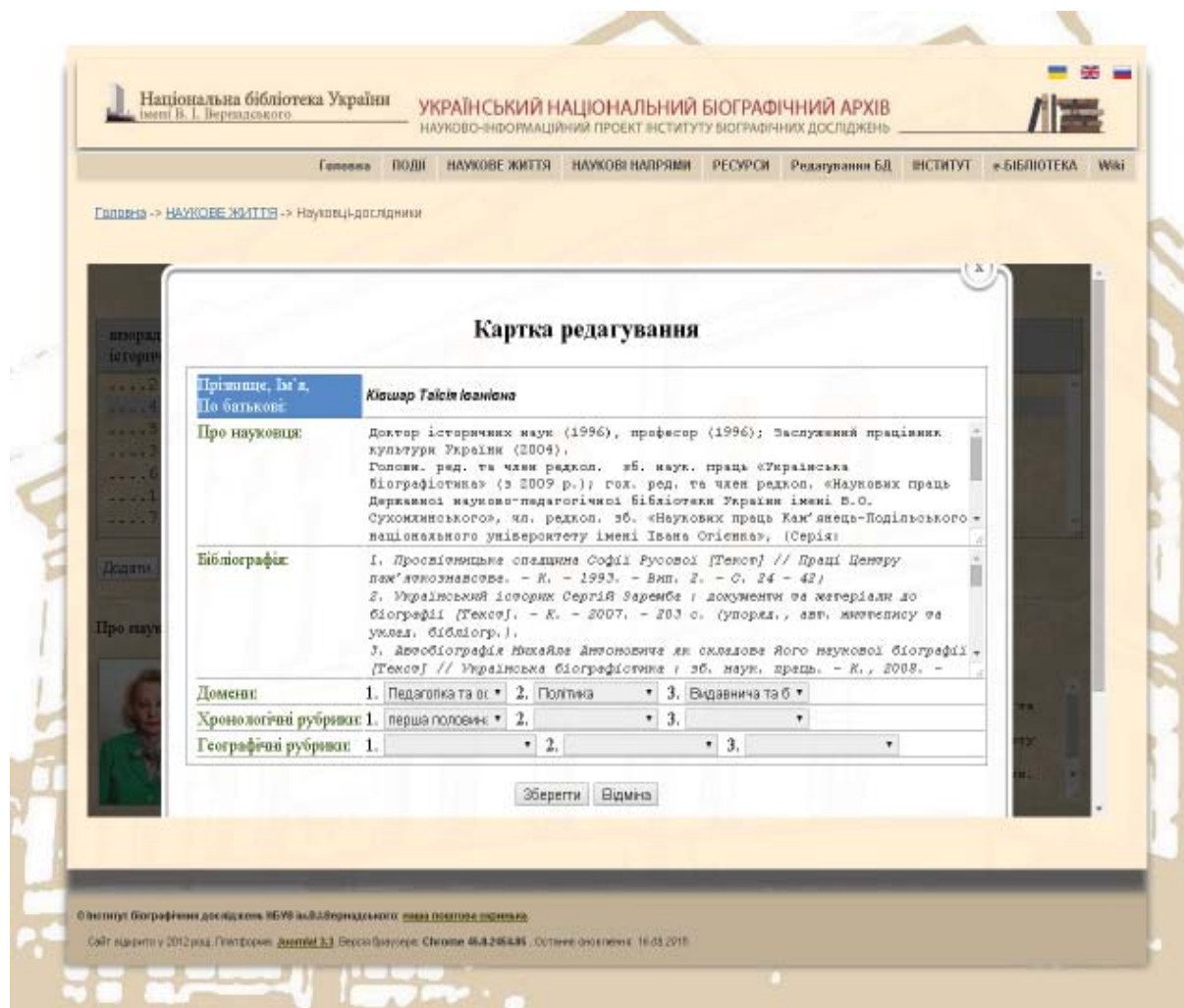
⁶ Під ліцензією GPL2, написаний на PHP.

- налій УНБА. В цьому режимі оператор системи може додати/змінити/вилучити відеоінформацію щодо існуючих у базі даних осіб. Причому відеоінформація може приєднуватися як з локального сховища, так і з відеохостінга YouTube⁷. Картка-персоналія відбирається засобами пошукового модуля;
- Модуль редагування даних про дослідників-біографістів, доступний для зареєстрованих користувачів групи «редактори». В даному режимі користувач-редактор може додати/змінити/вилучити інформацію про науковців, які розробляють проблеми біографістики та суміжних дисциплін. Їх список можна відсортувати за прізвищем і датою створення в обидва боки й відфільтрувати за сферою інтересів (доменами), географічною і хронологічною рубриками їхніх досліджень (рис. 4, 5).

• **Рис. 4.** Модуль пошуку і редагування науковців-біографістів

⁷ Використання в якості відеоінформації посилань на YouTube обумовлене проблемою авторських прав, яка на цьому хмарному сервісі на даному етапі розвитку мережових технологій збереження даних цілком вирішена.

• **Рис. 5.** Картка редагування інформації про науковця-біографіста

Модуль пошуково-довідкової підсистеми «Персоналії» УНБА

Розглянемо більш детально можливості системи у пошуку діячів української культури. Для виконання даної функції було спеціально розроблено структури бази даних і модулі, в яких реалізуються: формування запиту для користувачів з різним рівнем доступу; відбір даних і відображення результатів відбору; сьорфінг у картці-персоналії; під'єднання запитів з пошукової системи НБУВ.

Оскільки наповнення БД «Персоналії» відбувається у закритій системі внутрішнього користування на базі СКБД «MSSQLServer», оновлення даних для їх публічного використання здійснюється шляхом конвертації необхідної лише для такого користування інформації. Даний процес проходить у чотири етапи:

- 1) Підготовка даних до вивантаження з бази даних УНБА у спеціальні структури. Ці дані спеціально відбираються адміністратором за тим чи іншим критерієм в автоматичному режимі;
- 2) Вивантаження спеціально підготованих і заповнених таблиць даних у файл формату MS-Excel з додатковою медіа-інформацією, яка зберігається окремими файлами в окремих папках, пов'язаних внутрішнім ідентифікатором персоналії. Дана операція виконується адміністратором MS SQL Server;
- 3) Перетворення даних у вкладках файлу вивантаження — таблицях бази даних пошукової підсистеми «Персоналії» — шляхом напівавтоматичного (за допомогою спеціально розробленого VBA-скрипту в MSExcel) створення для кожного запису таблиці відповідного SQL-запиту типу «INSERT» або «UPDATE» залежно від конкретних умов. На цьому етапі також відбувається перетворення додаткових інформаційних файлів персоналій з формату «mht» (специфіка ms-sql server) на де-факто стандартний формат «html». Це виконуємо у напівавтоматичному режимі через виконання спеціально розробленого VBA-скрипту в MSWord;
- 4) Створення на основі отриманих SQL-запитів текстового SQL-скрипту і виконання його у системі та завантаження додаткових файлів через адміністративну панель нашої системи.

Слід відзначити, що вказані вище етапи можуть здійснювати різні актори. Це пов'язано з можливим розподілом прав доступу до інформації з метою підвищення рівня безпеки і захисту інформації. Перший етап виконує адміністратор БД УНБА. Його зона відповідальності — відбір персоналій із системи внутрішнього користування до публікації в Інтернеті. Другий і третій етапи виконує системний адміністратор чи спеціаліст з SQL СКБД. Нарешті, четвертий етап виконується адміністратором ІСРБІ, відповідальним за публікацію в Інтернеті даних щодо персоналій.

Така організація оновлення відповідає архітектурі загальної системи УНБА, де інформація, канали зв'язку і програмне забезпечення розділені **фізично** на внутрішні і зовнішні (для мережі Інтернет).

Робота з пошуковою системою здійснюється у двох режимах — гостьовому і експертному. Перший передбачає пошук персоналій — у публікаціях на сайті, у базі даних УНБА тільки за частиною головного ім'я, — який реалізовано за допомогою асинхронної технології програмування в Ajax. Другий режим, для фахівців, надає досить широкі можливості у формуванні запиту для відбору. Контекст головного ім'я персоналії може шукатися з початку, із середини або з кінця, що забезпечує більшу швидкість виконання запиту. Також відбір здійснюється за приналежністю до статі, культур (до трьох одночасно), історичного періоду, сфери діяльності, за нагородами і званнями. В експертному режимі науковець має справу з розширеною базою даних персоналій, в якій нараховується близько 68 600 записів, тоді як загальнодоступними є на сьогодні близько 500 записів.

На основі запиту користувача здійснюється відбір і формування списку персоналій з короткою біографічною інформацією. Обираючи з даного списку персоналію, користувач входить у режим перегляду особової картки з довідковою інформацією щодо даної історичної особи. Сторінка особової картки поділена на чотири частини. Зліва вгорі розміщується головне фото особи. Нижче подано меню із семи розділів особової картки. Перший розділ, що відкривається за умовчанням, презентує *біографічні статті з довідкових видань* про обрану персону. У верхній правій частині розміщується список статей, нижче — сам матеріал, який може бути як в текстовому, так і в PDF-форматі. Другий розділ, *бібліографія*, це перелік книг і статей, пов'язаних з обраною персоною (рис. 6). Третій розділ — *іконографія* — пропонує, подібно до першого, перелік іконографічних матеріалів, пов'язаних з історичною особою: портрети і фотографії різних років життя, зображення її творів, місць проживання, поховання та ін., меморіальних дошок, пам'ятників тощо.

У четвертому розділі подаються *аудіо- і відеоматеріали*, що мають відношення до обраної персоналії, та/або посилення на них в інших інформаційних ресурсах, зокрема на відеохостінгу YouTube. В системі надається можливість безпосереднього перегляду, прослуховування даних матеріалів. В наступному розділі — *електронні ресурси* — подаються по-

силання на існуючі сторінки в інтернет-ресурсах, де є інформація про обрану особу. Слід відзначити, що з реалізацією саме даного режиму існують деякі труднощі. Вони пов'язані зі «швидкоплинністю» існування сторінок в Інтернеті — сьогодні є, завтра нема або в обмеженому доступі. Частковим рішенням цієї проблеми є створення спеціальної утиліти, яка за розкладом (поки один раз на місяць) здійснює перевірку посилань з БД УНБА. Якщо перехід на них є неуспішним, тоді такі записи позначаються як «старі» й відповідним чином виділяються у списку, що подається для користувача.

Шостий розділ — це елемент інтеграції даної системи з інформаційно-пошуковою системою Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Обираючи в особовій картці режим «Ресурси НБУВ», користувач переходить до вказаної системи з виконаним запитом щодо наявних у бібліотеці ресурсів, пов'язаних з поточною персоналією. В останньому розділі можуть додаватися різні коментарі фахівців, що можуть мати відношення як до біографії, так і до представленої у системі конкретної інформації щодо історичної особи. Відсутність інформації за тим чи іншим розділом особової картки персоналії відображено відповідним чином — курсивом чорного кольору (див. рис. 6).

Рис. 6. Режим перегляду особової картки персоналії з БД УНБА.
Розділ «Іконографія»

До найближчих перспектив розвитку ІСРБІ «Український національний біографічний архів» ми відносимо початок повноцінного функціонування на її базі віртуальної біографічної лабораторії, що передбачає:

- наповнення термінами спеціалізованого тлумачного словника з біографіки та суміжних дисциплін;
- «оживлення» спеціалізованого форуму у вигляді віртуальних науково-практичних семінарів, обговорень і блогів із суб'єктивними поглядами на проблеми біографістики та шляхи і способи їх вирішення;
- наповнення бази даних фахівців-біографістів, включення у ці дані рейтингу науковця і пов'язану з цим розробку алгоритму складання/знаходження цього рейтингу на основі різних індексів цитування, зокрема Google Academia, ORCID, Copernicus, Scopus, РІНЦ, УІНЦ;
- відкриття локальних біографічних проектів і відповідне створення наукових груп на базі віртуальної біографічної лабораторії.

1. Бекжанова Н. В. Метод библиографической реконструкции биографии и его использование для справочно-библиографического обслуживания [Текст] / Н. В. Бекжанова // Библиосфера. – 2006. – С. 5–11.
2. Биографика как дисциплина гуманитарного цикла [Текст] / В. Л. Валевский // Лица: биографический альманах. – СПб. : Феникс, 1995. – Вып. 6. – С. 33–68.
3. Вернік Ю. В. Український біографічний архів як основа віртуальної біографічної лабораторії [Текст] / Ю. В. Вернік // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали Міжнар. наук. конф. : в 2 ч. Ч. 2 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів академій наук — членів МААН. – Київ, 2015. – С. 195–197.
4. Генеалогическая информация в государственных архивах России [Текст] : справ. пособие / Росархив, ВНИИДАД. – М., 2004. – 280 с.
5. Диковская Е. А. Эволюция персонально-ориентированных элементов справочно-поискового аппарата современных библиотек [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Диковская Екатерина Алексеевна ; Сам. гос. акад. культуры и искусств. – Самара, 2004. – 20 с.
6. Концепция информатизации архивного дела России [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rusarchives.ru/informatization/conseption.shtml>. – Название с экрана.

7. Маркова Н. А. Электронные биографические ресурсы [Текст] / Н. А. Маркова, И. М. Адамович // Труды 12-й Всерос. науч. конф. «Электронные библиотеки: перспективные методы и технологии, электронные коллекции» – RCDL'2010. – Казань, 2010. – С. 168–176.
8. Національні інформаційні ресурси як інтеграційний чинник вітчизняного соціокультурного середовища [Текст] : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НБУВ, 2014. – 296 с.
9. Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації : історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку [Текст] : монографія / В. І. Попик ; НАН України, НБУВ. – Київ, 2013. – 520 с.
10. Сидорчук Н. М. Онлайнові лексикографічні системи : автореф. дис. ... канд. техн. наук: 05.13.06 [Текст] / Сидорчук Надія Миколаївна. – Київ, 2006. – 18 с.
11. Сукиасян Р. Э. Классификационный (систематический) поиск в эпоху электронных каталогов [Текст] : (статья вторая) / Р. Э. Сукиасян // Научные и технические библиотеки. – 2009. – № 10. – С. 38–47.
12. Фаулер М. UML. Основы [Текст] / М. Фаулер, К. Скотт ; пер. с англ. – СПб : Символ-Плюс, 2002. – 192 с.
13. Яценко О. М. Створення електронної колекції іконографії з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [Текст] / О. М. Яценко // Наукові праці НБУВ. – 2007. – Вип. 19. – С. 514–518.
14. Lewis J. Microservices: a definition of this new architectural term [Electronic resource] / J. Lewis, M. Fowler. – Access mode : <http://martinfowler.com/articles/microservices.html>. – Title from screen.

3.3. Методичні та змістові засади формування персоналій в «Українському національному біографічному архіві»

«Український національний біографічний архів» (УНБА) — це унікальний масив біографічної, бібліографічної, іконографічної інформації, який за своїм змістом є універсальним біобібліографічним ресурсом. Його винятковість полягає у концентрації в одному місці інформації про величезну кількість осіб, пов'язаних з історією та культурою нашої країни, що залишили в ній свій слід. Особливістю ресурсу є його здатність постійно оновлюватися — поповнюватися новими іменами, новими досягненнями людей, новими знаннями про них.

Підготовка та укладання УНБА вимагають особливих заходів і рішень. Із самої назви біобібліографічний ресурс включає два види даних: біографічні та бібліографічні. Залежно від діяльності особи їх співвідношення може бути різним: у письменника або науковця кількість творів буде перевищувати масив літератури про них, і навпаки, праці, присвячені історичним постатям, митцям, спортсменам, будуть домінувати. Кількість джерел про людину залежить і від її популярності. Зазвичай, чим відоміша і популярніша людина, тим більше документальних джерел та свідчень про себе та свою діяльність вона лишає після себе.

У процесі створення біобібліографічної продукції, у тому числі електронного біобібліографічного ресурсу, дослідники вивчають біографію особи. Основні дати життя і діяльності визначаються на основі її біографічних даних з опублікованих та неопублікованих матеріалів (автобіографії, особистої справи, звітів тощо). Зважаючи на масиви розпочатої роботи із формування біобібліографічного ресурсу, в ІБД первинними джерелами біографічної інформації стали довідково-енциклопедичні видання. Налагоджено послідовне опрацювання цього виду публікацій як вітчизняних, так і з країн-сусідів, сучасних видань і видань минулих століть. Головна мета цієї роботи — виявлення якнайбільшої кількості осіб, пов'язаних з історією та культурою України.

Для занесення, збереження та систематизації знайдених біографічних даних утворено інтегровані БД «Персоналії», «Джерела української біографістики», «Іконографія». У

процесі роботи над укладанням УНБА виникло кілька проблем, вирішення яких дозволило ІБД НБУВ розгорнути широкомасштабні роботи із формування біобібліографічного ресурсу.

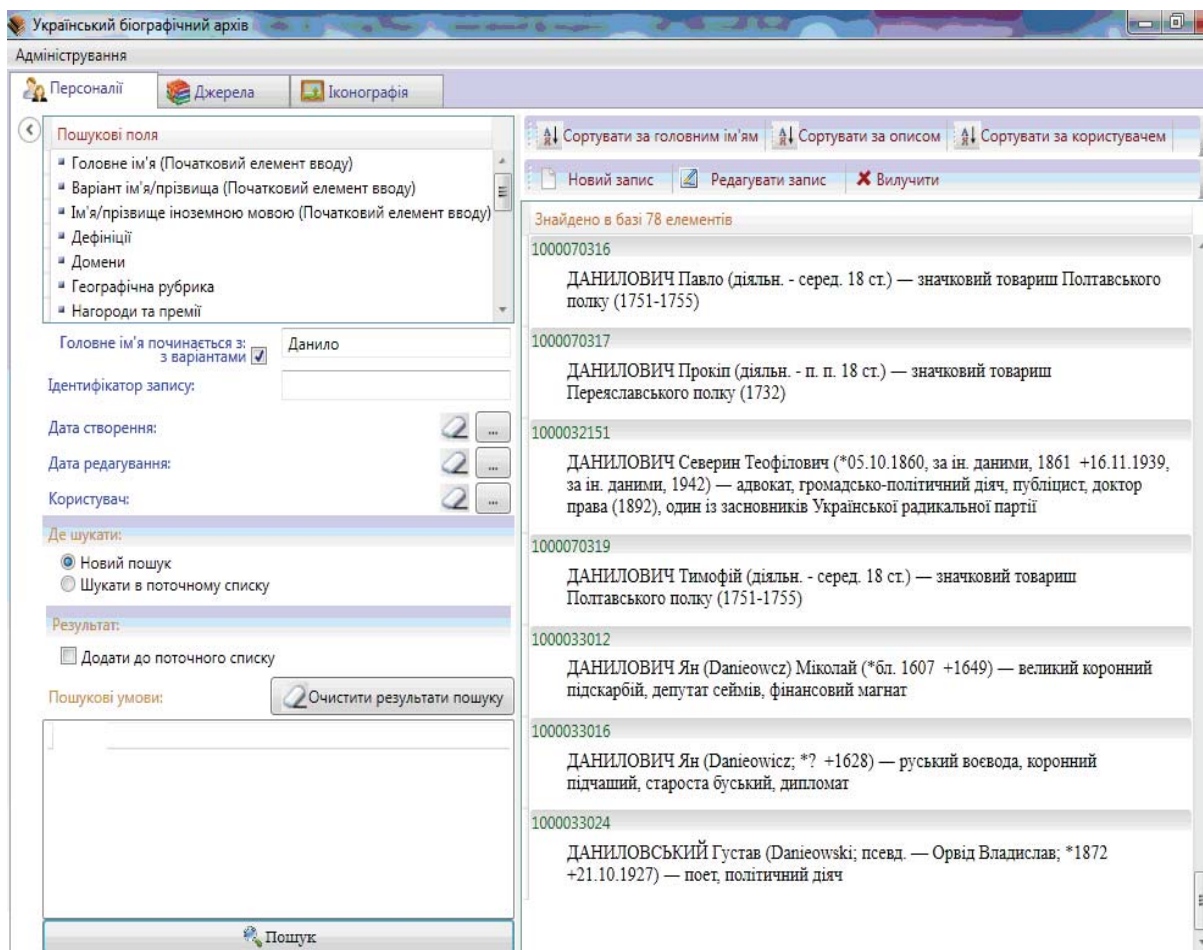

Рис. 1. Вигляд інтегрованих БД «Персоналії», «Джерела української біографістики», «Іконографія»

Перша проблема — внесення до БД «Персоналії» прізвищ, імен, псевдонімів тощо. Враховуючи, що дані про одну й ту саму особу можуть зустрічатися у різних джерелах, для уникнення дублетних записів перед внесенням інформації до БД «Персоналії» співробітники ІБД перевіряють наявність інформації про цю особу в базі. У разі відсутності — започатковується новий запис, у разі присутності — наявний запис поповнюється новими даними з позначенням джерела, звідки вони отримані.

На практиці трапляються випадки, коли особа мала кілька прізвищ, варіанти імен, була відома під псевдонімами або мала церковне ім'я. Велике значення для упорядкування да-

них про людину має фіксування всіх варіантів (якщо вони є) її прізвищ, імен, прізвицьк, псевдонімів тощо.

Для правильного введення персональних даних до комп'ютерних БД, ефективного пошуку та розміщення інформації про особу в так званих «сортованих списках» необхідно було прийняти відповідні методичні рішення. Це питання вирішено із застосуванням в будові БД «Персоналії» міжнародного комунікативного формату для авторитетних/нормативних записів UNIMARC/AUTHORITIES [5].

Особливість структури БД «Персоналії» полягає у поділі полів «Прізвище», «Ім'я» на головне та варіанти. За інформацією головного поля визначається розташування імені/прізвища особи в алфавітному ряду (сортованих списках). Конструкція БД «Персоналії» побудована таким чином, що будь-який варіант імені, який належить особі, при пошуку буде відсилати до запису з «головним ім'ям», під яким особа найбільш відома і заноситься у сортовані списки. Існують два випадки представлення інформації у БД:

простий — коли наявне тільки головне ім'я/прізвище (людина мала одне прізвище та ім'я — цей запис в БД завжди буде «головним»);

складний — коли запис містить, крім головного ім'я/прізвища, варіанти, у тому числі іншими мовами.

Наявність поля «Головне ім'я/прізвище» обов'язкове, воно присутнє у всіх записах БД і не повторюється, тобто має лише одне значення. Поле містить індикатор форми представлення імені та визначає спосіб введення імені особи, яке має два значення:

- ім'я особи вводиться під особовим ім'ям або у прямому порядку (Володимир, Андрій Первозванний, Ігор Святославич);

- ім'я особи вводиться під прізвищем (Винниченко Володимир Кирилович, Бєдний Дем'ян, Беспалов М. Г.).

За наявності в особі варіантів прізвища (імені), псевдонімів, криптонімів інформація заноситься у відповідне поле, яке може мати стільки повторів, скільки зустрічається варіантів. Нижче подано приклади різних форм представлення імен/прізвищ, що трапляються у записах БД «Персоналії».

Варіант: варіант написання ім'я/прізвища подається в тексті за головним ім'ям/прізвищем, виділяється дужками і

не має ніяких супутніх слів (Бурнас (Бурнос) Андрій, Андрущенко Юрій (Марат) Васильович).

Дівоче: прізвище жінки при народженні. У тексті подається у дужках із супровідним словом «дівоче» (Бенцаль-Карп'як (дівоче — Сівницька) Олена).

За чоловіком: прізвище жінки після одруження, якщо взяла прізвище чоловіка. У тексті подається у дужках з супровідним словосполученням «за чоловіком» (Аннато (за чоловіком — Сетова) Пальміра Францівна).

Помилкове: варіанти імен/прізвищ представлені, у джерелі з помилкою. У вихідних текстах не відображено, зберігається у службовій БД.

Псевдонім та/або криптонім: якщо особа, на яку заведено запис, має псевдонім (псевдоніми). У тексті подається із супровідним словом «псевдонім» (Шевченко Іван Данилович (псевдонім — Дніпровський), Абрам Йосип (псевдонім — Козак Байда), Авдєєв Всеволод Миколайович (псевдонім — Дядечко Пуд), Лоначевський Олександр Іванович (псевдонім — Комаха, Ломака), Маковей Осип Степанович (псевдонім — Євмен)).

Світське: світське прізвище церковного діяча. Наявне, коли в поле «Головне ім'я» внесено церковне ім'я особи, на яку заведено запис у БД. Подається у дужках із супровідним словом «світське» (Іоанникій (світське — Руднєв Іван Максимович)).

Справжнє: справжнє ім'я або прізвище застосовується у випадках, коли особа відома під іншим ім'ям/прізвищем або псевдонімом. У тексті подається у дужках із супровідним словосполученням: «справж. ім'я», «справж. прізвище», «справж. прізвище та ім'я» (Агранов Вульф Йосипович (справж. ім'я — Володимир), Палій Семен Пилипович (справж. прізвище — Гурко), Пеленс Джек (справж. прізвище та ім'я — Палагнюк Володимир Іванович)).

Чернече: використовується у випадках, коли особа відома під власним іменем/прізвищем, але також мала чернече ім'я. У тексті подається у дужках із супровідним словом «чернече» (Александрович Іван (чернече — Алоїсій)).

Запропонована структура дозволила у записах БД «Персоналії» збирати та зберігати всі варіанти особистих даних про особу, що зустрічаються в різних джерелах, у тому числі помилкові та іншими мовами; проводити ефективний

пошук в БД; надавати користувачу повну інформацію про варіанти прізвища, ім'я, псевдоніми, криптоніми тощо; робити посилання на джерело, звідки взяті ті чи інші дані.

Друга проблема — представлення хронологічних даних про особу (дат народження та смерті). При введенні інформації до БД «Персоналії» зустрічаються такі форми подання дат в джерелах:

повні дати (дд/мм/рррр) народження/смерті, де дд — день, мм — місяць, рррр — рік;

повні дати за новим і старим стилем;

не повні дати;

дата народження/смерті невідома.

У першому випадку, коли відомі день, місяць, рік народження/смерті дані фіксуються у відповідних полях типу «дата» (приклад: 28/01/1918). У всіх інших випадках інформація заноситься до поля типу «символьний» — «Додаткові дані народження, смерті» (*1782 +09/09(21/09)1843; *бл.1652 + ймовірно 1712; *1879 +?; діяльн. — кін. 17 – поч. 18 ст.).

Трапляється, коли дата народження або смерті в різних джерелах подається по-різному. У таких випадках варіанти дати заносяться в поле «Додаткові дані народження, смерті» з позначкою «за іншими даними» (16(28).02.1847, за ін. даними, 1848, 1851) та фіксуються у полі «Що знайдено» джерела.

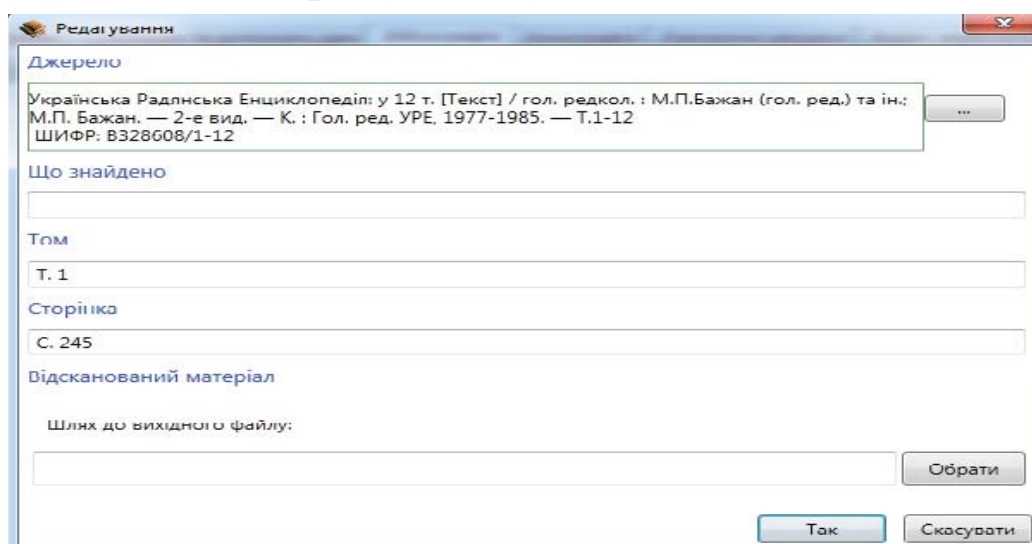

Рис. 2. Вигляд картки «Джерело» в БД «Персоналії»

Для пошуку інформації за століттями в структурі БД «Персоналії» запропоновано поле «Хронологічна рубрика», яке має два однакові підполя. Якщо особа проживала в одно-

му столітті, заповнюється одне підполе, коли персона жила на зламі століть (у двох століттях), заповнюються обидва. Дані заносяться зі словника, що містить таблицю з хронологічним розподілом часу за століттями, починаючи від ХХ т. до н. е. й до нашого часу (приклад: Жабокрицький Діонісій; *бл.1652 + ймовірно 1712; 1600–1699, 1700–1799).

Ще однією з проблем була фіксація даних про джерела біографічної інформації в БД «Персоналії». Для її вирішення створено БД «Джерела біографічної інформації», яка інтегрована з БД «Персоналії». Структура бібліографічної БД сумісна з UNIMARC-форматом [3]. Це дозволяє утворювати бібліографічні описи всього документа і його складових — статей, глав, розділів (аналітичний опис).

При опрацюванні нового джерела знайдені біографічні дані заносяться до БД «Персоналії», а бібліографічні — до полів БД «Джерела біографічної інформації». У записі біографічної БД, у розділі «Бібліографія», із БД «Джерела» вибирається бібліографічний опис документа, з якого отримано біографічні дані. При цьому є можливість у полях «Що знайдено», «Том», «Сторінка» уточнити, які саме відомості знайдено, в якому томі і на якій сторінці відповідно. За наявності повного тексту документа існує можливість його під'єднання до конкретного бібліографічного опису.

Велике значення в УНБА має іконографічна інформація. Для методичного накопичення та систематизації цих даних започатковано БД «Іконографія». Для послідовного опрацювання зображень, їх збереження та зв'язку із записами інших БД системи розроблено структуру БД «Іконографія» і вирішено певні методичні питання [4].

Особливістю сучасного упорядкування іконографічного матеріалу є збір та систематизація його електронних копій — оцифрованого зображення; орієнтація на детальний науковий опис електронних зображень. ІБД відпрацьовано методичні підходи, технічні рішення, технологічні схеми створення електронних зображень.

Весь процес опрацювання іконографічного матеріалу умовно можна поділити на чотири етапи.

1-й етап. Пошук іконографії в архівах та книгосховищах. До знайденого іконографічного матеріалу складається аналі-

тичний бібліографічний опис із зазначенням місця збереження, який заноситься до бібліографічної БД «Джерела української біографістики». Для виділення із загального масиву бібліографічних описів записів, укладених на іконографічний матеріал, у БД «Джерела української біографістики» додано нове поле «Позначення матеріалу», яке відповідає новому діючому ДСТУ «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис» [1], з позначкою «Ізоматеріал».

Приклади:

бібліографічний опис іконографічного матеріалу із друкованого джерела

Олекса Петрович Стороженко [Ізоматеріал] : фото др. пол. XIX ст. // Стороженко М. З мого життя / Микола Стороженко. – Київ : Либідь, 2005. – С. 52.

опис іконографічного матеріалу архівного документа

Коляда Грицько Панасович [Ізоматеріал] : фото // НБУВ. Ін-т рукопису. – Ф. 10. – № 5307.

2-й етап. Утворення електронних зображень. Оцифрування (сканування, фотографування) знайденого й упорядкованого в бібліографічній БД іконографічного матеріалу. Його збереження в електронній формі у встановленому форматі та з відповідними параметрами. При додаванні високоякісного зображення система автоматично повинна обробити його з метою отримання необхідних для роботи розмірів та якості зображення типу:

- високоякісне зображення (депозитарій зображень);
- зображення якості, нижчої за поліграфічну (для представлення в Інтернеті);
- зображення типу «Іконка».

У стисненому вигляді відбиток стає доступним для усіх користувачів. Високоякісні зображення зберігаються окремо й доступні тільки адміністраторам БД.

3-й етап. Зв'язок файла електронного зображення із записом БД «Джерела української біографістики». Зв'язок запису/ записів біографічної БД «Персоналії» з бібліографічними записами місцезнаходження іконографічного матеріалу БД «Джерела української біографістики» (двосторонній).

4-й етап. Систематизація та утворення мистецтвознавчого опису зображень. На останньому етапі опрацювання для здійснення ефективного пошуку та проведення мистецтвознавчих досліджень в системі на кожне із зображень

заводиться електронна реєстраційна картка, що містить поля, які деталізують його елементи. На сьогодні структура опису іконографічного матеріалу не є остаточною і потребує подальшого доопрацювання мистецтвознавцями.

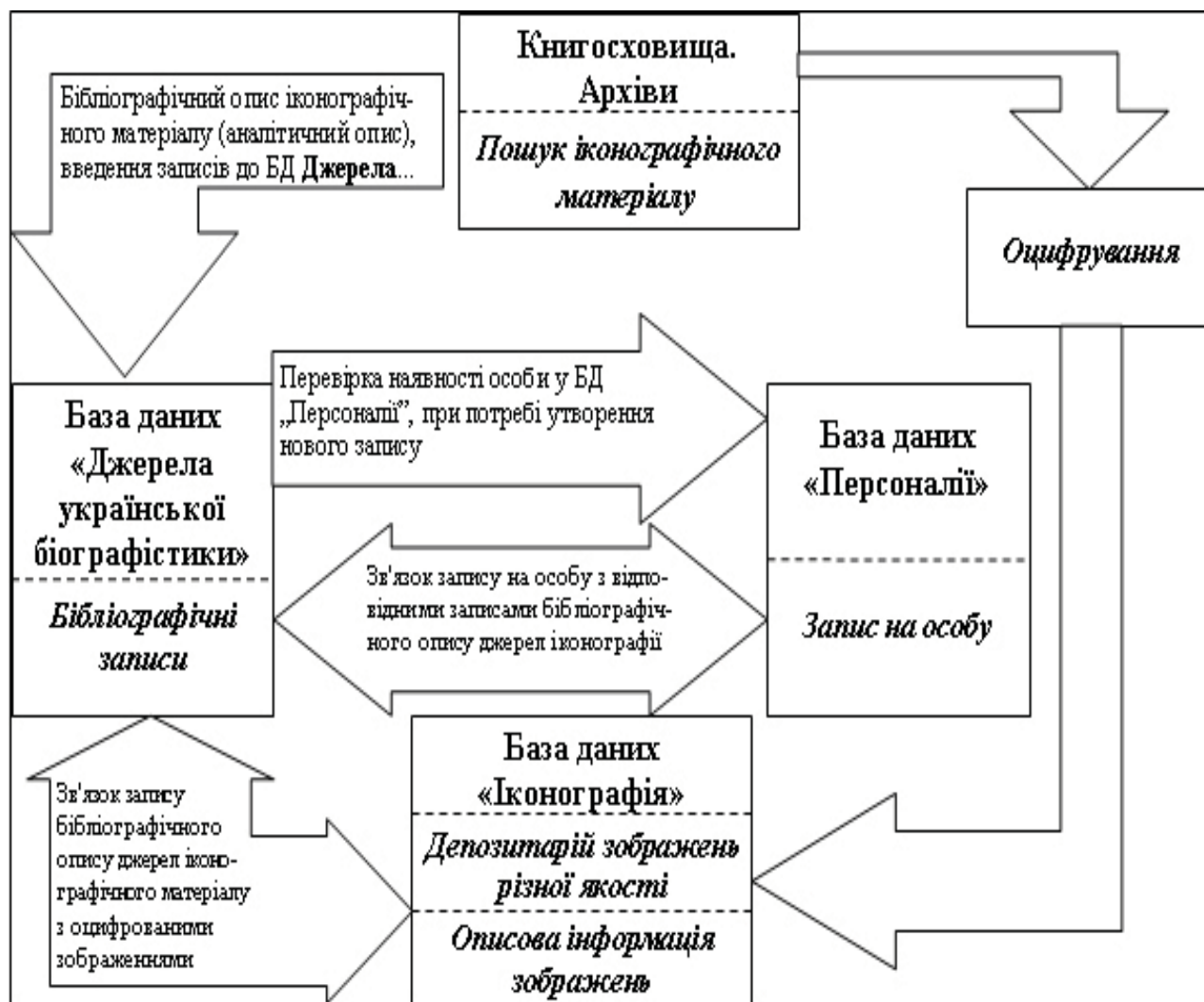

Рис. 3. *Схема опрацювання іконографічного матеріалу*

З метою упорядкування структури БД «Персоналії», редакційно-технічного оформлення введеної інформації підготовлено методичні рекомендації [2] для співробітників ІБД. Їх призначення: окреслити правила занесення біографічної інформації у відповідні поля БД; надати допомогу співробітникам ІБД у процесі введення нових та редагування наявних записів БД; регламентувати уніфікацію представлення біографічних даних, дат життя особи, скорочень слів, аббревіатур; на конкретних прикладах показати особливості занесення складних імен, прізвищ, дат тощо.

Методичні рекомендації представляють структуру БД: зображено існуючі поля, подано їх назви, сформульовано призначення полів, підполів та індикаторів, їх особливості; викладено правила внесення інформації до них; зазначено випадки наявності інформації в тому чи іншому полі та його повтору — поле може бути одне (коли воно не повторюється) або їх більше одного (поле повторюється).

Окрім прикладів, які ілюструють представлення матеріалу у БД, рекомендації подають помилки, яких найчастіше допускаються при опрацюванні біографічного матеріалу та введенні його до відповідних полів БД. На практиці вони допомагають операторам і редакторам приділяти їм особливу увагу й зосереджуватися на правильному занесенні інформації.

Отже, розвиток сучасної біобібліографічної діяльності потребує належного методичного забезпечення. Розробка ефективних технологічних рішень і змістовних методичних рекомендацій, здійснена фахівцями ІБД, дозволила розгорнути роботу із формування біобібліографічного ресурсу УНБА.

1. *ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис [Текст] : Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1–2003, IDT). – Увед. 2007–07–01. – Київ : Держспоживстандарт України, 2007. – 47 с.*
2. *Редагування інформації комп'ютерної бази даних «Персоналії» [Текст] : методичні рекомендації / уклад. О. М. Яценко ; НБУВ, ІБД. – Київ, 2008. – 73 с. – Для внутрішнього користування.*
3. *Руководство по UNIMARC [Текст] : руководство по применению междунар. коммуникативного формата UNIMARC / пер. с англ. авт. коллектива под руководством А. И. Земскова, Я. Л. Шрайберга. – М., 1992. – 320 с.*
4. *Яценко О. М. Іконографічна складова електронного «Українського національного біографічного архіву»: пропозиції щодо технології опрацювання зображень [Текст] / О. М. Яценко // Наук. праці НБУВ. – Київ : НБУВ, 2009. – Вип. 24. – С. 292–298.*
5. *UNIMARC/AUTHORITIES [Текст] : междунар. коммуникативный формат UNIMARC для авторитетных/нормативных записей : пер. с англ. – М. : ГПНТБ России, 1994. – 68 с. – (Публикации УВСИМ — Новая серия / ИФЛА; Т. 2).*

РОЗДІЛ 4

БІОГРАФІЧНА ТА БІОБІБЛІОГРАФІЧНА ІНФОРМАЦІЯ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

4.1. Український мемуарій в інформаційному просторі: досвід та перспектива

Пріоритетним напрямом розвитку української науки та бібліотечної справи є її інтеграція у світовий інформаційний простір, що сприятиме підвищенню її конкурентоспроможності, відповідатиме сучасним світовим стандартам. Особливо швидкими темпами зростає попит на якісні інформаційні ресурси, посилюється інтерес до повнотекстових документів, поданих в електронному форматі. Активне впровадження сучасних технологій сприяло створенню нової інформаційної інфраструктури, в якій бібліотеці відведено роль посередника між інформаційними ресурсами та користувачем. Ця нова парадигма спричинила зміну соціальної ролі бібліотек. Адже до традиційних завдань просвітницького характеру, а також збереження і примноження культурного надбання, додалися функції інформаційних центрів, що забезпечують доступ до національних і світових інформаційних мереж та баз даних. Окрім того, бібліотеки — як масштабні книжкові сховища — мають найбільший потенціал у справі створювання власних інформаційних ресурсів. Адже контентний ресурс, унікальний за своїм змістом, створений на платформі національної бібліотеки, стає товаром, який користується попитом.

Сьогодні можна говорити про появу специфічного користувача послуг бібліотек, який потребує оперативної реакції на сучасні виклики та нових, різноманітних інформаційно-аналітичних продуктів — власне продержавницьких, конкурентоспроможних інформаційних продуктів. Дослідники

національного інформаційного простору¹ України зазначають, що «...з часу здобуття незалежності актуальною проблемою залишається його змістовне наповнення (контент)», що пов'язано з тим, що, «...з одного боку, він перебуває під тиском низки чинників іноземного походження, а з іншого — характеризується невідповідністю вітчизняного інформаційного продукту світовим критеріям» [4, с. 97]. Аналізу сучасних проблем формування вітчизняного інформаційного простору, збереження національного інформаційного суверенітету, регулювання інформаційних відносин та ролі бібліотек у цьому процесі присвячено роботи низки українських науковців — істориків, політологів, юристів, зокрема В. І. Попика, В. М. Горового, Б. А. Кормича, В. М. Конах, Г. Г. Почепцова, О. П. Дзьобаня, В. А. Ліпкана, О. В. Сосніна та ін.².

¹ Національний інформаційний простір (за визначенням В. К. Конах) — середовище на території держави, де на основі наявної інформаційної інфраструктури здійснюються формування, збір, зберігання та поширення інформації (як національного, так і закордонного походження), а також інформаційна взаємодія організацій та громадян і задоволення їхніх інформаційних потреб відповідно до чинного національного законодавства. [4, с. 97].

² Див.: Горовий В. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс [Текст] / В. Горовий ; наук. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2010. — 360 с.; Дзьобань О. П. Національна безпека України: концептуальні засади та світоглядний сенс [Текст] / О. П. Дзьобань. — Харків : Майдан, 2007. — 284 с. — Бібліогр.: с. 263–282; Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства [Текст] : [монографія] / [О. С. Онищенко та ін.] ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ : НБУВ, 2011. — 247 с.; Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища [Текст] : [монографія] / [О. С. Онищенко та ін. ; бібліогр. ред. І. П. Антоненко] ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ : [б. в.], 2012. — 245 с.; Кормич Б. А. Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України [Текст] / Б. А. Кормич ; Одеська національна юридична академія. — Одеса : Юридична література, 2003. — 471 с. — Бібліогр.: с. 444–471; Ліпкан В. А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України [Текст] / В. А. Ліпкан ; Національна академія внутрішніх справ України. — Київ : Текст, 2003. — 599 с.; Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокультурного середовища [Текст] : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2014. — 296 с.; Попик В. І. Ресурси довідкової біо-

Як засвідчили події останнього часу, Україна була не готова до масованої інформаційної атаки з боку сусідньої держави та не змогла адекватно відповісти на інформаційні виклики, що робить її уразливою до негативних інформаційних впливів з боку іноземних держав та структур. Робота зі створення вітчизняного інформаційного продукту (який складається з інформаційного³ та інтелектуального⁴ ресурсу) має вестися цілою низкою структур, що забезпечують створення нової інформації, зберігання та захист наявної, а саме — державними органами, ЗМІ та різноманітними громадськими організаціями, в тому числі і бібліотеками. Тут переваги останніх незаперечні, адже свою роботу вони базують на «...традиціях збирання, систематизації, опрацювання та представлення інформації, створення високоінтелектуальних інформаційних продуктів — каталогів і путівників, у книжкових та рукописних фондах і колекціях; тематичних картотек, бібліографій та біобібліографій, баз даних, науково-методичних і рекомендаційних матеріалів, які уклалися спочатку в рукописній та друкованій формі, а нині успішно входять до електронного інформаційного простору» [9, с. 52], що підтверджує той факт, що саме бібліотеки здатні задовольняти більш складні інформаційні інтереси та потреби держави і громадян і, зрештою, працюють в сфері національної інформаційної безпеки. Адже вони якраз і покликані створювати

графічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку [Текст] : монографія / Володимир Попик ; [відп. ред. Л. А. Дубровіна] ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : [б. в.], 2013. – 518, [4] с.; Почепцов Г. Г. Информационные войны [Текст] / Г. Г. Почепцов ; отв. ред. С. Л. Удовик. – М. : Рефл-бук ; Киев : Ваклер, 2000. – 576 с. – (Образовательная библиотека). – Библиогр.: с. 571–573; Соснін О. В. Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України [Текст] / О. В. Соснін ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Київ, 2003. – 572 с.

³ Інформаційний ресурс — сукупність структурованих даних для отримання достовірної інформації, фіксована на матеріальному носії.

⁴ Інтелектуальні ресурси (інформаційно-інтелектуальні ресурси) — сукупність об'єктивних форм інформації чи знань, отриманих в результаті інформаційно-технологічних, науково-виробничих, організаційно-управлінських, маркетингових, фінансових, юридичних тощо методів, технологій, засобів, різних форм подання завдяки інтелектуальній праці.

інтелектуальні ресурси, маючи для цього і джерельну базу, і професійних виконавців.

Національний інформаційний простір необхідно наповнювати різноплановими та якісними електронними ресурсами, насамперед історико-культурологічного спрямування. На нашу думку, мемуари як носії історичної та національної свідомості та самосвідомості, національної пам'яті є тим продуктом, який необхідно оприлюднити для широкого загалу. Сьогодні у суспільстві значно зріс попит на історичне знання, але, як правило, не на розвідки науковців, а на більш широке коло джерел, щоб скласти своє власне бачення про ту чи іншу подію або особу, оперуючи наявними історичними документами. Тому так зріс інтерес читачів якраз до архівних матеріалів (раніше закритих) та джерел особового походження (епістолярію та спогадів).

Мемуари сьогодні викликають інтерес і в науковців багатьох галузей гуманітаристики, що свідчить про те, що вони вийшли за межі так званого «легкого читання» (белетристики). Як явище культурно-історичне, вони увібрали в себе основні риси історичних епох, що робить їх незмінним і цікавим комплексом документів. Хоча і продовжують користуватися попитом і серед широкого кола читачів, оскільки для багатьох вони були і є чи не основним джерелом знань із всесвітньої та вітчизняної історії. Окрім цієї пізнавальної функції, мемуари мають досить специфічну, так звану мемуарну функцію, а саме — формування історичної самосвідомості, та відіграють важливу виховну роль у суспільстві. На тлі останніх подій мемуари можуть стати активною складовою процесу виховання патріотизму, формування національної свідомості (самосвідомості) та аргументом в боротьбі проти масованої деструктивної інформаційної війни, яку веде з нами Росія. Адже будь-яка держава має працювати і над формуванням національної ідеї, яка б об'єднувала суспільство. І якраз мемуарна література, в силу її специфіки, може зіграти в цьому провідну роль. Витоки української мемуаристики сягають часів бездержавного існування, боротьби за національне визволення та самоствердження, що обумовило національно патріотичне спрямування української мемуаристики в цілому. Саме через спогадову літературу українські діячі

історії та культури намагалися привернути увагу своїх читачів до трагічних та героїчних сторінок національної історії, проблеми вшанування пам'яті українських діячів, тим самим створюючи умови до тяглості нашої історичної традиції.

В час активного розвитку електронних ресурсів дуже важливим є представленість в інформаційному просторі українського мемуарію, що значно спрощувало б його доступність для користувача. Величезні масиви української мемуаристики на сьогодні залишаються «глухими», оскільки свого часу друкувалися на шпальтах регіональної преси (газети, журнали), частина яких була втрачена, а частина є малодоступною для широкого загалу. Сучасна інформаційна парадигма породила тенденцію, за якою відсутність в Інтернеті тих чи інших документів (в даному випадку йдеться про мемуари) з часом призведе до їх втрати для широкого загалу читачів та дослідників, а в більш широкому сенсі — до нівелювання їх цінності з точки хору унікальності та неповторності досвіду цілого прошарку українського суспільства, адже мемуари, у більшості випадків, писалися тими, кому була небайдужа доля країни, села, події, особи.

Проблема формування електронних ресурсів біографічної інформації (а мемуари є важливою складовою української біографіки) ще не стала предметом широкого зацікавлення вітчизняних дослідників. Монографічних досліджень з теоретико-методичними узагальненнями у цій сфері бракує. Хоча в останні роки з'явилося чимало праць з питань формування вітчизняних електронних ресурсів біобібліографічної інформації, зарубіжного досвіду в цій царині, досвіду створення електронних інформаційних ресурсів провідними бібліотеками України. Це насамперед змістовні дослідження В. І. Попика, зокрема, він є автором першого і поки що єдиного монографічного дослідження, в якому розглянуто та проаналізовано теоретичний, науково-методичний та організаційний досвід створення, систематизації, опрацювання та поширення вітчизняних ресурсів довідкової інформації та ролі бібліотечних установ у цьому процесі — «Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку» (Київ, 2013). Заслуговують на увагу наукові статті В. І. Попика [7],

О. В. Воскобойнікової-Гузєвої [1], молодих науковців [3; 12]. І все ж відсутність значної кількості аналітичних праць в цій царині та координаційної роботи значно ускладнює процес практичного створення (на єдиних науково-методичних засадах) електронних біобібліографічних ресурсів, хоча на сьогодні уже напрацьовано достатньо великий вітчизняний досвід у формуванні великих порталів гуманітарного спрямування. Це питання найбільш детально вивчено і проаналізовано В. І. Попиком. Зокрема, він зазначив, що світовий досвід формування ресурсів біографічної інформації був в Україні майже невідомий і це зумовило стрімкий, але досить суперечливий розвиток біографічних досліджень і публікацій упродовж першого десятиліття незалежності України, а також цілком закономірно породило необхідність ґрунтовного переосмислення історичного досвіду, сучасних завдань та перспектив розвитку як довідкової біографіки, так і електронних біографічних ресурсів, ретельного розроблення пов'язаних з ними теоретичних, методичних та джерелознавчих проблем, «... спільного пошуку шляхів вироблення й узгодження в широкому колі учасників інформаційного процесу певних загальноприйнятих принципів і правил» [8, с. 325].

Детальний моніторинг українського інформаційного простору засвідчив, що жодного електронного ресурсу, який би був повністю присвячений українським мемуарам, на сьогодні немає, що зумовлено відсутністю цілого комплексу матеріальних, організаційних і технічних можливостей держави, а також проявом неуваги наших державних, наукових, комерційних, громадських структур та, власне, й окремих зацікавлених осіб до мемуарів як культурно-історичного феномену та історичного джерела. А цього допустити не можна. Незважаючи на досить суб'єктивний характер цих джерел, вони мають певну цінність, оскільки їх автори переважно були учасниками важливих історичних подій, сучасниками видатних діячів історії та культури, про яких згодом залишили спогади. За словами російського історика Андрія Тартаковського, мемуари є не лише носієм історичної пам'яті, а й своєрідним засобом «духовної наступності поколінь» і показником рівня цивілізованості суспільства, його свідомого ставлення до свого минулого та, зрештою, до свого існування

взагалі [13, с. 35]. Український літературознавець Михайлина Коцюбинська вбачає в мемуарних творах⁵ «...напрочуд змістовний і своєрідний інформаційно-психологічний феномен на непевній і рухомій межі між сьогодні й учора, між живим і неживим, між пам'яттю і історією, між документом і сповіддю. І як кожне межове явище, художня документалістика у всіх своїх іпостасях — жива й багатовимірна, насичена неповторними деталями і суб'єктивними цюхвилинними враженнями, залишає по собі смак автентичності і водночас не чужа художньому домислу, сповнена чару імпровізації, адже грань між художнім домислом і спогадом насправді доволі неокреслена...» [5, с. 107–109]. До того ж мемуари, як прояв формування історичної самосвідомості особистості, виконують у суспільстві свою специфічну функцію, яка полягає в задоволенні потреби в індивідуалізованій і достовірній історичній інформації, коли свідчення очевидця або учасника подій набуває окрему цінність саме як особисте свідчення, на відміну від офіційного.

Таким чином, мемуари поєднують в собі когнітивну та виховну функцію. Тому пошук, нагромадження, систематизація та оприлюднення для широкого загалу мемуарних джерел — як культурно-історичного феномену, на нашу думку, є нагальною вимогою часу. Це можливе лише за умови створення електронного ресурсу, який задовольнив би потреби широкого читацького загалу. Повнотекстові масиви мемуарних джерел (в електронному вигляді) з тієї чи іншої проблематики (період Козаччини, Перша світова війна (УГА, УСС), Визвольні змагання 1917–1921 рр., Друга світова війна), які є малодоступними для масового та віддаленого читача, будуть, безперечно, користуватися підвищеним попитом. Актуальним є створення і Каталогу українських мемуарів, який з часом можна було би поповнювати розширеними анотаціями та оцифрованими матеріалами.

Незважаючи на те, що в Україні немає ресурсу, який би повністю був присвячений лише мемуарам, ці матеріали є складовою багатьох українських електронних біографічних інформаційних ресурсів. Серед найбільш цікавих україн-

⁵ Розглядає мемуари в контексті художньої документалістики.

ських проєктів, що містять значні масиви мемуарної літератури, можна назвати Віртуальний музей «Дисидентський рух в Україні» (<http://archive.khpg.org/index.php>), що був започаткований у 2001 р. Сайт створено учасниками Української Гельсінської спілки з прав людини (УГСПЛ) та Харківської правозахисної групи (ХПГ). Він працює за підтримки Міжнародного Фонду «Відродження» (від 2006 р.). У структурі сайту виокремлено позицію «Спогади» (<http://archive.khpg.org/index.php?r=1.8>), де вміщено матеріали мемуарного жанру (спогади, автобіографії) про правозахисників, борців за незалежність України. Нині на сайті розміщено біля 80 спогадів (подано анотації та тексти в форматі html та zip-file). Перші спогади на сайті з'явилися 19.07.2005 р., а останнє поповнення відноситься до 25.01.2015 р., що свідчить про досить великий інтерес як співзасновників проєкту, так і його дописувачів. Зокрема, тут вміщено автобіографічні спогади політв'язня з 27-річним «стажем» Сергія Олексійовича Бабича «Дорогою безглуздя», спогади Володимира Шовкошитного про перепоховання Василя Стуса «Герої народжуються на могилах героїв», спогади Романа Піхманця про репресованого вчителя, поета, літературного критика, художника «З когорти витязів: про Володимира Іванишина», спогад-роздум політв'язня Миколи Адаменка про свого однокурсника і посправника, художника Григорія Волощука «На хисткій кладці через безодню», автобіографічна розповідь в'язня сталінських, хрущовських, брежнєвських концтаборів Миколи Курчика «Ретроспективний відступ: відлуння сталінізму зі сталінських часів», спогади Івана Геля про Мар'яна Гатала, Ігора Гирича про Юлія Шелеста, Олександра Ткачука про Михайла Гориня, Євгена Сверстюка про Івана Покровського, Ярослава Лемика про Володимира Івасюка, Фелікса Рахліна про Бориса Чичибабіна та ін. Досить великий обсяг вміщених мемуарів є заслугою Василя Овсієнка, автора матеріалів про Ігора Кравціва, Віктора Могильного, Євгена Концевича, Василя Стуса, Михайла Якубівського, Михайла Хейфеца, Олену Апанович, Івана Русина, Григорія Маковійчука, Оксану Мешко, Олексу Тихого, Юрія Литвина, Петра Січка, Стефанію Петраш-Січко тощо. Електронний ресурс подає і особисті спогади Михайла

Хейфеца⁶, Левка Горохівського⁷, А. Б. Литинського⁸, Діни Камінської⁹, Миколи Муратова¹⁰. В цілому рубрики «Спогади» та «Персоналії» стали найбільш цікавими та популярними серед відвідувачів, про що свідчать запитання та коментарі. Інформація про розвиток українського правозахисного та національно-визвольного руху, що зібрана на сайті, стане у пригоді як для науковців, так і для учнів шкіл, студентів середніх спеціальних та вищих навчальних закладів. Цікавий матеріал, з точки зору наявності елементів спогадів про події та учасників руху, подано в розділі «Інтерв'ю» (<http://archive.khprg.org/index.php?r=1.5>), який містить близько 200 інтерв'ю з українськими та російськими шестидесятниками (за період від 08.07.2005 р. до 27.02.2015 р.)¹¹. Даний ресурс містить корисне посилання на сайт Вахтанга Кіпіані — відомого українського журналіста і публіциста, одного з небагатьох дослідників дисидентського руху, колекціонера самвидаву (<http://www.kipiani.org/>), де у розділі «Гулаг» (<http://www.kipiani.org/gulag/>) розміщено інформацію, в тому числі і спогади, про дисидентський рух. На головній сторінці зазначена дата останнього оновлення — 14.02.2010 р., що засвідчує вразливість створених за ініціативи окремих осіб електронних ресурсів, адже вони вимагають постійного поповнення новими матеріалами, організаційних зусиль та фінансової підтримки — інакше приречені на зникнення. В кращому випадку залишаються незмінними.

Серед повнотекстових електронних ресурсів, які містять спогадову літературу, можна виокремити також і сайт «Ізборник. Першоджерела та інтерпретації» (<http://litopys.org>).

⁶ Вміщено спогади «Украинские силуэты. Военнопленный секретар»; «Путешествие из Дубровлага в Ермак»; «Место и время» і «Русское поле».

⁷ Вміщено спогади «На зламі епох: Хроніка громадянської та національної активізації на Тернопільщині (1988–1989 рр.) (Із принагідних записів у моєму щоденнику про перші кроки становлення Української Гельсинської спілки на Тернопільщині)».

⁸ Вміщено спогади «Жития не святых: о судьбах человеческих».

⁹ Вміщено спогади «Записки адвоката».

¹⁰ Вміщено спогади «Воспоминания правозащитника», «На шляху до незалежної України: погляд у минуле з Москви».

¹¹ Інформація станом на 30.06.15 р.

ua/ — відкрито 1.10.2003 р., <http://izbornyk.org.ua/> — відкрито 25.10.2008 р.), який є проектом електронної бібліотеки давньої української літератури та добіркою електронних книг і текстів, об'єднаних темою «Історія України IX–XVIII ст.». Ідея проекту «...полягає в прагненні зібрати якомога більшу кількість творів української писемності не просто як випадковий набір текстів різних часів та авторів, але на тлі цілісного культурно-історичного процесу, де ставала б зрозумілою єдність, спадковість і тотожність української літератури, попри очевидні розриви в мовному кодї та наявні перервності в традиції. Таким тлом слугують літописи, хроніки та історичні документи, зібрані в основному розділі сторінки — Літописи» [2]. Структурно сайт складається з розділів: історія, літературознавство, давня українська література, Тарас Григорович Шевченко, мовознавство, політологія, граматики та лексикони, історичні мапи. І хоча мемуарна література не виділена окремим тематичним розділом, «Ізборник» містить значний пласт спогадової літератури у всьому її жанровому різноманітті. Зокрема, представлені діаріюші козацької старшини (генерального хорунжого Миколи Ханенка, Якова Марковича, Петра Даниловича Апостола, Пилипа Борзаківського та Павла Ладинського), подорожні нотатки чужинців про Україну (Даніеля Крмана, Гійома Левассера де Боплана), великий масив спогадів про Тараса Шевченка¹², спогади Василя Гренджі-Донського про Карпатську Україну, Августина Волошина, записки Богдана Балики (Божка) та Силуяна Мужилівського, уривки зі «Странствований» Василя Григоровича-Барського, автобіографії Стефана Лукомського та Іллі Турчиновського тощо. Тексти мемуарів подано у форматі html та pdf. «Ізборник» постійно поповнюється новими повнотекстовими матеріалами. Досить простий інтерфейс та безкоштовність ресурсу забезпечило сталий інтерес до нього зацікавлених користувачів.

Цікавим проектом вітчизняному інформаційному просторі став сайт «Мислене древо» (<http://www.myslenedrevo.com>).

¹² Зокрема, спогади про Кобзаря, вміщені у збірнику «Спогади про Тараса Шевченка» (Київ, 1982), в яких розповідається про окремі епізоди його життя.

ua/recom/mdprogram/what_is.html)¹³, який було розроблено і нині підтримується групою українських фахівців в галузі комп'ютерних технологій і гуманітарних наук. Метою сайту визначено сприяння розвитку науки та освіти в Україні, підготовку електронних видань наукового, освітнього та літературного спрямування, розробку та підтримку нових веб-сайтів гуманітарного напрямку. Для нас найбільш цікавим є окремий проект М. І. Жарких (в рамках «Мисленого древа») — «Web-бібліографія старої України 1240–1800 рр.» (<http://myslenedrevo.com.ua/studies/bsu/index.html>). Для реалізації цього бібліографічного проекту створена комп'ютерна база даних «Бібліографія старої України». В базу даних включаються всі наукові та ґрунтовні науково-популярні праці з історії України. Хронологія публікацій охоплює період від 1800 р. до наших днів. Праці, опубліковані до 1800 р. (вони вважаються стародруками), включені вибірково. На сьогодні база даних містить понад 44 000 записів. В систематичному каталозі «Бібліографії старої України» (<http://myslenedrevo.com.ua/studies/bsu/bsu-syst.html>) виділено розділ «Мемуари», який містить такі рубрики: «Збірки мемуарів», «Мемуари, що мають автора», «Біографічні твори, написані до 1800 р.», «Інші мемуари», «Політична література». Ще одним відгалуженням «Мисленого древа» став проект «Знання про Україну — бібліографія українознавства, колекція посилань на повні тексти» (<http://www.uknol.info/>). Тут представлено бібліографічні описи книг і статей, анотації, які розкривають їх зміст, гіперпосилання на повні тексти праць (якщо вони доступні в Інтернеті). Зокрема, за пошуковим словом «мемуари» знайдено 858 згадувань, «спогади» — 688, «щоденники» — 376, «подорожні записки» — 28 та, російською мовою, «воспоминания» — 354 згадування, «дневники» — 364¹⁴. Частково бібліографічні описи доповнюються текстами самих спогадів або анотаціями до них. Слід зазначити, що не всі згадування мемуарів вказують на твори власне цього жанру, оскільки бібліографія містить

¹³ Початок формування ресурсу відноситься до 1999 р. Історію розгортання порталу див.: <http://www.myslenedrevo.com.ua/recom/programs.html>.

¹⁴ Дані на 06.11.2015 р.

також значну кількість статей про українські мемуари та бібліографічні покажчики. Проте цей постійно поповнюваний ресурс є, так би мовити, бібліографічною підвалиною для створення окремого електронного інформаційного ресурсу «Український мемуарій», роботу над яким слід починати зі складання єдиного Каталогу вітчизняних мемуарів. До незаперечних переваг даного ресурсу можна віднести те, що ініціатори проекту постійно розвиваються та проводять політику залучення громадської ініціативи до наповнення свого сайту. Зокрема, ними передбачена можливість додавання користувачами сайту нових бібліографічних описів праць з українознавства, посилань на повні тексти, доступні в Інтернеті, задля чого були розроблені «Правила додавання адрес (URL) документів» [10]. Позиціонуючи себе як електронний ресурс для науки та освіти, організатори проекту постійно розширюють свою діяльність, просуваючи на ринок власні інформаційні продукти на компакт-дисках та створюючи нові проекти, зокрема «Леся Українка» (<http://www.l-ukrainka.name/>), «Тарас Шевченко» (<http://www.t-shevchenko.name/>), «Іван Франко» (<http://www.i-franko.name/>), «Михайло Грушевський» (<http://www.m-hrushevsky.name/>), «Знання про Україну» (<http://www.uknol.info/>), «Прадідівська слава» (<http://www.pslava.info/>). В свою чергу, окремі проекти «Мисленого древа» вміщують і спогадові матеріали. Так, проект «Михайло Грушевський» містить повнотекстовий матеріал «Спогади. Щоденник: Як я був колись белетристом? (1925 р.)». Зокрема, проект «Знання про Україну» є унікальною біобібліографічною базою даних із значною мемуарною складовою, що представлена он-лайн та на компакт-дисках. Позитивною стороною таких проектів є їх відкритість, що дає змогу постійно їх поповнювати та оновлювати з урахуванням нових матеріалів та технологій. А це дозволяє, з часом, лише збільшувати їх «вагу» в національному та світовому інформаційному просторі та сприяє поширенню українського інтелектуального електронного продукту у світі.

Цікавим та інформативним ресурсом, який включає спогади, є історико-меморіальний сайт «Фонд пам'яті Олекси Тихого. Історія українського правозахисного руху» (<http://olexa.org.ua>). Його появі передувало заснування благодійно-

го фонду пам'яті Олекси Тихого у березні 1997 р. за ініціативи Сергія Базанова. Авже власне сам електронний ресурс з'явився в мережі Інтернет у червні 1999 р. За своїм цільовим призначенням даний ресурс розрахований на широке коло читачів і покликаний, на думку засновників, сприяти національно-патріотичному вихованню молоді шляхом вивчення та популяризації творів О. Тихого, його концепції відродження національної культури на Донеччині та його правозахисної діяльності. Ресурс має розгалужену структуру та містить три розділи: «Олекса Тихий» («Біографія», «Фото», «Судові процеси», «Спогади», «Твори»); «Українська Гельсінкська Група» («Персоналії», «Документи», «Хронологія»); «Права людини» («Документи»). У підрозділі «Спогади» подано повні тексти мемуарів Левка Лук'яненка «Олекса Тихий» (Ч. 1–4) [6] та Володимира Тихого «Слово про батька» [14]. В цілому досвід створення персональних сайтів діячів історії та культури України можна охарактеризувати як позитивний, який дозволяє з максимальною повнотою зібрати різноманітні джерела (письмові, архівні, фото, аудіо тощо), сконцентрувати їх в одному місці, що значно спрощує пошук користувача та є перспективним напрямом розвитку інформаційних біобібліографічних ресурсів на теренах України.

Останнім часом в українському інформаційному просторі з'явилося ще декілька інформаційних ресурсів, які вміщують повнотекстові версії українських видань. Зокрема, хотілося б відзначити проект зі збереження інтелектуальної спадщини української еміграції під назвою «Diasporiana» — електронна бібліотека української діаспори (<http://diasporiana.org.ua/>), який вміщує величезний обсяг українського мемуарію. Проект створено за ініціативи Інституту журналістики і масової комунікації Класичного приватного університету (м. Запоріжжя) та за підтримки ентузіастів. Основні цілі проекту визначені як «зміцнення культурних зв'язків і формування позитивного іміджу України у світі; забезпечення можливості вільного доступу користувачів до надбань української еміграції за допомогою Інтернет; створення електронних копій друкованих документів, що знаходяться у фондах бібліотек та інших закладів культури, приватних колекціях з метою збереження інтелектуальної спадщини та запобігання

фізичній втраті документів; можливість працювати одночасно з одним і тим же виданням багатьом користувачам та зручність перегляду» [11]. Цей ресурс покликаний виконувати як просвітницьку функцію, задля чого створено низку колекцій («Україніса», «Ідеологія», «Історія», «Дитяча література», «Драма», «Літературознавство», «Мемуари», «Мистецтво», «Мовознавство», «Періодика», «Поезія», «Політологія», «Проза», «Релігія», «Словники, Довідники», «Фольклор», «Різне»), які спрямовані на поширення знань про українську еміграцію та її досягнення, так і наукову функцію, направлену на сприяння глибокому вивченню феномену української діаспори науковцями і фахівцями в царині соціогуманітарних дисциплін. Мемуари (<http://diasporiana.org.ua/category/memuari/>) тут представлені 425 виданнями¹⁵ спогадів про громадсько-політичне та релігійне життя в Україні кінці XIX — на початку XX ст., події національно-визвольних змагань, Другої світової війни та повоєнні роки. Цей інформаційний електронний ресурс є неоціненним внеском в справу створення національно орієнтованих історичних ресурсів, які покликані реставрувати найважливіші події нашої історії, так би мовити, з перших уст.

Сьогодні вітчизняний та зарубіжний інформаційний простір розширюється за рахунок популярної форми безкоштовного поширення інформації в Інтернеті, а саме — торрент-сайтів (сайти-сервіси обміну файлами), що орієнтовані насамперед на фільми, ігри, музику, аудіокниги, але включають і повнотекстові варіанти книг. В Україні найбільш цікавим є повністю україномовний проект «Гуртом: українське гніздечко!» (<http://www.hurtom.com/portal/>), який започатковано 7 січня 2007 р. для підтримки всього українського — кіно, музики, літератури. З часом він значно розширився та зараз має вигляд новинного сайту. Складовою цього ресурсу є портал «Hurtom – торрент-толока: першоджерело українського в Інтернеті» (<http://toloka.to>)¹⁶, який має підрозділ «Друкована література», що вміщує повнотекстові версії різноманітних українських видань (як художніх, так і наукових, в тому числі і

¹⁵ Дані на 30.03.2015 р.

¹⁶ Толока працює на протоколі BitTorrent, що створений для безкоштовного кооперативного обміну файлами через Інтернет.

періодичних), серед яких є значний масив українських мемуарів. Сайт містить багато раритетних матеріалів, які не зустрічаються на інших сайтах. Робота із цим ресурсом ускладнена тим, що спогади не виділені в окремий розділ, але наявність пошукового поля спрощує процес пошуку (для технічно підготовленого користувача та науковця) при володінні інформацією про конкретне видання, автора чи подію. Даний ресурс орієнтований на широке коло відвідувачів та учасників (кооперативний обмін файлами). Особливістю таких ресурсів є те, що поява нових матеріалів (кіно, аудіо, текстів) не пов'язана з їх популярністю чи затребуваністю суспільством, а більшою мірою залежить від бажання добровільних учасників проекту, їхніх смаків та можливостей дотримання умов розміщення матеріалів, у тому числі і юридичних, пов'язаних з авторським правом. Організатори даного проекту, позиціонуючи себе як вболівальники за українську культуру та мову, її пропаганду в Інтернеті, приділяють значну увагу національній історико-культурній спадщині, що підвищує його пізнавальне та історико-культурне значення в українському суспільстві.

В цілому моніторинг національного інформаційного простору та його аналіз засвідчили тенденцію до створення та підтримку біографічних та бібліографічних, у тому числі присвячених українському мемуарію, інформаційних ресурсів окремими особами чи групами, які переслідують цілі наповнення українського та міжнародного простору національним інформаційним продуктом, що має стати у пригоді як суспільству в цілому, так і окремим його верствам, у першу чергу — освітянам та науковцям. Всі вищеназвані інформаційні проекти функціонують на традиціях української патріотичної гуманітарної думки, є важливою ланкою в державотворчому процесі та посідають помітне місце в системі соціокультурних комунікацій.

Однак відсутність єдиних науково-методичних засад побудови спричиняє різноманітність їх структури та технологічних можливостей. Цю ситуацію можна було б виправити за умови створення загальнодержавного інформаційного біо-бібліографічного ресурсу, який би інтегрував всі регіональні, місцеві, персональні ресурси, взяв на себе функцію розробки науково-методичних та теоретичних засад побудови

сайтів з подібним матеріалом, об'єднав всі зусилля в цій царині на одній теоретико-методичній платформі. Важливою складовою такого інтегрованого ресурсу може стати і проект «Український мемуарій». Для досягнення цієї мети буде у пригоді і досвід створення та функціонування всіх вищезазваних сайтів, які уже на сьогодні вміщують значну кількість інформації про український мемуарій, котра, з огляду на відсутність координаційної роботи, розпорошена у Мережі.

Сучасні глобалізаційні процеси, які охоплюють усі найважливіші сфери буття людини — соціальну, економічну, інформаційну, комунікативну, — культурну призвели до того, що кордони, особливо в інформаційній сфері, стали примарними та прозорими. Це потребує детального вивчення та аналізу інформаційної діяльності (в частині світоглядних тенденцій) сусідніх держав, а також наслідків цього явища та загроз. Тому видається цілком логічним вивчення досвіду створення інформаційних ресурсів, які вміщують мемуарну складову у наших найближчих сусідів, їх аналіз на предмет наявності матеріалів, дотичних до нашої історії. Найбільш насиченим, з точки зору вміщення українознавчого матеріалу, є електронні ресурси Російської Федерації (РФ). Зокрема, в інформаційному просторі РФ представлено декілька електронних ресурсів, присвячених виключно мемуарам, а також значна кількість ресурсів іншої тематичної спрямованості, які містять спогадову літературу, у тому числі й українську. Найбільшим сайтом, де зібрано лише російські мемуари, є електронний ресурс Михайла Вознесенського «Российские мемуары XVIII века» (<http://mikv1.narod.ru/>), який почав роботу в грудні 2004 р. Згодом він змінив назву на «Русские мемуары: Россия в дневниках и воспоминаниях» (<http://memoirs.ru>)¹⁷. Науково-методичною основою сайту став відомий покажчик П. А. Зайончковського «История дореволюционной России в дневниках и воспоминаниях» (М., 1976–1989), який розміщено у розділі «Бібліографія» (<http://memoirs.ru/>). На основі цієї багатотомної праці автором сайту зроблена спроба доповнити його та розширити за рахунок нових власних матеріалів. На сьогодні є лише робочий варіант

¹⁷ Останні поповнення сайту відносяться до 23.10.2012 р. (станом на 1.09.2015 р.). Останній запис в гостьовій книзі до 01.03.13 04:02.

цієї спроби (<http://mikv1.narod.ru/text/IDRmain.htm>), останні поповнення зазначені 25 лютим 2006 р.¹⁸. Всі доповнення і посилання на наявні повнотекстові варіанти виділено різними кольорами та вказано адреси творів у каталозі. В цілому ж на ресурсі викладені не лише власне спогади, а й статті з мемуаристики, бібліографічні покажчики, перелік корисних посилань, а також некрологи як жанр, що має досить багато спільного з мемуарами. Пошук по сайту здійснюється за допомогою алфавітного та систематичного каталогів. В систематичному каталозі виокремлено жанрові ознаки (щоденники і спогади; регламентуючі документи; листи і донесення; різні матеріали; публіцистика та дослідження) та часові межі документа. Подано також повний каталог мемуарів та окремо каталог сайту «Российские мемуары XVIII века». Тексти мемуарів викладені частково у форматі архівів, частково у html-форматі. Зазначений ресурс вміщує велику кількість мемуарів, пов'язаних з історією України¹⁹, у тому числі подорожніх описів України²⁰. Ресурс позиціонував себе як безкоштовний (з 9 травня 2010 р.). Однак сьогодні (станом на 1.09.2015 р.) в розділі «Полный каталог» частину документів можна отримати лише після перерахування коштів. Не зовсім зручним є відсутність пошуку за автором чи ключовим словом, що зна-

¹⁸ Станом на вересень 2015 р.

¹⁹ Зокрема, подано тексти: «Отрывокъ изъ записокъ русскаго паломника первой половины XVII века, о Кіеве» з коментарями архімандрита Леоніда (Киевская старина. – 1890. – Т. 28. – № 2. – С. 344–346) та цього ж автора «Памятные записи пятнадцатого века» (Русский архив. – 1894. – Кн. 2. – Вып. 6. – С. 161–164); Апостол П. Д. «Дневник. (Май 1725 г.-май 1727 г.)» (Киевская старина, 1895. – Т. 50. – № 7/8. – С. 100–155); Барский В. Г. «Письма пешехода Василия Григорьевича Барского (1723–1746)» (Русский архив. – 1874. – Кн. 2. – Вып. 9 – С. 513–532.); Берг Н. В. «Воспоминания о Н.В. Гоголе. 1848–1852» (Русская старина, 1872. – Т. 5. – № 1. – С. 118–449); [Хоецкий К. Л.] «Записки» (Русский архив. – 1886. – Кн. 1. – Вып. 2. – С. 279–304); Борзаковский Ф., Ладинский П. Отрывки из дневника Гетманской канцелярии за 1722–1723 годы / Публ. А. Лазаревского // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца, 1898. – Кн. 12. – Отд. 3. – С. 90–145; Маркевич А. Поправки и дополнения к статье «Профессоры братья Бруны» // Русская старина, 1898. – Т. 94. – № 4. – С. 133–136 та ін.

²⁰ Див.: Каховский М. В. Краткое примечание о полуострове Таврическом и острове Тамань / М. В. Каховский // Русский архив. – 1873. – Кн. 1. – Вып. 3. – С. 592–607 та ін.

чно спрощувало б користування ресурсом. В цілому, з точки зору світоглядних позицій, сайт вміщує лише російські мемуари, розглядаючи всі наявні матеріали (не враховуючи їх національну приналежність) як невід'ємну складову російської історії та культури і тим самим залучає наше історико-культурне надбання до своїх гуманітарних активів.

Значно меншим за обсягом вміщених спогадів є безкоштовний електронний ресурс, створений Костянтином Дегтярьовим «Российский мемуарий» (<http://elcocheingles.com/>), що розпочав свою діяльність у червні 2003 р., останнє ж поповнення відноситься до 6 листопада 2008 р. Після цього сайт не поповнювався, але й на сьогодні є відкритим безкоштовним ресурсом. У розділі «Все мемуары» виокремлено «Библиографию», де подано «Список мемуаров, посвященных 1812 году» з праці А. Г. Тартаковського «1812 год и русская мемуаристика», який є повним списком мемуарів, присвячених даній епісі (<http://elcocheingles.com/Memories/Bibliography/Tartakovsky/Tartakovsky.htm>). Загалом, незважаючи на досить невеликий обсяг ресурсу та вузьку тематичну прив'язку до теми війни 1812 р., сайт розрахований не лише на спеціалістів, а й на любителів читання історичної літератури. Мемуарів українських авторів він не містить. Ресурс може бути використаний як досвід створення тематичної структурованої електронної колекції творів мемуарного жанру.

Перегляд останніх двох російських сайтів, заснованих з ініціативи окремих осіб, засвідчив їх вразливість, зокрема відсутність системної роботи та короткостроковість існування в активній фазі, що спричинено обставинами особистого життя авторів проєктів, не в останню чергу — обмеженими фінансовими можливостями, а також браком чітких методичних підходів у формуванні ресурсів та функціонального призначення. До позитивних сторін можна віднести певну тематичну диференціацію, що спрощує процес пошуку та просування ресурсу в Інтернеті.

Мемуари як носії історичної пам'яті є важливою складовою різноманітних російських історико-культурних інтернет-проєктів. Серед тематичних можна назвати проєкти «1812» (<http://www.museum.ru/1812/index.html>), «Виртуальный му-

зей декабристов» (<http://decemb.hobby.ru/>)²¹, «Восточная література» (<http://www.vostlit.info/>), «Военная литература» (<http://militera.lib.ru/>); серед універсальних — «Runivers.ru – Россия в подлиннике» (<http://www.runivers.ru/abo.php>); «Всемирная история России» (<http://historybook.at.ua/>).

В інтернет-проекті «1812»²² виділено розділ «Библиотека» (<http://www.museum.ru/1812/Library/index.html>), який містить рубрику «Мемуары и письма», де представлено 39 мемуарних творів у форматах html, txt, zip). Сайт досить розгалужений, насичений мультимедійними матеріалами та користується високим попитом у користувачів. Мемуарна складова невелика за обсягом і тематично пов'язана з подіями 1812 р., але цей ресурс може бути корисним у вивченні досвіду розширення меж тематичного проекту завдяки створенню нових розділів («Личности», «Художники-баталисты», «Мемориал» тощо) та електронних продуктів (мультимедійних компакт-дисків), що включають окремі фрагменти як цього проекту, так і інших. Оригінальна програмна оболонка компакт-диска дозволяє користувачеві не тільки переглядати гіпертекст, а й запускати й управляти режимами слайдшоу і музичним програвачем (музичні фрагменти записані у форматі mp3). Таким чином в умовах ринкових відносин фундатори проекту отримують і необхідні фінансові ресурси на модернізацію.

Значний масив спогадів іноземців, які подорожували по Російській імперії, у тому числі й по Україні, та спогади власне українських та російських діячів²³ містить сайт

²¹ Створений Аллою Самаль. Почав функціонувати у 1996 р. Містить розділ «Мемуари».

²² Створений програмістом Олегом Поляковим у 1998 р. Сьогодні над сайтом працює 8 осіб. Див: <http://www.museum.ru/1812/Team/index.html#oleg>.

²³ Зокрема, вміщено тексти таких мемуарів, які мають відношення до історії України: Челебі Евлія «Книга путешествий»; Закревський Симон «О походах против гайдамак»; «Описание путешествия Иосифа Копця»; «Описание бедствия, постигшего Умань и всю Украину в 1768 году»; «Несколько данных о судьбе Железняка после его ареста в Умани.[Рапорт киевского плац-майора Василия Лбова о принятии в киево-печерскую крепость 74 гайдамак и в числе их полковника Максима Железняка. 1768 года, июня 9]; «Записки Ново-Оскольского дворянина И. О. Острожского-Лохвицкого (с добавлением заметок сына

«Восточная литература. Средневековые исторические источники Востока и Запада». Тексти подано у форматах html, txt, zip із зазначенням повного бібліографічного опису кожного тексту. Матеріали на сайті систематизовано за алфавітом авторів, джерел та за географічним принципом. Окремо виділено рубрику «Документи» (<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/index.phtml?id=2070>), де тексти розташовано за назвами держав. Окремо подано рубрику «Україна» (<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/ukraine.htm>), яка містить більше ста повнотекстових документів з вітчизняної історії та культури, у тому числі і спогадів. Український матеріал вміщено й у розділі «Россия» (<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Russ/rossica.htm>), але його можливо знайти лише підготовленому користувачеві, який знає автора та назву. Ресурс є одним з найбільш ґрунтовних і різноманітних прикладів електронних бібліотек історичного профілю, який вміщує як суто історичну літературу, так і мемуарну.

Сайт «Военная литература», також відомий як «Мілітера» (<http://militera.lib.ru/>; нова розширена версія сайту — militera.org), функціонує з березня 2001 р. і містить збірки текстів, що мають відношення до військової історії та історії воєн. Матеріал згруповано, зокрема, тематично, за основними війнами, які вела Росія у XVIII–XX ст. Щоденники і листи (<http://militera.lib.ru/db/index.html>) та мемуари (<http://militera.lib.ru/memo/index.html>) виділено як окремі розділи сайту, які включають повні тексти творів мемуарного жанру у форматах pdf, doc+, djvu. Всі тексти, розміщені на сайті, призначені для безкоштовного користування. З точки зору ідеологічного спрямування чітко простежується конструювання тягlosti російської військової історії, в якій українська складова не виокремлена, а є лише частиною.

его Петра Ивановича»; «Из исторических записок Иоанна-Альберта Эренстрема. (пер. Г. Ф. Сюннеберга)»; «Записки барона Тотта о татарском набеге 1769 г. на Ново-Сербию»; «Донесение венецианца Альберто Вимина о козаках и Б. Хмельницком. (1656 г.)»; Гильом Левассер де Боплан «Описание Украины»; «Дневник Николая Ханенка (1727–1753 г.)»; «Дневник комиссии или экспедиции против войска Запорожского. 1625»; «Вести из Валахии. Записки немецкого офицера о Хотинской войне 1621 г. как исторический источник»; «„Сказка” о посольстве боярина Бутурлина»; «Отрывок из мемуаров В. Н. Абазы с описанием Запорожской Сечи. 1820-е годы» та ін.

Електронний ресурс «Руниверс» (<http://www.runivers.ru/>), створений 2008 р., вважається одним з найбільших в Інтернеті інформаційних ресурсів з історії Росії. Основою ресурсу є електронна факсимільна бібліотека, що вміщує більш як 3 тис. томів факсимільних видань ХІХ–ХХ ст., 3900 унікальних карт та більше 20 тис. історичних фотографій та ілюстрацій. І хоча в структурі сайту не виділено окремо позиції «мемуари», однак пошукове поле дає змогу швидко знайти мемуарну літературу, представлену там.

Загалом російські історико-культурні інформаційні ресурси досить потужні, їх створення відноситься до кінця 90-х рр. ХХ ст. — початку ХХІ ст. Маючи гарне фінансування (проект «Руниверс», наприклад, функціонує на кошти компанії «Транснефть»), вони постійно технічно вдосконалюються, розвиваються та поширюють свій вплив у Світовій мережі. Таким чином, інформаційний простір використовується для поширення російської ідеології та культури, виходячи з їх значення для забезпечення державно-політичних та ідеологічних інтересів. В цілому російський інформаційний простір більше насичений електронними продуктами мемуарного жанру, частина яких створена за фінансової підтримки окремих осіб та є безкоштовними для користувачів. Це свідчить про розуміння значення і ролі спогадів у справі формування національної та історичної самосвідомості та самоідентифікації. Оскільки в російській історіографії Україна завжди була невід'ємною частиною то Російської імперії, то СРСР, українська складова там представлена досить сильно, а безкоштовність ресурсів дає можливість вільного доступу для зацікавлених українських читачів, що, однак, не є причиною відмови від створення власного, українського розгалуженого електронного ресурсу, з урахуванням напрацювань сусідів. Адже російські електронні ресурси подають коментарі стосовно українських мемуарів в контексті своєї національної історії та традиції, тим самим вводячи їх у Світову мережу як власне культурне надбання, а ми залишаємося обабіч цього процесу. Тим часом, суспільний інтерес до української мемуаристики як важливого інформаційно-комунікаційного ресурсу в контексті збереження національної пам'яті, формування національної свідомості та самосвідомості назрів уже давно.

1. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Біобібліографічна діяльність у стратегії розвитку провідних бібліотек України: аналіз ресурсів відкритого доступу [Текст] / О. В. Воскобойнікова-Гузєва // Українська біографістика. – Київ : НБУВ, 2012. – Вип. 9. – С. 197–214.
2. До читача [Електронний ресурс] // Ізборнік. – Режим доступу : <http://izbornyk.org.ua/links/info.htm>. – Назва з екрана.
3. Здановська В. Персональні сторінки науковців як джерело біобібліографічної інформації [Текст] / В. Здановська // Наукові праці НБУВ. – Київ : НБУВ, 2010. – Вип.27. – С. 31–37.
4. Конах В. К. Національний інформаційний простір України: проблеми формування та регулювання [Текст] / В. К. Конах // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 2 (27). – С. 97–103.
5. Коцюбинська М. Книга споминів [Текст] / Михайлина Коцюбинська. – Б. м. : Акта, 2006. – 288 с.
6. Лук'яненко Л. Олекса Тихий [Електронний ресурс] / Левко Лук'яненко // Фонд пам'яті Олекси Тихого. Історія українського правозахисного руху. – Режим доступу : http://olexa.org.ua/ukr/memory/П_i.htm. – Назва з екрана.
7. Попик В. І. Здобутки й завдання українських бібліотек в інтеграції та поширенні ресурсів біографічної інформації [Текст] / В. І. Попик // Наукові праці НБУВ. – Київ : НБУВ, 2013. – Вип. 37. – С. 547–567.
8. Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку [Текст] : монографія / В. І. Попик ; [відп. ред. Л. А. Дубровіна] ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 518, [4] с.
9. Попик В. І. Тенденції розвитку діяльності бібліотек у репрезентації пам'яті про видатних співвітчизників [Текст] / В. І. Попик // Національна та історична пам'ять. – 2013. – Вип. 8. – С. 52–60.
10. Правила додавання адрес (URL) документів [Електронний ресурс] //Знання про Україну. Що і де читати. – Режим доступу : <http://www.uknol.info/uk/About/HowToAddURL.html>. – Назва з екрана.
11. Про Проект [Електронний ресурс] // Diasporiana.org.ua : електронна бібліотека. – Режим доступу : <http://diasporiana.org.ua/projekt/>. – Назва з екрана.
12. Стронська Н. Створення інформаційного ресурсу «Українська бібліографія в особах»: структура інформаційної моделі [Текст] / Н. Стронська // Бібліотечний вісник. – 2015. – № 1 (225). – С. 17–21.
13. Тартаковский А. Г. Мемуары как феномен культуры [Текст] / А. Г. Тартаковский // Вопросы литературы. – 1999. – № 1. – С. 35–55.
14. Тихий В. Слово про батька [Електронний ресурс] / В. Тихий // Фонд пам'яті Олекси Тихого. Історія українського правозахисного руху. – Режим доступу : <http://olexa.org.ua/ukr/memory/vt.htm/>. – Назва з екрана.

4.2. Біографічна інформація в колі дитячого читання

Упродовж останніх десятиліть в українській гуманітаристиці намітилася чітка тенденція зростання інтересу до дитини та дитинства як соціокультурного явища: діти (як феномен соціокультурного існування людства), дитинство (як реально прожитий чи пізніше переосмислений період буття індивіда), дитинне/дитинність (як філософська, психологічна, педагогічна тощо категорія), дитяче (як стратифікаційний маркер) тощо все частіше стають об'єктом розгляду науковців. Так, започаткована низка знакових для теми міжнародних міждисциплінарних наукових зібрань¹, у всіх галузях гуманітарного знання невпинно зростає кількість та якість наукових праць, присвячених «дитячій» проблематиці². Гадаємо, дана тенденція пояснюється як соціально-економічними причинами (сталий попит на «дитячі» товари, а відтак орієнтованість ринкових механізмів, зокрема реклами, на «юного споживача»; формування та розгортання різноманітних «дитячих» організацій при політичних, громадських і релігійних осередках; комерціалізація освітньої галузі та позашкільної

¹ Для прикладу: засновано Центр дослідження літератури для дітей і юнацтва (адреса порталу: <http://urssyl.com.ua/ua/>), що проводить Щорічний міжнародний мандрівний симпозіум «Література. Діти. Час» та виступає співзасновником низки спеціалізованих наукових зібрань у вишах країни (Бердянськ, Івано-Франківськ, Київ, Краматорськ, Львів, Миколаїв, Рівне та ін.); спеціалізовані науково-методичні конференції та семінари проводить Національна бібліотека України для дітей; концептуальні круглі столи та дискусії відбуваються упродовж роботи Форуму видавців (м. Львів), Книжкового Арсеналу (м. Київ) тощо.

² Для прикладу: соціокультурний контекст, зокрема його біографічну складову, і теоретичні аспекти дитячої книги та літератури вивчають Н. Вернигора, Г. Корнеєва, О. Литвиненко, Н. Марченко, Е. Огар, О. Папуша; українську та зарубіжну літератури для дітей та юнацтва у контексті літературознавчих і міждисциплінарних підходів досліджують У. Баран, О. Будугай, К. Зайцева, С. Іванюк, Т. Качак, В. Кизилова, Л. Лебедівна, О. Луцєвська, Л. Овдійчук, Б. Салюк, Л. Ходанич-Повх, О. Цалапова та ін.; до проблем літературної освіти та феномену дитячого читання звертаються У. Баран, О. Будугай, С. Васюта, О. Ісаєва, Т. Качак, Л. Круль, Н. Марченко, Л. Мацевко-Бекерська, Л. Мовчун, Р. Мовчан, Л. Овдійчук, О. Слижук, Б. Шалагінов та ін.

роботи з дітьми тощо), так і внутрішньою логікою соціально-культурної трансформації постколоніальних спільнот: саме «дитяча» царина синтезує у собі всю сферу культурної діяльності як такої та найбільш повно і прозоро виявляє та моделює зміни, що відбуваються в «дорослому» світі. Отже, вона є репрезентантом істинних, а не декларованих цілей та ідеалів суспільства, оскільки поєднує в собі не лише причиново-наслідкові зв'язки у людському поступі, а й напрацьовані людством способи їх творення та збереження. Отже, можемо припустити, що дослідження в цій царині дадуть змогу провести межу між свідомою та безсвідомою діяльністю соціуму, розмежувати історію бажану та реально продуковану, виявити, відтворити та прогнозовано змінювати окремі історичні матриці.

Водночас прискорена інформатизація та поява суспільства знань призвели до цифрової та гуманітарної нерівності: значна частина успішних в інших сферах буття суб'єктів залишаються несформованими користувачами знання. Через це історія та біографія факту стає доступною лише частині суспільства, інші представники якого (не залежно від віку!) спроможні сприймати лише історію сюжетів і образних міток. Отже, значимим стає не сам факт, а його грамотне позиціонування, просування та інтерпретування. За цих умов біографічна галузь знання перетворюється на міждисциплінарну самостійну сферу, котра, по суті, визначає культурологічно-ціннісні орієнтири суспільства. (Йдеться не лише про наукові засади формування національного чи державного пантеону, а й про ціннісні критерії відбору постатей та вибору ключових, сигнальних моментів їх долі для подальшого тиражування та узвичаєння в системі суспільних цінностей.)

Хоча означені цивілізаційні виклики потребують уважного вивчення та наукового осмислення, біографічна інформація в колі дитячого читання все ще залишається недостатньо розробленою цариною вітчизняної гуманітаристики. Натомість, саме дослідження в даному напрямі дають змогу запропонувати українському суспільству дієвий інструмент свідомої консолідації та визначення єдиних ціннісних орієнтирів у майбутньому, оскільки саме добір та інтерпретація суспільством персоналій, котрі маркують власними іменами певні історичні

проміжки, витворює своєрідний «звичаєвий пантеон»³ нації як набір узвичаєних поведінкових і націоасоціативних типів⁴. Відсутність його у суспільстві спричиняє ціннісний хаос і безсистемність роботи виховних інституцій, веде до мимовільної переорієнтації молодшого покоління на пантеони інших держав.

Методико-теоретичні аспекти даної проблематики у царині біографістики широко висвітлив В. І. Попик у монографічній роботі «Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку» (Київ, 2013) [10]. Н. І. Любовець у статті «Біографічні серії в контексті розвитку української біографічної традиції» (Київ, 2008) [2] спробувала узагальнити досвід творення біографічних серій в Україні, зокрема тих, що позиціонувалися як читання для молоді. Послідовно досліджує питання розкриття біографічної інформації у виданнях для дітей (до прикладу: «Біографія дитинства» в науковому полі біографіки та колі дитячого читання», 2011 [5]) та специфіку відображення дитячих років людини у джерелах особового походження (скажімо: «Автобіографія дитинства у межах біографічного дискурсу», 2012 [4]) Н. П. Марченко. Їй належить також перше в Україні монографічне дослідження життєпису дитячого письменника «Володимир Рутківський: тексти долі» (Тернопіль, 2014) [6], засноване на методологічних засадах новітньої біографістики та принципах мережевого аналізу.

Із погляду книгознавства, зокрема в системі історії української книги, а також питань читання та вікових особливостей читача біографічні аспекти різною мірою відображені у дисертаційних дослідженнях Н. П. Марченко «Видання для дітей в Україні 1917–1923 рр.: історіографія, джерела, типологія» (Київ, 1998), Н. С. Дяченко «Формування системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей в Україні» (Київ, 1998), Г. В. Корнєєвої «Українська дитяча книжка Східної Галичини: історико-книгознавчий аспект (друга половина ХІХ ст. – 1939 р.)» (Київ, 2005), Л. М. Кусій «Михайло

³ Під цим поняттям розуміємо історично тяглий узвичаєний у щоденному житті суспільства набір персоналій, котрі більшістю трактуються як типові виразники їхніх рис, потреб і спромог.

⁴ Йдеться про постаті, з якими на рівні буденної свідомості асоціює себе людина як представник певної нації.

Таранько — редактор і видавець української періодики та книжкових серій для дітей і молоді (1919–1939 рр.)» (Київ, 2009), О. В. Іванченко «Видавництво «Веселка»: особливості становлення, функціонування й розвитку (1934–2010 рр.)» (Київ, 2011), Н. М. Вернигори «Книговидання для дітей в Україні ХХ століття: типологія, проблематика, жанрові особливості» (Київ, 2013), а також у багатоаспектному монографічному дослідженні Е. І. Огар «Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби)» (Львів, 2012) [8] та монографії А Є. Здражко «Історіографічний огляд українських видань перекладної дитячої літератури від кінця ХІХ ст. до початку ХХІ ст.» (Херсон, 2013).

У царині літературознавства тією чи іншою мірою проблематика художньої біографіки для дітей висвітлена в дисертаційних дослідженнях С. С. Іванюка «Українська радянська проза для дітей. 1917–1941. Герой і концепція адресата» (Київ, 1987) та І. В. Братуся «Історико-біографічна проза Оксани Іваненко» (Київ, 2001), а також порушувалася в монографії В. В. Кизиловой «Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття» (Луганськ, 2013) та низці проблемних статей, як-то: У. С. Баран (Гнідець) «Активний канон сучасної літератури для дітей та юнацтва: Захід та Схід» (Миколаїв, 2014), Т. Б. Качак «Модель художньої репрезентації дискурсу дитинства у біографічних та автобіографічних творах для дітей» (Чернівці, 2014) та ін. Також у 2000–2015-х рр. питання формування й функціонування національного пантеону в межах інформаційного середовища сучасної дитини, а також специфіки біографіки для дітей ставали предметом обговорення на симпозіумах, конференціях, семінарах: «Візуалізація образу дитини у літературі» (Львів, 2007), «Література для дітей і про дітей: історія, сучасність, перспективи» (Бердянськ, 2008), «Література для дітей та юнацтва як основа для еволюції національної соціокультурної політики України», «Література для дітей та юнацтва в соціокультурному контексті розвитку суспільства» (Львів, 2010), «Література для дітей та юнацтва: інші/інакші, чужі/свої діти» (Львів, 2011), «Література для дітей та юнацтва: стан, тенденції, перспективи» (Івано-Франківськ, 2012), «Література для дітей та юнацтва в сучасному культурно-освітньому просторі: тенден-

ції, проблеми, перспективи» (Рівне, 2013), «Дитяча література у мультикультурному світі» (Миколаїв, 2014), «Література для дітей та юнацтва: історія, теорія, практика» (Львів, 2015).

У педагогіці широко розробляються питання викладання предметів гуманітарного циклу з використанням біографічної інформації. Зокрема йде поступовий процес «олюднення» шкільного курсу історії, в якому з'являються елементи побутової історії, мікро-історії тощо. На жаль, цей практичний досвід залишається не узагальненим на науковому рівні. Натомість з'явилися дисертаційні дослідження, присвячені використанню біографічної інформації на уроках літератури (як-от: В. В. Гладишев «Вивчення автобіографічних матеріалів у процесі вивчення життя і творчості письменника в курсі зарубіжної літератури (11 клас)», Київ, 1995) чи впливові окремих жанрів дитячої літератури на учня (скажімо, І. В. Вавілова «Дитяча література як засіб формування особистості дитини (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)», Харків, 2008).

Зважаючи на нестабільність і неунормованість відповідної терміносистеми, маємо окремо вказати, що під **«колом дитячого читання»** (за Е. Огар) ми розуміємо «...сукупність творів дитячої і дорослої літератури, а також визнаних фактів дитячої літературної творчості, які пропонуються для прочитання на різних етапах дитинства. Запорукою ефективної реалізації твором його комунікативно-функціональних настанов є вчасне потрапляння до юного читача. Джерелом для формування кола читання дітей різних вікових груп є видавничий репертуар...» [8, с. 79]. **«Біографічна інформація»** розуміється нами (за В. Попиком) як «...вся сума фактологічних даних, документальних і дослідницьких матеріалів, суміжних відомостей про окрему особу або групу осіб, а в більш широкому, узагальнюючому плані — як комплекс подібних матеріалів» [10, с. 36]. Отже, джерелами біографічної інформації можуть вважатися і первинні (офіційні документи та нарративні джерела — автобіографії, щоденники, мемуари, блоги), і вторинні (опрацьована дослідниками інформація у статтях і довідках, словниках, біобібліографія, некрологи тощо, зокрема — твори літератури) як «багатоплановий комплекс наявних фактичних відомостей і дослідницьких напрацювань...» [10, с. 36]. Сукупність біографічної

інформації, задіяної в процесі соціокультурної комунікації, розуміється нами як «**біографіка**». У випадку, коли йдеться про користувача-дитину, говоримо про «**біографіку для дітей**». Як одна з найбільш поширених і дієвих наративних форм представлення історії у суспільній свідомості остання була і є комерційно привабливим проектом і перевіреним засобом впливу на суспільство та охоплює: фольклорну традицію (для прикладу: родинні перекази, оповіді про Небесну Сотню, кіборгів тощо); репертуар видань на паперових носіях (наприклад, енциклопедії та довідники різного ґатунку, «мальовані історії», біографічні серії, художні та науково-популярні біографії, збірки художніх і документальних оповідань, документальна та художня автобіографія дитинства, розвивальні видання, абетки, публікації в періодиці, біобібліографія тощо); феномени інших мистецтв (кіно- та мультфільми, зображення, пісні тощо), електронні ресурси (щодо останніх у межах бібліотечної системи України простежується тенденція до посилення зв'язків між сучасною біографікою, генеалогією, родинною історією та краєзнавством, які все більше розглядаються як єдиний комплекс знань зі складними внутрішніми взаємозв'язками [10]). Ширше ці явища в межах функціонування бібліотек для дітей розкриті нами в низці статей [5; 7].

Оскільки пізнання навколишнього, набуття навиків і знань дитиною немислиме поза певними пропонованими їй зразками, насамперед пов'язаними з іншими особистостями, чий життєвий досвід приймається спільнотою як вартий наслідування чи засудження, біографічна інформація від початку присутня в колі дитячого читання. А що картина «історичного минулого» як окремого суб'єкта, так і суспільства загалом і його окремих страт є не сумою знань з історії, а цілісною системою історичних сюжетів, маркованих (залежно від соціокультурних чинників) тими чи іншими ціннісними, морально-етичними чи іншими стереотипними уявленнями, кожне нове покоління не лише творить власну біографіку, а й перепрочитує вже набуту певною культурою, засновуючись на нових, притаманних лише йому викликах [5], що зрештою формує біографічну інформацію в колі дитячого читання.

Найдієвішою щодо впливу на дитячу свідомість вважається заснована на біографічних відомостях художня дитяча література, на виняткове виховне значення якої в становленні особистості вказував у книзі «Біографії та їх вивчення» М. Рибніков, наголошуючи, що художня біографія у прочитанні дитини стає не лише описом життя окремої особи, а й набуває пізнавального значення, оскільки містить відомості про історичні факти, побут і культуру певної епохи. Читання біографій, на думку вченого, сприяє розвитку читача, поглиблює його знання з літератури, історії, географії тощо [11, с. 34]. Біля її витоків в Україні стоїть адаптація до дитячого читання уривків із біографічних текстів «дорослої» літератури. Так, в кінці ХІХ — на початку ХХ ст. поширеним було художнє переповідання для дітей відомих «дорослих» текстів (скажімо, оповідання «Богданів Синок» (Київ, 1918) було створене за романом О. Рогової, а «Гетьман Петро Сагайдачний» (Київ, 1918) — за мотивами повісті Д. Мордовця). Згодом до кола дитячого читання свідомо вводилися (зазвичай у шкільництві) уривки з кращих повістей і романів про українських достойників. Так до дитячої «шевченкіани» потрапили уривки з романів О. Іваненко «Тарасові шляхи» (ч. 1, 1939; ч. 2, 1961) та «Марія» (1973), «Поетова молодість» Л. Смілянського (кн. I, 1960; кн. II, 1963), «В степу безкраїм за Уралом» З. Тулуб (1964), «Син волі» (1984) та «Терновий світ» (1986) В. Шевчука та ін. Наприкінці ХХ ст. поширення набула педагогічна адаптація до дитячого читання знаних на загал біографій шляхом їх відповідного коментування та впорядкування (скажімо, серія історичних нарисів «Гетьмани України», започаткована у 90-х рр. видавництвом «Веселка»). Водночас творилася власне дитяча біографічна художня проза (наприклад, оповідання О. Іваненко «Чорний шлях» (1939) про дитинство Т. Шевченка, «Друкар книжок небачених» (1947) про першодрукаря І. Федорова, «Богдан Хмельницький» (1953); повість «В бур'янах» С. Васильченка (1938); «Дитинство Тараса», «Юність Тараса» (1960), «Дітям про Шевченка» (1962), «Тарасові світанки» (1967), «Тарас — художник» (1971) Д. Красицького та ін.). Вище згадувана «Веселка» видала низку зорієнтованих на читача-дитину біографічних художніх творів про дитинство та юність таких

репрезентантів: І. Котляревського (В. Стрепет «Над Дунаєм, над рікою», 1967), Г. Сковороди (Л. Ляшенко «Блискавиця темної ночі», 1972), Панаса Мирного (М. Медуниця «Щоб жито родило», 1976), Лесі Українки (М. Олійник «Дочка Прометея», 1990), М. Колесси (Я. Гоян «Маестро», 2005) та ін. І хоча ці видання не були офіційно об'єднані межами серії, були напрацьовані певні підходи та форми репрезентації біографічного матеріалу для дитячої аудиторії, вироблені методи роботи з авторами. Зокрема, всі згадані твори засновуються на науково достовірних джерелах, добір використаної у них біографічної інформації здійснювався з урахуванням не лише творчих спромог автора, а й вікових можливостей майбутнього читача. Хоча, на жаль, жоден із творів не уникнув певної долі заідеологізованості та дидактичності, притаманних радянській дитячій літературі взагалі. Нині у цьому руслі працює Є. Білоусов, котрому належить низка заснованих на ґрунтовній джерельній базі художньо-документальних повістей для дітей, скажімо «Степан Руданський — поет і лікар» (Тернопіль, 2008), «Агатангел Кримський — учений та письменник» (Сімферополь, 2012), а також повісті-казки про дитинство та юність Т. Шевченка «Тарасове перо» (Київ, 2004) та Лесі Українки «Лесина пісня» (Тернопіль, 2009). Цікавим явищем сучасного художнього осмислення напівлегендарних і малознаних героїв України стала поява у серії «Українська сила» львівського «Видавництва Старого Лева» книжок О. Гавроша «Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу» (Львів, 2007) про долю силача із закарпатського села Білки Івана Сили та «Пригоди тричі славного розбійника Пинті» (Львів, 2008) про долю легендарного опришка Григора Пинті. Не намагаючись скласти науково достовірну біографію своїх персонажів, автор творить на основі їх доль захопливий образ «українського героя-переможця», крізь вир буремного незвичайного життя цілком конкретних Івана Сили та Григора Пинті «затягує» малого читача до захоплюючого, сповненого борні та перемог буття українства як такого. Також у цій серії вийшла друком повість М. Морозенко «Іван Сірко. Великий Характерник. Славетний кошовий» (Львів, 2015), у якій доля українського звитяжця подана в стилістиці містично-історичної оповіді для старших школя-

рів. Нове прочитання напівзабутій постаті князя Боброка-Волинського для підлітків дав В. Рутківський у повісті «Сині Води» (Київ, 2011).

Окремим широко знаним різновидом художньої літератури для дітей в Україні є також збірки біографічних оповідань і коротких повістей, об'єднаних за автором, персоналією, тематичним чи географічним принципом і супроводжуваних відповідними вікові користувача коментарями. На наш погляд, ця форма видання була запозичена українськими видавцями з іншомовних видань, котрі довгий час домінували на українському ринку (наприклад, «Оповідання про давніх героїв» Нібура в перекладі М. Якимовецького зі вступною статтю Ф. Слюсаренка (Київ, 1918)), оскільки лише державний народ має практичну змогу виховувати нові покоління на прикладі власних достойників. Та за найменшої нагоди в Україні з'являлися збірки оповідань, створені з метою ознайомлення українських дітей із долями вітчизняних героїв (так, на початку ХХ ст. біографічні оповіді містили видання Г. Коваленка «Оповідання з української історії для початкової школи», що виходили друком упродовж 1918 р. у черкаському видавництві «Сіяч» та слугували своєрідним посібником із курсу вітчизняної історії).

Збірники текстів про одну особу впорядковані зазвичай як відповідні видання для дорослих — містять довідковий матеріал, коментарі, але з чіткою зорієнтованістю на читача (пояснено невідомі в певному віці слова, спрощено опис і коментар історичних подій тощо). Подібні збірки можуть бути присвячені як діячам культури (збірочка оповідань І. Кирія «Ключі від щастя» (Київ, 1958) про І. Франка), так і вченим чи історичним діячам (книжка В. Красникова «Зоряний штурман» (Київ, 1973) про М. Барабаша). Цікавою спробою поєднання художнього та науково-методичного стилю видається збірник біографічних і літературознавчих оповідей про Т. Шевченка Д. Чуба (Київ, 1994). Збірники, присвячені кільком достойникам, зазвичай впорядковані так само. Різниця полягає хіба в принципі добору імен до збірки: це може бути сфера діяльності, приналежність до певного регіону чи епохи, навіть життєві цілепокладання упорядника. В радянський час ці видання зазвичай були перекладними та

служували поширенню ідеологічно заангажованих відомостей (наприклад, збірка А. Левандовського «Великі мрійники» (Київ, 1979), присвячена Ф. Фур'є, А. Сен-Сімону та Р. Оуену). Серед власне українських видань художньо переосмислені відомості з життя видатних письменників (М. Горького, Т. Шевченка та І. Франка) містить збірка оповідань І. Кирія «Після грози» (Київ, 1987). Здебільшого автор намагався розкрити перед юним читачем витoki мистецького обдарування своїх персонажів, хоча не уникнув певної їх соціологізації. Скажімо, пишучи про І. Франка, постійно наголошує, що той ще дитиною відчув, як у його душі «ріс супротив проти недосконалості світу» тощо. Видавництво «Веселка» у серії «Золоті ворота» видрукувало збірку українського історичного оповідання для старшого шкільного віку «Дерево пам'яті» (1990–1992) у чотирьох книжках, дві з яких містили художні оповіді про українських друкарів, письменників, художників, музикантів, артистів та інших достойників від Княжої доби до 1648 р. (упорядкування В. Шевчука) та від 1648 р. до початку ХХ ст. (упорядкування Ю. Хорунжого та В. Шевчука), а інші — про відомих персонажів світової історії (упорядкування Ю. Хорунжого). Вище згадуваний Є. Білоусов у 1993 р. разом із видавництвом «Таврія» започаткував серію «Історія Криму для дітей». Згодом із видавництвом «Днепркнига» він підготував серію «Дітям про минуле та сучасне України» (вийшло чотири книжки), а з 2003 р. київський центр «Просвіта» реалізує його авторську програму «Славетні імена України», що передбачає видання 10 томів оповідань про найвідоміших достойників нашої Вітчизни.

Подібні видання створювалися також у діаспорі, скажімо, про долю І. Франка, Лесі Українки, Г. Сковороди, Т. Шевченка, Нестора розповідають оповідання збірника «Меч і Книга» (Торонто, 1980). Порівняно з подібними виданнями історичної батьківщини їх характеризує зміщення наголосів у трактуванні персонажів (ключовими стають любов героя до України, з дитинства усвідомлена потреба служіння рідному народові тощо) та відмінний, вужчий і більш усталений перелік персоналій. За таким самим принципом оповідається про вітчизняних достойників і у виданнях, створених діаспорними авторами та видавцями в Україні

(так, розповіді про Т. Шевченка, І. Франка та Лесю Українку в збірці «Українське дошкілля» (Київ, 2003), упорядкованій О. Зінкевичем, повністю витворені в ключі саме діаспорної школи біографіки).

Є в Україні також повноцінні художні біографічні серії для дітей. У 2009 р. видавництво «Апріорі» започаткувало серію книг «Апріорі — дітям», що знайомить молодших школярів із біографіями визначних письменників і уривками з їхніх творів, доступними сприйняттю дітей молодшого та середнього шкільного віку (Д. Іваницька уклала збірки «Шевченко — дітям» та «Леся Українка — дітям» (Львів, 2009)). У 2011 р. у київському видавництві «Зелений пес» започаткована біографічна серія «12 балів», зорганізована як своєрідне «розслідування» сучасним школярем дискусійних моментів і подальших інтерпретацій життя та діянь видатних («Степан Бандера і я» В. Левицької, «Княгиня Ольга і я» та «Леся Українка і я» М. Горяннич, «Іван Мазепа і я» Г. Ручай та ін.). Але найчисленнішою та найбільше поширеною в Україні⁵ залишається серія «Життя видатних дітей» (ЖВД), започаткована 2007 р. київським видавництвом «Грані-Т» у формі авторських збірок художніх інтерпретацій окремих епізодів із дитинства відомих людей⁶. Серії подібного зразка відомі й у Західній Європі (скажімо, книга Жаклін Маді «Ранні роки: дитинство видатних людей»⁷, опублікована у Великобританії у 1967 р.; серія спогадів про дитинство видатних італійців (1983–1984)⁸ тощо), і в США (проект «Дитинство

⁵ ЖВД активно рекламується видавництвом у межах українського й, частково, російського ринків, має значний як для українського сьогодення розголос (рецензували О. Думанська, М. Семенченко, О. Шульга, Н. Позняк, Н. Марченко, М. Коляно, Н. Малетич, В. Карп'юк, А. Лантан, Кіра Кірошка та ін.).

⁶ Хоча, за версією видавництва, ідея серії належить Ірен Роздобудько, подібним чином уже була укладена збірка В. Кулицького «Коли великі були малими», видана у перекладі О. Підвишенської (Київ, 1984).

⁷ Англійська авторка на власний розсуд обрала 36 постатей і спробувала простежити, як і чому люди досягають вершин. На 74 сторінках своєї книжечки вона описала дитинство та початок кар'єри Наполеона та П. Пікассо, А. Ейнштейна та Л. Брайля, Д. Остін і навіть Є. Євтушенка.

⁸ Серія розрахована на дітей середнього шкільного віку та обмежується виключно митцями-італійцями: письменниками (Дж. Лаго-

видатних американців»⁹, що існує з 1986 р.), і в Росії («Жизни замечательных детей» В. Воскобойнікова, розпочата 2007 р.). В Україні кожна книжка серії є збіркою оповідань, присвячених дитинству п'яти видатних осіб, однією з яких обов'язково є українець. У ході роботи частка українських постатей почала зростати і зрештою з'явилися книжки, повністю присвячені вітчизняним достойникам. На сьогодні видано понад три десятки книжок серії, що відображають дитинство 164 персон із 33 країн, які жили та діяли, починаючи з XI ст. н. е. й до сьогодні. Серед зарубіжних персонажів найпопулярнішими очікувано виявилися представники англomовної культури (13 американців і 16 англійців за походженням, а також українець Е. Воргол (Андрій Варгола), єврей Г. Гудіні (Ерік Вайс), китаєць Брюс Лі (Лі Чженьфань) як представники американської культури та ірландець П. Маккартні, італійець Р. Сабатіні, шотландець Р. Стівенсон — англійської). Значно менше серед персонажів французів (9 осіб) та італійців (5). Двічі згадані іспанці та шведи. Однією персоналією представлені албанці, бенгальці, бразильці, датчани, єгиптяни, індуси, ірландці, китайці, непальці, нідерландці, німці, норвежці, перси, португальці, серби, таджики, тибетці, чеченці, швейцарці, шотландці. Та найменший інтерес авторів викликали представники сусідніх з українцями народів і тих, що здавна проживають в Україні (однією постаттю представлені болгари, серби та вірмени, двома — австрійці, чотирма — поляки¹⁰, також йдеться про п'ять греків, семеро євреїв і вось-

ріо, Ф. Квілічі та ін.), журналістами (Д. Новеллі та ін.), діячами кінематографа (К. Вердоні, Д. Арпіно та ін.).

⁹ Серія задумувалася не так із пізнавальною метою, як із пропагандистською (змалку прищеплювати гордість за свою націю, країну, співвітчизників) і досі залишається серед бестселерів. Охоплює представників різних сфер — бізнесменів, винахідників, політиків тощо. Нині видано понад 170 книжок, розподілених за історичним принципом: «Колоніальні часи», «Боротьба за незалежність», «Раннє національне зростання», «Освоєння Заходу» тощо. Над серією працює близько 65 авторів. Книги розраховані на дітей молодшого та середнього шкільного віку. Нещодавно видані адаптовані варіанти для наймолодших (із великою кількістю ілюстрацій і текстом, оптимальним для дітей, які лише навчилися читати).

¹⁰ Щоправда, В. Городецький (Лешек Дезидерій Владислав Городецький) жив і славився в Україні, а К. Цюлковський, котрий був ро-

меро росіян¹¹). Гадаємо, причина цього — в історично зумовленій (значні періоди бездержавного існування) відсутності в українській творчій еліті відчуття себе представниками титульної нації, природним обов'язком і покликанням якої є визнання та поширення в соціумі відомостей про заслуги представників усіх національних спільнот у розбудові спільної держави. А також притлумлене в радянський час відчуття «закордонності» наших найближчих сусідів і, як наслідок, втрата інтересу до них як «інакших». Українська спільнота і досі не сприймає сусідній із собою простір колишніх «країн соціалістичної співдружності» як «закордоння» чи, і поготів, ідеальний «вільний світ», тому намагається комунікувати в секторі дитинства з «чистими» західними культурами, які не пов'язуються з посттравматичними ефектами.

Щодо українських персоналій (серед інших є оповіді про дитинство М. Миклухо-Маклая, Феодосія Печерського, Д. Туптала, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, Н. Хасевича, О. Довбуша, М. Дзинтри, Г. Сковороди, П. Котляревського, І. Кожедуба, М. Остроградського, Данила Галицького, К. Білокур, С. Крушельницької, Б. Хмельницького, В. Городецького, М. Рильського, І. Стравинського, Б.-І. Антонича, М. Гоголя, М. Булгакова, М. Глінку, М. Мусоргського, С. Ковалевської, К. Цюлковського, А. Ахматової, І. Котляревського, О. Довженка, М. Лукаша, Г. Чубая, І. Пулюя, В. Єрошенка, В. Каразіна, А. Кримського, Л. Заменгофа, П. Тичини, Н. Суровцової, В. Симоненка, В. Стуса, І. Жиленко, М. Грушевського, Лесі Українки, В. Стефаніка, В. Винниченка, А. Тесленка, М. Єрмолової, О. Кобилянської, О. Айвазовського, К. Соленика, Й. Тимченка, І. Піддубного, Ю. Кондратюка, Н. Махна, О. Бердника, Р. Шухевича), то вибір постатей досить хаотичний, але цікавий хоча б тим, що відображає вільний вибір достойників, зроблений поколінням

дом із української шляхти, хоч і уславився як росіянин, упродовж життя наголошував на причетності свого роду до Северина Наливайка

¹¹ Із них із Україною пов'язані М. Булгаков, Д. Давидов, О. Купрін. Водночас А. Ахматова (Горенко), М. Гоголь, В. Каразін, О. Миклухо-Маклай, І. Стравинський однозначно трактовані авторами як українці. Докладно серія проаналізована: *Марченко Н. П.* Соціокультурні стереотипи в новітній українській біографії для дітей // *Укр. біографістика* : зб. наук. праць. – Вип. 8. – Київ : НБУВ, 2011. – С. 149–179.

30–40-річних, тобто, людей, що вже мають власних дітей і створювали зразки для наслідування свідомо, орієнтуючись як на досвід власного дитинства, так і на своє розуміння майбутнього, до якого слід готувати дітей. Тобто серія знайомить дітей не з певним спільним для народу чи держави пантеоном, а з хаотичним набором «перевіраних людей», тих, хто для кожного з авторів був і є моральним і життєвим авторитетом. Водночас автори здебільшого переслідують єдину мету — показати дітям зразок справжньої людини на загал, а не причетного до конкретної спільноти громадянина, патріота, визнаного фахівця чи, зрештою, успішної особистості. Отже, більшість із них певні, що головне для дитини — стати повноцінною особистістю, здатною лишити в людях по собі добру пам'ять, а не зреалізуватися як представник і гармонійна частина певної громади. Подібний особистісний підхід, коли автор не так апелює до суспільної значимості персони, як наголошує власну відповідальність за правильність і вартісність вибору, пояснюється як суто комерційними міркуваннями (знаний автор як певний смаковий і ціннісний орієнтир гарантує собою «якісність» добору персоналій), так і реальною відсутністю в Україні єдиного, цілісного, однаково значимого для всіх верств і вікових страт суспільства пантеону достойників. Загрозливо те, що й досі (навіть на рівні біографіки для дітей) не йдеться про його творення, а підсвідомо продовжує нав'язуватися руйнівна для державотворчих інтенцій думка, що насправді значимі лише постаті, визнані «перевіраними» людьми, а не ті, за яких агітує школа чи держава, тобто що значимий насамперед твій власний вибір, а не те, що об'єктивно цементує твоє суспільство, твою націю. У цій підсвідомій хворобливій індивідуалізації, відсутності єдності та ідентифікації себе зі спільнотою виявилися, на наш погляд, наслідки багатовікової української бездержавності: ми соромимося своєї держави й навіть власні досягнення чи здобутки наших пращурів не ставимо їй у заслугу, а робимо нічийними, загальнолюдськими, безособовими.

Показовим є також явна перевага постатей із недалекого минулого (інколи — нещодавніх знайомих!) над традиційними представниками українського пантеону та те, що митці (літератори, живописці, музики, актори, режисери,

скульптори та представники інших творчих професій) на загал складають 54 % від загальної кількості згаданих осіб (89 осіб). Українці та тісно пов'язані з Україною люди становлять половину з них (44 особи). Коли взяти до уваги, що й низка вчених теж є гуманітаріями, як і частина державних і фактично всі релігійні діячі, то серед представників прикладних або хоча б негуманітарних сфер (75 осіб) виявиться лише 30 українців, 16 із яких — спортсмени, ще п'ятеро — учені та винахідники, четверо — державні і громадські діячі, двоє — військовики, по одному мандрівнику, архітектору та народному меснику. Жодного підприємця чи інженера, лікаря чи урядовця, книговидавця чи будівничого, власне, жодного з тих, хто не словом, а буденною працею розбудовували економіку та суспільно-політичну сферу української держави, немає. Це ще раз підтверджує, що й досі ми не усвідомлюємо себе нацією державною, покликаною не лише відстоювати свою культурну ідентичність, а й боронити та розширювати власні економічні, геополітичні тощо потреби.

У цій самій серії спільно з Олімпійським комітетом України видавництво «Грані-Т» видало три книжки, присвячені дитинству видатних спортсменів: про баскетбол (А. Поливода, С. Коваленко, О. Сальников, О. Білостінний, О. Волков), легку атлетику (В. Куц, Ю. Сєдих, В. Борзов, С. Бубка, Н. Добринська) та художню гімнастику (І. Дерюгіна, О. Тимошенко, О. Вітриченко, К. Серебрянська, А. Безсонова). Кожне видання підготовлене відомим спортивним журналістом, котрий спеціалізується на даному виді спорту, містить стисло розповідь про історію та основні правила цього виду змагань, художні розповіді про дитинство спортсменів і довідкові відомості щодо їхніх подальших «дорослих» досягнень і життєвого шляху.

Окремо слід спинитися на автобіографічній прозі про дитинство, що увійшла в коло дитячого читання. Це чи не найдавніша за часом створення (але не входження в дитяче читання!) художня біографіка, відома більшості світових літератур. У цьому розрізі щодо українського дискурсу може йтися про біографії святих, «Повчання Володимира Мономаха дітям», літописні згадки про дитинство князів тощо. Зазвичай у коло дитячого читання входять: кращі зраз-

ки автобіографічних творів, запозичені з літератури «дорослої» (як-от, «Зачарована Десна» О. Довженка, «Потерчата» В. Рутківського); уривки, присвячені дитинству, з більших за обсягом творів («Художник», «Княгиня» Т. Шевченка); тексти, безпосередньо написані саме для дітей («Наші тайни» Ю. Смолича, «Гуси-лебеді летять» М. Стельмаха, «Вогник далеко в степу», «Климко» Гр. Тютюнника).

У межах нехудожньої літератури для дітей розрізняють пізнавальну та навчальну. Традиційно науково-популярні видання для дітей зорганізовані в серії або збірники та зорієнтовані на вимоги шкільництва. Так, ще на початку ХХ ст. у різноманітних «шкільних» серіях видавалися окремі книжки з популярними розповідями для дітей про навколишнє, скажімо «У шахтарів: як живуть і працюють на шахтах» С. Черкасенка (Київ, 1919). Згодом науково-популярні серії продукували провідні профільні видавництва України: «Радянська школа» («Бібліотека учня — науково-популярна серія», «Бібліотека юного хіміка», «Коли зроблено уроки»), «Молодь» («Науково-популярна бібліотека»), «Веселка» («В сім'ї єдиній»). Зазвичай кожне видання такої серії містить низку біографічних матеріалів (біографічні довідки, оповідання, нариси тощо), заснованих на визнаних як науково достовірні на момент створення книжки джерелах.

Водночас в Україні створено чимало різновидів моновидаць науково-популярного ґатунку, що доповнюють та урізноманітнюють відомості одне одного. Візьмемо для прикладу таку цікаву дитині галузь, як астрономія та космонавтика. Ще 1937 р. побачив світ нарис Я. Гримайла «Ніч серед білого дня» (Одеса, 1937), де у формі щоденникових записів йшлося про астрономічні явища та астрономів, зокрема М. Скорика. Про долю Д. Бруно, Г. Галілея, Й. Кеплера, М. Коперніка, М. Ломоносова, І. Ньютона, А. Самоського, В. Гершеля, Б. Тіхо, І. Канта, Р. Ю. Маєра, В. Амбарцумяна та А. Ейнштейна розповідає книжка нарисів І. Климичина «Нариси з історії астрономії» (Київ, 1987). А перекладена з російської документальна розповідь Ю. Гагаріна «Бачу Землю...» (Київ, 1984) знайомить дітей зі свідченнями очевидця й учасника небувалих подій. Зрештою новітня енциклопедія «Український космос» (Київ, 2009) розгортає перед юним читачем максимально ви-

черпну (і з погляду біографічної інформації також) картину залучення саме українства до космічної сфери. Лише серед головних і генеральних конструкторів у книжці згадується близько 20 українців (Ю. Кондратюк, С. Корольов, В. Глушко, М. Янгель та ін.). І хоча видання позиціонується як «космічна енциклопедія», один із його співавторів С. Грабовський наголосив, що саме цим виданням в Україні нарешті поновлено такий важливий жанр, як науково-популярна література.

Та цікавими для нас є насамперед видання науково-художнього та довідкового типу, оскільки в літературі науково-популярній і виробничій персоніологічна інформація здебільшого носить суто довідковий характер та існує у формі біографічних довідок чи ілюстративних згадок по ходу основної розповіді. Натомість у науково-художній літературі для дітей знання читача формуються засобами художньої образності та зазвичай передаються від імені певного героя. Отже, саме в межах цього різновиду літератури для дітей найбільш активно формувалася біографіка, розрахована на юного читача.

Уже на початку ХХ ст. силами кращих педагогів і провідних учених в Україні видаються науково-художні біографічні серії, зорієнтовані на дітей. Скажімо, серія «Біографічна бібліотека» видавництва «Дзвін» та «Рідна школа», редагуванням якої опікувалися С. Русова та Ю. Тищенко (псевдонім — Ю. Сірий), була задумана як засіб оприлюднення життєписів українських достойників (насамперед, письменників-класиків), адаптованих до шкільного вжитку. Чи не найбільше до її створення як автор долучився Г. Коваленко (псевдонім — Г. Гетьманець), котрий створив життєписи Г. Квітки-Основ'яненка, П. Грабовського, Т. Шевченка, Г. Сковороди та ін. Такі самі завдання мала також серія «Славетні предки», яку видавало на допомогу школі Педагогічне бюро Полтавської губернської народної управи. У межах «Шкільної бібліотеки ім. Г. З. Грушевської» власні біографічні розвідки, розраховані на шкільництво, друкував М. Грушевський, такі як «Життя і творчість Т. Г. Шевченка. 1814–1838» (Київ, 1918). Водночас серія «Життя та діла великих людей» видавництва «Всесвіт» (для прикладу, «Джузеппе Гарібальді (Як визволилася та стала самостійною Італія)» Ю. Юровського (Київ,

1919)), хоча і декларувала ознайомлення українського загалу зі зразками зарубіжних біографій шляхом переказування уривків із широковідомих у світі творів, натомість засновувалася на хаотичному доборі постатей і мала не належний рівень перекладів. Щодо добре знаної за радянського часу серії видавництва «Молодь» «Життя славетних»/«Уславлені імена», котра, хоча й була орієнтована на юнацтво, відразу ввійшла в коло читання старших школярів і досі активно залучається до рекомендаційних списків керівниками дитячого читання, то вона, як зазначила в своєму дослідженні Н. Любовець [2], далеко не рівнозначна за якістю кола авторів, критеріями добору персоналій і рівнем подачі матеріалу. Окрім того, видання серії висвітлюють здебільшого діяльність осіб гуманітарного профілю — письменників, істориків, художників, громадських діячів.

Серед збірок науково-художніх творів біографічного ґатунку для дітей, що теж первісно були здебільшого перекладними, варто відзначити низку видань про видатних діячів науки та мистецтва, що містять адаптовані для дитячого сприйняття оповіді про життя (з наголосом на здобутках у певній галузі) вчених і митців, котрі уславилися не лише в Україні, а й поза її межами. Традиційно більшість постатей у цих збірниках — із зарубіжжя, але представників України подано як рівноцінну складову вселюдського поступу в певній галузі знання чи практики. Гадаємо, сталося так тому, що спершу подібні видання були перекладними і лише згодом почали створюватися за їх зразком вітчизняні (спершу лише додавалися окремі імена українських діячів). Так, збірник І. Галая та Г. Гриневич «Учням про видатних математиків» (Київ, 1976) оповідає про низку видатних математиків світу, наголошуючи все ж на вітчизняних постах. Розповіді про подвижницьке життя та самовіддану працю видатних учених-медиків світу, зокрема й українців, містяться також у збірці Ю. Чайковського «Розгадки таємниць людини : Від Гіппократа до сьогодення» (Київ, 2004). Біографічний матеріал довідкового характеру є у збірці Д. Степовика «Скарби України» (Київ, 1991), де йдеться про найвизначніші мистецькі скарби музеїв України (скіфську Пектораль, ікону Волинської Богоматері, твори Т. Шевченка, Т. Пати, І. Кавалерідзе, В. Городецького та ін.).

Окремим жанром науково-художньої біографіки для дітей є літературно-критичні нариси, присвячені одній із постатей дитячої літератури чи літератури загалом, та есе, створені одними дитячими письменниками про долю інших, зазвичай їхніх друзів чи старших колег. Скажімо, розповідь Н. Забіли про О. Іваненко «Казки і життя Оксани Іваненко» (Київ, 1971) чи розвідка М. Томенка про його вчителя та друга Д. Білоуса «Дмитро Білоус» (Київ, 1988).

Окремо слід виділити притаманні лише літературі для дітей твори, героями яких є не видатні люди в дитинстві, а саме маленькі герої, чиє «доросле» майбутнє невідоме або неможливе (загинули). Йдеться про серію «Юні герої» видавництва «Веселка», яку склали художньо-документальні твори, присвячені долям дітей у роки Другої світової війни («Ніна Сагайдак» Д. Міщенка (Київ, 1975), «Відгомін Чорного лісу» Л. Тендюка (Київ, 1976), «Томка-підпільниця» С. Черняка (Київ, 1977) та ін.). Усі тексти були жорстко ідеологічно регламентовані, але досі становлять інтерес як зразок продуманого художнього вибудовування «взірцевої долі ровесника» на тлі доби (динамічний сюжет, акцентування «загальної доступності» героїчних вчинків і власного вибору персонажа, «житійна» визначеність у межах дидактичної мети героя тощо). Також тут слід згадати тематичні, широко знані за радянської доби ідеологічно витримані науково-художні видання, стилізовані під «дорослу» історичну біографістику, як-от: «Вічно живі» (Київ, 1966), «Піонери-герої» (Київ, 1974), «Діти-герої» (Київ, 1984) тощо. Усім їм притаманні ті самі недоліки, що їх мали подібні видання для дорослих: незначна частка згадувань у них власне українських персонажів, відсутність національної складової в їх трактуванні, родова та етнічна «бездомність» героїв, котрі поза часом і простором визначаються лише і тільки як породження «радянського» буття. Та якщо «дорослі» персонажі змальовані на той час у певній динаміці пошуку себе, мають певне коріння та часову й просторову тяглість реального існування, то «діти-герої» постають «вроджено радянськими»: короткий відтинок їхнього життя від народження до (найчастіше) героїчної загибелі (подібно до канону святих у житійних текстах) не містить нічого, крім ідеологічно суттєвого. Те саме

можна сказати й про видання на кшталт книжки нарисів Я. Давидзона «Орлята партизанских лесов» (Київ, 1984), котрі, хоч і мали єдиного автора, так само будувалися за означеним вище принципом. Згодом з'явилися зразки значно науково виваженіших добірок, присвячених долі дітей у переломні моменти історії України, як-от: художньо-історичний літопис П. Тронька про героїчну боротьбу української молоді на фронтах, у партизанських загонах і підпіллі в часи Другої світової війни «Навічно в пам'яті народній» (Київ, 1995); розділ Книги пам'яті України «Діти — жертви гітлерівського режиму» (Київ, 2000), присвячений дітям, депортованим до Німеччини, ув'язненим, знищеним у концтаборах; збірники документальних спогадів про події Другої світової війни дітей і молоді «Камінці на долоні» М. Говорушко (Київ, 2002); краєзнавчі нариси В. Петрович «Діти-герої Полтавського краю» (Полтава, 2008) та ін. Але й вони містять низку провокативних, як на нинішню ситуацію в країні, думок, відображають стереотипи, укорінені в постколоніальній свідомості українства.

Серед довідкової літератури для дітей чи не першим різновидом видань, що поряд із навчальною літературою виокремився з «дорослої» літератури, були енциклопедії. Уже в кінці XVIII ст. на українських теренах набув поширення анонімний переклад російською, французькою чи німецькою мовами книжки Ж. А. С. Формея «Стислий виклад про всі науки для використання дітьми від шести до дванадцяти років» (1764), видрукуваний у Московському університеті. Книжка містила значний масив цікавої дітям інформації, зокрема й біографічної, та слугувала своєрідним підручником іноземної мови. Знали в Україні також енциклопедію для дошкільнят і молодших школярів «Світ відчутних речей у малюнках» Я. А. Коменського (1658), видрукувану російською з паралельними текстами на п'яти європейських мовах як «Світ у картинках» (1768). У 1913–1914 рр. знаний книговидавець І. Ситін (1851–1934) видрукував переробку (зі вставками статей про Росію) англійського видання енциклопедії Артура Мі, до підготовки якої були залучені відомі вчені, зокрема Ю. Вагнер, С. Князьков, Н. Морозов та ін. Книжка була написана добірною, зрозумілою дітям мовою, добре видрукувана,

містила багато чорно-білих ілюстрацій і кольорові вклейки. У ній згадувалися окремі українські постаті, але лише як знамі російські діячі.

У радянські часи побачила світ перша вітчизняна «Детская энциклопедия» (1958–1962) у 10 томах для читачів середнього та молодшого шкільного віку, підготовлена Академією педагогічних наук СРСР, кожен том якої розповідав про окрему галузь знання. Згодом, у 1964–1969 рр., у видавництві «Просвещение» вийшло її друге, перероблене видання в 12 томах, а в 1970 р. — книжка-доповнення до енциклопедії «Познание продолжается». Це видання містило низку згадок про українських діячів, але всі вони були представлені аналогічно до «Большой советской энциклопедии», хіба що з урахуванням вікових можливостей читача. В Україні буквальний переклад цього видання друкувало видавництво «Радянська школа». І це при тому, що в 1929 р. була підготовлена до друку самотутня «Українська дитяча енциклопедія» (котра, щоправда, так і не побачила світ) [12, с. 207], існувала тритомна «Українська загальна енциклопедія: книга знання» (1930–1935), видана під редакцією І. Раковського Видавничим кооперативом «Рідна школа» саме для потреб шкільництва. Сучасною спробою подібного всеохоплюючого видання можна вважати серію «Дитяча енциклопедія» харківського видавництва «Фоліо», в межах якої юний читач знайомиться з розмаїттям українського буття на тлі подібних явищ у світовому вимірі. Зазвичай кожна книга серії містить розділ «Видатні...» (археологи, музиканти, фізики тощо), написаний із урахуванням сучасних поглядів і відомостей та з обов'язковою згадкою українських постатей. Інколи вони вивнесені в окремий розділ, скажімо «Українські музиканти» в книзі «Музика» (Харків, 2005), або містяться не лише в розділі «Видатні...», а й в інших, тематично близьких розділах, наприклад, «Скарби України» в книзі «Археологія» (Харків, 2005). Є в серії також книжки, повністю присвячені Україні та українським достойникам: «Україна» (Харків, 2006), «Історія України» (Харків, 2006), «Література України» (Харків, 2006), «Українські традиції і звичаї» (Харків, 2006) та ін. Водночас у книгах серії, присвячених зарубіжним країнам («Дитяча енциклопедія. Країни світу») також міститься,

хоч і незначна, інформація про українців, котрі так чи інакше були причетні до буття описуваної спільноти. Важко не погодитися з висновками Е. Огар, що «...чужі за походженням, джерельною базою, структурою пізнавальні книжки... лише тоді по-справжньому «запрацюють» з українським читачем, коли при перекладі зазнають серйозної адаптації. Більше користі, або комунікативної ефективності, звичайно, від аналогічних видань, створених на українському матеріалі, з урахуванням інформаційних потреб та особливостей сприйняття української дитини» [9, с. 122–123].

У новітньому репертуарі української дитячої книжки представлена величезна кількість різноманітних енциклопедій і довідників, розрахованих на всі вікові категорії дітей-читачів¹², що в більшому чи меншому обсязі містять персонологічну інформацію, зазвичай узятую з «дорослих» довідників та енциклопедій. Однак це, за незначним винятком (як, наприклад, «Козацька енциклопедія для юнацтва» О. Апанович (Київ, 2009)), переважно українізовані варіанти запозичених зразків, і наведені в них персоналії мало стосуються власне України або висвітлені доволі скупо.

Загалом нині в Україні продукується така кількість найрізноманітніших видань енциклопедичного зразка для дітей, що постало нагальне питання їх систематизації та критичного аналізу. Адже інколи не те що окремі книжки, цілі серії дублюють одна одну за назвами та змістом. І хоча це не стосується безпосередньо теми нашого дослідження, мусимо відзначити, що подальша доля енциклопедичної книжки для дітей в Україні потребує негайного державного втручання.

Щодо власне біографічних словників і довідників для дітей, то в Україні, на жаль, набули поширення лише видання

¹² Див. кращі видання за останні десятиліття, представлені в серії рекомендаційних покажчиків НБУ для дітей «Справжній читач»: Маленькому читачеві : реком. покажч. л-ри для дошк. та читачів-учнів мол. шк. віку / Нац. б-ка України для дітей ; авт.-уклад. Н. О. Гажаман, Н. П. Марченко, О. М. Тімочка. – Київ, 2013. – 60 с.; Умілому читачеві: реком. покажч. л-ри для читачів-учнів 5-6 кл. / Нац. б-ка України для дітей ; авт.-уклад. Н. О. Гажаман, О. М. Тімочка, Н. П. Марченко. – Київ, 2014. – 60 с.; Майстрові читання: реком. покажч. л-ри для читачів-учнів 7–9 кл. / Нац. б-ка України для дітей ; авт.-уклад. Н. О. Гажаман, Н. П. Марченко, О. М. Тімочка. – Київ, 2015. – 68 с.

на кшталт «Усі..., що вивчаються в школі/класі», засновані на недбалих вибірках із підручничкової та «дорослої» довідкової літератури. Кажучи про календарі для дітей, слід зауважити, що вони відомі в Україні здавна й на початку ХХ ст. мали значне поширення, як-от «Школяр : календарь для учнів на 1918/19 акад. рік» (Київ, 1918)). Та найбільшого розголосу набув свого часу художній настільний календар «Дванадцять місяців» київського видавництва «Веселка», що містив біографічну інформацію у вигляді оповідань про цікаві епізоди з життя видатних людей і короткі белетризовані біографічні довідки щодо них. Упродовж усього свого існування видання вирізнялося виразною україноцентристською спрямованістю щодо біографічної інформації.

Щодо використання біографічної інформації у навчальній літературі, то в методичній науці лише з кінця ХІХ ст. почали порушувати питання вивчення біографії письменника в школі та відбору матеріалів, котрі при цьому можуть бути використані. Цю проблему розробляли такі відомі вчені, як В. Стоюнін, В. Водовозов, В. Остроградський, О. Алфьоров, А. Грузинський, О. Дорошкевич та ін. Безпосередньо про шляхи вивчення історико-біографічної прози на уроках літератури в школі писали згодом П. Воробйов, І. Збарський, Т. Курдюмова, В. Маранцман, Н. Попова та ін. В Україні проблема шкільної інтерпретації біографічного матеріалу теж науково осмислюється та широко дискутується. Йдеться насамперед про вивчення долі письменника у зв'язку з краєзнавством, іншими освітніми курсами, його творчістю, про з'ясування філософсько-історичних, екзистенційно-діалогічних, логічно-змістових, системних підходів до вивчення біографії тощо. Ключовою для більшості є теза про необхідність відмежовувати точний біографічний фактаж від суб'єктивної позиції того, хто створює біографію письменника.

Біографічна інформація присутня в навчальних виданнях у всіх різновидах — від енциклопедичної довідки до генеалогічних пошуків включно (документні масиви персонального походження, широке побутування біографічних довідок, біобібліографічних посібників для дітей у шкільних і дитячих бібліотеках тощо). Фактично шкільництво об'єднує у своїй практиці досвід життєпису історичного та літератур-

ного в єдиний культурно-особоцентричний (форма подачі та контролю прагне фактографічності, а методика вивчення — просопографічності). Водночас при постійному зростанні, часто нічим не вмотивованому, кількості біографічної інформації, її фактологічна складова виявляється мізерною, ціннісне та етичне наповнення сумнівним, а форма подачі, спосіб інтерпретації та риторика не відповідають віковим можливостям дитини-користувача. У цьому контексті цікавими видаються роздуми дослідниці з Польщі Т. Мареш, котра у монографії «Сусіди Польщі в шкільних підручниках з історії» (Saarbrücken, 2012) розглядає підручник як вторинне інформаційне джерело та засіб, здатний змінювати суспільні уявлення про реальність. Оскільки учень трактує підручник «...як джерело знання і не лише читає вміщену в ньому інформацію, а й (свідомо чи несвідомо) засвоює подані в ньому погляди та переконання автора», він засвоює всі відтворені цим автором стереотипні (зокрема й помикові!) уявлення [3, с. 20]. На прикладах відбору та акцентування інформації про сусідні Польщі народи в польських підручниках із історії авторка показує, як саме замовчування та відсорткування фактів, емоційні та політично зумовлені «мітки», непродумане ілюстрування та інші свідомі чи ні авторські «огріхи» спотворюють історичну картину в уяві дитини-читача.

На окрему увагу заслуговують видання бібліотек для дітей, які є нині значними інформаційними центрами України та мають давні традиції створення, інтерпретування та поширення біографічної інформації, розрахованої на дітей. Значного поширення набули, зокрема, такі види біобібліографічної продукції, як: пам'ятки для читачів, біобібліографічні довідки, біобібліографічні нариси, біобібліографічні розповіді, рекомендаційні бібліографічні покажчики-дайджести з тематичними біографічними розділами, бесіди про книги з біографічною інформацією, поданою шляхом аналізу художніх біографій митців, рекомендаційні бібліографічні покажчики, інформаційні тематичні бібліографічні списки, методичні поради щодо відзначення ювілейних дат, інформаційні списки літератури для організаторів дитячого читання та вчителів тощо [1]. Вміщена в них інформація ґрунтується на даних новітніх довідкових, навчальних і пе-

ріодичних видань або (про дитячих письменників, відомостей і досліджень щодо яких в Україні з'являється дуже мало) створюється безпосередньо бібліотечними працівниками на основі вивчення, систематизації та аналізу доступних їм фондів. Відтак низка покажчиків, зокрема щодо письменників, які працюють в царині книговидання для дітей (наприклад, серія «Дитячі письменники України» НБУ для дітей, започаткована у 2009 р.), є нині єдиним вичерпним аналітичним джерелом біографічних відомостей про цих митців.

Як бачимо, в Україні біографічна інформація широко представлена у колі дитячого читання та складає відчутну частину фактичних знань, котрі свідомо чи підсвідомо засвоюються маленькими громадянами держави та формують їхні ціннісні орієнтири, а відтак — майбутні життєві пріоритети. Взагалі у колі читання юних українців сьогодні з'явилося чимало нових видань, що на сучасному рівні наукового знання та з відповідних часових позицій розкривають постаті знаних і не знаних раніше вітчизняних достойників. Проте добір їх, а також фактів їхнього життя та діяльності у виданнях для дітей досі залишається справою особистого вибору автора чи укладача й мало відповідає потребам сучасного українського суспільства та держави. Так само повністю залежна від особистісних чинників форма подачі цієї інформації. Навіть у межах шкільництва, що декларує нині людиноцентризм, а за своєю природою має бути регламентоване державними інтересами та вимогою науковості, біографічна інформація залишається науково та методично неопрацьованою належним чином, а відтак не реалізує закладений у ній особистісний потенціал.

Серед тенденцій, що простежуються нині у новітній біографіці для дітей України, вартим уваги нам видається наступне:

- продовжується співіснування просвітянських, радянських, національних і глобалізаційних традицій і стереотипів;
- поступово відбуваються неогуманістичні зрушення (актуалізація особистісних і комунікативних аспектів), ідеологеми замінили ціннісними орієнтаціями;
- відбувся перехід від оціночної (ідеологізована, ро-

мантизована, дидактична) біографії до фактологічної (критичне мислення), від лінійної до стереоскопічної;

- формується усвідомлення невідповідності усталеного ранжування персоналій історико-фактологічному;
- формується сталий інтерес до генеалогії як обов'язкової складової життя людини;
- домінує електронна біографіка. Водночас маємо також чіткі виклики, що потребують уваги та вирішення.

Зокрема, це:

- хаотичність добору імен у розмаїтих базах даних, довідкових і енциклопедичних виданнях;
- традиційне домінування «гуманітаріїв» і порушення гендерного балансу;
- постколоніальне «обнулення» урбанізму та аристократичних традицій в Україні;
- постколоніальний страх маркування «українськістю» постатей, раніше «запозичених» іншими державними утвореннями;
- сформована бездержавністю засторога щодо українських діячів неукраїнського походження й т. зв. «ідейних ворогів»;
- неусвідомлення огрому української діаспори та українців за походженням як «своїх»;
- відсутність цільової державної програми «олюднення» українського інформаційного простору.

Отже, в новітні драматичні для України часи переоцінка цінностей і персоналій попередніх епох, засвідчена, зокрема, новітньою біографікою для дітей, відбувається досить хаотично. Натомість цей процес, як визначальний для становлення духовної та культурної парадигми української держави, мав би стати осердям її культурної політики та самоідентифікації. Водночас увага до відтворення і творення біографіки для дітей гарантувала б неперервність і адекватність «діалогу поколінь» у суспільстві та формувала нерозвинуті, зважаючи на бездержавне колоніальне минуле країни, навички толерантного неогуманістичного бачення особистості.

1. *Бібліографічні посібники обласних бібліотек України для дітей (1945–2000 рр.)* [Текст] : ретроспект. наук.-допоміж. бібліогр. покажч. / Нац. б-ка України для дітей ; [упоряд. : Н. О. Гажаман та ін. ; ред. Н. М. Скоморовська]. – Київ, 2006. – 64 с.
2. *Любовець Н. І.* Біографічні серії в контексті розвитку української біографічної традиції [Текст] / Н. І. Любовець // *Українська біографістика* : зб. наук. праць. – Київ : НБУВ, 2008. – Вип. 4. – С. 267–282.
3. *Мареш Т.* Соседи Польши в школьных учебниках по истории : проба диагноза образца восточного соседа [Текст] / Тереза Мареш. – Saarbrücken : Palmarium Academic Publishing, 2012. – 256 с.
4. *Марченко Н. П.* Автобіографія дитинства у межах біографічного дискурсу [Текст] / Н. П. Марченко // *Українська біографістика*: зб. наук. праць. – Київ : НБУВ, 2012. – Вип. 9. – С. 90–109.
5. *Марченко Н. П.* «Біографія дитинства» в науковому полі біографіки та колі дитячого читання [Текст] / Н. П. Марченко // *Бібліотечний вісник*. – 2011. – № 6. – С. 28–34.
6. *Марченко Н. П.* Володимир Рутківський: тексти долі : біогр. нарис / Наталя Марченко ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. – 414, [17] с. : фот.
7. *Марченко Н. П.* Продукування та адаптація до потреб користувача та пропагування біографічного знання бібліотеками України для дітей [Текст] / Н. П. Марченко // *Українська біографістика*. – Київ : НБУВ, 2015. – Вип. 12. – С. 296–311.
8. *Огар Е. І.* Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби) [Текст] : монографія / Емілія Огар. – Львів : Світ, 2012.
9. *Огар Е. І.* Критерії сучасності та функціональності сучасної української книги для дітей [Текст] / Е. І. Огар // *Поліграфія і видавнича справа*. – 2007. – № 2 (46). – С. 119–124.
10. *Попик В. І.* Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку [Текст] : монографія / В. І. Попик // НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 520 с.
11. *Рыбников Н. А.* Биографии и их изучение [Текст] / Н. А. Рыбников. – М., 1920.
12. *Черниш Н. І.* Енциклопедичне книговидання в контексті культурно-історичного розвитку українського суспільства [Текст] / Н. І. Черниш // *Істор. наука: проблеми розвитку* : матеріали Міжнар. наук. конф. (17–18 трав. 2002 р.). – Луганськ, 2002. – С. 212–215.

4.3. Біографічна інформація у соціальних комунікаціях як феномен відкритого суспільства

Розвиток інформаційних технологій, глобалізація та глокалізація світової спільноти в певній мірі віддзеркалюються на процесах перетворення наукової діяльності, сприяючи поєднанню традиційних форм наукової комунікації та створених нових (так званих віртуальних спільнот), що, на думку багатьох дослідників, є рушійною силою розвитку суспільства і культури, їх соціально-регулюючим та соціально-конструюючим чинниками, які формують особливе інформаційне середовище. Сучасне суспільство характеризується стабільним примноженням, прискоренням, ущільненням та глобалізацією зв'язків, збільшенням кількості комунікативних актів через зростаючий обсяг об'єктів, залучених до комунікаційного процесу. Тим самим перед людиною відкриваються нові можливості для самовиразу, звільняючи її від колишніх обмежень, підвищується якість наукової діяльності і полегшуються необхідні умови для входження вітчизняного наукового простору до світової наукової спільноти.

В такій ситуації особливо актуальними стають питання інформаційного забезпечення, яке включає в себе упорядкування і збереження різного типу даних стосовно об'єктів соціальних комунікацій, зокрема біографічних, як основи вивчення змісту культури й усвідомлення історичного процесу та глибинний аналіз проблем, пов'язаних із визначенням місця біографічної інформації в соціальних комунікаціях сучасного суспільства, її соціальних функцій і значення у світовому інформаційному просторі.

Маршалл Мак-Люен¹ вважав, що духовний та матеріальний розвиток людства визначають не знаряддя праці, економіка, політика і культура, а те, що лежить в їх основі — технології соціальних комунікацій, тобто комунікаційні канали,

¹ Герберт Маршалл Мак-Люен (*англ.* Herbert Marshall McLuhan, 21 липня 1911 р. — 31 грудня 1980 р.) — канадський філософ, філолог, літературний критик, теоретик впливу артефактів як засобів комунікації. Здобув широку популярність завдяки дослідженню формуючого впливу електричних і електронних засобів комунікації на людину і суспільство.

якими володіє людство [7]. В залежності від домінуючих каналів він виділив чотири епохи всієї історії людства.

В першій, «дописьмовій», ері зазвичай використовувалися природні комунікаційні канали, основу яких складало безпосередньо мовлення. Це була епоха людини, що «слухає». Вона перебувала в гармонії з навколишнім світом.

Епоха писемності (другий етап) характеризувалася зміщенням основного каналу комунікацій на «зоровий», що сприяло розвитку мислення і водночас відчуженню від оточуючого світу. Тривалий час усний (ороакустичний) і писемний (візуальний) канали комунікацій знаходилися в умовах рівноваги, яку було порушено з винаходом друкованого каналу передачі інформації.

Так звана «епоха Гутенберга» дала можливість відчужувати не лише навколишній світ, а й окрему людину, індивіда. Особисте мислення все більше поступалося «книжковим» авторитетам. На погляд М. Мак-Люена, основні глобальні біди сучасної цивілізації — світові війни, забруднення і знищення природи, з одного боку, та інформаційне перевантаження, психічні розлади — з іншого, є наслідком впливу різнобічної друкованої інформації.

Четвертий етап, що тільки-но розпочався, характеризується синтезом «людини, що слухає» та «людини, що дивиться». Електронні засоби комунікації впливають не на окремі органи чуття людини, а комплексно, тобто повертається «сенсорний баланс» епохи дописемної комунікації. Завдяки сучасним електронним технологіям зв'язку люди набувають можливостей взаємодіяти як з іншими людьми, так і із засобами мас-медіа, незважаючи на просторову віддаленість. Відтворюється первісна єдність колективної свідомості, яку М. Мак-Люен визначив як «глобальне селище».

У зв'язку із розвитком сучасних технологій комунікацій кардинальним чином змінюється світова спільнота: усе більше суспільств перетворюються у «відкриті», що характеризуються, за Карлом Поппером², динамічністю соціальної

² Карл Раймунд Поппер (нім. Karl Raimund Popper; 28 липня 1902 р. — 17 вересня 1994 р.) — австрійський і британський філософ і соціолог. Найбільш відомий своїми працями з філософії науки, а також соціальної та політичної філософії, в яких він критикував класичне поняття

структури, високою мобільністю, плюралізмом ідей, повагою до окремої людини [10]. На противагу цьому, закриті суспільства вирізняються традиціоналізмом, авторитарною ідеологією, обмеженою мобільністю та домінуванням суспільних цінностей над індивідуальними³.

Сучасну епоху досить часто пов'язують із домінуванням інформації та знань, які є основною складовою у розбудові глобального інформаційного простору. Вважається, що завдяки високорозвинутій, уніфікованій інформаційно-комунікативній структурі мереж і технологій можна забезпечити сталий економічний розвиток та стабільне соціальне зростання. Вільний доступ до світових інформаційних ресурсів дозволить кожній людині у повній мірі використовувати власний потенціал та реалізовувати свої прагнення.

Незважаючи на окреслені вище переваги глобалізаційних процесів розвитку відкритого суспільства, існують і суттєві небезпеки щодо майбутнього локальних спільнот, зокрема етнічних, і невеликих самобутніх держав. Серед них виокремлюються наступні загрози:

- *Комерціалізація.* Упровадження новітніх засобів соціальної комунікації пов'язане з їх комерціалізацією, оскільки капітал є необхідною умовою їх розвитку і вдосконалення. Однак будь-які вкладення мають приносити прибуток, тому монополізовані мережі суперечать вільному розповсюдженню інформації.
- *Цензура.* Цензура, як контроль і обмеження у розповсюдженні інформації, існує стільки, скільки існує державність, можливо й довше. Визнання за державною або духовною владою права на обмеження свободи у поширенні небажаних чи шкідливих повідомлень є загальноприйнятим як у відкритих, так і в закритих суспільствах.

наукового методу, відстоював принципи демократії та соціального критицизму, яких він пропонував дотримуватися для процвітання відкритого суспільства.

³ Слід відзначити, що деякі науковці (А. І. Абдула [1], Дж. Сорос [13]) вважають, що відкрите суспільство є «нормальною серединою» між двома негативними формами суспільства — закритою і дезінтегрованою, яка характеризується нестабільністю фінансових ринків, розпадом моральних цінностей у політиці, освіті, культурі.

Однак існує суттєва різниця. У першому випадку обмеження спрямоване на забезпечення зовнішньої і внутрішньої безпеки. У закритих, тоталітарних суспільствах цензура разом із тим, або навіть більше за те, виконує каральні й репресивні функції. З розповсюдженням новітніх технологій соціальної комунікації також суттєво змінюються і можливості цензури. Контроль відбувається на рівні технічних засобів у вигляді блокування каналів, закриття сайтів, обмеження приватного доступу, покарання за розміщення і використання забороненої інформації.

- *Порушення приватності.* На сьогодні актуальною стає проблема приватності особистого життя кожного користувача електронних технологій. Це стосується мобільного зв'язку, електронної пошти, соціальних мереж, спільнот, форумів тощо. Наприклад, у звіті Європейської агенції мережевої інформаційної безпеки (ENISA)⁴ зазначається, що соціальні мережі не тільки збирають окремі відомості, а й протоколюють життя людини (т. зв. life-logging); на сайті <http://weknowyourhouse.com>, згідно з інформацією ресурсу «Тайни життя» [14], на абсолютно правових підставах із загальнодоступної інформації визначаються і публікуються у відкритому доступі дані про фізичне місцезнаходження користувачів twitter.
- *Уніфікація і стандартизація.* Загальнолюдська «електронна» культура стає єдиною і досить уніфікованою, що становить загрозу для вільного розвитку самобутніх національних культур, перетворюючи їх у явища субкультури. Навіть М. Мак-Люен, пророкуючи майбутнє людської цивілізації як «глобальне селище», уявляв, що в ньому не буде ані індивідуалізму, ані націоналізму. Звідси виникає спротив у національно орієнтованих громадян щодо уніфікації мережевої культури, у зв'язку з чим виникає проблема крос-культурної комунікації.

⁴ <http://www.enisa.europa.eu/activities/risk-management/emerging-and-future-risk/deliverables/life-logging-risk-assessment?searchterm=life+loggi>

Однією із відповідей на останній тип загроз, які несуть сучасні технології глобалізації у відкритому суспільстві, ми вважаємо створення, упровадження і поширення систем біографічної інформації як об'єкта соціальної комунікації. Саме через біографії видатних діячів культури відкривається цінність національної самобутності, духовна спадщина країни, історія краю тощо. Використовуючи сучасні комунікаційні технології збереження й обробки інформації, можна, на наш погляд, не лише забезпечити меморіальні функції щодо духовної спадщини суспільства, не тільки полегшити публічний доступ до біографій видатних постатей, а й запровадити наукові технології збереження біографічної інформації у повсякденне життя звичайної людини, тим самим задовольняючи потреби кожного у фіксації власного минулого у вигляді біографій батьків, дідів тощо через їх оприлюднення засобами глобальної мережі. Реалізація даної ідеї вимагає окремого дослідження.

Осмислення сутнісного й особистісного контексту біографій є необхідною умовою дослідження культури, розуміння відповідних духовних процесів. З іншого боку, Г. О. Винокур бачить призначення наукової біографії не у традиційному розумінні «життєпису», а в історичному пізнанні життєвого шляху людини. При цьому предметом дослідження стає особисте життя як динамічне ціле у контексті соціальної дійсності [6].

Взагалі інтерес до біографії в людській культурі виник досить давно, зокрема, у Стародавньому Китаї життя суспільства й історичний процес розумілися як сукупність біографій, а в Стародавній Греції Плутарх вважав, що потрібно писати не стільки історію, скільки біографію, тому що вона сприяє живому наповненню історичного матеріалу.

Водночас біографія як історичне наукове знання існує майже сім століть. Вважається, що на відміну від життєписів Плутарха і статичної буденної літератури раннього середньовіччя першу біографію як історію становлення індивідуального духа було написано св. Бонавентурою⁵ у XIII ст. «Життя

⁵ Бонавентура (ім'я при народженні Джованні Фіданца, італ. Giovanni di Fidenza; 1218 — 15 липня 1274 р.) — середньовічний теолог,

Франциска Ассізького». Біографія є одним з найбільш поширених способів аналізу духовного життя в історичному контексті. Як метод дослідження її розглядав В. Дільтей, який вважав, що біографія та автобіографія є вищими формами у пізнанні духовного життя людини.

Оскільки біографічна інформація є об'єктом соціальних комунікацій, важливим є питання визначення її соціальних функцій. А. В. Соколов серед рівнів соціальних функцій виділяє: ціннісно-орієнтаційний, соціально-прагматичний, буденний рівні [12]. Отже, розглянемо біографічну інформацію на кожному із них. На першому рівні через біографії видатних діячів національної культури задаються загальні і специфічні ціннісні орієнтації та поведінкові норми, розповсюджуються національні ідеї. На соціально-прагматичному рівні біографічна інформація може використовуватися в освітніх і ідеологічних цілях як основа існування і розвитку етнонаціональної держави. Окрім цього, вона є товаром і виконує меморіальну функцію у суспільстві. На буденному рівні біографічна інформація задовольняє насамперед пізнавальні потреби, а друковані видання виконують статусні, бібліофільські функції та функції особових реліквій.

Серед методів отримання біографічної інформації виділяють:

- аналіз особових документів (щоденників, приватних листів, мемуарів, генеалогічних досліджень, буденних документів, довідок, особових карток, медичних карток, аудіо-, відеоінформації тощо);
- аналіз біографічних видань, створених іншими авторами (життєписи, енциклопедичні довідки, некрологи, офіційні біографії);
- біографічне інтерв'ю, тобто тривала медійна бесіда, в якій людина розповідає про окремі події свого життя;
- фокус-групи, в яких ведучий збирає різних людей і пропонує їм висловити власні погляди щодо життя тієї чи іншої особи. Особливо важливим останній метод є для неоднозначних життєвих подій або політично чи культурно суперечливих постатей [2].

В біографічному дослідженні важливо визначити ключові моменти життєвого шляху особистості як у культурному, так і в соціальному контексті, коли з прийняттям того чи іншого рішення суттєво змінюється вектор руху у розвитку людини. При складанні біографії Г. Г. Сильницький пропонує виділяти такі фази:

- підготовчу, яка охоплює початковий період життя і закладає основу його особистості. Зокрема, аналізуються формуючі чинники — сім'я, навчання, природно-ландшафтне середовище та ін.;
- пасіонарну, що пов'язана із здійсненням людиною основного життєвого задуму. Цю фазу можна розглядати як етапи діяльності: постановка завдання (мети), рішення або досягнення результату й оцінка досягнутого результату (позитивна/негативна, суспільна/особиста);
- редуційну, яка характеризується занепадом творчої активності особи [11].

Найтісніший зв'язок біографічної інформації і технології соціальної комунікації виявляється у формах джерел біографічної інформації. Умовно їх можна поділити на архаїчні, традиційні і новітні. Найвідоміші з архаїчних — папіруси каталогу Александрійської бібліотеки, який називався «Таблиці тих, хто прославився в усіх областях знань, і того, що вони написали».

Серед традиційних джерел виділяють:

- енциклопедії — універсальні, національні, регіональні та галузеві;
- біографічні і бібліографічні довідники та збірки біографій як універсальні, так і спеціалізовані у відповідності до сфер соціальної діяльності;
- періодичні і ретроспективні списки осіб, зокрема тих, хто навчаються, службовців;
- некрополі;
- праці з генеалогії, зокрема, родословні книги та фамільні родословні;
- архівні фонди установ, особові справи, характеристики, судово-слідчі справи;
- некрологи;
- особові архівні фонди — щоденники, спогади, листи [8].

Особові справи як джерело біографічної інформації можуть бути основою складання баз біографічних та іконографічних даних. Також вони є підґрунтям для створення особових фондів. Їх недоліком є відсутність у більшості випадків вказівки щодо дати смерті, тому незамінним джерелом біографічної інформації вважаються некрологи, в яких міститься не лише біографічна інформація, а й особливості, цінності і переваги конкретної історичної ситуації. Водночас вивчення некрологів дає підстави для дослідницького пошуку і збору даних особових фондів. Незважаючи на те, що в радянську і пострадянську епоху до біографій, характеристик з фондів установ і некрологів було досить формальне ставлення, все-таки в них зазвичай робився наголос на тому, що дійсно було притаманне людині, й замовчувалося те, що їй не було властиве.

Отже, друкований і рукописний (традиційні) типи документів із біографічною інформацією прийнято поділяти на первинні (особові справи, характеристики, листи, щоденники, некрологи тощо) й вторинні (енциклопедії, довідники тощо).

Із поширенням новітніх комунікаційних технологій відбуваються суттєві зміни в царині джерел біографічної інформації. Ці зміни можна розглядати в чотирьох аспектах:

1. Полегшення доступу до традиційних джерел біографічної інформації, що пов'язується зі створенням і публікацією електронних аналогів друкованих видань (це стосується вторинних біографічних ресурсів).
2. Збагачення друкованих джерел біографічної інформації медіа інших типів — іконографічною, аудіо- і відеоінформацією.
3. Занепад деяких традиційних джерел біографічної інформації (наприклад, листи, щоденники).
4. Утворення нових джерел біографічної інформації: соціальні мережі, спільноти, блоги, персональні сторінки (сайти).

Біографічні медіатексти, як правило, інтерактивні. Авторами ресурсів передбачаються можливості для зворотного зв'язку, діалогу з аудиторією (форуми, коментарі, відгуки та ін.). У такому разі зникають чіткі межі між ство-

ренням тексту та його читанням, текст стає колективним. Автобіографічні медіатексти користуються попитом як у їх ініціаторів, так і у читачів, оскільки відповідають інформаційним, компенсаторним, гедоністичним, рекреативним, моральним потребам людини. Завдяки інтерактивності вони стають різноманітними і немонотонними, а розважальність і видовищність додають їм популярності.

Наведемо ознаки сучасної медіа-інформації (за В. Кросбі):

- індивідуалізовані повідомлення можуть одночасно бути доставленими необмеженій кількості людей;
- кожний учасник бере на себе частину створення контенту і його контролю [19]. Іншими словами, сучасна медіаінформація набуває переваги як міжособистісної взаємодії, так і масової комунікації, але без властивих їм обмежень:
- передача індивідуалізованого повідомлення більше не пов'язана з обмеженням «не більше однієї людини одночасно»;
- передача повідомлення групі людей тепер дозволяє повністю індивідуалізувати контент для кожного одержувача.

Сучасна медіаінформація (у тому числі і біографічна) значно більше залежить від технологій соціальної комунікації — на відміну від архаїчного і традиційного способів повідомлення. Усі форми соціальних медіа А. Каплан і М. Хенлейн поділяють на шість типів: 1) проекти співробітництва (wiki); 2) блогосфера; 3) спільноти контенту (типу YouTube); 4) соціальні мережі (FB, ВКонтакті та ін.); 5) світи віртуальних рольових ігор; 6) віртуальні соціальні світи (<http://www.my-virtual-city.com/>) [17].

Окремої уваги в контексті нашого дослідження заслуговують два останні типи. У недалекому майбутньому можна уявити собі, наприклад, біографічний довідник видатних геймерів або «діячів» віртуального міста. На захист цієї думки можна навести вже існуючі науково-популярні праці з біографій «видатних» хакерів, хоча досить сумнівною виглядає соціальна і суспільна значущість їхньої діяльності.

Водночас найбільш суттєво пов'язані з біографічною інформацією соціальні мережі і блоги. Стосовно перших взагалі існує значна проблема конфіденційності. За персональними

сторінками в соціальних мережах, віртуальними спільнотами, іменами, логінами, адресами електронної пошти, науковими комунікаціями найчастіше можна скласти досить повний портрет про кожного користувача мережі Інтернет, якщо відповідним чином побудувати механізм агрегації цих даних. Слід враховувати те, що, згідно з останніми соціологічними дослідженнями (<http://gtmarket.ru/news/2012/08/20/4900>), у Росії, яка інформаційно та технологічно відстає від США і європейських країн, вже 85 % користувачів Інтернету є членами соціальних мереж.

Ми передаємо на зберігання у «хмарні» сховища різним компаніям великий обсяг персональної інформації, у тому числі біографічної: дату народження, ідентифікаційні номери документів, календарі та розклади, реквізити банківських рахунків, номери телефонів, списки родинних і дружніх контактів, інтереси та захоплення, місце навчання, роботи, історію пошуку, фотографії, списки відвіданих ресурсів, дані про місцезнаходження, бесіди та кореспонденцію зі знайомими, друзями, близькими і партнерами, проби для розпізнавання голосу, місця дозвілля, коментарі та статті з приводу поточних подій у світі, політичні та релігійні уподобання та багато іншого. Подібну інформацію можна знайти в Інтернеті (в більшій чи меншій кількості) про кожну людину незалежно від того, чи є вона користувачем Глобальної мережі.

Суттєві зміни суспільного життя останніх кількох десятиріч обумовлюються насамперед стрімким розвитком новітніх цифрових та інформаційно-комп'ютерних технологій, що нині масово впроваджуються, в тому числі у сферу соціальних комунікацій. Ці зміни відбуваються як на рівні засобів масової комунікації, зокрема телебачення, так і в особистісній, професійній, освітній взаємодії тощо. Вони виявляються у постійному збільшенні інформаційних потоків, інтеграції різного типу інформації і полегшеному доступу до неї (т. зв. «правило трьох кліків»). Дані процеси дають значно ширші можливості в організації збереження і розповсюдження біографічної інформації.

Водночас неконтрольоване збільшення обсягів різноманітної інформації становить і певну загрозу щодо культурно-

го «шуму», коли важливі, значущі дані просто розчиняються серед поточної одноденної інформації типу реклами, «гарячих» новин, «фабрик зірок» та ін.

Отже, ми погоджуємося з думкою, висловленою А. В. Соколовим, що разом з масовим поширенням новітніх можливостей соціальної комунікації абсолютизація могутності електронних засобів, бездумне знищення традиційних документів, книжкових фондів може спричинити непоправний збиток національним культурам й загальнолюдській культурі в цілому [12]. Тому одним з актуальних завдань сьогодення є така організація збереження культурної спадщини сучасними комунікативними засобами, в якій гармонійно поєднувалося б використання як новітніх, так і традиційних технологій обробки біографічної інформації.

1. Абдула А. І. Соціальна реальність та її альтернативи [Текст] / А. І. Абдула // Інтелект. Особистість. Цивілізація : зб. наук. праць. – Донецьк, 2012. – Вип. 10. – С. 66–74.
2. Беспалова Ю. М. Биографические исследования в социологии культуры [Текст] / Ю. М. Беспалова // Вестник тюменского университета. – Тюмень, 2004. – № 4. – С. 21–33.
3. Бориснев С. В. Социология коммуникаций [Текст] : учеб. пособие / С. В. Бориснев. – М. : ЮНИТИ, 2003. – 270 с.
4. Вацлавик П. Прагматика человеческих коммуникаций: Изучение паттернов, патологий и парадоксов взаимодействия [Текст] / П. Вацлавик, Д. Бивин, Д. Джексон ; пер. с англ. А. Суворовой. – М. : Апрель-Пресс ; ЭКСМО-Пресс, 2000. – 320 с.
5. Вернік Ю. В. Блоги як новітні джерела біографічної інформації [Текст] / Ю. В. Вернік // Наук. праці НБУВ. – Київ : НБУВ, 2011. – Вип. 31. – С. 626–634.
6. Винокур Г. О. Биография и культура. Русское сценическое произношение [Текст] / Г. О. Винокур. – М. : Русские словари, 1997. – 186 с.
7. Маклюэн М. Понимание медиа: внешние расширения человека [Текст] / М. Маклюэн. – М. : Кучково поле, 2007. – 464 с.
8. Петровская И. Ф. Биографика: Введение в науку и обозрение источников биографических деятелей России 1801–1917 годов [Текст] / И. Ф. Петровская. – СПб. : Издательство «Logos», 2003. – 490 с.
9. Попик В. І. Вітчизняні електронні біографічні інформаційні ресурси: сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку [Текст] / В. І. Попик // Наук. праці НБУВ. – Київ : НБУВ, 2007. – Вип. 19. – С. 501–513.
10. Поппер К. Открытое общество и его враги [Текст] / К. Поппер ; пер. с англ. под ред. В. Н. Садовского. – М. : Феникс ; Международный фонд «Культурная инициатива», 1992. – 448 с.

11. Сильницкий Г. Г. Социально-биографические характеристики россиян [Текст] / Г. Г. Сильницкий. – Смоленск : СГПУ, 2000. – 235 с.
12. Соколов А.В. Общая теория социальной коммуникации [Текст] / А. В. Соколов. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2002. – 232 с.
13. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма. Открытое общество в опасности [Текст] / Дж. Сорос; пер. с англ. С. К. Умрихиной, М. З. Штернгарца. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 262 с.
14. Тайны жизни [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://deercool-ma.com/opredelit-domashnij-adres-polzovatelya-interneta-legko/.html>. – Название с экрана.
15. Фортунатов А. Н. Взаимодействие субъектов социальной коммуникации в медиареальности [Текст] : монография / А. Н. Фортунатов. – Нижний Новгород : ННГАСУ, 2009. – 338 с.
16. Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України [Текст] / В. С. Чишко. – Київ : БМТ, 1996. – 239 с.
17. Широканова А. А. Новые медиа: Спецкурс для специализации «Средства массовой коммуникации» отделения Информации и коммуникации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ffsn.bsu.by/ffsn.files/caf/k-sk/personal-sk/shirokanova/shirokanova-doc/shirokanova_media.pdf. – Название с экрана.
18. Boyd D. Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship [Text] / D. Boyd and N. Ellison // Journal of Computer-Mediated Communication. – 2007. – V. 13. – № 1. – P. 210–230.
19. Crosbie V. What is New Media? [Electronic resource] / V. Crosbie. – Access mode : <http://www.sociology.org.uk/as4mm3a.doc>. – Title from screen.
20. Osgood Ch.E. The measurement of meaning [Text] / Ch. E. Osgood, G. J. Suci, P. H. Tannenbaum. – Urbana, ILL : University of Illinois Press, 1957. – 264 p.

ВИСНОВКИ

Здійснені Інститутом біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського комплексні дослідження проблем формування й використання вітчизняних ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації, зокрема місця і ролі у цьому процесі бібліотек, наукових установ, закладів освіти, їх потенційних можливостей у справі поширення біографічних знань, дозволяють вийти на більш високий рівень теоретичного осмислення завдань, форм і алгоритмів інтеграції, опрацювання, систематизації, оприлюднення наукової й науково-популярної історико-біографічної і сучасної поточної біографічної та біобібліографічної інформації, сформулювати на цій основі низку актуальних методичних і практичних рекомендацій щодо наукових, організаційних та технічних підходів до справи збирання, узагальнення, оформлення й репрезентації, насамперед в електронному просторі, гостро запитуваних нині сферами науки, освіти, культури, державного управління матеріалів про наших співвітчизників — діячів минулого і сучасників.

Дослідження старого й сучасного досвіду розбудови рукописних, друкованих та електронних ресурсів біографічної інформації свідчить, що у наш час Інформаційної революції та розбудови Суспільства знань вони посідають все більш вагоме місце в системі соціальних комунікацій, гуманітарному інформаційному просторі суспільства. Біографічна інформація стала однією з першорядних складових соціально значущої інформації, а її поширення та використання — важливою частиною соціокомунікативних процесів, забезпечення інтелектуальної й духовної самостійності та інформаційної безпеки України. З цього погляду сприяння розвитку вітчизняних електронних історико-біографічних та присвячених персо-

наліям наших сучасників ресурсів є важливою й ефективною гуманітарною технологією у справі забезпечення передачі моральних цінностей і традицій, громадянського досвіду між поколіннями, виховання світоглядних та патріотичних переконань, формування цілісного вітчизняного соціокультурного середовища, а отже — утвердження української національної ідентичності, розбудови відкритого демократичного суспільства, його політичної консолідації.

У сучасному світі ресурсам біографічної інформації притаманні не лише стрімке збагачення їх контенту й демократизація змістового наповнення, а й небувале зростання самого кола зацікавлених ними користувачів, розширення сфер, способів та інтенсивності використання, перетворення їх на дієвий чинник розвитку освіти, науки і культури.

Поширення біографічної інформації є в сучасних умовах справою досить широкого кола різноманітних учасників комунікативних процесів. Зрозуміло, що бібліотеки не можуть мати у цій сфері монопольного становища. Однак побутуючі подекуди уявлення стосовно того, що справа збирання, опрацювання й представлення як фахівцям, так і широкій аудиторії ресурсів біографічної інформації цілком здатна нині успішно розвиватися, ігноруючи систему традиційних бібліотечних установ, поза ними, ґрунтуючись переважно на базі новітніх суто електронних інформаційних центрів, послугуючись потужними мережевими пошуковими системами, є досить вразливими і хибними.

Вони не враховують реальної ролі та можливостей бібліотек як потужних інтеграторів історико-біографічної й сучасної біографічної інформації у її традиційній друкованій, а нині і в електронній формі. Беззаперечні переваги бібліотечних установ полягають у наявності величезного, впродовж дуже тривалого часу напрацьованого високопрофесійного досвіду, традицій і технологій цілеспрямованого збирання як універсальних за змістом, так і різноманітних тематичних колекцій біографічних видань, їх бібліографічної систематизації та інтелектуального опрацювання з метою виокремлення всього актуального, нового для науки й принципово важливого, методичної і рекомендаційної підготовки ресурсів для

ефективного цільового використання різними категоріями читачів. До цього слід додати створення бібліотеками власних інтелектуальних інформаційних продуктів — каталогів і путівників по книжкових та рукописних фондах і колекціях, тематичних картотек, біобібліографій, баз біографічних даних та архівів біографічних матеріалів, науково-методичних та рекомендаційних публікацій, що нині успішно входять у бібліотечний електронний інформаційний простір, а також ефективність організації бібліотеками тематичних виставок, зокрема віртуальних, презентацій новинок історико-біографічної літератури, проведення бібліотеками наукових семінарів, читань, конференцій, використання інших форм живого спілкування з читачами, що орієнтують їх у величезних, постійно зростаючих інформаційних масивах.

Шляхом упорядкування тематичних колекцій друкованих і електронних документів, систематичного складання і видання бібліографій та біобібліографій, формування баз персоналогічної інформації, електронних архівів, реферування історико-біографічних публікацій, розробки різноманітних методичних рекомендацій, попередньої цільової підготовки ресурсів для використання їх різними категоріями безпосередніх споживачів — читачів бібліотек і віддалених користувачів електронних мереж (зокрема, учнями і вчителями, студентами, науковцями, викладачами вищих навчальних закладів, працівниками музейних і архівних установ, любителями історії) бібліотеки успішно реалізують свою роль як науково-інформаційних, так і науково-методичних, консультаційних центрів. Подібне живе спілкування, забезпечення адресності інформації є набагато більш ефективним для задоволення інтересів і запитів читачів, ніж їхня самотійна, «від нуля», пошукова робота в електронних інформаційних мережах, неминуче пов'язана з подоланням значного інформаційного шуму.

У той самий час аналіз побудови і функціонування «позабібліотечного» сегмента електронної біографіки переконливо свідчить, що ігнорування електронними інформаційними центрами та упорядниками різного роду інформаційних проектів нагромадженого бібліотеками досвіду науково-

інформаційної роботи в біографічній галузі незрідка призводить їх до прикрих помилок і недоробок, які суттєво знижують пізнавальне значення створюваних, по суті, упорядниками-аматорами електронних ресурсів біографічної інформації. Зазначене особливо відчувається нині у біографічних розділах численних комерційних електронних бібліотек, яким притаманна відсутність наукової систематизації, надійних пошукових систем, випадковість, певна односторонність або й тенденційність добору контенту.

В сучасних умовах бібліотеки здобули широкі можливості самостійно, на основі своїх фондів і колекцій, або в тісній співпраці з інформаційними корпораціями та видавництвами формувати масштабні електронні бібліотеки, де оцифровані біографічні видання, професійно систематизовані і безпосередньо під'єднані до баз біографічної інформації, створюють єдині цілісні інформаційні комплекси.

Світовими бібліотеками нагромаджений на сьогодні великий і дуже різноманітний досвід біографічно-інформаційної роботи. У теоретичному, методичному і практично-організаційному плані він є вкрай важливим для українських бібліотек — відкриває перед ними широкий простір оригінальної постановки й творчого вирішення принципово нових завдань у сфері роботи з біографічною інформацією, накопичення й упорядкування її ресурсів з метою забезпечення найрізноманітніших освітніх, пізнавальних та наукових читацьких запитів. Використання всього розмаїття напрацьованих у сучасному бібліотечному світі нових підходів, форм і методів роботи дає можливість українським бібліотекам (великим, середнім і малим, універсальним публічним і спеціалізованим) успішніше освоювати важливий сегмент інформаційного простору — систематизацію і поширення біографічної інформації, що сприятиме більш повній реалізації суспільної ролі бібліотек як важливих осередків національної культури.

Інтеграція та просування до читача ресурсів біографічної інформації, по суті, є давнім напрямом діяльності бібліотек України практично всіх рівнів. Її здобутки і недоліки пов'язані насамперед з укоріненістю в традиційну практику формування основних і підручних фондів, систематизації і

каталогізації, біобібліографічної та культурно-масової роботи бібліотек, яка складалася впродовж багатьох десятиліть.

Суспільно-політичні, інтелектуальні, культурні зрушення, що відбулися від часу здобуття Україною незалежності, усунувши старі ідеологічні перепони, суттєво змінили й збагатили спрямування бібліографічної та біобібліографічної діяльності бібліотек, піднесли її на якісно вищий рівень, відкрили принципово нові можливості щодо розкриття людського потенціалу України крізь віки. Це стимулювало суттєве розширення підготовки бібліотеками не лише бібліографічних та біобібліографічних покажчиків, а й розгорнутих описів і путівників по рукописних фондах та особових архівних фондах вчених, діячів освіти і культури високого науково-методичного рівня й змістового інформаційного наповнення.

Нині, за доби Інформаційної революції, бібліотеки активно включаються у справу формування універсальних, національних, галузевих та тематичних, регіональних електронних ресурсів біографічної інформації. Сучасні бібліотечно-інформаційні технології дозволили ефективно поєднати в них традиційну біобібліографічну матрицю зі створенням персональних біографічних колекцій, електронних словників, баз даних, електронних архівів та представленням повнотекстових електронних бібліотек документів і матеріалів. Розгортання вітчизняними бібліотеками структурованих електронних баз та архівів постійно поповнюваної біографічної та біобібліографічної інформації, які поєднують власне довідковий ресурс із широким доступом до матеріалів повнотекстових цифрових бібліотек, є явищем принципово новим, важливим і перспективним для розвитку справи поширення біографічних знань.

Велику роботу в цьому плані здійснюють провідні бібліотечні установи: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна парламентська бібліотека України, Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, публічні бібліотеки Харкова, Одеси, інших міст України, університетські бібліотеки. Цей напрям роботи добре представлений та-

кож на веб-сайтах обласних універсальних наукових бібліотек — Вінницької, Волинської, Донецької, Закарпатської, Миколаївської, Херсонської і багатьох інших. Всі вони успішно реалізують свої науково-методичні й організаційні переваги порівняно із суто електронними інформаційними центрами, підтверджуючи тим самим визначальну роль бібліотек у формуванні важливого сегмента гуманітарного інформаційного простору.

Водночас вивчення проблеми співвідношення між сучасною бібліотечною і «позабібліотечною» біографікою дозволило науковцям Інституту біографічних досліджень дійти низки висновків, які мають загальне методологічне значення для справи інтеграції й поширення соціогуманітарного знання за доби електронних комунікацій. Йдеться про необхідність переходу бібліотечних фахівців від парадигми «бібліотекоцентризму», уявлень про самодостатність бібліотечної системи як провідного центру соціальних комунікацій до нового осмислення й реалізації ролі бібліотечних установ у значно більш широкому колі освітніх, наукових, інформаційних, управлінських інституцій, недержавних інформаційних центрів і громадських ініціатив.

Адже активну біографічно-інформаційну роботу провадять нині академічні інститути, університети, спеціалісти яких прагнуть розкрити спадщину видатних діячів науки і освіти, чий імена пов'язані із цими установами і освітніми закладами. Значну роль у розвитку біографічної інформації продовжує відігравати й використання «малих форм» — невеликих тематичних ресурсів на веб-сайтах музеїв, архівів, видавництв, громадських організацій, у численних аматорських краєзнавчих проектах. Біографічній інформації надається все більше місця у блогах, на читацьких форумах та в соціальних мережах.

У той час, коли державні бібліотечні установи є найбільш ефективними інтеграторами й поширювачами історико-біографічної інформації, сфера сучасної (поточної) біографічної інформації в Україні більш-менш забезпечена зусиллями численних недержавних інформаційних центрів, владних органів, наукових установ і освітніх закладів. Проте для всіх

учасників інформаційного процесу, незалежно від їх цілей та форми власності, однаково важливим є вихід на принципово новий рівень організації та науково-методичного забезпечення цієї роботи. У цілому з характеру біжучого етапу розвитку електронних біографічних ресурсів впливає необхідність серйозних зусиль для наближення їх до рівня вимог сучасної інформаційної парадигми та більш активного використання засобів, запропонованих новітніми інформаційними технологіями, а також — важливість прогнозування і врахування можливості появи у найближчому майбутньому принципово нових інформаційних запитів і відповідних їм технологічних можливостей.

Отже, упорядники ресурсів біографічної інформації повинні не повторювати нині послідовно ті етапи, які вже давно пройдені європейською і світовою електронною біографікою, а шукати і впроваджувати у практику одразу новітні, інноваційні з наукового, інформаційного й соціально-комунікаційного погляду технології, пов'язані насамперед із розбудовою динамічних, безперервно поповнюваних баз даних, відкритих архівів.

Особливо слід враховувати, що подальший розвиток інформаційних систем чимдалі більше буде пов'язаний із впровадженням інтелектуальних технологій, спроможних вже нині автоматично генерувати, систематизувати, а почасти й аналізувати дані за персоналіями на основі синтезу даних, наявних у мережі Інтернет, наприклад, складати бібліометричні профілі вчених, визначати їх рейтинги за науковими публікаціями або створювати інформаційні портрети державних та громадсько-політичних діячів за розрізненими матеріалами їхніх виступів, парламентської діяльності тощо. Динаміка змін в інформаційному середовищі нині настільки висока, що передбачити всі нові потенційні можливості у справі інтеграції біографічної інформації та обслуговування нею читачів бібліотек і користувачів інформаційних мереж досить складно навіть на відносно коротку перспективу.

Нагромаджений досвід свідчить як про важливість подальшого розвитку ресурсів «вшир», так і про посилення науково-методичного забезпечення цієї роботи, досягнення

певної уніфікації ресурсів за рахунок визначення оптимального кола їх інформаційних складових. При цьому йдеться про необхідність піднесення рівня інформативності персоналій, наповнення їх даними, що становлять інтерес для читачів і ділових партнерів, а також супровідними бібліографічними та повнотекстовими матеріалами. Завданням на найближчу перспективу є подальший розвиток інтегрованих ресурсів історико-біографічної та сучасної біографічної інформації, які б створювали можливість використання їх як цілісних інформаційних комплексів для здобуття нових знань.

Важливим для розвитку в Україні справи біографічної інформації є також піднесення її якісного змістового рівня, уникнення тих помилок і небезпек, які вже досить болісно виявилися у зарубіжному і вітчизняному досвіді. Йдеться, насамперед, про те, що у всьому світі біографічна інформація нині відчутною мірою переміщується у площину прикладного позанаукового знання, іноді досить спрощеного. Не можна не помічати того, що у багатьох випадках збіднюється її ідейний потенціал, втрачається принцип наукової вивіреності і зваженості інформації. Вона незрідка стає занадто «усередненою», розрахованою на «організацію дозвілля» недостатньо вибагливого користувача. Останніми роками все більш помітними стають тенденції до ажіотажності, сенсаційності. Багато в чому дається взнаки недостатнє врахування досвіду й традицій довідкової біографіки, науково-інформаційної, джерелознавчої та археографічної роботи. Дуже часто майже не враховуються цільове призначення інформації, соціально-психологічні, етнопсихологічні та навчально-педагогічні аспекти її сприйняття. Помітними є політизованість окремих ресурсів, використання їх для глобальних інформаційних впливів.

У цілому бурхливий і, за багатьма параметрами, стихійний розвиток електронних ресурсів біографічної інформації за нашої доби, недостатня визначеність його суттєвих методичних і організаційних засад, завдань і перспектив на майбутнє об'єктивно створили гостру проблемну ситуацію, висунули на порядок денний цілий комплекс важливих дослідницьких завдань, без глибокого осмислення і розв'язання яких, на

нашу думку, подальший поступ біографічно-інформаційної справи не може бути по-справжньому успішним і корисним для суспільства в плані забезпечення інформаційних запитів сфер освіти, науки, культури, патріотичного виховання, державного управління, репрезентації України у світі.

Зважаючи на об'єктивні потреби подальшого розвитку й збагачення соціогуманітарної сфери українського суспільства, біографічно-інформаційна справа потребує сьогодні посиленої уваги з боку держави і професійного співтовариства, а отже — ґрунтовного науково-методичного та організаційного забезпечення. У теоретичному плані черговими завданнями на найближчу перспективу виступають окреслення всього широкого видового діапазону ресурсів біографічної інформації, прогнозування тенденцій їх еволюції, завдань та перспектив інтеграції до електронного інформаційного простору; функціонування їх у різних сферах та рівнях соціальних комунікацій: у державному, суспільному та приватному житті, у науці, освіті, культурі, вихованні. На професійну увагу заслуговують питання змістового наповнення, стилістичних характеристик і загальної соціокультурної спрямованості біографічних ресурсів відповідно до трансформації інформаційної парадигми суспільства. Подальшого поглибленого вивчення потребують проблеми розвитку методичного інструментарію дослідницької, видавничої та інформаційної роботи, збереження, передачі й наступного розвитку традицій вітчизняної біографічної інформації, подолання застарілих стереотипів, взаємозв'язків і співвідношення електронних ресурсів з друкованою біографічною продукцією.

В умовах швидкого розвитку українських електронних інформаційних ресурсів перед їх упорядниками — дослідниками-біографістами, бібліотечними фахівцями і спеціалістами інформаційної справи гостро постали завдання збереження основоположних світоглядних та ідейних засад вітчизняної довідкової біографічної справи, обумовлених багатомістовим історичним досвідом народу, його цінностями й ідеалами, глибинними ментальними установками, а також примноження і творчого розвитку традицій, напрацьованих зусиллями багатьох поколінь.

Скорочення, вжиті в монографії

- АЮЗР — *рос.* «Архив Юго-Западной России»
БД — база даних
БСЭ — *рос.* «Большая советская энциклопедия»
ВБЛ — «Віртуальна біографічна лабораторія»
ДБА — довідково-бібліографічний апарат
ДВОУ — Державне видавниче об'єднання України (м. Харків)
ДНПБУ — Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського
ЕІУ — «Енциклопедія історії України»
ЕСУ — «Енциклопедія сучасної України»
ЗНТШ — «Записки Наукового товариства імені Шевченка»
ІБД — Інститут біографічних досліджень
ІСРБІ — інформаційна система ресурсів біографічної інформації
ЛННБУ — Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника
МАТ — Московське археологічне товариство
МОН — Міністерство освіти і науки
НААН — Національна академія аграрних наук
НАН — Національна академія наук
НАПН — Національна академія педагогічних наук
НБУВ — Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
НБУ для дітей — Національна бібліотека України для дітей
НДР — науково-дослідна робота
ННСГБ — Національна наукова сільськогосподарська бібліотека
НПБУ — Національна парламентська бібліотека України
НТШ — Наукове товариство імені Шевченка
ОБД — обласна бібліотека для дітей
ОУНБ — обласна універсальна наукова бібліотека
ПЗ — програмне забезпечення
ПК — персональний комп'ютер

- РБІ — ресурси біографічної інформації
РБС — *рос.* «Русский биографический словарь»
РГТ — Російське географічне товариство
РДБ — республіканська дитяча бібліотека
РЕІУ — «Радянська енциклопедія історії України»
РІНЦ — російський індекс наукового цитування
СКВ — система керування вмістом
СКБД — система керування базами даних
УБС — «Український біографічний словник»
УІНЦ — український індекс наукового цитування
УНБА — «Український національний біографічний архів»
УГСПЛ — Українська Гельсінська спілка з прав людини
УРЕ — «Українська радянська енциклопедія»
УРЕС — «Український радянський енциклопедичний
словник»
УСЕ — «Універсальний словник-енциклопедія»
ХПГ — Харківська правозахисна група
ЦБС — централізована бібліотечна система
ЦНБ — Центральна наукова бібліотека (нині — НБУВ)
ЧГВАК — Чернігівська губернська вчена архівна комісія
ЧСК — Чернігівська статистична комісія

National resources of the biographical and bio-bibliographic information: the problems of formation and usage : collective monograph / [V. I. Popyk (project manager), N. I. Lyubovets, O. M. Yatsenko, S. M. Lyashko etc.] ; NAS of Ukraine, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. – Kyiv, 2016. – 272 p.

ISBN 978-966-02-8011-0

The collective monograph prepared by the scientists of Institute of biographical research Vernadsky National Library of Ukraine is devoted to the analysis of the historical experience of the development of the biographical research in Ukraine and the formation of their modern research paradigm; highlights the questions of the functioning of biographical knowledge in Ukrainian society; outlines the problems and future tasks of library activities as leading centers of integration, processing and distribution of printed and electronic resources of the biographical and bio-bibliographic information.

The monograph is intended for a wide range of the researchers-biographers: professionals and amateurs, scientists, pedagogues, students and postgraduate students of higher educational institutions, library scientists, bibliologists, bibliographers, library and information professionals, specialists in information and communication technologies.

Отечественные ресурсы биографической и биобиблиографической информации: проблемы формирования и использования : коллективная монография / [В. И. Попик (руковод. проекта), Н. И. Любовец, О. Н. Яценко, С. Н. Ляшко и др.] ; НАН Украины, Нац. б-ка Украины им. В. И. Вернадского. – Киев, 2016. – 272 с.

ISBN 978-966-02-8011-0

Коллективная монография, подготовленная научными сотрудниками Института биографических исследований Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского, посвящена анализу исторического опыта развития биографических исследований в Украине и формированию их современной исследовательской парадигмы. Работа затрагивает вопросы функционирования биографического знания в украинском обществе, очерчивает проблемы и перспективные задания деятельности библиотек как ведущих центров интеграции, обработки и распространения печатных и электронных ресурсов биографической и биобиблиографической информации.

Монография предназначена для широкого круга исследователей-биографистов: профессионалов и любителей, ученых, преподавателей, студентов и аспирантов высших учебных заведений, библиотековедов, книговедов, библиографоведов, работников библиотечной и информационной сфер, специалистов по информационно-коммуникационным технологиям.

Коллективна монографія

**ВІТЧИЗНЯНІ РЕСУРСИ БІОГРАФІЧНОЇ
ТА БІОБІБЛІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ:
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ
Й ВИКОРИСТАННЯ**

Редактор: Т. В. Котлярова

Дизайн, верстка і обкладинка: Ю. В. Вернік

Підп. до друку 12.09.2016. Формат. 60x84x16.
Друк. офс. Ум. друк. арк. 15,27. Обл. вид.арк. 15,78.
Наклад 200 примір. Зам. № 11.

Надруковано у НВЦ Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського
03039, Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.